

753

పద్మరాజు వారి

కొంచెం

(తెలుగు)

ఇప్పుడు ఆంధ్రదేశమంతటా
జయప్రదముగా
ప్రదర్శింపబడుచున్నది...

భారతి

[నచిత్ర మాసపత్రిక]

సంపాదకుడు :

శివరెంక శంభుప్రసాద్

ఆంధ్రపత్రికా ముద్రాలయము
మదరాసు.

సంపుటము 29

మార్చి, 1952

సంచిక 7

విడిప్రతి వెల ఒకరూపాయి.

విషయానుక్రమణిక

జూలై. 1952

~' ఉద్వేగము—కీ. శే. చిలుకూరి నారాయణరావుగారు	...	1
బద్దెన కవికాలము—దేవరపల్లి వెంకటకృష్ణారెడ్డిగారు	...	7
యజ్ఞము—వంగోలు ముని సుబ్రహ్మణ్యంగారు	...	9
ఇవాన్ ఇలియిచ్ మృతి. టాల్స్టాయి : అనువాదం— పి. గణపతి శాస్త్రిగారు	...	17
కృష్ణదేవరాయలు కళింగ జైత్రయాత్ర ర—నేలటూరు వెంకట రమణయ్యగారు	...	33
దళితకుసుమము—అయాచితుల హనుమచ్ఛాస్త్రిగారు	...	52
కోతి—పురాణం సుబ్రహ్మణ్యశర్మగారు	...	53
సుద్యుమ్న రాజ చరిత్రము—కొండ్లూరు వీరరాఘవాచార్యులుగారు		75
నిష్ఠ-సంభూతి మొగ్గలూన యోగి—పారలంది జగన్నాథస్వామిగారు	...	84
గ్రంథవిమర్శనము	.	95
గ్రంథస్వీకృతి	...	98

త్రివర్ణ చిత్రము—'కృషీవలులు' చిత్రకారుడు : ఎ. పైడిరాజుగారు

తల్లిదండ్రుల కోరిక
పాట

ఈస్టిండియా ఫిలిం కంపెనీ వారి

సంక్రాంతి

డైరెక్టర్ :
'సి. పుల్లయ్య'

సిద్ధముగానున్నది.

త్వరపడుడు!

హార్వే బెరీ ఫిన్

మార్క్ ట్వేన్ రచన

అనువాదం : నందూరి రామమోహనరావు

ఈ నవలను గూర్చి

ఈ రచనలో ప్రయోజనంకోసం వెదికేవారు ప్రాసిక్యూటర్ చేయబడతారు; సీతీకోసం వెదికేవారు దేశానుండి బహిష్కరింప బడతారు; ఇతివృత్తంకోసం వెదికేవారు తుపాకితో కాల్పిచేయబడతారు.

—గ్రంథకర్త

“హాకల్ బెరీఫిన్” “టాప్ సాయర్” కు రెండో భాగమని చెప్పవచ్చు. అందుకే “టాప్ సాయర్ ను” ముందు చదివివుంటే ఈ నవల బాగా అర్థమవుతుంది. అయినా ఆ నవలలో కథా వస్తువుకీ ఈ నవలలో కథావస్తువుకీ సంబంధం లేదు. “టాప్ సాయర్”లో కేవలం చిన్న స్త్రీల స్వభావాలను, అల్లరిపనులను, ఆలోచనలను మాత్రమే మార్క్ ట్వేన్ వర్ణించాడు. “హాకల్ బెరీఫిన్”లో ఇతివృత్తం ఇంకా వికాసమైనది. అమెరికా జనాభాంతరిణి మన కళ్లకు కట్టిపెట్టు చూపిస్తాడు రచయిత. కొంత దూరంగా “టాప్ సాయర్” కథలో ముడిపెట్టుకుని నడిచినా, పోనుపోను ఈ నవల అంతిమరూపానికి పూర్వంగల అమెరికన్ సమాజాన్ని, ఆ సమాజసమస్యలను చిత్రించడానికి పూనుకుంటుంది.

వెల: రెండు రూపాయలు

పోస్టు ఖర్చులు ప్రత్యేకము.

ఆంధ్రగ్రంథమాల,

మదరాసు.1.

చిగురుటాకులే
చిగుర్నకుండా
నాయుద్యానము
నవనవలాడెను. -

పుట్టపు చెఱగున
బుట్టని పూవుల
గట్టి యుంచితిని. -
గాయకులందఱు
గలసినచోటను
నా పాటకు సభ
మూకంబయ్యెను. -

నా స్రతిభావీ -
నా మృదురవముల
విశ్వహృదయతం
త్రీ సంతానము
పులుక్కుమనియెను. -

నా మిత్రులకే
నా పాటలు పం -
తలుగదోచు - నే
ప్రపంచ వీధిని
బ్రభవించిన నవ -
భాస్కరమూర్తిని.

అకాశములో
నప్పటి కప్పటి
కావిర్భావము
నొందే క్రొమ్మా -
ర్గములే నెఱుగను.
నా వెలుగులలో
జక్కల వెలుగులు
స్పృశలేదు. - నా
పాదరసము తర -
లంబై చెదరదు. -

అంబుధిపై నా
నృత్యత్కరములు
తాండవమాడవు.

కొండలపై నా
యరుణకాంతలు స్పృ -
శించించుకయు. -
“అహమస్మి” యనెడి
యహంకార మిం -
కా నాకుదయిం
పంగలేదు. -

కనబడ భయపడి
గడగడ వడకుచు
లేచెద ; దూర్వన
నాయుషస్సు రా -
త్రిని దఱిమెడ, - నీ
ప్రపంచమనియెడి
పద్మినిపై గ్రొ -
మ్మంచునిలిచినది. -

బ్రాహ్మీముహూర్త
మునలేచెడి యా
భక్తులకొఱకై
యెదురుచూచెదను.

నాలోనియగ్ని
నారాధించే
భక్తులె ధన్యులు
నా గీతములను
నేటివారు విన
బాడగలే, దీ
గీతికా కుహూ -
ధ్వానము చేపటి
జగత్తుకొనము.

నా గభీర భా
వాంబుధిలోతును
గనుగొనలేకు
న్నది యీ లోకము.

నా యగాధ గా
నము నడి సంతల
లో నమ్మగ సృజి ;
యింపలేదు. - నా
ప్రాత చెఱులునా
తో నెగురగ లే
రీ నా శిఖరము
వచ్చే యగమాల
కొనము జ్వలించు!

వారి సముద్రము
మంచువలెను మా
టాడక నిద్రిం
చును ; - నామంచో!
తల్లిభు మహాంబుధి
నీచీ శాండవ
విలయోపేతము.

నా యీ గీతము
నవనవలోకా
విర్భూతము. - నా
ఘంటా ఘోషము
క్రొత్త పనికులను
క్రొత్త వీధులను
సంచరింపగా
రంఘోరండ్లని
యాహ్వానించును.

చచ్చినతరువా
తే కవులెల్లరు
బుట్టిరి ; తమక -

నా ఉ ద్వే గ ము

న్నలను మూసికొని
జగముల కన్నుల
మూతలు విప్పుచు
తమ సమాధిపై
మంటిలో నిరియు
మల్లియలల్లే
శూన్యము వెడలుచు
శూన్యము జొచ్చిరి.
ఈ యెడలలో
బిడారులెన్నో
యేగెను జడిచ
ప్పుడు లేకుండా
ఒంటెలవలెనే.

* * *

నేనొక ప్రేమిని. -
వావిడుచుచు నే
ఘట్టయే నా తీ -
వ్రతపము. - మరణది -
నపు పిలాపమే
నా గీతములకు
నవ్యోపశ్రుతి. -
నా గీతాలా -
పములకు నా పీ -
ణా తంత్రులు చా -
లకయున్నా, యా
తంత్రులు ప్రిదులవు. -

ఈ నా భావ -
ప్రవాహలహరీ
ప్రసాతవేగము
జలధుల నుల్లో -
లక్కల్లోల -
ప్రపూర్ణములుగా
జేయును ; - నావె -

ల్లువకు బిల్లకా -
ల్వలు పట్టపు ; - ఊ
భృన్మదీయ భా -
వార్భటి దుర్భ -
రోడకపూరము
లకు మహాభులే
కావలె ; - మొగ్గలు
విరియుచు మల్లెల
వనమే కాకుం -
టే యీ నా తొ
ల్కరిధారలు ని
ష్ప్రియోజనంబులు ; -
తటిత్ప్రభలు నా
హృత్కుహరములో
నిద్రిస్తున్నవి. -
కొండలపై, లో -
యలపై, విశాల
భూములపై వి -
చ్చల విడిగానే
బహుగువాతెదను ; -
నాసంద్రములో
బారసాచి యీ
దగాగలుగుతా -
వా ? రా, అయితే !
నాదంభోళికి
తాళగలిగితే
నిలుమెద బెదరక !
నా దప్తిక దీ
ర్పగా జీవిత -
స్రవంతి యున్నది.
జీవితరహస్య -
ముల దెలిసికొన్న

జ్ఞానిని ; - జ్వలించు
నా గానముచే
ఘోరీశువు
ప్రాణవంతమై
పరుగిడుచున్నది.

తెక్కచాచి మి -
గ్గురు పురైవైనది, -
నే జెప్పజోవు
నీరహస్య మది
యకథితపూర్వము !
నా యూహా మా -
క్తిక మపూర్వ సూ -
త్రగ్రథితము ; - రం -
డోయీ ! రండీ !
శక్వజ్జీవ ర -
హస్యము దెలిపెద !
రంకో ! రండీ !
స్వర్గ మర్త్యముల
రెంటిని గలువగ !
స్వర్గము తెలిసిన
తలపుల దెలిపెద ;
జెలులకు దెలుపక
నాయెదలోనే
పదిలపఱుపగా
లేనొక యంతయు.

* * *

రావోయీ ! యా -
జీ ! రా ! యీనా
హృత్సాత్రను సో
మంబున నింపగ
దోయీ ! మృత్యువు
దరించి యమ్మత -

త్వము బొందగ దో
 డ్పడ గదవోయీ !
 కాలపుగలతను
 గడగా వ్రోయగ -
 దోయీ ! యాచీ !
 నీ హృదయా ర
 ణ్యంతర్మధితా
 గ్నిస్ఫులింగతే
 జన్మస్థగితో
 జ్వలద్వారి పూ
 రములను నాకును
 బంచగదోయీ !
 ఆజలముల గ్రో
 లగా నెట్టియం -
 లేదమైన న -
 మాట్ట గాకపో ;
 జాతని తలపులు
 జ్ఞానదీప్తములు
 గాకపోవు ; - నిశి -
 తదృష్టియది మ
 టింతనిశితమై
 మెసగకపో ; - దాక
 త్కాముగూడ బ -
 ర్యత భారము గాం -
 చును ; - నక్కలకును
 సింహబలముచే -
 కూటును ; - ధూళియు
 దారాపథమున
 కెగయును ; జలబిం -
 దువు జలధి విశా -
 లర నొందును ; ఆ
 నిశ్శబ్దతయును
 ప్రలయదినపుహా -

హాకారార్థటి
 రేగును ; గోజుల
 కాళ్లకు డేగల
 రక్తము లంటును !
 లే ! లే ! లే ! లే
 వోయీ ! యాచీ !
 నా యీ పాత్రను
 నింపగదోయీ !
 తలపుల నిశినా
 భవశబ్దోత్పన్న
 పూరము నింపుము.
 పథికుని బదలము
 గా నిలుసేర్చెద !
 ఉబుసుపోక చూ -
 చేవారికి దహ -
 తహా పుట్టించెద.
 నూత్నా న్వేషణ
 యత్నత్వరతో
 సాగెద ! సవిన
 శక్తి ద్రష్టృ -
 ప్రథా ప్రభోద్య -
 ద్భానుడ నయ్యెద !
 జ్ఞానులకెల్లను
 జత్స్నాత బిం -
 బ ప్రతిమానుడ
 నయ్యెద ! - జగతి
 శ్రోతాంతరమున హే -
 మించెద : - భూ
 రతికి నూత్నర -
 త్ననూపురములను
 ఘటియించెద ! త -
 త్కింకిణి మృదుల

మోహనగాన
 స్వరపూరములను
 రోదనీ కుహర
 మందు ప్రతిభ్వను
 లీనునట్లుగా
 జేసెద నందును
 భగవద్గీతా
 లాపములతో
 స్థిలన మొందగ
 విశ్వానందము
 వెలయించెద ! - నా
 యెండు టాకులను
 కరుణాద్వారా
 క్కరముల గడిగెద !
 నన్నయగురులన -
 మానప్రతిభా -
 దివ్యజ్ఞానర -
 హస్యగ్రంథము
 విప్పుచు బునరు -
 ఛాటించెద ; - నా
 జ్వల ద్వహ్ని రా -
 శిలోని క్షణిక
 స్ఫులింగమను ! - నే
 నాతిని ప్రభలో
 బడి లీనమైన
 పతంగమను ! ఆ
 మధుపూరమునా
 యెడలో బొంగుచు
 బారలం బాతెను !
 నన్నయ గురువరు
 స్వర్ణవేదిచే
 హేమీకృతమ -
 యైనా మృదే -

నా ఉ ద్వే యము

హము ! - నాబూడిద
జ్వలించి మండెను !
ఎడారిలో నొక
పైకతరేణువు
ఎగసి పడుచు భా -
స్కరదీప్తికి నా
శించెను ! - నన్నయ
మహాబలిలో నొక
చిన్ని తరగనై
యగాధ జలముల
నిగరించునొక
ముత్యము జేకొని
యందే యడగెద ! -
గీతామధువును
గేరుచు నవకత
నొందిన నేనా
వాశ్చస్యస్వాసో -
ష్ఠివితుడ నగుదు !
అంధకారబం -
ధురనిశీధమున
నొంటిగా నేమి -
చుంటి ; నీశ్వర -
ప్రార్థన నాఘోష
చే నిశ్శబ్దత
నిండి యుండె ; - నీ
దుఃఖపూర్ణమగు
ప్రపంచమునకై
విలపించితి - నా
సోమపాత్యమధు -
హీనమై యున్ని
కిని శోకించితి.
కన్నులు వ్యధచెం -

దెను ; - దేహము బడ -
లెను ; - నేనట్లే
కూర్మితి ; - నంతట
నెన్నడో భారత -
సంహిత వ్రాసిన
నాగుహాత్మముడు
నత్యమూర్తియై
చతుల యెడటను
సాక్షాత్కరించి, యీ
విధమున నుచ్చై -
స్వనములు బల్కెను ;
“ప్రేమ జ్వరాత్తుడా
బెగ్గిలెడవేల ?
ప్రేమ మధువును గ్రోలి
ప్రీతిబొందగ దోయి !
నీయనాహత హృదయ—
తంత్రులను మీటుచును
పలికింపు మా గాన
ఘూర్ణిత ధ్వానముల
ఆసోమ యాగమున
నవబృథంబును సల్పి
యాచక్షువుల తూలి
కాగ్రముల నిల్చుకొని
నీ హాసమున వేయి
నిట్టూర్చులే పుట్ట
నీయశ్రువుల లోక
హృదయంబు కంపింప
ప్రేమజ్వరాత్తుడా !
బెగ్గిలెడవేల ?
ప్రేమ మధువును గ్రోలి
ప్రీతినొందగ దోయి !
పూమొగ్గయును బోలె

విరియకుండగ నెన్ని
నాల్గిట్లు పడియుంట ?
లెమ్మాయి ! వికసించి
నీపరిమళరాశి
నవమల్లికయు బోలె
దిద్దిగిశాంతరా—
శముల బర్వగనిమ్ము !
ప్రేమజ్వరాత్తుడా !
వాకట్టుచే బాధ
పడవేల ? యగ్నిలో
గుగ్గిలమువలె బడుచు
నానాదిశల దివ్య
ధూపముల నెగజమ్ము !
ఘంటానినాద సదృ—
శంబుగా నిశ్శబ్ద
తను భంగ మొనరింపు ;
మంగంగములనుండి
యొక యార్తనాదంబు
బుట్టింప గడవోయి !
ప్రేమజ్వరాత్తుడా !
జ్యోతివోయీ ! నీవు
భ్రాతిగా నీపెల్లు
లోకాలలో నించి
నీతోడ తోడివా
రలువెల్లగా జేసి
యానాటి మధువణిగ్
హృదహస్సుల బెల్లు
ప్రేమ జ్వరాత్తుడా !
మధు పూరమవు కమ్ము
మధుపాత్ర మవుకమ్ము
భయ దర్పణము నేల
బడగొట్టి, ప్రాతపా—
త్రముల నవ్వల వినరి;

వేణువనమును వెదకి
 వేణువొక్కటి బట్టి
 గోపికా గీతికా—
 కల్యాణ మోహనో—
 త్సాహగానముచేత
 సం దేశమును బంపు
 ప్రేమ జ్వరాదు !
 నీగీతికకు గ్రొత్త
 నీటులను గల్పింప,
 నీగానమున సభను
 మోహితముగా జేయ
 లెమ్మోయి ! ప్రాణంబు
 గల జీవులకు నెల్ల
 కొత్త జీవముపోసి
 “ఉత్తిష్ట ! జాగృహి !”
 అని మేల్కొలుపుమయ్య !
 ప్రేమ జ్వరాదు !
 లేలెమ్ము పూర్వంపు
 దిగులు దిగవిడుచుచును
 గీతికానందంబు
 నందోలలాడుచును
 ఘంటాఘనధ్వాన
 ముల బర్వచేయుచును
 ప్రేమజ్వరాదు !
 అనుపలుకులకును
 నెద రపులుకొనియె
 వేణుగానమా
 ధురితోభావము

గుబులు గుబులుమని
 యుబుకుచు బొంగుచు
 బారలిపాతె ; - శ్రో
 త్రమునకు స్వర్గము
 గల్పించుటకై
 తంత్రినుండి సం -
 గీతపు తీవిని
 లేచితి ; - నాత్మను
 గప్పివయవనిక
 కడలకు దొలగెను.
 భావనాద్భుతర
 హాస్యము వ్యక్తము
 చేసితి ; - నటమట -
 చిన నా దేహము,
 వికారమై కొఱ -
 గాకయున్న నా
 దేహము ప్రేమపు
 టులితోమలచిన
 యట్ల యెగును ! - నే
 మానవుడనైతి ! -
 విశ్వతత్త్వమది
 విశదంబయ్యెను
 సభోగామివై
 జ్యోతిర్మండల -
 గత రహస్యములు
 చంద్రమండలాం -
 తర్గతనాడులు

విస్వప్రములై
 వెలసెను నామది !
 నిశీధినికి జం -
 మ్రునినలె నందము
 గూర్చెను ; - నేనీ
 జీవిత రహస్య
 మలమై గల తెర
 లను దొలగింపగ
 బ్రకృతిలోన నొక
 భాగమై వెలయు
 మానవ నిర్మితి -
 మర్మము చెలియగ
 మాపుల నెంతో
 మది యోచించితి
 నేనొక నిష్టా -
 ర్పను ! స్వర్గంబున
 కెగ్ర బాకెద !
 ధూమమనై నా
 యగ్నిజాతుడను
 ఉన్నతభావో -
 స్మృతిగమానా
 లేఖని జీవ ర -
 హాస్యంబుల లో -
 కాలకు జాతును !
 జలబిందువొకటి
 జలధిగమాతెను !
 ఇసుక రేణువే
 ములగా బూదలెను !

బద్దెన కవికాలము

శ్రీ దేవరపల్లి వెంకటకృష్ణారెడ్డి

సిరిరాస్త్రముకౌవళియను బద్దెనకులను రచించిన బద్దెనన్నచోడుడు—గుమర సంభవ కావ్యకర్తకాడు. కాని పీరిరువురు కవికాల చోడవంశజులు.

ఈ బద్దెనకవికాలమును నిర్ణయించుటకు కీ. శే. జయంతి రామయ్య పంతులుగారు కృష్ణజిల్లా, గిన్న వరంతాలూకా, కొంప నాయని వరశిలా శాసనములను ప్రకటించిననున్నాడు.

‘బద్దిగ 1
(చో) పేదారయ
చోడబద్దిగ 111’

—క్రీ. శ. 1261

ఇది ఇమ్మడి బద్దెనకాలమునాటిదా నశాసనము. ఈ చోడవంశములో ఇరువురు బద్దెనలున్నారు. కాని, ఇద్దరిలో కవిబద్దెన యెవరో? తెలియదు. బద్దెన నీరులలో కవి లెండికేరు చెప్పకొనలేదు. కాబట్టి శిలాశాసనములో లెండికేరు చెప్పని మొదటి బద్దెనయే కవిబ్రహ్మ సూనునన్న చో అప్ప డీతని పురు సాంతరకాలము క్రీ. శ. 1171—1201 ప్రాంతమున చున్నది.

‘నీరిరాస్త్రముకౌవళి కర్తయను బద్దెనపాలుకును, ఈ (కొంపనాయనివర) శాసనకర్తయను బద్దె

1. ‘స్వప్రీతసుప్ర ప్రశస్తిసహితం శ్రీమన్మహామండలేశ్వర వీరనారాయణ చోడబద్దిగ దేవరాజులు శివరదవంబులు 1183 డ్దనకేంట్టి కర్కాటక సంత్రాన్తినాంధ్రా...’

—అం. క. త., భా. 8, పు. 20

2. అం. క. త., భా. 3, పు. 21. 22

3. Meconji Local records.

4. అం. క. త., భా. 8, పు. 21—22

5. రా. రా. న., పు. 106—107.

సృపాలుకును నొక్కత్వక్రీయేయనుట కాధారము లభించునంతవఱకును బద్దెనకాలము క్రీ. శ. 1160 ప్రాంతముని యంగీకరింపము. 2 అనుశ్రీ చాగంటి శేషయ్యగారి సందేశము నిక్కను గమనింపక తప్పదు.

పోలే, మద్రాసు ఓరియంటల్ రై బ్రరీస్టానిక చరిత్రయందలి యొకానొక చిత్తశాసన ప్రతిలో ‘సన్నవగంధవారణ నామాది ప్రశస్తి సహితం శ్రీ మహామండలేశ్వర బద్దచోళ నరేంద్ర.’ గి కవి నామము కలదనుటయేకాక, ఇతను ‘కర్నూలు జిల్లా ప్రాంతమున బరిపాలించుచుండినట్లు లోచన చున్నది. ఈ శాసనము పార్వత్య చాళుక్యుడైన భువనైకమల్లుని కాలములోనిది. కావున నీతికు క్రీ. శ. 1150 లో నుండెనని యూహింపవచ్చును. అయినట్టి పురుషులకలవాడు కేవల సామంతరాజు లేక స్వతంత్రుడాయని సంభాషింపవలసియున్నది. ఈ శాసనము చెప్పవట్లు పు రైబ్రరీలోని చరిత్రము లలోనిది కావున సమ్మతమిదికాదు. 4 అనుశ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారి తీర్మానము పరిశీలించ దగినదగును.

కళ్యాణి చాళుక్యవంశజులలో ‘భువనైకమల్లు’ విరుదాంకితుడు క్రీ. శ. 1068—76 మధ్య ‘ఇమ్మడి సోమేశ్వరు’ 5 దొక్కచేకలడు. కాబట్టి, ఈ చిత్త శాసనకాలము క్రీ. శ. 1150 ప్రాంతముదని చెప్పవలసి యులేదు. అది క్రీ. శ. 1068 ప్రాంతకవి చరిత్రయన చున్నది.

ఇక నీ రెండు శాసనములలో నేది కవికాల మును నిర్ణయించుటకు పనికివచ్చుచో? గ్రంథాగారముతో నిర్ణయింపవచ్చును.

‘సన్న చోడనరేంద్రా (1—13), కొమరుర ఘనా (8—9), సన్నవగంధవారణా (1—88), విశేష చతురాననుడా (1—11), రాజరాజమనోజా (1—87), రాజమనోజ భూభుజా (1—9), బద్ది

నరేంద్రా (1—7) రాజమనోజ రాజాంకబద్దెన (గద్య).'

శతకమందలి 'రాజరాజ మనోజా, బద్దె నరేంద్రా' అనుమకుట చరిత్రకును, చిత్తరాసన ప్రతి యందలి 'కృష్ణ వేణానదీతీర దక్షిణ పట్ననాస్ర విషయాధీశ్వర...వేంగి చాళుక్య మాల ప్రంభ... నన్ననగంధవారణ...బద్దెనోళ్ నరేంద్ర' 6 చరిత్ర కును సంబంధము కలిపినచో క్రీ. శ. 1088—84 మధ్యవేంగి చాళుక్య 'రాజరాజ' 7 సామంతుడేబ దైనకవియని భావించవచ్చును. ఇతనువేంగి ప్రభువగు బిమ్మడి రాజరాజ సామంతుడు కాక పోయినను, ఇతని మనుమడు ఇమ్మడి రాజరాజ సామంతుడు కాకపోదు.

తెనుగు భారతకృతి పరియనవేంగి చాళుక్య రాజరాజునకు 'రాజమనోజ (ఆది., 8—828)' విరుదమున్నట్లే, తత్ప్రతిబింబమున వేంగి చాళుక్య రాజ రాజునకును 'రాజమనోజ (భూభుజ) — రాజరాజ మనోజ' అను విరుదముండి యుండును. తాత విరుద మును మనుమడు ధరించుట కులాచారము.

తచ్చాచుక్య ప్రభు విరుదమును బద్దెన తామన 'రాజ' రాజమనోజ రాజాంక (ము)' గాధరించి నాడమట సామంతకవి లక్షణము. ఈ 'రాజరాజ మనోజ' విరుదము 'రాజరాజ' ప్రభువునుగూడ క్యంజకము చేయుచున్నది.

6. Meconji Local Records.

7. టేకిలిరాసనము. Epi., Ind., VOL. VI. 'కాకాజేర సఖాంబరేందుగణితే (వేంగి)... రాజ్యాభిషిక్త...రీ రాజరాజ్ విభుః.'

8. Meconji Local records.

చిత్తరాసన ప్రతి చరిత్రనుబట్టి చూచినచో బద్దెనకవి క్రీ. శ. 1088—76 మధ్య పడమటి చాళుక్య 'భువనైకమల్లు' కాలములోను, క్రీ. శ. 1088—84 మధ్య ఇమ్మడి తూర్పు చాళుక్య 'రాజ రాజ' కాలములోను సమకాలిక సామంతుడుగా క్రీ. శ. 1088—84 ప్రాంతమున గుంటూరుజిల్లా కమ్మనాటిని—'పట్ననాస్ర విషయ' 8 మును పరిపాలించినట్లు సమన్వయము కుదురుచున్నది. శతకమందలి 'నన్ననగంధవారణ (1—88)' విరుద మీ చిత్త రాసన ప్రతియందలి 'నన్ననగంధవారణ' ప్రశస్తితో సరిపోవుచున్నది.

పక్షాంతరముగా శిలాశాసన చరిత్రనుబట్టి చూచినచో, మొదటి బద్దెన క్రీ. శ. 1150—65 మధ్య పడమటి చాళుక్య 'త్రైలోక్యమల్లు' కాలము లోను, క్రీ. శ. 1172 నాటి ముమ్మడి తూర్పు చాళుక్య 'రాజరాజ' కాలములోను సమకాలిక సామంతుడుగా క్రీ. శ. 1150—72 ప్రాంతమున కృష్ణజిల్లా రాజ్యమును పరిపాలించినట్లు చెప్ప వీలు న్నది. కాని ఆత్రైలోక్య మల్ల తైలపునికి 'భువనైక మల్ల' విరుదములేదు. కావున, శిలాశాసన చోడవం శిము కవివంశము కాదనవచ్చును. కాగా, చిత్త రాసనమందలి చోళవంశి కవికవి వంశముచున్నది.

ఇంతకు, గ్రంథాధార సాక్ష్యములనుబట్టి క్రీ. శ. 1054 లేది కుమారసంభవ కావ్యకర్తనన్ని చోడ కవిబ్రహ్మయు, క్రీ. శ. 1088—84 నాటి నీతి శాస్త్రముకొవళికర్త బద్దెన నన్నెచోడకవి బ్రహ్మయు క్రీ. శ. 11 శతాబ్ది తెనుగు కవులుగా కన బడుచున్నారు.

బద్దెన 'కావ్యకమలాసనుడు' నుమతి శతకము వ్రాసినపిమ్మట నీ బద్దెన నీతులు రచించినట్లు పీఠిక పద్యములు తెల్పుచున్నవి.

యజ్ఞము

శ్రీ వంగోలు ముని సుబ్రహ్మణ్యం

ధ్యాత్వా కృత్వా యజ్ఞః త్రేతాయాం |
వ్యాపకే అర్చయత్ | కలశంకీర్త్య
శేఖరం || అనిగా కృతయగమునందు

ధ్యాపమును, త్రేతాయగమునందు యజ్ఞమును, వ్యాపరయగమునందు అర్చనయు, కలియగమునందు శేఖరంకీర్తనమును ప్రాముఖ్యము కలిగియుండును. ఇది యొక ప్రమాణము. దీనింబట్టి త్రేతాయగమునందు యజ్ఞము విశేషప్రాముఖ్యము కలిగియుండెనని చెలియునది. దశరథుడు ఆ యగమునందు అర్చనమేగమును పుత్రకామేష్ఠియగమును శేషియుండెను. శ్రీమద్రామాయణము జరిపినయెడల ఆ యగమునందు మహర్షులు యజ్ఞములజేసి వారి ఆశీస్సులులందు అగ్నిహోత్రాదికములు జరుపుకొనుచుండినట్లు మనకు విశిష్టమగుచున్నది. విశ్వామిత్రుడు మహాకాశ్యపానుండు కాలములో వసిష్ఠుని యాశ్రమమునకువచ్చి “తపోగ్నిహోత్రోపేష్యమి కుశలం సర్వవృద్ధయే ||” అనగా “మీ రెవ్వరు చాగుగా జరుగుచున్నదిమా, అగ్నిహోత్రములు చాగుగా జరుగుచున్నవిమా, విశిష్టగణము కుశలముగ నున్నదా,” అని యొక ప్రశ్నచేసి చారిణి జేసినట్లు చెప్పుచున్నది. జనకమహారాజు అనేక యగములుజేసి అగ్నిహోత్రములు జరుపుకొనుచుండెను. శ్రీరాములు భగవద్గంగము జేసినచెనుక జనకుని దూతల దశరథునివద్దకు వచ్చి, వివాహమునకు తరలిరమ్మని వేడుటకు ముందు “జనకమహారాజు సాగ్నిహోత్రపురస్కరముగా వేడుముగా నున్నాడు. తమతో ఇట్లు మనవి జేయమన్నార” అని జెప్పినట్లున్నది. ఇట్లు త్రేతాయగమునందు బ్రాహ్మణులు శ్రీత్రియులు వైశ్యులు యజ్ఞములుజేసి ఆహారాన్నలైయుండిరి. వ్యాపరయగమునందు ధర్మబాధులు యజ్ఞముల జేసియుండిరి. కలియగమునందు నేటివరకు బ్రాహ్మణులు, శ్రీత్రియులు, వైశ్యులు యజ్ఞయాగాదుల జేయుచున్నారు. ఇట్లు అనునూతిముగ మనదేశమునందు జరుగుచున్న యజ్ఞమునంపఁబడుకొ

పుట్టుకయు, కాలానుగత పరిణామమును, ఇట్టి యజ్ఞములయొక్క సాంఘిక నైతిక రాజకీయ ప్రయోజనమును వ్యాపరయగమును విమర్శింపబడును.

యజ్ఞముయొక్క పుట్టుక

శ్లో || సహాయజ్ఞాః ప్రజాసృష్ట్యా పురోవాచ ప్రజాపతిః || అని గీతలయందు జెప్పబడియున్నది. ఇందుకల్గి సృష్టి యొప్పుడు బుట్టియుండెనో ఆపప్పుడే యజ్ఞముగూడ బుట్టెను అను సిద్ధాంతము ఏర్పడుచున్నది. కావున త్రేతాయగమునకు బూర్వము గూడ యజ్ఞమును వ్యవస్థయుండెనని మనము నమ్మవలసియున్నది. వేదభాగమున పురుషసూక్తమునందు జేవతల యజ్ఞముజేసియుండినట్లును అట్టి యజ్ఞమునందు వసంతి బురుతు ఆప్యముగను, శ్రీమద్భద్రపు సమ్యలుగను, శివభుతు పావిన్యుగను వారుపయోగించియున్నట్లును విగాట్యుదహుని యజ్ఞవేదపు వారి బంధించియున్నట్లును అట్టి యజ్ఞఫలితిముగ సృష్టియంతయు ఆవిర్భవించియున్నట్లును జెప్పబడియున్నది. పురుషసూక్తమును ప్రతివాక్యము, “సహాయజ్ఞాః ప్రజాసృష్ట్యా” యను గీతావాక్యమును దృఢపరచుచున్నది. కావున సృష్టియు, వేదమును, యజ్ఞమును, ఈ మూడునుగూడ అనాదివ్యవస్థలని మనము నమ్మవలసియున్నది.

యజ్ఞము వేదమయము

వేదమునందు విశేషభాగము యజ్ఞముల గూర్చి జెప్పచున్నది. యజ్ఞములజేయు విధానమును, యజ్ఞములకు గావలసిన పరికరములును యజ్ఞనిర్వాహకులగు బుద్ధిజాల కర్తవ్యములును, జేవతలకు నివ్వవలసిన నానావిధములగు హవిస్సులును, యజ్ఞమునకు మూలాధారముగ అగ్నిహోత్రమును దాని నిర్వహణమును, ఇట్టి విషయముల నేకములు వేదమునందు జెప్పబడియున్నవి. ఆయా భాగములకు గావలసిన మంత్రములన్నియు వేదమునందున్నవి. యజ్ఞమునందు

వేదవోదితము గాని ప్రసంగము గాని ప్రస్తావము గాని లేదు.

శ్లో॥ యజ్ఞార్థార్థకర్మణోన్యత్ర లోకోయం కర్మమంధనః॥ - అని గీతలయందు శిష్టబడియున్నది. పూర్వముగములందలి ప్రజలకు యజ్ఞ మనునది దక్క పేరొండు కార్యము గాని వేరొండు భావము గాని యుండునట్లు గన్పట్టుదు. వారెట్టి కర్మముగాని కార్యముగాని జేసినయెడల దాని ప్రయోజనము యజ్ఞము కొరకేగాని మరియొక కార్యార్థము గాదు. ఇందు కుదాహరణము వేదభాగమున చనుకము. ఇందు గీత ఆనువాకము మొదలు చివర అనువాకమువరకు ప్రతి అనువాకమునకు చివర “యజ్ఞేనకల్పేతాం” అనియు “యజ్ఞేనకల్పంతాం” అనియు నుండుటంబట్టి చనుక మందు కోరబడి నుండు ప్రతివస్తువును యజ్ఞమునందు ప్రయోగించుకొరకేనది స్పష్టపడుచున్నది. ఆ యుగముల ప్రజలకు ఇంద్రియగోచరములుగాని ఇంద్రాది చరల నారాధించుటకు సాధనము యజ్ఞమే. ఈ యజ్ఞమును సాధించునది వేదము. కావున యజ్ఞము వేదముమేలు. వేదము యజ్ఞమయము.

భ గ వ గ్గీ త

“యజ్ఞభరిత మైతియో యజ్ఞ మెంచుకోరిక కోయవలెనో భగవద్గీత గీత అధ్యాయమునందు చెప్పబడియున్నది.

శ్లో॥ అన్నదృష్టంతి భూతాని

పవనాన్య దన్మసంధనః

యజ్ఞాద్భవతి పర్వత్యః -

యజ్ఞః కర్మ సమద్భవః ॥ 3-14

అనగా “అన్నమువల్ల ప్రాణులు బుట్టుచు న్నారు. పర్వత్యనివల్ల ఆన్నము కలుగుచున్నది. యజ్ఞమువల్ల పర్వత్యుడు వర్షము గురిపించుచున్నాడు” అని యర్థము. ఈ విధముగ వర్షమునకును ఆహారమునకును ఆధారభూతములు యజ్ఞములని యెంచి జనులు యజ్ఞముల శ్రేయచుండినటులం దెట్టి ఆశ్చర్యమును లేదు. యజ్ఞశిష్టమగు నాహారమును భుజించుటవల్ల అన్ని పాపములు బోవుననియు, అట్లుగాక కేవల ముదరహోషణార్థమై ఇతర అన్నముల దినువారు దొంగలవంటివారనియు గీతలయందు శిష్టబడియుండుటవల్ల యజ్ఞమున కెంత ప్రాముఖ్యత నిచ్చియుండిరో మన మూహింపదగియున్నది.

ప శు వి శ న న ము

వేదవోదితమున క్రతువులయందు పశువిశనమును వపాహోమమును జరుగుచున్నవి. పురుష సూక్తమునందు దేవతలు జేసినట్లు శిష్టబడియుండు యజ్ఞమునందు, విరాట్పురుషును యజ్ఞపశువుగ బంధింపబడి యున్నట్లును, వసంత గ్రీష్మశరదృతువులు వరుసగ ఆజ్యము, సమిధలు, హవిస్సుగ నుపయోగపరచబడియున్నట్లును జెప్పినది యొక రమ్యమున రూపకము (Metaphor) గ భావించవచ్చును, గాని యజ్ఞమునందు పశుబంధమును వపాహోమమును కడు ప్రాముఖ్యములని శిష్టబట్ట పురుషసూక్తమే ప్రమాణము. ఇంద్రాది దేవతలకొరకు మనము యజ్ఞముల శ్రేయమున్నాము. పితృదేవతలకొరకు మనము క్రాద్ధాదుల శ్రేయమున్నాము. దేవతలకును పితృదేవతలకును మాంసమునందు వ్రీతీయని వేదమునందును సృష్టవులయందును శిష్టబడియుండుటంబట్టియు, సమకటి యుగములందు అన్ని వర్షములవారను మాంసాశయముల యుండునట్లు అనేక దృష్టాంతము లుండుటంబట్టియు, వేదవోదితమున యజ్ఞకర్మమునందు పశువిశనము జరుగుటను మనము యెక్కువగ విమర్శించి, ఆ కారణముచే యజ్ఞమునందు దినూయయు నిరూపణమును జూపుట భావ్యముగాదు. ఈ విషయమును విజ్ఞులు చారిత్రిక దృష్టితో జూచవలసియున్నది. పూర్వయుగములలో ఇతర దేవతలందలి జనులుగూడ దేవతలను మాంసాహుతులతో నారాధించుచుండిరి వారి గ్రంథముల వల్ల మనకు తెలియుచున్నది. అట్టివారి యజ్ఞములందు కంటే మన వేదవోదిత యజ్ఞయోగాదులందు అనేక విధములగు సాంఘిక ఆధ్యాత్మిక నైతిక రాజకీయ వ్యవస్థలు గనుబడుచున్నవని యీ విషయము విమర్శించిన విద్వాంసుల వ్రాతలవల్ల మనకు తెలియుచున్నది. అనాదినుండియు భారతదేశమునందు జరుగుచున్న పలువిధములగు యజ్ఞయోగాదుల విమర్శించి చూచినయెడల భారత విజ్ఞానమునకును, నైతిక ఆధ్యాత్మిక జీవితమునకును, యజ్ఞయోగాదులు పలు విధముల దోడ్పడియుండెనని మనకు సుబోధక మగుచున్నది. ఇట్టి సన్నివేశముల విమర్శించి నిరూపించుటయే ఈ వ్యాసముయొక్క యుద్దేశ్యము.

యజ్ఞమునల్ల వైజ్ఞానికాభివృద్ధి

భూగోళ ఖగోళ శాస్త్రములను గణిత శాస్త్రము, జ్యోతిషశాస్త్రము, వాస్తుశాస్త్రము, పదార్థ విజ్ఞానశాస్త్రము, శారీరశాస్త్రము, మున్నగు అనేకశాస్త్రములు యజ్ఞకర్మకు దోడ్పడవలసియున్నది. కావున ఆయా శాస్త్రములు అభివృద్ధి జేందుటకు పూర్వయుగములలో శ్రోతయుగములు మిక్కిలిగ నుపయోగపడి ఆర్యసంఘముహోన్నతికి గారాములైయున్నట్లు మనము అంగీకరింపవలసియున్నది. ప్రాచీనకాలములో విద్యాభివృద్ధికిగాని శాస్త్రాభివృద్ధికిగాని అవసరములను ప్రజానిక సమావేశములు జరుపుటకు అవకాశములు లేకుండెను. ఇట్టి పరిస్థితియందు యజ్ఞయాగాదులవల్ల అట్టి వైజ్ఞానిక ప్రయోజనములు గలుగుచుండెడివి యని శ్రీ వాల్మీకి రామాయణమున దశరథుని అశ్వమేధయాగ వర్ణనలోని ఈ క్రింది శ్లోకమువల్ల విశదమగుచున్నది.

“కర్మాంతరే తదా విప్రాః,
హేతువాదాః బహూనపి
ప్రాహుశస్య వాగ్విరోధీరః,
పరస్పర యగీషయా॥”

చాల: 14-17

అనగా, అశ్వమేధయాగమున విరామకాలములందు (During intervals), ప్రేక్షకులుగ వచ్చిన విప్రులలో ధీరులును, వాక్కుటిమగలవారను నగు తిర్క్కమీ మాంసశాస్త్రపండితులు, ఒండొరుల బయింద వలెనను నుత్సాహముతో బహువిధముల హేతువాదముల జరుపుచుండిరి—

ఇట్లు తిర్క్కవాగ్వికరణ మామాంసాది శాస్త్రముల అభివృద్ధికి పూర్వయుగములనుండియు యజ్ఞయాగాదులు ఎక్కువగా సహకారము జేసియుండినట్లు మన మాహింపవలసియున్నది. పరిపాలనా సౌష్ఠవమును, రాజభర్తృముల నిరూపణమును, శత్రురాజుల దాడిని తప్పించి సామ్రాజ్యనిర్వహణము ద్వారా జేయునందు శాంతి సెలకొల్పుటయు, మున్నగు ప్రయోజనములు రాజనాయకులు అశ్వమేధము మున్నగు యాగములవల్ల గలుగుచుండెడివి. రాజనాయకశ్వమేధములు ప్రత్యేకముగ మరియొక వ్యాసమునందు విమర్శించబడును.

చారిత్రక దృష్టితో విమర్శించవలయును

యజ్ఞమునందలి నైతికభాగముయొక్క ప్రాముఖ్యమును చక్కగ గమనింపక, అనేకమంది యజ్ఞముల నిరసించుచున్నారు. తృణీకరించుచున్నారు. దూషించుచున్నారు. పూర్వయుగమునం దాచరణలోనుండి ఇప్పుడాచరణలోలేని, కొన్ని వ్యవస్థలను మాత్రము విమర్శించియు, నిరసించియు, యజ్ఞకర్మయందుండు సుప్రసిద్ధ నైతికభాగమును గమనింపక త్రోసివేల్చుచున్నారు. ఇట్టి ప్రాచీన వ్యవస్థలను చారిత్రక దృష్టితో జూడవలయును. ఆకాలపు సంఘపరిస్థితుల ననుసరించి విమర్శింపవలెను. ప్రాచీనములగు సన్నివేశములయందు ఇప్పటి నాగరికతానురంజకములగు భాగములున్నయెడల వాటిని బయల్పరచి మన దేశమునకే గాక ప్రపంచమునందలి అన్ని దేశములవారి వైజ్ఞానికాభివృద్ధికి దోడ్పడుట మన విద్యాభివృద్ధికి విధియైయున్నది. వేదమును, ఆందు యజ్ఞముగ యజ్ఞయాగాదులకు సంబంధించిన భాగములను జదివి, విమర్శించి, సంప్రదించుట ప్రాసిన, ప్రచురింపండితులును జర్మిక పండితులునున్నారు. వార తద్దృష్టితో విదేశవ్యవస్థలను బరిక్షింపుచున్నారో మనము గమనింపవలసియున్నది.

యజ్ఞమునందలి నైతికభాగము

యజ్ఞపరికరములగు సృక్సృవాదులతోను, అప్యర్వణ, హోత, ఉద్గాత, మున్నగు ఋత్విక్కులతోను జేయబడుయజ్ఞము బహిరంగయజ్ఞము. ఈ యజ్ఞమునందు ప్రతిఫలించుచు గోచరించు ఆంతరింగికయజ్ఞము మరియొకటి గలదు. అని యజ్ఞపురుషుడు హెచ్చరికజేయుచున్నాడు. సోమయాజి నిత్యాగ్నిహోత్రము చేయుటకు ప్రారంభించినంతటనే ఈ క్రింది మంత్రమును జప్తుచున్నాడు.

శృతిమ్ వాచా త్యా హోత్రా ప్రాణేనో

దాత్రాచక్షుషాప్రద్యతా

మనసాబ్రహ్మణా త్రోత్రేణాగ్నిధైన్యా

పంచభిరైవై యి బుత్తిగ్నిర్భరధరామ్॥

అర్థము = వాక్కును హోతగాను, ప్రాణమును ఉద్గాతగాను, కనులు అధ్యర్వణుడుగాను, మనసు బ్రహ్మగాను; చెవులు అగ్నిధైర్యుడుగాను ఇట్లు నా

పంచేంద్రియములు నాకు ఋత్విక్కులుగా నెంచుకొని (ఈ గార్హపత్యమునుం?) నీ యగ్నిని నే నుద్ధరించుచున్నాను.

ఇట్లే “ఋత్విక్-చిత్రమాబ్యం వాగ్యదీ” ఇత్యాది మంత్రములను వి. ఇట్లు జేయబడు యజ్ఞము ఆంతరంగిక యజ్ఞము. ఇదియే మానసికయజ్ఞము. ఇదియే ఆత్మయజ్ఞము. స్వతస్సవాది పరికరములతో జేయబడు బహిరంగ యజ్ఞమునకు నీ మానసిక యజ్ఞము తోడునని (Counter-part) గ నుండియున్నాయందు నని యజ్ఞేశ్వరుని భావము. దీని వివరము భగవద్గీత యందు నిలబడబడియున్నది.

భగవద్గీత

వేదవిహిత బహిరంగకర్మయజ్ఞమును శ్రీ కృష్ణుడు గీతలయందు కఠినమగు నైతికపరీక్షకు నురికినీయున్నాడు. యజ్ఞసంధర్మమున గీతలయందు శ్రీ కృష్ణుడు జేసిన యుపదేశము లన్నియు వసుసను నీ క్రింద వివరించుచున్నాము.

(1) ప్రప్రథమమున, శ్రావయజ్ఞమునందు సోమ వానముకెసిన పుణ్యాత్ములకు తప్పక పాపములు పోవుననియు, ధర్మము జేరుదురనియు నప్పి, అట్టివారు సంపాదించుకొనియందు పుణ్యము, కొంత నియమిత పరిమిత గలిగియుండుననియు, అట్టి పుణ్య ఫలితము నిశ్శేషమై క్షీణించిన పంటనే వారు తిరిగి భూలోకమునందు బుట్టి నారి సత్కర్మలవల్ల తిరిగియు త్రిమలోకములకు వెరవలసియుండుననియు జెప్పియున్నాడు. యజ్ఞకర్తలకు ధర్మలోకమందు శాశ్వత పట్టాలు ఇవ్వరనునది గ్రహయే గాని నిజముగాను.

“త్రైవిద్యా మాం పోమహః పూతపాపః
యజ్ఞైర్విష్టా స్వర్గతిం ప్రార్థయతై

“పుణ్య మాసాద్య నురంధ్రలోకం
అగ్నింతి దివ్యాన్ దివి దేవభోగాః
తం భుక్త్వా స్వర్గలోకం విహం
క్షీణే పుణ్య మర్హ్యలోకం విత్”

గీత 9—20

(2) మైన వివరించిన బహిరంగ కర్మయజ్ఞమువల్ల కష్టమునకు దగిన ఫలితములేదని మనము చలకుమేషాయని యూహించి, శ్రాతయజ్ఞముకంటె సులభ హాస్యములను మరలకొన్ని హజ్జములను వని భగవంతుడు చెప్పచున్నాడు.

“దక్షయజ్ఞః తపోయజ్ఞః
యోగయజ్ఞః తథాపర
సాధ్యధ్యాయ జ్ఞాన యజ్ఞాశ్చ
యతః సంగ్రహితతాః
ఏవం బహువిధా యజ్ఞాః
నితతా బ్రహ్మతోముఖే

4—(28-32)

(3) ఇట్లు బహువిధములగు యజ్ఞము లన్నవని చెప్పి, ఇట్టి అన్ని విధములగు యజ్ఞములలో జ్ఞాన యజ్ఞము శ్రేష్ఠమైనది అని జెప్పియున్నాడు. గాని గాని పశుయజ్ఞము శ్రేష్ఠమైనదిని జెప్పియుంటేడు.

“శ్రేయోక్ దక్షయజ్ఞయా ద్యిహౌ
జ్ఞానయజ్ఞః పరంతప”

4—38

(4) తన విధాతులు జెప్ప 10 వ అధ్యాయము నందు “యజ్ఞములలో జపయజ్ఞము నేను” అని జెప్పియున్నాడు. గాని ఇక్కడను కర్మయజ్ఞమునకు తన ఓటు నిచ్చినవాఁగఁగాడు.

“యజ్ఞానాం జపయజ్ఞోస్థి”

13—25

(5) కర్మయజ్ఞమునందలి నైతికవిమర్శ ఇంకను అయినచి భగవంతుడు నైవాసుర సంపద్యభాగ యోగమునందు కొన్ని యజ్ఞములు నామమాత్ర యజ్ఞములని జెప్పియున్నాడు. అట్టి యజ్ఞములు తాంత్రిక యజ్ఞములనియు బాటకయజ్ఞములనియు శ్రీ కృష్ణుని ముఖిప్రాయము. అట్టి యజ్ఞము లెట్టివి యన-సోవ్యక్తగోచరును, దంభముకొరకును, ఆదరి బరముకొరకును, ప్రదర్శనముకొరకును, జేయబడు యజ్ఞములు. ఇట్లు యజ్ఞములు జేయువారు ధనమాన మదాన్వితులు. వారు విధిని లక్ష్యపెట్టక విధి విరుద్ధ ముగ యజ్ఞములు జేయుదురు. ఇట్టి యజ్ఞములు అసుర యజ్ఞములు.

“ఆత్మసంభావితాః స్వభాః
ధనమాన మదాన్వితాః
యజ్ఞై నామ యజ్ఞైస్తే
దంభే నానవిధి పూర్వకం”

16—7

(6) ఇట్టి యజ్ఞవిమర్శతో శ్రీ కృష్ణు డింకను తృప్తిపెండక, యజ్ఞములను సాత్వికయజ్ఞములు రాజస యజ్ఞములు, తామసయజ్ఞములు అని మూడువిధములు చేసెయున్నాడు. ఫలాశేషరహితమగు విధిమాత్రము దృష్టియందు వలసి జేయబడు యజ్ఞములు సాత్విక యజ్ఞములు. ఫలాశేషతో గూడుకొనినట్టియు, దంభ

మును ఆహంబరమును ప్రదర్శించుటకొరకును తీయబడు యజ్ఞములు రాజసయజ్ఞములు. శాస్త్రవిధిని నిరసించి, అన్నదాన లోపముగను, మద్రలోపముగను, దక్షిణ లోపముగను, శ్రద్ధలోపముగను తీయబడు యజ్ఞములు తామసయజ్ఞములు.

“అఖిలాకాంక్షీభి ర్యజ్ఞో విధివృద్ధో యజ్ఞశ్రేయఃవ్యవృథా మేవేతి మనః సమాధాయసాత్వికః”

“అభిసంధాయ తు ఫలందింబార్థ మపి చైవ యత్ ఇజ్యతే భరతశ్రేష్ఠ తం యజ్ఞం విద్ధి రాజసం”

“విధిహీన మన్యప్రాప్తం మద్రహీన మదక్షిణం శ్రోత్రా విరహితం యజ్ఞంతామసం పరిచక్షుతే”

17—(11, 12, 18)

(7) భగవద్గీతయందు అన్ని యోగములు సంపూర్ణముగ నర్జునున కుపదేశించి భగవంతుడు అంగీకారమునందు జ్ఞానయజ్ఞమును దృఢపఱచియున్నాడు.

“అధ్యేష్యతే చ య ఇమం సర్వ్యం సంవాద మావయో జ్ఞానయజ్ఞేన తేనాహ పుష్కస్యా మితి మే నుతిః”

18—70

(8) గీతయందు శ్రీకృష్ణుడు యజ్ఞములపట్ల ఇంత దూరము నైతికవిమర్శతేసియుండియు శ్రౌత యజ్ఞమునందు నిరసనజూయించలేదు. అట్టియజ్ఞముల తేయవలదని స్పష్టముపలేదు. అట్టి యజ్ఞములవల్ల ఫలితములేదని చెప్పియుండలేదు. తాను గీతయందు నిర్ణయించిన నిష్కామకర్మసూత్రము యజ్ఞములకు కూడా స్వయించునని నొక్కవక్కాణించియున్నాడు. చైవసంపదరూపముగ నైతిక దృష్టితోను శ్రద్ధతోను సాత్వికప్రవృత్తి గలిగి యజ్ఞముల తేయవలయునని హెచ్చరిక తేసియున్నాడు. మితయుయ్యము దానము తపస్సు అను నీ మూడు కర్మల త్యజించరాదనియు ఈ కర్మల మానవుని జీవితమును పావనము చేయగలవనియు భగవంతుడు కడపట అధ్యాయమునందు గీతలెక్కొక్క సంగ్రహపన్యాసము చేసియున్నాడు.

“యజ్ఞ దాన తపః కర్మ న త్యజ్యం కార్య మేవ తిత్తయజ్ఞో దానం తపశ్చైవ పావనాని మనీషిణాం

18—5

అన్ని విధములగు కర్మములందుకంటె శ్రౌత యజ్ఞము విధ్యుక్తముగ తేయుటయందు యెక్కువ disciplinary value యున్నదని చైవ్యోక్తమవలదేబడుచున్నది. ప్రజలను మోసపుచ్చి ఆత్మకంచన తేసికొను యజ్ఞములు ప్రయోజనరహితములని గీతమున కుపదేశించుచున్నది. ఇదియే అసరయజ్ఞములు.”

అనురుల పుట్టుక

రావణాదులు అసురులు. వారును యజ్ఞముల తేసిరి. వారుతేసిన యజ్ఞములు గీత 16 వ అధ్యాయమునందు జెప్పిన నామమాత్ర యజ్ఞములును 17 వ అధ్యాయమునందు జెప్పిన రాజసతామస యజ్ఞములునునైయున్నవి. ఇట్టి యజ్ఞముల విమర్శకుపూర్వము అసురులను వారెక్కు పుట్టుక యెట్టివ? కొంత విచారించవలసియున్నది.

కశ్యపప్రజాపతికి ౧౮ యను సోక భార్య నుండెను. కశ్యపప్రజాపతి అహితాగ్ని. ఒకనాటి సాయంసమయమున కశ్యపుడు అగ్నిహోత్రాదికము జరుపుకొనుచున్న సమయమున ఆతని భార్య యగు ౧౮ కడురయమున నాతని సహించి హోమాదికముల నిర్వహించుచు కొక దీర్ఘముని కోరెను. భర్త యెంత జెప్పినను నామె వినియుండలేదు.

“తరుణీ యొక్క ముహూర్త ముందు, మిది సంధ్యాకాల, మిక్కొలముం పరయకా ధూతగజావృతుం పనుగుగామారాతి యిచ్చన వృషే శ్వరయానంబున సంచరించుట నభివ్యంబర్యో నియుగ్రతే శరమింపంగ నిషిద్ధకర్మమున, నేలా ధర్మముల్ కేనుగన్.”

—అంగభాగవతం - ౩ వ స్కంధం

దిరికి ఇందువల్ల హిరణ్యకశిపుడు హిరణ్యాక్షుడను లోకకంటకులగు నిద్రకు కుమార్తె గల్గిరి.

రావణాసురుని పుట్టుకగూడ నట్టిదయే. రావణుడు విశ్రవణ పుత్రులకు కుమారుడు. విశ్రవణువు పులస్త్యులవాల్ కుమారుడు. సుమాలియను రాక్షసుని కుమార్తెయగు కేశసియను నామెను విశ్రవణువు వివాహమాడెను. ఆమెయను సంధ్యాకాలమందు భర్తను గూడగా రావణుడు బుట్టియుండెను.

“దారుణాయాస్తు వేదాయా -

నూగతాసి సుమధ్యమే

ఆత స్తే దారుణాపుత్రా -

రాక్షసో సంభవిష్యతి.”

—అధ్యాయ, ఉ. కాం. 1 సర్గ

‘రావణుడు పుటస్యబ్రహ్మవంశమున బుట్టిన ప్రాహ్లాదాత్మమును, విద్వాంసుడు, వేదాధ్యయన పరుడు, మహాతపస్వి, అనేక యజ్ఞయాగాదులు చేసిన యాహితాగ్ని, వీనిని గురించి వాల్మీకి ఇట్లు చెప్పియున్నాడు.

“ఏవేహితాగ్నిభ్య మహారపాభ్య

వేదాంఘ్రికాః క్రౌన్ధసు చాగ్ర్యవీర్యః”

—యుద్ధ. (112 - 28)

లంకయందలి రాక్షసులును వేదవేదాంగ సంపన్నులును అనేక క్రతువులు చేసిన ఆహితాగ్నులని హనుమంతుడు జెప్పియున్నాడు.

“మనంగ వేదవిమనాం

క్రతుప్రవర యాజనాం

సంక్రావ బ్రహ్మసహాపాశ్చ

విరాత్రే బ్రహ్మగతునాం”

—సుందర. 6-12

నైతిక వైపరీత్యము

మానవులయొక్క నైతిక చరిత్రయందు రావణాది అసురుల జీవితము ఒక క్లిష్టమైన ఘట్టమై యున్నది. సత్కర్మచరణమును అవినీతి జీవనమును పరస్పర విరుద్ధములుగదా? రావణాది అసురుల జీవితములయందు ఇట్టి పరస్పరవిరుద్ధ మనోభావములు కడు స్నేహముతో నెలగుచుండుటకు కారణమేమి? లంకయందు కిరికిరి యగుటల స్థితిగతుల గురించిన హనుమంతునిగూడ నిట్టి శంకయే దోచు ఆ శంకను హనుమంతు డిట్లు సరిపుచ్చుకొనియున్నాడు.

“అగ్ని హోత్రాశ్చ వేదాశ్చ

రాక్షసానాం గృహే గృహే

ఏయా సత్యం చ పౌచం చ

రాక్షసానాం న విద్యతే.”

—సుందర. 8-17

రాక్షసుల ఇంట్లయందు అగ్నిహోత్రములు వేదములు విలసిల్లియున్నవి. కాని దయా సత్య శౌచ

ములు రాక్షసులయందు గానరావు అని హనుమంతుడు జెప్పియున్నాడు. మానవుని నిజమైన నైతిక జీవనమునకును నిశ్చలముగు సాత్వికప్రవృత్తికిని అని నాభావసంబంధముండి తీరవలెను. అట్లుగాక బహిరంగముగ సకల విద్యలయందు పాండిత్యమును సదాచార సత్కర్మములను సాచివములును ప్రదర్శింపుచు, అంతరంగమున అవినీతిపరులై రజస్తమోగుణములు గలవారు సృష్టాద్వినుండీయు నేటివరకు అనుచినమును మనకు గప్పట్టుచున్నారు. ఇట్టివారల వృత్తియే (Ethical Paradox) నైతిక ప్రవరీత్యమై యున్నది. వేదాంఘ్రిక వన్యాసములు గాని రాజశాసనములు గాని ఇట్టి వ్యవస్థను సాధింపజాలవు. ఇట్టి వ్యక్తులకు గీతలయందు భగవంతుడు మిథ్యాచారులు (Hypocrites) అని చెప్పియున్నాడు.

“కర్మోద్దియాణి సంయమ్య

య ఆస్తే మనసా స్వరత్

ఇష్టియాత్థాక్ విమూఢాత్మా

మిథ్యాచార స్స ఉచ్యతే” —గీత 8-6

ఁ సురుల యజ్ఞములకు శ్రుతిప్రమాణము

శృతి:—“సహస్రవిహానాం చాసురాణాంచ యజ్ఞా

ప్రతితా వాస్తాం

వయగ్ం స్వర్గం లోక మేష్యమే వయ మేష్యమి

ఇతి తేఽసురా స్సన్నప్త్యా సహస్రే వాచరత్

బ్రహ్మచర్యేణ తపస్తప జేవాః తేసురైః

అముహ్యైక్ తేన స్వర్గం లోకమాయత్

ప్రసృతేనైవ యజ్ఞేన జేవాః స్వర్గం లోక మాయత్

అప్రసృతే నాసురాః పరాభూయత్.”

అర్థము:—“జేవల లోక యజ్ఞము చేసిరి.

అసురులు మంత్రముకయజ్ఞయచేసిరి. మీ రెండు

లకీ యజ్ఞము చేయుచున్నారు” అని యొకా

నొకడు జేవతల నడిగెను. “మీము స్వర్గప్రాప్తికోరకు

యజ్ఞము జేయుచున్నాము” అని జేవతలు బదులు

జెప్పిరి. అట్లే మరియొకడు అసురులవద్దకు బోయి “మీ

రెండులకీ యజ్ఞమును జేయుచున్నారు” అని యడి

గెను. వారును “మీము స్వర్గప్రాప్తికోరకీ యజ్ఞమును

జేయుచున్నాము” అని బదులు జెప్పిరి. అసురులు

సాహసముతోను దంభముతోను యజ్ఞము చేసినందున

వారు మోహముజెందినవారై స్వర్గమును జేరలేక

పోయిరి, జేవతలు బ్రహ్మచర్యముచేయు పవన్ముచేతిన

చిత్రవృత్తిని బలపరచుకొని యజ్ఞమును జేసియున్నందున వారు స్వర్గలోకముం జేరిరి. మై విగ్రహుగా అనురులు పరాభవముబొందిరి.”

ఈ శ్రుతి గీతలయందు శిష్టబడియుండు నామ మాత్ర యజ్ఞములకును, రాజస, తామస, యజ్ఞములకును సుబోధకమగు వివరణమైయున్నది.

రావణాసురుడు యెన్ని యజ్ఞములు జేసినను బ్రహ్మాచర్యము పాటించజాలనందున శ్రీరాముల నెదుర్కొని గెలువ లేకపోయెను. రావణాసురుని కుమారుడగు ఇంద్రబిత్తు శ్రీరాములనిాదికి మూడు మాఱు యుద్ధమునకు నల్పియుండెను. ప్రతిమారునూ నొక యజ్ఞముజేసి బయల్పడెను. అతని యజ్ఞము యొక్క ప్రభావముచేత వేదికలోనుండి అగ్ని హోత్రుడు లేచి ఇంద్రబిత్తు ఇచ్చిన హవిస్సు లన చేతులతో స్వయముగ సంగ్రహింపియుండెను. ఇట్లు ముహూర్తము జరిగియుండెను.

“జాహ్వరాక్షసశ్రేష్ఠః సప్రవీద్యధివత్సరః |

భాగస్యకృష్ణవర్ణస్యగం జగ్రాహ జీవతః |

హవిః తిత్త్విజగ్రాహ పావకః స్వయమభితిః ||

యంద్ర: 79-16

ఇంద్రబిత్తు గుహ్నముశ్రేయశ్చై యజ్ఞము చేసెను. అతనియందు రాజస గామస సూక్ష్మము ప్రకోపించినందున, పావకుడు స్వయముగ దర్శనమిచ్చి లన హవిస్సు స్వీకరించినందుకు పట్టంగని గర్వము బెదియుండి యుద్ధమునకు నల్పియుండెను. ఇంద్రబిత్తు యజ్ఞము రాజసతామసయజ్ఞమై, యాతని మరణమునకు గారణమయ్యెను.

బ్రహ్మరాక్షసులు

శ్రౌతయజ్ఞమును కనుక్రద్ధతోను భక్తితోను భయముతోను జేయవలెను. “శ్రద్ధావిరహితం యజ్ఞం తామసం పరిచక్షురే” అన్నారు. యజ్ఞమునందు స్వల్ప లోపములకును గొప్పలోపములకును గూడ ప్రాయశ్చిత్తములు విధింపబడియున్నవి. హోమము జేసిన యన్నముగాని తండులములుగాని సంత్రార్థముగ హుతముగాక నిలిచియుండుట యొక లోపము. హోమద్రవ్యము స్థానమునుంచి దొరలి క్రిందికి బారి పోవుట మరియొక లోపము. ఇట్టి స్వల్పలోపములకు ప్రాయశ్చిత్తములు విధింపబడియున్నవి. దేశ

రగుడు జేసిన అశ్వమేధయాగమునందు ఇట్టి స్వల్ప లోపములు జరిగియుండలేదని వాల్మీకి రామాయణము నందు తెప్పబడియున్నది.

నామామతే నుమాత్రై స్ఫులితం వాసి కించన ||

నాల: 14-8

పశరఘని యాగముందు అహుతియుగాని ప్లితియుగాని జరిగియుండలేదు. ఇట్టి స్వల్పలోపములు లేవన్న, గొప్పలోపములు అసలేలేవని యర్థము. యజ్ఞముజేసిననాడు దశరఘుడు, యజ్ఞము చేయించిన వాడు వశిష్ఠుడు. ఉభయములు శ్రద్ధాశువులుగనుక ఎట్టిలోపమును జరుగకుండు యజ్ఞము నిర్వహించిరి. నిర్విఘ్నముగ యజ్ఞము జరిగియుండెను.

విద్యావిశ్రుడు జేసిన యజ్ఞములు రాజసయజ్ఞములు. అట్టి రాజసయజ్ఞములందు శ్రద్ధ రేకులవగనుక ఇట్టి స్వల్పలోపముల కవకాశముండెను. అట్టి స్వల్ప లోపములు సామాన్యముగని పెట్టెగాలగు. విద్యాంసుడును బ్రహ్మరాక్షసులు కూచియుండి ఇట్టి ఛిద్రములు గని పెట్టి రక్తవర్షములు సురిపించియుండిరి. ఇట్టి విఘ్నములు జరిగినందున యజ్ఞము నాశనమగుచున్నది. యజ్ఞకర్తయం నశించుచున్నాడు.

“ఛిద్రంసా మృగయత్రైప్ర

విద్యాంసో బ్రహ్మరాక్షసాః |

నిహతిస్యచ యజ్ఞస్య

సద్యః కర్తా వినశ్యతి ||”

నాల: 8.17.

ఈ శ్లోకమునందు శిష్టబడిన బ్రహ్మరాక్షసుల వ్యవస్థ? శ్రీమద్రామాయణవ్యాఖ్యానకారు లిట్లు బ్రహ్మరాక్షసశిక్షమునకు నిర్వచనము శాస్త్రియున్నారు. “అకృతప్రాయశ్చిత్తైః, అప్రతిగ్రాహ్యైః ప్రతిగ్రహాః, అనూజ్యయాజనాః, ఇత్యోధి పాపైః రాక్షసత్వం ప్రాప్తాః బ్రాహ్మణాః.” అనగా “ప్రాయశ్చిత్తము చేయవలసినచోట్ల చేయించినవారు, దానము పట్టరానిచోట్ల దానములు పట్టినవారు, యజ్ఞకము చేయించరానిచోట్ల చేయించినవారు, ఇట్టి బ్రాహ్మణులు బ్రాహ్మరాక్షసులయ్యెదరు.”

రాజసతామస యజ్ఞములందు బ్రహ్మరాక్షసులు రక్తవర్షము సురిపించినారుగాని, సాత్వికయజ్ఞయలందట్లు జేయజాలరు. కనుకనే దశరఘనియాగము నిర్విఘ్నముగ జరిగినది.

పరమావధి, జ్ఞానయజ్ఞము

శ్రౌతయజ్ఞముల జేయునాడు శ్రైవిశమసు ప్రమాదములు జరుగునేమో యను భయముతో యజ్ఞములు జేయకలెను. భయముండిన శ్రద్ధాభక్తులు వెనుకంటనే వచ్చును. కలియుగమునందు భక్తి, శ్రద్ధలు తక్కువగు నందునవి గొరిగియుండి భగవంతుడు గీతలయందు బహువిధములను యజ్ఞములున్నవనియు, ఇట్టి యజ్ఞములు శ్రౌతయజ్ఞములకంటె తీసివేయవలయు, అన్నియజ్ఞములలో జ్ఞానయజ్ఞము శ్రేష్ఠమనియు ఉపదేశించియున్నాడు. గీతలయందు శిష్టైన ఇతియజ్ఞములు ప్రవృత్తయజ్ఞములు, రహితయజ్ఞములు, యోగయజ్ఞములు, స్వాధ్యాయయజ్ఞములు, జ్ఞానయజ్ఞములు. ఈ యిరువదియలగు యజ్ఞములు ఉపాహారణమౌతికులైనవియున్నాడుగాని ఇటువంటి యజ్ఞములు బహువిధములైనవియున్నవనియు, ఇవిన్నియు బ్రహ్మములగు నందులను అపరగా జేయునుండియే వెలువడినవనియు భగవంతుడే నెప్పయున్నాడు. బ్రహ్మ జెప్పినందున యజ్ఞశబ్దముయొక్క నిర్వచనము కడు విశాలమై ఇప్పుడు జరుగుచుండు రామయజ్ఞము మున్నగు భక్తియజ్ఞములకును, గాంధీమహాత్ముని సత్యాగ్రహయజ్ఞము మున్నగు సామయికయజ్ఞములకును గూడ వన్యయింతుటకు ఆవకాశములున్నవి. ఎట్టి యజ్ఞమైన, స్వస్థానముననున్నదిగాను త్యాగయుక్తమై సాత్విక ప్రవృత్తితోనా అధ్యాత్మిక దృష్టితోనా జరుపబడిన యజ్ఞమే గీతలయందు ప్రతిపాదించబడిన యజ్ఞమగును, గాని లోకసౌఖ్యములకురకు తాత్కాలికముగా గను బరువు త్యాగముతోనూడిన యజ్ఞము, యజ్ఞముయొక్క పరమావధియగు జ్ఞానయజ్ఞము గానేరదు.

“ఏవం బహువిధా యజ్ఞాః
వితతా బ్రహ్మణోముఖే
కర్మభావో విద్ధి తాన్ సర్వాన్
ఏవం జ్ఞాత్యా విమోక్ష్యసే॥” 4-32.

శ్రేయాన్ ప్రవృత్తయూ ద్యజ్ఞాన్
జ్ఞానయజ్ఞః పరంతపి॥ 4-33.

యజ్ఞేశ్వరుడు విష్ణువు

యజ్ఞములవల్ల శ్రైతిక, సాంఘిక రాజకీయ ప్రయోజనము లున్నవియని పైన జెప్పియున్నాము.

యజ్ఞముయొక్క పరమావధి జ్ఞానయజ్ఞమనిగూడ జెప్పియున్నాము. కావున యజ్ఞమునందు పారలౌకికమగు ఆధ్యాత్మికస్థితియే ముఖ్యమని మేర్పడుచున్నది. ఇట్టి సందర్భమునందు యజ్ఞాధి పతి, యజ్ఞేశ్వరుడు అను దైవము ఎవరు? అను ప్రశ్న రావచ్చును. అట్టి దైవము మహావిష్ణువు. సత్యవ్యాపియని నెప్పటకు ప్రబలమైన ప్రమాణములున్నవి.

1. శృతి:—యశ్శోనై విష్ణుః యజ్ఞవిగాఢ తతః
ప్రతినిష్ఠతి విష్ణవే స్వాహా, యజ్ఞాయ స్వాహా,
2. భగవద్గీత:— అహంహి సర్వయజ్ఞానాం
భోక్తావ ప్రభురేవ చ॥
అహం క్రతు రహం యజ్ఞః
సద్గూహ మహా మహదగ్ం॥
మస్త్రోహం అహ మేనాజ్యం
అహ మగ్ని రహం హుతిం॥

3. భాగవతం—నికాదశస్కంధం శివ అధ్యా
యం: శ్లో 5 విష్ణుః స్థితోక్రతుపతిః ద్విజపర్యసేతుః॥

(4) విష్ణు సహ స్ర నామస్తోత్రం:—[శ్లో
సంఖ్యతో]

- 1 విశ్వం విష్ణుర్వష్ణుర్వై
47 మహాయూహో మహామధుః
48 అనంతమంతభగ్నై
54 సోమవి య్యుగైః
72 మహాక్రతు మహాయజ్ఞా మహాయజ్ఞ
మహాపావః

104 యజ్ఞోయజ్ఞపతిర్యజ్ఞా యజ్ఞాంగో యజ్ఞ
వాహనః

105 యజ్ఞభృత్, యజ్ఞకృత్, యజ్ఞే, యజ్ఞ
భుక్, యజ్ఞపాదనః.

యజ్ఞాంతకృత్, యజ్ఞరహస్యం.....ఇట్టి ప్రమాణములవల్ల యజ్ఞమననది ఎట్టి యజ్ఞమైనను గీతలయందు దుపపాదించబడిన పరీక్షకు లోబడియున్న యడల, అట్టి యజ్ఞము మహావిష్ణుస్వరూపము, యెఱుంగునది. ఇట్టిది సగుణోపాసనము, కేవలర జ్ఞానయజ్ఞము నిర్గుణోపాసనము.

ఇవాన్ ఇలియిచ్ మృతి

మూలం

అనువాదం

లియో టాల్స్టాయ్

శ్రీ పి. గణపతిశాస్త్రి

[గత సంచిక తరువాయి]

4

అందుబాటు అందగు బాగా ఆనోగ్గంగా ఉన్నాడు. ఇలియిచ్ అప్పుడప్పుడు నోరు కొంచెం చేసుకొని ఉన్నట్లుండేది; ఎవరూ పార్శ్వంగా ఏదో కొంచెం నెట్టుకొనేడేది. అంతిమాశ్రమంతో అతనికి జబ్బు చేసిందని చెప్పలేము.

అయితే ఈనెట్టి కొంచెం ఎక్కువయింది. అది అంతగా బాగా పెట్టేదికాదు గాని, ఆ పార్శ్వం అంతా పట్టి చేసేవట్లుండేది. దీనితో అతనికి చిగాడు ప్రారంభమయింది. క్రమం క్రమంగా అది స్రుతిమించిపోయింది. ఇంజనీరు కుటుంబంలో ఆనోగ్గంతో ఏర్పడ్డా—ఇలియిచ్ లో బహులజీవన విశురుదలవల్ల—దానికి విపూరితంకలిగింది. క్రమంగా ఉపశుద్ధిరి మధ్యాహ్నం తర్వాత వ్యూహం; ఆ ల్యాంపు సమయాలన్నీ అంతరించిపోయాయి; ఇక సామాన్య సాంసారిక మర్యాద దక్కడం కూడా కనిపిస్తోంది. అయితే చీటికి మాటికి చెబుతూ ఉంటుండేవాడు. ప్రశాంతంగా ఉండటం బాగా అరుదుగా ఉంది. ఇప్పుడే ప్రశాంతం వచ్చినా చిరుకదిలి చిలికి చిలికి గాలివాన కావలసిందే. ఇలియిచ్ తో పోలి ఉండటం చాలా కష్టంగా ఉండవడానికిప్పుడు కృష్ణా కోస్తా కెన్నో దాఖలాలు కనిపించాయి. ఉన్న దానికి ఎదిరిపోయి చెప్పడం ఆమె కొక అలవాటు. అందుచేత ధుమధుమకూకుంటుండే ఆయన కప్పుడు అలవాటే అనీ, నా ఓరిమిల్లనే ఈ ఇంజనీర్, ఈ కాపలా ఇంకా ఈ కృష్ణానానీ, నెట్టుకొనేడే. ఈ మధ్య ఇలియిచ్ సతగా దాని తేదీమీద నాలుగు నిమిషం. అసలీకన్నీ భోజనాలవేళ—అందులోనూ అతని చాగు తాళి—మరుగో—ప్రారంభమయ్యేది. అప్పుడతడు—ఫలహరం పట్ల అంచు విరిగిపోయిందనో,

మంటకాలు బాగా లేవనో, కుర్రవాడు బలమైన మోసాయి మోపాడనో, పిల్లకి తల తిన్నగా దువ్వలేదనో—ఏదో ఒకటి అంటుండేవాడు. పిల్లకిన్నింటికి నెట్టుకొన్నాయే కారణమని అప్పుడు మనము ధను ధనులూడేవాడు. మొదట్లో ఆమె ఆమె అతనిన్ను మంటకలన్నీ తిరిగి అప్పజెప్పుతూండేది. ఒకటికంటే సాగులతను మరీ మంకిపడ్డాడు. అయితే అతనివారే తిరవారే ఆమె అది ఒక్కోబాటు ఉకపోవడం వల్లను, నాలుగుముద్దలు లోపలికి చెల్లడం వల్లను బహులజీవీ కోపమని గ్రహించుకుని, భోజనం అయ్యేవాకా నీటి సమాధానం చెప్పకుండా ముట్టాడతాడుననీ. ఈ విధంగా ఓరిమి వహించి ఉండటం ఎంతో ఎన్నదగ్గ సుగుం అని లోలోపల చురుగిపోయేది. ఈ మొహం చెంతుకోగం ఈయనకు మొదటినించి ఉన్నదే అనీ, దీనివల్ల బహుళం ఒక గూతినకింద రియారయిందనీ ఒక నిశ్చయమని వచ్చేసింది. ఇందుచేత తన వివాద తానే జాలిపడడం ప్రారంభించింది. ఇలాగ జాలిపడతాన్నా కొద్దీ ఆమె కలిగివివాద ఉండే అక్కర్లేను పెరిగి పోతూండేది. చిరుకలిమి వచ్చిపోతే ఈ కలిమి విరగజేయకుండా అనుకునేది. అయితే తీరా అతను చచ్చిపోతే ఆ తీరింకా ముట్టపుకనక చచ్చిపోకూడదనీ అనిపించేది. అందువల్ల అతనివివాద మరింత ఉక్రోశం పెరిగేది. ఈ విధంగా అతను చచ్చిపోయినా తన కమలు గట్టకపోవడంవల్ల తనంతటి దౌర్భాగ్యం లోకమే ఉండవని లోలోపల కుమిలిపోతూ ఉండేది. ఇది పైకి కనబడకుండా గుంధనగా కనిపించేదిగాని, ఈ గుంధన చూసినప్పుడల్లా అతను అబ్బుకిపోయినట్లు మరీమరీ మంకిపడేవాడు.

ఒకసారి అయితే పెద్ద తిగాదా వచ్చింది. ఇందులో తప్పుతా ఇలియిచ్. అందుచేత అతను, కోపంతచ్చినప్పుడు తనకు ఒక్క, పైస తెలియక

పోవడం తప్పకుండా నిజమేననీ, ఆరోగ్యం తిన్నగా ఉండకపోవడమే దీనికి కారణమనీ సమాధానం చెప్పాడు. ఆపైన ఆమె ఆరోగ్యం తిన్నగా ఉండకపోతే అతడైతే చావుకూడదనీ, వెంటనే ఒక పెద్ద డాక్టర్ని ఎవరినైనా చూడవలసిందనీ పట్టుపట్టింది.

ఇలియన్ డాక్టరు దగ్గరికి వెళ్లాడు. అది అంతా అర సమకున్నట్లే జరిగింది. అది ఎప్పుడు అల్లాగే బయటకొంటుంది. సరే, సామాన్యంగా జరిగేటట్లే పసికాయలు పడి కూర్చోవడము, డాక్టర్ క్లెయిమ్ నుందో ఊహింపడము మాట్లాడడము మొదలైన తలంకలంతా ఆతనికి కొట్టివేసివే. అంతా అతను కోర్టులో వ్యవహరించినట్లుగానే ఉంది. ఆ డాక్టరు మొట్టమొదటగా అతని రోగాన్ని గురించి కొంచెం చూచాడని అడిగి, అతను చెప్పేదంతా ఆలకించాడు. ఆపైన అతని నడిగిన ప్రశ్నలు, ఇతను చెప్పిన సమాధానాలు, అన్నీ సామాన్యంగా అందరికీ చాగా అలవాటే. నిజానికి ప్రశ్నలన్నీ అనవసరమే. ఇక ఆ డాక్టరు ఆర్కాటం అంతా చూస్తే—ఇదంతా నాకు వదిలివెడితే ఆ గొడవంతా నేను చూసుకుంటానయ్యా! నీ రోగం నాకు దృష్టంగా తెలిసిపోయిందిలే. ఇలాంటివి లక్ష కేసులు కుదిర్చాను!—అన్నట్లుంది. అదంతా అచ్చంగా కోర్టులో నడిచినట్లుగానే నడిచిపోయింది. ఇలియన్ తన ఎదురుగా నిలబడ్డ ముద్దాయా లందరి యెదుట అలాగే వ్యవహరించాడు. ఇప్పుడా డాక్టరు అచ్చంగా అల్లాగే చూశాడు.

“భూవా లక్షణాలనిపట్టి చూస్తే ఇది భూవా రోగమైనట్లు కనబడుతున్నదనీ, అయితే మళ్ళీ భూవావిధంగా పరీక్షచేసిచూసి అది ఋజువు కాకపోతే మళ్ళీ అది భూవా రోగమేమనని అనుకోవాలనీ, మళ్ళీ దానికికూడా భూవావిధంగా ఋజువు కావాలనీ, అయితే అది జరిగేటప్పటికి కేసినో తేలిపోతుందనీ” ఆ డాక్టర్ రేడీనో చెప్పకుంటాడు. “ఈవ్యాధి అపాయకరమైనదా? కాదా?” అన్నదే ఇలియన్ తెలుసుకోవాలనుకున్న ముఖ్య విషయం. అయితే డాక్టర్ రిడీనో అనవసరమైన విషయమని కొట్టి పారేశాడు. అసలతని గొడవే పట్టించుకోలేదు. ఆ డాక్టరు దృష్టిలో ఇది మాత్రమే జవాబు? లేక ఎవెండినైటిస్సా? అన్నదే అతి

ముఖ్యమైన విషయం. ఇలియన్ చావుబతుకుల సంకతి కాదిప్పుడు తేలవలసింది! అసలది ఎవెండినైటిస్సా? కాదా? అన్నదే తేలాలి! మొట్టమొదటగా ఆ డాక్టర్ రిడీనో ఎవెండినైటిస్సని అన్నాడుగాని, మాత్రపరీక్ష జరిగినతరువాత కొత్తలకేసలేమైనా బయటపడితే మళ్ళీ ఈ అభిప్రాయం మార్చుకోవాలని చెప్పాడు. ఇలియన్ కీ పరీక్షలన అద్భుతంగా ఉన్నట్లు కనబడింది! కోర్టులో ఉన్నప్పుడు అతను అనేకవేలసారు లిల్లాంటి నిర్ణయాలు చేశాడు ఆ డాక్టరు కళ్ళద్వారమైనవని చూస్తూ ముందగా ఆడుతూ పాడుతూన్నట్లే, ఆవిషయం అంతా, అత్యద్భుతంగా తేల్చి పారేశాడు. అతను చెప్పిన దానినిపట్టి తన ఆరోగ్యపరీక్షిణి అధ్వాన్నంగా ఉన్నదని ఇలియన్ ఊహించుకున్నాడు. ఆ డాక్టరు, అక్కడ ఉన్నాడు, ఆ విషయం అంతగా పట్టించుకోలేదు ఇదంతా తిలచుకుంటూ ఇలియన్ లోలోపల బాగా బాధపడి, తన విషయంలో చాలా బాధపడ్డాడు. ఇలాంటి అతి ముఖ్యమైన విషయంమీద ఆ డాక్టరు చూపించిన వైఖరివల్ల అతనికి ఒళ్ళు తెలియనికోపం వచ్చింది.

అయితే అతని విషయాలేమీ వైకి వల్లకలవలేదు. లేచి నిలబడి, ఫీజు బల్లమీదపెట్టి, ఒక నిటూగునివీచి ఇలా అన్నాడు.

“మేము జబ్బులునుపులం. వినో అసందర్భంగా ప్రశ్నలకునుకూంటాము.—ఒక విషయం చెప్పండి! మొత్తంమీద ఇదేమన్నా ప్రాణాపాయమైన జబ్బా? లేక సామాన్యమైనదేనా?”

ఆ డాక్టరు కళ్ళద్వారమైనవని అతి తీవ్రంగా చూశాడు. అదేనా ఒంటికంటి చూడే! “ఖైదీ! మేమువేసిన ప్రశ్నలకు సరిగ్గా సమాధానా లివ్వకపోతే నీన్నీకోర్టులోనించి పంపించివేస్తాను.” అనే తీవి ఆ కనుమాపులో సాక్షాత్కరించింది! ఆ పిమ్మట డాక్టరు “చెప్పవలసిందంతా నే నింతుకు ఖర్చుమే చెప్పివేశాను. అయితే కొత్తగా పరీక్ష చేసిన తరువాత ఇంకా కొన్ని విశేషాలేమైనా బయటపడవచ్చును.” అన్నాడు.

అటుపిమ్మట ఇలియన్ మెల్లిమెల్లిగా ఇవతలికి వచ్చి, అదరాబాదరాగా స్టెడ్డిబండిలో కూర్చుని

ఇంటికి వెళ్లిపోయాడు. ఇంటికి వెళ్ళేదారిలో ఆ డాక్టర్ నన్ను చూడటం, అయోమయంగా అతను ప్రయోగించిన ఆ వైద్యకళాస్త్రపదాలు మొదలైనవాటి కన్నీటికి అడ్డం మీపైఉంటుందా? అని మనం పడ్డాడు. “పరిస్థితి పాడుగా ఉందా? లేకపోతే మరి ప్రాణాపాయకరంగా పరిణమించిందా? లేక ప్రస్తుతానికి భయపడవలసిన అవసరం మేమీలేదా?” అని ఈ విధంగా అతని ఆలోచనాపరంపర సాగిపోయింది. ఆ డాక్టరు చెప్పినవన్నీ బాగ్రత్రగా ఆలోచిస్తే ఆరోగ్యపరిస్థితి అధ్వాన్నమైపోయినట్లే కనిపించింది. అతని కాపీధిగా బొటాన్ను బండి నాళ్ళు, ఇట్లు, గుకాడాలు, మనుష్యులు, సమస్తము శూన్యంగా కనిపించాయి. డాక్టరావిధంగా సందిగ్ధంగా మాట్లాడిన తరువాత అల్లానే బాధ పెడుతున్న అరచి పార్శ్వం నెప్పి అంతలోనే భయంకరంగా మారిపోయినట్లు కనబడింది. ఇప్పుడు ఉలికికా బాగా అనుభవిస్తున్న కోడీల్లోలోపల దిగులు, బెంగ ఎక్కువయ్యాయి.

ఇలియిచ్ ఇంటికి వచ్చినతరువాత భార్యతో ఆ విషయాలన్నీ ప్రస్తావించాడు. ఆమె అవస్థనీ వింటూ కూర్చున్నది. ఇంతలో తిరిగితోలిసి పిక్కారు వల్లదానికి ముస్తాదైన కుమార్తె టోపీ మొదలైనవన్నీ ధరించి అక్కడికి వచ్చింది. తీరా అక్కడికి వచ్చాక కొంతసేపా ఇలియిచ్ చెప్పేవన్నీ అయిష్టంగా విన్నది కాని ఆమె కద్యనీ చాలా విసుగుగా ఉన్నాయి. ఆ ప్రైవే మరీ వినలేపోయింది. ఇలియిచ్ భార్యకూడా ఆ చెప్పేదంతా పూర్తిగా వినపించుకోకుండా ఇలా అన్నది :

“సరే! ఇదంతా బాగానే జరిగింది. ఇక మీరు మందులు అవ్వీ బాగ్రత్రగా పుచ్చుకుంటాఉంటుంది. ఆ మందుల్లో ఇలా ఇస్తే జిరాసిన్ కిచ్చి, మందు తెప్పిస్తాను.”

అని చెప్పి పిక్కారుసన్నాహంమీద లోపలికి వెళ్లిపోయింది.

ఆమె అక్కడ ఉన్నంత సేపు ఇలియిచ్ తీన్నగా ఊపిరి వివేచనానికి అవకాశమే లేకపోయింది. ఆమె అక్కడినించి కదిలగానే ఒక పెద్ద నిట్టూర్పు విడిచిపెట్టి, లోలోపల “బహుశః వ్యాధి ఇంకా చెయ్యి దాటిపోలేదనే తోస్తుంది.” అనుకున్నాడు.

డాక్టరు మాత్రం పరీక్ష చేసినతరువాత మందులన్నీ మార్చిఇచ్చాడు. ఇలియిచ్ సరిగ్గా ఆ డాక్టరు చెప్పినట్లే ఆ మందులు పుచ్చుకుంటూ ఉండేవాడు. అయితే—మూత్రపరీక్ష వల్ల కేరిన రోగిలక్షణాలు ఒక విధంగా ఉన్నాయి. రోగిని పరీక్షించినప్పుడు కనిపించిన గుణాలు మరి ఒక విధంగా ఉన్నాయి. డాక్టరీ మందు పుచ్చుకున్న తరువాత ఇలానా విధంగా గుణం కనిపిస్తుందని చెప్పాడుగాని, మందు దొకదారి, రోగాని దొకదారి అయింది. దీనివల్ల చూస్తే డాక్టరు పొరబాడైనా పడి ఉండాలి. లేకపోతే ఏదైనా మరిచిపోయి ఉండాలి. లేక ఉన్నసంగతి ఇలియిచ్ తో చెప్పకుండా చాలి వేసినా ఉండాలి. అయినా ఈవిషయంలో డాక్టరు చేసినది తిప్పనదానికి వీలులేదు. అందుచేత ఇలియిచ్ అక్షరాలా అతను చెప్పినవన్నీ చేశాడు. ‘డాక్టరు చెప్పినట్లు నడుచుకుంటున్నాను గదా!’ అని లోలోపల సంతోషపడ్డాడు.

డాక్టరు దగ్గరికి వెళ్లిన మరుక్షణంనంచీ ఇలియిచ్ అతను చెప్పినవన్నీ తీరాచా రెప్పుకుండా చేస్తూ, ఆరోగ్యం బాగ్రత్రగా కాపాడుకుంటూ మందులు అవ్వీ బాగ్రత్రగా పుచ్చుకుంటూ, తన పార్శ్వం నెప్పి చెప్పు తగ్గులు గమనిస్తూ ఉండేవాడు. ఇప్పుడెవరికైనా ఒబ్బుచేసినా, ఎవరైనా పోయినా, వారికి సంబంధించిన విశేషాలన్నీ కనుక్కుంటూ ఉండేవాడు. ఒకచోట తనకు వచ్చిన జబ్బు మరెవరికైనా వచ్చిందని తెలిస్తే లోలోపల బాగా కంగారుపడి, వారికి సంబంధించిన వివరాలన్నీ గుచ్చుగుచ్చి అడిగేవాడు. అవస్థనీ తన రోగిలక్షణాలతో సరిపోల్చుకుని, తానెంతవరకూ పరీక్ష చేసేవాడు. కాని పైకి మాత్రం ఏమీ చెప్పకెవరకుండా ఉన్నట్లుండేవాడు.

పార్శ్వంలో బయలుదేరిన బాధ ఏమీ తగకపోయినా ఇలియిచ్ మాత్రం అది తగిపోతున్నదనుకోవాలని ప్రయత్నించేవాడు. పరిస్థితులన్నీ బాగా ఉన్నంతవరకు అతని కౌటే బాధకనిపించేది కాదు, కాని భార్య. తను మాటచూచి అనుకున్నా, అట్టిసువ్యవహారం తిన్నగా నడవకపోయినా, పేకాటలో మంచిముక్కలు కలవకపోయినా, అతని కాబాగా శూలంలా పొడుచుకునేది. పూర్వపు రోజుల్లో

ఇల్లాంటి ఇబ్బందులైమైనావ నే ఇలియన్ ధైర్యంగా నిలబడి అవ్వన్నీదాటి ఇవతల పడుతుండేవాడు. ఇప్పుడే ఇబ్బంది వచ్చినా కంగారుపడిపోయి, దిగులుగా కూర్చునేవాడు. ఇప్పుడు—“ఈ మందు పుచ్చుకున్నాక కొంచెం గుణం కనిపించిందనుకున్నాను. ఇంతలోనే ఇంకొకటి మంచుకొచ్చింది.” అని బాధపడుతుండేవాడు. తన కిల్లాంటి ఆపర్యలు వస్తున్నాయని అట్టుడికిపోయిన ట్టుడికిపోయేవాడు. ఇక చుట్టూరా ఉన్నవా డెన్నవల్లయినా కొంచెం ఇబ్బంది కలిగిస్తే వచ్చేంత కలిసి తన ప్రాణాలతోడేవున్నారని మంజుషుతుండేవాడు. ఇలాంటి ఒళ్లు తెలియని కోపంవల్ల రస ఆనోగ్యం మరింత అధ్వాన్నమైపోతున్నదని అతనికి తెలుసును. అయినా అతినా కోపం దిగమించుకోలేక పోయేవాడు. మరేవరికైనా—ఈ పరిస్థితుల్లో సాధ్యమైనంతవరకు తగాచాలు అవ్వలేదుగా బాగులేదంటే, కొంచెం తనూయించాలనీ, లేకపోతే రోగం ముదిరిపోతుందనీ తెలిసి తీరుతుంది. అయితే ఇలియన్ మాత్రం కేవలం దీనికి రెక్కంగులుగా నడుచుకునేవాడు. పైకిమాత్రం ప్రశాంతంగా కాలక్షేపం చేయాలని అంటుండేవాడు. కొంచెం ఇబ్బంది కలిగించేదైనా వస్తుందా అని కనిపెట్టుకుని ఉండేవాడు. అది రాగానే ఒళ్లు తెలియకుండా కేకలు పెట్టేవాడు! ఆపైన తన రోగానికి సంబంధించిన వైద్యగ్రంథాలు చదువుతూ ఆ విషయంలో డాక్టర్లతో సంప్రదిస్తూండేవాడు. దావాదీనా రోగం మరింత ముదిరిపోయినట్లుండి, పరిస్థితి మరింత అధ్వాన్నంగా తియారయ్యేది. శరీరంలో దుగ్ధత కనబడి కనబడనట్లుగా ముడుగుతుండేది. కాని ఇలియన్ మాత్రం మొన్నటికీ, నిన్నటికీ గల తారతమ్యాన్నిబట్టి కొంచెం నయమవుతున్నదని భ్రమపడేవాడు. ఆ రోగ స్యభావాన్ని బట్టి అతని కల్లాంటి భ్రమ కలుగుతుండేది. కాని మళ్లీ డాక్టర్లతో సంప్రతిస్తేమాత్రం రోగం స్వరూపానుభవించుకున్నదనీ, పరిస్థితి నానాటికీ అధ్వాన్నమై పోతున్నదనీ అనిపించేది అయినా అతినా డాక్టర్లని సంప్రదించడం మానేయకుండా.

ఇలియన్ ఆ నెలలో మరి ఒక పెద్దడాక్టరుతో సంప్రదించాడు. ఇతనుకూడా ఆ మొదటి డాక్టరు మాటలాడాడు.

అయితే ఇతని ప్రశ్నల భారణి వేరుగాఉంది. ఈ డాక్టరువద్దకి వెళ్ళివచ్చిన తరువాతి అతనికి అనుమానాలు, సంశయాలు మరింత పెక్కువయ్యాయి. అటుపిమ్మట ఇలియన్ మరి ఒక డాక్టరువద్దకి నల్లగా ఇతని ఇలియన్ స్నేహితునికి స్నేహితుడు. ఈ డాక్టరు ఇలియన్ కి వచ్చినది మరేదో కొత్తరోగమని అన్నాడు. అయితే రోగం నయమవుతుందని చెప్పాడు. కాని ఈ డాక్టరు వేసిన ప్రశ్నలు, చెప్పిన రోగనిదానను విని ఇలియన్ ఇంకా కంగారుపడతాడు. దీనితో అతనికి కలిగిన అనుమానాలు మరి ఎక్కువయ్యాయి. ఆ తరువాతి ఇంకొక డాక్టరుతోడూ ఇతని రోగానికి ఇంకొక పేరుపెట్టి, ఏదో ఇంకొక మందిచ్చాడు, ఇలియన్ ఒక నారంగోజులపాలా మంగుచేసిందాడు కాని అది ఎవ్వరికీ తెలియనియలేదు. ఏమీ గుణం కనబడలేదు. దీనితో ఇతనికి ఎదుర్కు డాక్టర్లూడ నమ్మకం పోయింది. దావాదీనా మరింత కంగారుపడి పోయాడు. ఒకనాడు అతనినిగిన ఒక ఆవిషవచ్చి ఒక క్రీస్తువిగ్రహంవల ఒకరికి వచ్చిన జబ్బు అత్యల్పస్థులంగా వీడిపోయిందని చెప్పింది ఇలా. ఇలియన్ ఆమె చెప్పిందంతా విన్నాడు. అతని కా వైద్యంమీద కొంత నమ్మకం కలిగినట్లునిపించింది. అంటే తన పరిస్థితి తలచుకుని లోలోపల కంగారుపడిపోయి, “ఇకమిటి నేనంత బెంబేలపడిపోతున్నాను! అనవసరంగా భయపడిపోయి నే నిల్లాంటి తిలాతోకా లేని విషయాలు నమ్మకూడదు. ఒక డాక్టర్ని పిలిపించాక ఇక ఆ డాక్టరు చెప్పినట్లే నడుచుకుంటూ ఉండాలి. ఇక్కడించి వెళ్ళిపోతే మరేదం. ఇక అటూ అటూ ఊగిపలాటం మానివేసి వసంకాలందాకా ఈ వైద్యమే చేయిస్తాను. అప్పటిపరిస్థితులనుబట్టి ఆ తరువాతి సంగతి ఆలోచించుకోవచ్చును.” అనుకున్నాడు. అయితే ఇలాగ ఆనకోవడం కేరీకేగాని, చిక్కంతా ఆవిరణదగ్గరే వస్తుంది. ఈ మృగ్యం పొర్ర్యం చెప్పివల్ల బాగా ఎక్కువైంది. అది రక్తంబద్ధిల్లాగే ఉండేదిగాని ఇక తగ్గవేమేలేదు. నోటిరుచికూడా మరి వికారంగా తయారవుతుంది. అంతకంత కది దుర్బంగా ఉంటున్నదనీ, అకలి కూడా తగ్గిపోతున్నదనీ, ఒంట్లో శక్తి తగ్గిపోతున్నదనీ అనిపించింది. ఇలియన్ ఇందులో అనుమానమొందాడని భయంకరమైన వ్యాధి ఏదో

లోపల ప్రవేశించిందనీ, ఈ విషయం తన కొక్కడికే తెలిసిందనీ అనుకున్నాడు. ఇక ఆ కుటుంబంలో ఉండేవారంతా ఈ విషయం తెలియజేశారు. వారికిది తెలుసుకోవాలనీ తేను. అందుచేత అన్నీ సభ్యంగానే జరిగిపోతున్నాయని అనుకున్నాడు. ఇది ఇలియిచ్ ని మరింత బాగుపెట్టింది. ఇంకా ఉన్నా అతని భార్య, కుమార్తె ఇద్దరు పొద్దుల మానసు పెత్తనాల్లో మురిగి పేలుతూండేవారని అతని జబ్బునంతా వారికేమీ తెలియదీ తెలియదు. అతని నెత్తిపై దిగులుగా ఉండేవి. కన్నులు ముసుగు ముదము చూసి చిగాడుండేవారు. వాటి పైకి కనబడకుండా ఎంత నటించినా, తమవారికి అడ్డూకులు కున్నావనీ, భార్య తన జబ్బువిషయంలో ఒక నిశ్చయానికి వచ్చిపోయిననీ, తను ఏమి చెప్పినా ఏమి చేసినా, తలవ్రండా ఉంటున్నదనీ అతడు గ్రహించుకున్నాడు. ఇలియిచ్ భార్య తన సన్నిహితులతో మాట్లాడే తీరునుబట్టి ఆమె ధోరణి గ్రహించవచ్చును. ఆచూకీ లివి: “ఎవరైనా డాక్టరు చెప్పినట్లు నడుచుకుంటారానని, ఆయనకది సరిపడు. ఒకవాడు ప్రార్థనపై లేచి సరిగా వేరకి మందు పుచ్చుకుంటాడు. జాగ్రత్తగా పథ్యం చేసి, సరిగా డాక్టరుచెప్పిన వేళకి నిద్రపోతారు. నేను కనిపెడితే సరేసరి. తేకపోతే ఆ మర్యాద ఆ మందుమీలే మరిచిపోతారు. ఇష్టంవచ్చిందాగా లివి అర్ధరాత్రి వాకా పేకాడుతూ కూర్చుంటారు.”

ఇవాన్ ఇలియిచ్ ఈ మాటలు విని, విసుక్కుంటూ “మొన్న ఇవానోవిచ్ ఇంటికి చల్లి నవ్వుతో కొంచెం అపథ్యం జరిగింది. అంతేగాని ఇంకెప్పుడైనా అపథ్యం చేశానా?” అన్నాడు.

“నిన్ను షేబెక్ ఇంటికి చల్లనవ్వుతో!”

“సరే! నేను పేలుకోకపోయినా—ఈ నెప్పి నన్ను నిద్రపోనిస్తుందా?”

“—నినుయితే! ఇలా చేస్తే మీ జబ్బు కడరనే కుదరదు. దీనిమూలన ఇంటిలోపాదీ ఇలాగే నానా అవ్వలు పడుతుంటారు” షేబెక్ న్నా ఇలియిచ్ లోటి, ఇతిరులలోటి మాట్లాడిన తీరును బట్టి చూస్తే ఈజబ్బు కంటిటికీ ఇలియిచ్ కారణమనీ, దీనివల్ల తను నానా ఇబ్బందులు పడవలసి కలుస్తుందనీ తేలింది. ఇది ఏదో యాధాలాభంగా

అన్నమాటలుగాని ఆమె నిజంగా అనాలని అనలేదని ఇలియిచ్ సమాధాన పడ్డాడు. అయితే దీనివల్ల మనస్సుకు మాత్రం సంతృప్తి కలగలేదు.

ఇక అతనికి ఆరోగ్యంగా ఉన్న మనుషులుకూడా తనకేసి వింతగా చూస్తున్నట్లు కనబడింది. వారంతా తన స్థానం కాళీ కాగలవనే దృష్టితో చూస్తున్నారని అనిపించేది. లోలోపల అతనికి తానొక అధిపతిలాంటి పడిపోయినట్లుండేది. అయితే స్నేహితులందరూ, అతని దిగులపడడంచూసి “అచ్చే! ఇంకెలాగే ఏమిలే” దన్నట్లు వేరొకలా చూస్తూండేవారు. వారికి అదంతా వట్టి వేరొకలాంటి కనబడింది. అందులోను మృత్యు అలాంటి క్షుణ్ణికం అందరికీ ఉండేది కాదు. ఇది వింటూంటే ఇలియిచ్ చిరాకుగా ఉండేది. అతని “పడతప్పు పూర్వం నేనూ ఇలాగే ఉండేవాణ్ణి.” అనుకున్నాడు.

స్నేహితులంతా కలిసి ప్రార్థించుకుంటే వారు. ఒక్కొక్కప్పుడు అతనికి ఒక రంగులో విడుదల కలిపేవి. తనతో కలిసిందే అతనికి ఆ మిగిలిన రంగులు కలిపేవి. ఎంతసేం అతని ఆట అనేవాడు! ఆట కంటకన్నా కావలిసిందేమిఉంది? ఇక అంతా అక్కర్లేకొని గాలిమకు పోవచ్చును! కాని ఇంతలోనే ఇలియిచ్ పార్శ్వంలో బలైపోటు పొడిచినట్లుండేది నోటి దుని అనొకవిధంగా మారిపోయేది. పరిస్థితు లీవిధంగా ఉంటే తనేలా పేకాలలో పొడిచేదామని అనుకోవడం, ఆ ఉత్సాహం—అవస్థనీ తలొక్కా లేకట్టు కనిపించేవి. అతనికి ఎదురుగా కూర్చున్న మిఖేయేలోవిచ్ కళ్లు కలుపుతూ పట్టు అలిచాగ్రిగా అతని దగ్గర పడేటట్లు వేసేవాడు. దీనివల్ల ఇలియిచ్ కుక్కలకోసం అందుకు చెరులు చావలసిన అవసరం తెప్పిపోయేది. కాని ఇలియిచ్ “నేనెంత మరీ నీరసపడిపోయానుకుంటున్నాడా?” అని లోలోపల మథనపడేవాడు. అయితే ముందు వనకలు మాడకుండా అటు చెప్పి మూకుపట్లలో ఒడిపోతుండేవాడు. మిఖేయేలోవిచ్ ఇది చూచి బాగా విసుక్కుంటూ ఉండేవాడుగాని, ఇలియిచ్ దీని కేమి లక్ష్యపెట్టేవాడుకాదు. తరవాత ఇదంతా తెలుసుకొని ఇలియిచ్ మరింత బాధపడేవాడు.

మిగిలినవారంతా అది కనిపెట్టి “మరి ఆయా సంగా ఉంటే ఆట మానేద్దాము. లాపలికి వెళ్లి పడుకో” అనేవారు గాని, ఇలియన్ “నాకేమీ ఆయాసం లేను.” అని చెప్పి ఆ ఆట పూర్తి అయ్యే దాకా అల్లాసే కూర్చునేవాడు. దీనికి వారేమీ అనేవారుకొరగాని అల్లాసే నిరుత్సాహంగా ఆటలాడుతూండేవారు. ఇలియన్ తన మూలాన్ని వారు కూడా నిరుత్సాహంగా ఉన్నారనీ, తానది బోగొట్ట లేకపోయాననీ బాధపడేవాడు. తరవాత వారంతా వెళ్లిపోయేవారు. ఇక ఇలియన్ ఒక్కడూ అక్కడ కూర్చుని తన జీవితం అంతా విషమయమైపోయిందనీ దీని మూలగా మిగిలినవారి బ్రతుకులకూడా విష పూరితాలైపోతున్నాయనీ, ఈ విషం ఇంకా లోపలికంటా ఎక్కిపోతున్నదని అనుకునేవాడు.

దీనిలో బాటు బాధకూడా ఎక్కువైపోతూ ఉండేది. ఇదింతా అతనికి చాలా కీతావంగా ఉండేది. అలానే తప్పనిసరిగా పడుకోవాలని ప్రయత్నించే వాడు గాని, రాత్రింతా చాలా భాగం మేలకునే ఉండేవాడు. మళ్ళీ మర్నాడు ప్రాధునే లేచాలి. నేపం వేసుకుని, కోర్టుకినల్సి రాతకోరిలన్న సాగించాలి. ఒక వేళ కోర్టుకు వెళ్ళకపోతే ఇరవై వాలుగు గంటలు ఇంటిదగ్గరే పడిఉండాలి. అతనికి అది అంతా ఒక పెద్ద హుళిసగా ఉండేది. ఇలాగ ఒక అఖాతంలో పడిపోతున్నట్లతని జీవితం సాగిపోతూ ఉండేది. ఆ ఇంటిలో అతని పరిస్థితి ఆవగాహన చేసుకుని కాస్త ఆప్యాయంగా మాటాడేవారు ఒక్కరు లేరు.

5

ఇలాగ కొన్ని నెలలు గడిచి పోయాయి. క్రైస్తవం అర్హం ఇలియన్ బావమరిది అక్కడికివచ్చి వారింట్లో దిగాడు. ఇలియన్ కోర్టుకు వెళ్ళాడు. పెఫెరోవా ఏదో పనిమీద బజారుకు వెళ్ళింది. ఇవాన్ ఇలియన్ ఇంటికివచ్చి తన చదువుకునే గదిలో ప్రవేశించేసరికి బావమరిది కనిపించాడు. అతను మంచి జనాభిష్టిలా ఉన్నాడు. తన హోల్లులు తానే పరుచుకుంటున్నాడు. ఇలియన్ లోపలికి వస్తూంటే అడుగుల చప్పుడు విని తల వైకత్తిచూశాడు గాని ఆసైన అతనికి నోట మట్ట చూట కెగలేదు. ఆ చూపులో ఇవాన్ ఇలి

యన్ కి అంతా బోధపడిపోయింది. బావమరిది అతన్ని చూస్తూ అత్యశ్చర్యంగా ఏదో అనబోయాడు గాని మళ్ళీ తమాయించుకున్నాడు. దానిలో ఇలియన్ కి అతని అభిప్రాయం అంతా బోధపడిపోయింది.

“నేను బాగా మారిపోయావా?”

“అవును! నీలో కొంచెం మార్పు కనిపిస్తోంది.”

ఆ తరవాత ఇలియన్ కి విషయంలో బావమరిది కదిపి వాడాలని ప్రయత్నించాడు గాని ఎంత కదిపినా మళ్ళీ అతనిని విషయం ప్రస్తావించనే లేదు. పెఫెరోవా ఇంటికి తిరిగివచ్చిన తరవాత బావమరిది పెతో మాట్లాడడానికి లోపలికి వెళ్లిపోయాడు. ఇలియన్ తన గదిలో తలుపులు ఓగించుకుని కూర్చుని అద్దంలో తన ముఖం పరీక్షించుకున్నాడు; మళ్ళీ చెంపలకేసి చూసుకున్నాడు. తరవాత తన, భార్య కూర్చున్న గూపచిత్రం తీసుకువచ్చి, వాటికి నేటికిగల తేడానిన్నీ గమనించాడు. అన్నన్నీ చూసుకుంటే తనలో బాగా మార్పు వచ్చిపట్ట కనిపించింది. తరవాత చొక్కా మోచేకులదాకా సుశీచి, వాటికేసి చూసి చొక్కా బార్ని వేశాడు; ఒక సోఫామీద కూర్చుని తన పరిస్థితి తెలుసుకుని లోలోపల ఓమిలిపోయాడు.

అటుపిమ్మట “ఇక ఇల్లాగ బెంగ పెట్టుకుని కూర్చుంటే లాభంలేదు.” అనుకుని ఒక్క అంగలో తన చదువుకునే బల్బదగ్గరికి వెళ్ళి కోర్టు కౌగితాలు చదివడం మొదలుపెట్టాడుగాని ఒక్క అక్షరమైనా ముందుకు నడవలేదు. తరవాత గడియారాల్లోన గది తలుపులు తెరిచి, నలుగురు కూర్చునే గదిలోకి వెళ్ళి చూసుకున్నాడు. కాని ఆ గదితలుపులు వేసి ఉన్నాయి. అందుచేత చప్పుడు కాకుండా తలుపు దగ్గరికి వెళ్ళాడు. అతని కి క్రింది సంభాషణ వినిపించింది. “అబ్బే! నువ్వొంపసరంగా గోరంతలు కొండంతలు చేస్తున్నావు” అన్నది ప్రెసోగ్ వాని పెఫెరోవా.

“సరిసరి! గోరంతలు కొండంతలు చేస్తున్నావా? నీ ముట్టుకు నీకు కనబడడంలేదా? మనిషి కనపైపోయాడుగాని మరేమన్నా ఉందా? ఆ కళ్ళ కేసి చూడు! వాటిలో ప్రాణాలున్నాయా? అయితే ఇంతకీ జశ్చేమిటి?”

“ఏమో! ఎవరికి తెలుసును! నికోలావిచ్ (ఇత డింకోక డాక్టరు) ఏదో అన్నాడుగాని ఆయన

కెప్పిన్^{ది} నాకేవీ బోధపడలేదు. ఇంకొక డాక్టర్ను దిగితే ఆయన ఇంకేవో చెప్పాడు. ఆయన చెప్పినదానికి ఈయన చెప్పినదానికి ఎక్కడ తాను, బొంగరము అందడంలేదు.

ఇలియిచ్ గబగబా తన గదిలోకి నడిచివెళ్లి సోఫావిడ పడుకుని “డాక్టరు మామ్రెసింజం పైకి కిందకి ఎరుగుతున్నదన్నాడు!” అనుకున్నాడు. తరవాత దాన్ని మరిచి డాక్టరు చెప్పినవన్నీ జ్ఞాపకం తెచ్చుకున్నాడు. హను దానంతట అది విడిపోయి కైకి కిందకి ఎరుగుతున్నంతా కళ్ళకి కట్టి నట్టు వర్తించిచెప్పాడు ఇలియిచ్ తన భావనలం వల్ల ఆ నగిరిపోకుండా ఒకచోట నిలబెట్టడానికి ప్రయత్నించాడు. దీనికోసం డాక్టరు తలలు బట్టు కొట్టుకోవడం ఎండుకో అతనికి బోధపడలేదు. తరవాత “నేనొకసారి ఇవానోవిచ్ దగ్గరికి వెళ్లివస్తాను.” అనుకున్నాడు. ఆ డాక్టరు ఇవాన్ విచ్ స్నేహితుడు. ఇలియిచ్ వెంటనే బండి సిద్ధం చేయించి ప్రకాశానికి తరూరగూర్చాడు.

భార్య అతనిచ్చే చూసి ఎంతో బాధపడి “ఎక్కడికి వెళుతున్నాడు!” అని అడిగింది. ఆమె బాధి చూపులకల్ల అతను మరింత చిరచిరలాడి, విసుగ్గా “నేనొకసారి ఇవానోవిచ్ కలుసుకోవాలి.” అన్నాడు.

తరవాత ఇవానోవిచ్ ఇంటికి వెళ్లి అతను, తిరుకరిసి ఆ డాక్టరు దగ్గరికి వెళ్లారు. ఆ డాక్టరు ఇంటిదగ్గరే ఉన్నాడు. ఇలియిచ్ అతనితో చాలా సేపు మాట్లాడాడు.

ఆ డాక్టరు అతని శరీరంలోపల వచ్చినమార్పులన్నీ సోదాహరణంగా వివరించి చెప్పాడు. ఇలియిచ్ అదంతా చక్కగా బోధపడింది.

వర్తిభారమ్ ఎసిండిక్స్లో ఉండలాంటి ఒక పదార్థం ఉన్నది. బహుశః దానంతట అదే దారిలోకి రావచ్చును. ఒక అవయవానికి కొంచెం సత్తా కలిగేటట్లు చేస్తే రెండోది కదలడంమూనివేసి దానంతట అదే హరించిపోతుంది. అది జరిగిందంటే ఉన్న జబ్బంతా ఒక్క నిమిషంలో కుదిరిపోతుంది. ఉన్న పరిస్థితి అది. ఆ తరవాత ఇలియిచ్ కొంచెం ఆలస్యంగా ఇంటికొచ్చి భోజనంచేసి, చాలా కులా

సాగా కబుర్లు చెప్పాడు. అటుపిమ్మట చాలాసేపటికి తనగదిలోకి వెళ్లాడుగాని, ఇక నా కోర్కెపనే గూఢతకపోయాడు.

నిటచివరికి మల్టీ ఎలాగో అలాగ తన గదిలోకి వెళ్లి కూర్చుని ఆ కోర్కెకాగితాలన్నీ చదివాడు. అయితే ఆపని చేస్తూన్నంతసేపు తాను చెయ్యవలసిన పని ఏవో పూర్తిచెయ్యకుండా విడిచిపెట్టినట్లేఉంది. అది ఆత్యంత యుఖ్యమైన విషయం. ఆ కోర్కెపని పూర్తికాగానే తిలాయి ఆ విషయం జ్ఞాపకం వచ్చింది. అది తన జబ్బుసంగతి! అయితే ప్రస్తుతానికి ఆ విషయాన్ని మరిచి ఆలోచించడం మూని వేసి దీ తాగడానికి ఆ పక్కగదిలోకి వెళ్లాడు. అక్కడ చూడడానికి వచ్చినవారైవళ్లో ఉన్నాడు. వారిలో తనకు కాబోయే అల్లుడుకూడా ఉన్నాడు. ప్రస్తుతం అతడు మేజిస్ట్రేటుగా పనిచేస్తున్నాడు. అతడు కుమార్తెకు అన్నివిధాలా రెగిన వగుడు. అక్కడ ఉన్నవారందరూ ఏవో కబుర్లు చెప్పుకుంటున్నారు. మధ్యమధ్య పిగానోంగిరియ, పాటలు వినిపిస్తున్నాయి. ఫెడోవా అన్నట్లు ఇవాన్ ఇలియిచ్ ఆ రోజంతా కులాసాగానే ఉన్నాడు. అయితే అతనికి ఆ ఎపెండిక్సు సంగతి మాటిమాటికి జ్ఞాపకం వస్తూనేఉంది. రాత్రి ఒంటిగంట అయిన తరవాత పడకగదిలోకి వెళ్లి పడుకున్నాడు. జబ్బు చేసినప్పటినించీ అతను చదువుకునే గదికి పక్కగా ఉన్న ఆ చిన్నగదిలోనే పడుకుంటున్నాడు. అటు పిమ్మట దుస్తులు మార్చుకుని జోలా వ్రాసిన నవల తీసి చదువుతూ కూర్చున్నాడు. నవల నడవలేదు. తన ఎపెండిక్సు సంగతి జ్ఞాపకం వచ్చింది. వెంటనే భావనాబలంవల్ల అదంతా నయమయిపోయిందని అనుకున్నాడు. “అంతే! శరీరం సహజంగా దాని దారిని అది నడిచిపోతుంటే రోగాలన్నీ వాలంతట అనే నయమయిపోతాయి! అంతే.” అనుకున్నాడు. ఆ తరవాత అతనికి మందుమాట జ్ఞాపకంవచ్చింది. వెంటనే లేచి కూర్చుని, మందు తీసుకుని, ఆ మందు పని చేసేదాకా అల్లాగే వెళ్లిలా పడుకుని నెప్పి రిగిపోతుండేవారిని చూశాడు. పిమ్మట “బాగ్త్రీగా మందువుచ్చుకుంటూ అపద్ధాలు చెయ్యకుండా ఉంటే అన్నీ చక్కబడిపోతాయి. అప్పుడే మందు కొంచెం గుణం ఇస్తాంది.” అనుకుని నెప్పి పెట్టేచోట మెల్లగా నోక్చూశాడు. అప్పుడది

నెప్పి పెట్టలేదు. “ఇహ నేం! ఇక్కడ నెప్పేలేదు. అప్పుడే నుణం కనబడుతుంది.....ఎపెండిక్సు క్రమక్రమంగా హరించిపోతుంది.” అనుకున్నాను. ఇంతిలోనే తిరిగి హఠాత్తుగా ఆ హులంతో పాడిచే నెప్పి ప్రారంభమయింది. అది క్రమంగా బాగా ఎక్కువయిపోయింది అంతలోనే నోరంతా వికారంగా తిగూరయింది. నుండే ఆగిపోయినట్లయింది. కళ్లు తిరిగాయి. “అయ్యో! అయ్యో! మళ్ళీ వచ్చింది ఇది ఇంక తిగ్గనే తిగ్గను” అనుకున్నాను. అంతలోనే ఈ సుమధ్యంతా అతినికి కేవలం మరొక విధంగా కనబడింది. తనలో తను ఇంకా అనుకున్నాను. “ఎపెండిక్స్! మరొకటి!...ఇప్పుడిది ఎపెండిక్స్ అయినేం! మరిఒకటి - అయినేం! అసలీదంతా నా ప్రాణాలమీదికే వచ్చేట్లుంది. ఇప్పుటికి బలికేసున్నానుగాని, ఈపై ఇక జీవించే కష్టం. దీనికి నేను చెయ్యాలిగినది ఏమోలేదు. చిరకే లేనిపోని ఆశలు పెట్టుకుంటే ఏం లాభం? అందగు అప్పుడు ఇంకేమీ లాభంలేదని అనేకున్నారు. నారం సది గోబుల్లో నే నెల్లాగా చచ్చిపోతాను.....ఏమో! ఇప్పుడే ప్రాణం పోవచ్చును. ఇంకను లూర్వం కొంచెం ఆశ ఉండేదిగాని ఇప్పుడంతా అంకారబంధురం అయిపోయింది. ప్రస్తుతానికి ఇక్కడే ఉన్నానుగాని ఆ తిరచాతి అక్కడే జరిగిపోతాను!...ఒక్కడికి?”

అతినికి ఒగ్గంత వాతం కిమ్మినట్లయింది. ఆపిరి ఆగిపోయింది. కాని నుండే కొట్టుకుంటూ న్నట్లు వినిపిస్తుంది.

“నేను చచ్చిపోయాక ఇక మిగిలేదేమిటి? ఏమీ మిగలదు. చచ్చిపోయాక నే నేమిపోతాను? చచ్చిపోవడం అంటే ఇదేనా? కాదు! నాకు చానాలని లేదు!” అనుకుని ఒక్క అంగులో లేచి నుంచుని కొవ్వొత్తి ఎలిగించాలని అనుకున్నాను. వణుకుతూ వణుకుతూ ఆ కొవ్వొత్తి చిత్తో పట్టుకోబోయి, అది నేలమీదికి జారిపోయి తిలగ పోయి వెళ్లిపోయి పడిపోయాను.

ఆ తిరచాతి లేచి నుంచుని. బాగా పట్టుకొని ఆ చీకటికేసి మామూ ఇలా అనుకున్నాను! “చావు!

అవును చావే! వాళ్లవల్లకీ దీని గొడవ తెలియనే తెలియదు! అదంతగా తెలిసికోవాలనీ లేదు! ఒక్కళ్ళకీ నామీద జారీలేను! ఇలాంటి సమయంలో వాళ్లంతా ఆటపాటలతో కాలక్షేపం చేస్తున్నారు! (ఆలసికొ తిలుపుసందులోనించి వాళ్ల ఆటపాటలు వినిపించాయి.) నేనేమయితే వాళ్లకేం? అయితే వాళ్ళూ చస్తారు! దౌర్భాగ్యులు! ముంగునేను! ఆరచవా? వాళ్లు! అయితే సరిగ్గా వాళ్లకీ ఇలాగే జరుగుతుంది! ధిష్ణకు మాత్రం ఎగిరి గంతుచేస్తున్నాను. పలవులు!”

ఆ పైన ఒక్క తెలియని కోపంతో గిజగిజంగాడి బోయి చురుగుచు అనుభవించాను. తరచాతి “ప్రపంచంలో మనుషులందరు ఈ నరక గూతన అనుభవించవలసిందే! ఎంత దాగుం! అనుకోని మళ్ళికొంచెం వాతం చెప్పుకున్నాను.

అప్పుడు “నే నేనో కం గాగుపకే పోతున్నాను. కొంత తిగాయిచాలి. మొదటినించీ జరిగినదంతా ఒక సారి స్టూడింగ్ చేసుకోవాలి.” అనుకుని ఆ గోగంఘంతి అంతా జ్ఞాపకం తెచ్చుకున్నాను. “ఆవేళ గోతరిగివచ్చుతు పార్వతినిగి దెబ్బతిలింది. ఆవేళ, ఆ మర్నాడు కుంజనాగా నే ఉన్నాను. కొంత ఒట్టిదెబ్బ తిగిలే తిగిలిశించవచ్చును ఆ తినాని కొంతమంది డాక్టర్లు చూశాను. తిరచాతి తిరచాతి వందలన, మనస్తాపగు ఎక్కువ గావ్యయి. ఆపై మరి కొంతమంది డాక్టర్లు చూశాను. చివరికి అఖాలింగో పకేపోయాను. క్రమక్రమంగా బాగా నీరసించి పోయాను. ఒక్కంతా స్తబ్ధయిపోయింది. మొహంలో ప్రేతికళ పడింది. నేనేదో ఎపెండిక్సు నుంచి ఆగిచిక్కున్నానుగాని అసలు ప్రాణాలకే మోపవచ్చింది. నిజంగా ప్రాణాలకే మోపం వస్తుందా?”

అలాగ నేటికీ అతినికి గివరితపైన భయం చేసి పోగునెట్లయింది. తన సగువు పక్కనన్న బల్ల గిట్టిగా అనుకుని ఎగ్గి పైకొం నెక్కిపోయాను. ఆ బల్ల మిదటంగా తం. ఒక్క అతినికి తిగిలి దెబ్బతిగిలింది అంగుచేత ఎంకో మంకిపకేమోయి ఆ బల్లమీద మురింతి ఒట్టిగా నెనున్నాను. దానితో అది తిక్కుకుంటుంది అంగంంగా నెక్కి పకేమోయి కం గాగువల్ల ఉపరిపాక తినకప్పుడే అదననకాలం

దగ్గరికి వచ్చిందని అనుకున్నాడు. ఆ యింటికి చూడడానికివచ్చిన వాడంతా వెళ్ళిపోతున్నారని భయపడినా వారినందరినీ పొగనంపుతున్నది. ఏదో పడినవళ్ళకు కాగానే వెంటనే ఇలియిచ్ : దిశాని వచ్చింది.

“ఏమిటిది ! ఏమి జరిగింది !”

“ఏమిలేదు. పారిపడ్డాను. వెళ్ళిపోయింది.”

ఆమె వెంటనే ఇవతలికివచ్చి ఒక కొవ్వొత్తి చేత్తో పట్టుకుని తిరిగి లోపలికి వెళ్ళింది. ఇలియిచ్ వెయ్యిగజాలదూరం పరుగు తీసే మనిషిలాగ గట్టిగా వగలుగు పెట్టి పడుకుని, వెళ్ళువాళ్ళకుండా ఆ సెంటేరి చూశాడు.

“ఏమిటిది ?”

“ఎ... ఏమి లేదు. బల్గ తిరగబో పోయింది.”

అతను లోలోపల “చెప్పడం ఎందుకు ? ఆమె కివ్వనీ అక్కరలేదు.” అనుకున్నాడు.

నిజాని కామె జరిగినదేమిటో చూడమని కోనేలేదు. మళ్ళీ ఆ బల్గ తిన్నగా నిలబెట్టి, కొవ్వొత్తి ఎత్తిచి, ఇంకోకొత్తి పొగనంపడానికిని తొందర పడకుండా అక్కడినుంచి వెళ్ళిపోయింది. ఆపే తిరిగివచ్చిన తిరవాతనూడా అతని స్వల్ప కష్టాల పడుకుని చైకి చూస్తున్నాడు.

“ఏమిటిది ? బాగా బాగుంటుందా ?”

“అవును.”

“అయితే మిమ్మల్ని చూడడాని కిప్పు డా పెద్దడాక్టర్ని పిలవాలనుకుంటాను.”

ఈమాటవల్ల గర్భులెంతైనా అలొచిందకుండా పెద్దడాక్టర్ని పిలవాలని లేదయింది. అతను లోలోపలి అక్కసుతో ఒక చిరునవ్వు పది “వద్దు” అన్నాడు. ఆ తరవాతి ఆమె అక్కడ కొంచెంసేపుండి, అతని దగ్గరికి వల్లి నుదురు ముద్దు పెట్టుకుంది.

అలాగామె ముద్దు పెట్టుకుంటూనే అతనిలో నభి శిశువర్ధనలను ద్వేషాన్ని ప్రకటించింది. అతికష్టమిదా ఆమెను గంటివెయ్యకుండా నిలబరించుకోగలిగాడు.

“సరే నేను వెళుతున్నాను. భగవంతుడి దయ వల్ల నిద్రపడుతుంది లేండి.”

“సరే !”

6

ఇలియిచ్ తానికే జీవించడం కష్టమని తోచింది. అందుచేత రాత్రింబగళ్ళలాగే దిగులుగా పడి ఉండేవాడు. లోలోపల పూర్తిగా జీవితాని నశించిపోయినా, అదిగో కీ కొత్త పరిస్థితి అలవాటు కాలేదు ; అసలవిషయమే అతనికే బోధపడలేదు.

శిశువర్ధన పితను కళాశాలలో తిరగ్గం చేయమని వున్నాడు. అందులో “కై యన్ మానవుడు ; మనుష్యులు మరణిస్తారు : కనక కైయన్ మరణిస్తాడు” అనే తిక్కవాక్యం వున్నాడు. అది కైయన్ సుఖం కించించినవరకు నిజమే అనుకున్నాడు. కాని అతితన కన్యాయుక్తులని అనుకోనేలేదు. కైయన్ అంటే ఎవరో మానవమాత్రులన్నమాట ! అతడు నచ్చిపోతాడన్న సంగతి అక్కడ నుంచి నిజమే కావచ్చును ! కాని తను కైయన్ వంటి మానవమాత్రుడుకాదు ; అందో కన్నా విభిన్నమయిన ప్రత్యేకవ్యక్తి ! చిన్ననలలో అమ్మ నన్ను ఉండేవారు. ఎంతో ముగ్ధుగా, “చిట్టా నా నాగ్” అని పిలిచేవారు. ఆకుకోడాని ఎన్నో నామ్యలుండేవి. ఇంకా ఒక గుర్రపుబండి ఉండేది. కాది అన్నిటి అన్ని ఏభాలు కనిపెట్టి చూస్తూ ఉండి, తిరవాతి కొంచెం పెరిగి పెద్దవాడై చురుకు వ్రేలాడు. ఆరోజుల్లో అనేక బిడ్డలుగా కష్టాలు, సుఖాలు అనుభవించాడు. నానా చిన్నపుడు రబ్బరుబంతితో ఆడుకునేవాడు. ఆ కొత్తబంతి సువాసన కైయన్ కీమి తెలుసును ! కైయన్ చిన్నప్పుడు తల్లి చేతులంటి ఆపాగియంగా ముద్దు పెట్టుకున్నాడా ? ఆమె నీ లుగ్గు దుస్తులెంతో ఆపాగియంగా అతన్ని ఆలమకొన్నాయో ? నుగ్గుల్లో నినుబండారాలు బాగుండకపోతే కైయన్ ఎప్పుడైనా హంగామా చేశాడా ? అసలు కైయన్ ఎప్పుడైనా వ్రేమించాడా ? కోర్టులో న్యాయాని పతిగా వ్యవహరించాడా ?

“కైయన్ ఎలాగైనా దనిపోయే వ్యక్తి. కనక అతడు వచ్చిపోవడం సహజమే. కాని చిన్నప్పుడు వానాగ్నై, ఇప్పుడు ఇలియిచ్ వైద నాకు

అతనికి చాలా లేదా ఉంది. నా ఆలోచనలు, కష్టసుఖాలు వేరు. అందుచేత నేను చచ్చిపోతానని నీ వేలేదు. మృత్యు వంత భీభర్తగా ఉంది!" ఇవీ అతని ధోరణి.

"నేనుకూడా క్రైస్తవాలాగ చచ్చిపోవడం తప్పనిసరి అయితే నాకా విషయం ఇంతకు పూర్వమే తెలిసి ఉండవలసింది. ఏదో కర్మవాలే ఇప్పుడు ప్రబోధించి ఉండవలసింది. నేను ఎరిగిఉంటేవరకు నాకు, నా స్నేహితులకు అల్లాంటి పదీ జరగలేదు. అదీగాక మేముందరము క్రైస్తవోక సంఘ చాలా లేదా ఉందనుకున్నాము. అయితే వ్యవహారం అంతా ఇలా మారిపోయిందేమిటి? ఆ! ధయం లేదు! ఆలా గెప్పుకు జరగదు! కాని ప్రస్తుతపరిస్థితి ఇలాగ మారిందేమిటి? ఇంతా చాగమ్యుకోవడంగా ఉండే!"

ఇలాగ ఎంత ప్రయత్నించినా అతని కి సమస్య గోధపడలేదు. కనక తిల గోక తేకుండా రాత్రింబగళ్లు పట్టుకుని నీడీస్తున్న ఈ ఆలోచన లన్నింటినీ దగ్గరికిరాకుండా తిరిమివదలుస్తోనీ, మంచి విషయాలే తలపెడుతూ ఉండాలని ఆనుకున్నాడు. కాని ఆ ప్రమాదము అతనిని ఆ వెనకటి ఆలోచనలే పట్టుకుని ఎంటాగిస్తూండేవి. అంతేకాదు; ఆ ఆలోచనలేకాక ఆ ఆలోచనల వనకాలిఉన్న నిజస్వరూపమే అతని న్నెదుర్కొంటూండేది.

అయినా ఆ ఆలోచనలు తిరిమివదలుతాననికీ మరికొన్ని విషయాలు జ్ఞాపకం చేసుకున్నాడు. వాటివల్ల మనస్సుకు కొంచెం ఊరట కలుగుతుందని ఆనుకున్నాడు. తరవాత జబ్బుచెయ్యకపోవ్వం తన కలనాటయిన ధోరణిలో పడ్డాడు. ఇంతకుపూర్వం ఆ ధోరణివల్ల మృత్యువునుగురించిన ఆలోచనలు దగ్గరికివచ్చేవి కావు. కాని అదేమి చిత్రమేగాని ఇప్పుడా ధోరణులన్నీ బొత్తిగా పనిచెయ్యడం మారిపోయాయి. అయినా ఇప్పుడు డెంతసేపూ అతినా పూర్వధోరణి బలవంతంగా అలవాటు చేసుకోవాలని ప్రయత్నించేవాడు. తనలో తాను "పూర్వం నేను ఆఫీసుపనులు మానుకుంటూ సుఖంగా ఉండేవాణ్ణి. మళ్ళీ ఇప్పుడా ఆఫీసుపనిలో పడతాను." అనుకునే నాడు. తరవాత తిలపటాయించడం మారినేనీ, కోర్టుకు వెళ్లి రోటివారితో బాతాఖానీ నేస్తూండే

వాడు. పూర్వం మాదిరిగానే ఆడరా బాడరాగా కూర్చుని, ఆ చిక్కిపోయిన చేతులు టుర్రీమీద వేళ్లాడవేసి, బసంకేసి చూస్తూ ఏదో ఆలోచిస్తూండే వాడు. అప్పుడప్పుడు బల్లమీద పడిఉన్న కాగితాలు దగ్గరికి లాక్కుని రోటివారితో గుసగుసలాడుతూండేవాడు. మళ్ళీ అంతలోనే విటాగా కూర్చుని, కనురెప్పలు చైతత్రి, కోర్టుభీమముల జారీచేస్తూ విచారణ ప్రారంభించేవాడు. అయితే ఆ విచారణ సగం నడిచే సరికి ఆ పక్కలో నెప్పి కలుక్కున పొడిచేడి! ఇలియన్ అది కనిపెట్టి, మరిచి పోవాలని ప్రయత్నించేవాడు. కాని ఏమీలాభం లేకపోయేది. ఆ నెప్పి ఎదురుగావచ్చి నిలబడి, అతనికేసి చూస్తున్నట్లుండేది. అతను నిర్ధారితపడేవాడు. కళ్లు నీకట్లుకమ్మేరి. ఆ సంఘటన నిజమేనా అని అనుమానం కలిగేది. అంతటి ప్రతిభావంతుడిలాంటి అనుమానాల్లో పడి పారబాట్లు చెస్తూండడం మానీ, రోటివారంతా ఆశ్చర్యపడి బాధపడుతుండేవాడు. ఇలియన్ అతి కష్టంమీద మనస్సు నిబ్బరంచేసుకుని, కోర్టువ్యవహారం తెలాగో అలాగ ముగించుకుని, ఎంతో బాధపడుతూ ఇంటికి జేరుకునేవాడు. కోర్టు పనివల్ల మనస్సులో బెంగపొతుందనీ, పూర్వం మోస్తరుగా చీక, చింత లేకుండా గడిచిపోతుందనీ ఆనుకున్నాడుగాని అది జరగలేదు. ఆ మృత్యు ధయం ఇప్పుడె ప్రమాదము వెంటాడుతూనే ఉంది. ఎదురుగావచ్చి కనురెప్పలు వాల్చకుండా తనకేసి చూడమని బెదిరిస్తున్నది. దిక్కులే నట్లుగా అల్లాగే చూస్తూ యమయాతనీ ఆనుభవించవలసింది దిని అడేగిస్తున్నది.

ఇలియన్ ఈ పరిస్థితుల్లోనించి తప్పించుకోడానికి కొన్ని కొన్ని కొత్తపార్లాలనేప్పించేవాడు. వాటివల్ల అతనికి కొంచెం ఉపశమనం కలిగేదని, కొద్దికాలంలోనే ఆవస్థన్నీ ఎందుకు పనికిరాకుండా పోయేవి. చివరికి ఆ పార్లాలనేప్పి ఒక్కటే అతి ధయంకరంగా నామొక్కరించేది.

ఇలాగ కొంతకాలం జరిగినతరవాత ఇలియన్ తాను మొట్ట మొదట సరైన గదిలోకి వెళుతుండేవాడు. ఆ గదిలోనే అతను పడిపోవడం జరిగింది. చివరికి ఆగది సర్దడంకోసం అతని జీవితం అంతా

అహుతి అయిపోయేట్లుంది. అదంతా ఎంత అసందర్భంగా తయారయింది! ఆ దెబ్బ తగిలినతరువాతే అతని శరీరంలో ఆ సోగం అంకురించింది. అగడిలో పల్లి అక్కడివస్తువులన్నీ పరిశీలించేవాడు. అక్కడ ఉన్న బల్లపైభాగం మెరుగు పోయిపోయింది.

అది బాగా మెరుగుపెట్టి శుభ్రం చేయించిన బల్ల. ఇలియిచ్ ఆ బల్ల పొడవ దానికి కారణమేమో అని పరిశీలించాడు. దానిమీద అమర్చిన అల్పం తాలూకు ఇత్తడిపువ్వు వంకరపోయింది. అతని ఆ అల్పం అందంగా అమర్చడానికి చాలా డబ్బులు ఖర్చుపెట్టాడు. ఆ నిర్వాల్లన్నీ స్వయంగా చేసుకున్నాడు. అవి పొడై పోయినందుకు కూతురిమీద, ఆమె వెలికితైలమీద విసుక్కున్నాడు. ఆ అల్పం ఒక పక్క చిరిగి పోయింది. అందులో అమర్చిన కొన్ని పట్టులు రెల్లకిందులుగా తిరిగాయి. అత సవ్యస్థి యధాప్రకారంగా చుర్చి, ఆ ఇత్తడిపువ్వు కొంచెం వంచాడు. ఆ పరవాతి ఆ బల్ల, దానిమీద అమర్చిన వస్తువులు మరో మూలపెట్టి బాగుండు. ని అనిపించింది. బంటనే స్పృహ విలించాడు. ఆకక విని భార్య, కుమార్తె అక్కడికి వచ్చారు. వారిద్దరూ ఆ బల్ల మార్చడం బాగుండదని అన్నారు. భార్య మాట, చెనమాట కలవలేదు. దానిమీద బాగా రోపం వచ్చింది. అంతవరకు అతనికొ సెప్పేమాట జ్ఞాపకం లేదు. ప్రస్తుతానికి పైకి కనబడకుండా అనిగిపోయి నట్లుంది.

ఒకప్పుడెప్పుడైనా ఇలియిచ్ అక్కడి వస్తు లిక్కడ పెడుకుంటే స్వేచ్ఛోన్నా మాన “అపని సాబుల్ల చేస్తారులేండి! మల్లీ దెబ్బ చెరులు కుంటేహా!” అనేది. ఆ మాటనేసరికి అని కాబాన కళుక్కుమన్నట్లుండేది. ఇలియిచ్ దానంతట అదే పోతుందని అనుకునేవాడు. కాని చెలవని చెలవుగా మల్లి ఆభాసగురించే ఆశించేవాడు. తన పార్శ్వంకేసి మానుకుంటూ “ఇది ఇక్కడే మకాంవేసి నా ప్రాణాలు తోడేస్తాంది.” అనుకునే వాడు. ఎంత ప్రయత్నించినా ఆపనాభాగొడవ మరిచిపోలేకపోయేవాడు. అది ఎదురుగాఉన్న పువ్వుల వెనకాలనంచి తనకేసి మాస్తాన్నట్లుండేది. ఇలియిచ్ తనలో “ఇంతా చేస్తే ఇదంతా ఎందుకు జరిగింది? ఏవో యధానికి

పెల్లినట్లా తెరకోసం వెచ్చించి చేతులారా ప్రాణాల విడిచి తెచ్చుకున్నాను! తలుచుకుంటే ఇదంతా ఎంత అసందర్భంగా రయనయింది! నిజంగా ఇది ఇట్లాగ జరుగుతుందా? అనిపిస్తుందిగాని, చివరికిది అక్షరాలా నిజమైపోతుంది.” అనుకునే వాడు.

ఇలియిచ్ చదువుకు సే గడిలోకి వెళ్లి పనుకుని ఒంటరిగా ఆ నొప్పితో ఆమెతోమాటా ఉండేవాడు. ఆ నొప్పినిగితి తలుచుకుని హఠాత్వరం చెప్పి మరేమో చెయ్యలేకపోయేవాడు.

7

మొదటమీద చివరికి ఇదంతా ఎట్లా పుణ్యమించిందో చెప్పడం కష్టమే. కాని ఆ సోగం చాప కిందనంచి నీరు పోట్టా అలాగలాగ పెరిగిపోయింది. మూడునెలలు గడిచేసరికి, అతని భార్యకు, కుమార్తెకు, డాక్టర్లకు, సాగుకు — అంటిల్లపోడికి, చివరికి ఇలియిచ్ — ఒక విషయం స్పష్టమై పోయింది. అతనివల్ల ఆ అంటిల్లపోడి నానా బంటులు పడెంతవల్ల, అతని ప్రాణాలెప్పుడు హఠి అంటాయో, చూవనట్లండి ఆ అవ్వలెప్పుడు చెప్పే పోతాయో అని అందరు కనిపెట్టుకుని కూర్చున్నారు.

ప్రమక్రమంగా అతనికి నిద్రపట్టడం మానేసింది. నిద్రపట్టడానికి కొన్ని ఇంకెక్షను లిచ్చేవారు గాని, వాటివల్ల గుణం కనబడలేదు. మొట్టమొదట అతనికి కొంచెం మగతి కమ్యునట్లుండి బాగ్ తగినట్లు కనబడేది. కాని చిట్టచివరికి ఆ మగతే మరింత బాధకరంగా పరిణమించింది.

డాక్టర్లతినికోసం ప్రత్యేకంగా కొన్ని బోర పదార్థాలు లయారుచేయించేవారు. ప్రమక్రమంగా అయిచి, ఎక్కువ బోరవడెవల్ల అవ్వకుండా నోట్ల పట్టికోవడం దుర్లభమైపోయింది.

చివరికి అవతిలికి, ఇవతిలికి వెళ్ళడానికికూడా కొన్ని ప్రత్యేకమైన నిర్వాల్లు చెయ్యవలసినవచ్చింది. ఎవరో ఒకరు పక్కని నిలబడెంతవల్ల, ఇంకొక అసెక్ మైన ఇబ్బందులవల్ల అలెని కదంతా ఒక పెద్దఅవ్వగా ఉండేది.

కాని ఈ అవ్వద్వారానే అతనికి స్పృహ కలిగింది. వంటమనిషిదిగ్గర అనిపించుటగా ఉంటున్న

జిరాసిస్ అతని కీ విషయంలో బాగా అనరాగా ఉండేవాడు. ఇతడు రైతుల్ని బ్రష్టిరింకి తిని లావెక్కాడు. ఎప్పుడూ చిరునవ్వు నవ్వుతూ మంచి ఉత్సాహంగా ఉండేవాడు. సుద్రమైన రష్యా రైతు వేదం వేసుకున్న జిరాసిస్ ఈ అసహ్యకరమైన పనులు చేస్తూంటే మాస్తే మొట్టమొదట ఇలియన్కి కొంచెం ఇబ్బందిగా ఉండేది.

ఒకసారి ఇలియన్ బాగా నరసపడిపోయాడు. కమ్యూన్లోమీదనించి లేచినతరువాత పంట్లాముఖాడా పైకి లాట్కే లేసేసరికి రసంతో రబాలుల ఆవక్కనే ఉన్న పడుకకుర్చీలో కూలబడ్డాడు. బాగా చిక్కిపోయి ఎగ్గుంగాఉన్న తన శరీరంకేసి చూసుకుంటే అతనికి ముచ్చటలు పోయాయి.

కొని జిరాసిస్ గట్టిగా అడుగులు వేసుకుంటూ ఒక్కనిమిషంలో ఆక్కడికి వచ్చాడు. అతని కాలిబొట్లలోనించి పరిమళమైన కీలగాలి పరిమళం ఎదులు చేరుకుంది. దానితో కలిసి ఆ తరువాతని పూర్వమని కంతో ఉల్లాసంగా ఉన్నది. జిరాసిస్ కిల్లనాతో పూరుచేసిన బనియం తొడుక్కున్నాడు. బొక్కాచేతులు పూచేతుల చాకా మడిచివేశాడు. అదుకూ సామెతన్నట్టు అతని హుమారుగా ఆ కమ్యూన్ డగ్గరికి వచ్చాడు. ఇలియన్ ముహూర్తం చేతాడేమో అని అతినివ్రపు చూడకుండా నిలుచున్నాడు. ఇలియన్ నీరసంగా "జిరాసిస్! అని పిలిచాడు.

మొట్టమొదట జిరాసిస్ ఏమీ తిప్పపని చేసిన వాటిలాగ కొంచెం ఉలిక్కిపడ్డాడు. కొని కనురెప్పపాటులో ఎంతో ఆ హ్యాయంగా ఇలియన్ వ్రపు చూశాడు. యావన్లలాసంతో కిరిలలాడు సొన్న అతని ముందుగా చిరుగడ్డం బయలుదేర గూచులు కనిపిస్తున్నాయి.

జిరాసిస్ "ఏంబాబూ!" అన్నాడు. "నిన్ను చాలా ఇబ్బంది పెడుతున్నాను. ఏమీ ఆనుకోకు. నేను మాత్రంగా నీరసంగా ఉన్నాను."

జిరాసిస్ కళ్లు కలకల్లాడుతున్నాయి. నీరు తెరిచేసరికి వగ్గు తలతూ పెరుస్తున్నాయి.

"అజీటివాబూ! ఆ లా గంటారు! ఎందులో

ఇబ్బందేముంది! పుట్టెడు జబ్బుచేసి పడిపోయారు బాబూ!"

ఆ రరవాం జిరాసిస్ అతి చాకచక్యంతో తన పని-అంతా ముగించివేసి, మళ్ళీ వెంటనే లోపలికి వచ్చి నిలుచున్నాడు.

ఇవాన్ ఇలియన్ పడకకుర్చీలో ఆలూగే కూర్చునిఉన్నాడు.

జిరాసిస్ కమ్యూన్ సుద్రంగా కడిగి వేసి మళ్ళీ ఇంకొకటి నిద్దంచేసి ఉంచాడు. ఇలియన్ "జిరాసిస్! ఇలాగ ఒకసారివచ్చి కాస్త చెయ్యి అందిస్తావా?" అన్నాడు. ఎంటనే జిరాసిస్ అతినికి దగ్గరిగావచ్చి నిలబడ్డాడు. ఇలియన్ "నాదగ్గర పని చేసేవాణ్ణి పంపించివేశాను. మాత్రంగా లేచి నిలబడలేకుండా ఉన్నాను. కొంచెం లేచివస్తావా?" అన్నాడు.

జిరాసిస్ అనికి ఆయాసం చూకుండా అతి బాగ్రతగా నంకుచేతులతోను లేచినెత్తి, ఒక చెయ్యి ఆయాసం ఇచ్చి, నంకుచేత్తో పంట్లాము పరిచాడు. ఆ తరవాం మళ్ళీ అన్ని ఆకుర్చీకుడి కూర్చుట్టేలాని అనుకున్నాడుగాని, ఇలియన్ ఆ పక్కనే ఉన్న సోఫాదగ్గరికి తీసుకువెళ్ళమని అడిగాడు. జిరాసిస్ ఇలియన్కి ఏమీ ఆయాసం కలగకుండా అతి బాగ్రతగా నంకుచేతులతో ఆ సోఫా మీద కూర్చుట్టేలాడు.

ఇలియన్ "అమ్మయ్యా! ఇవ్వన్నీ నువ్వు ఎంప లేలికగాచేసి పారేస్తున్నావు!" అన్నాడు.

జిరాసిస్ ఒక చిరునవ్వు నవ్వి అక్కడినించి బయలుదేరపోయాడు. ఇలియన్కి అతని నక్కవ ఉంటేనే, ఎంతో ముఖంగా ఉన్నట్టు కనబడింది. అందుచేత జిరాసిస్ చిరుగగా అత్తైట్టుకోవాలని నిశ్చయించి "ఇంకొక్క చిన్నపని! ఆ కుర్చీ నా కాళ్ళకింద పెట్టు. కాళ్లు ఎత్తుగా ఉంటే ప్రాజాబకు సుఖంగా ఉంది." అన్నాడు. జిరాసిస్ ఆ కుర్చీ పట్టుకువచ్చి, అక్కడ పెట్టి, కాళ్లు కుర్చీమీద పెట్టగానికి కొంచెం మైకెల్లాడు. జిరాసిస్ అలాగ కాళ్లు మైకెల్లుతున్నప్పుడు ఇలియన్ కది ఎంతో సుఖంగా ఉన్నట్టు పిించింది. "కాళ్లు మైకెల్లుతుంటే ప్రాజానికి హాయిగా ఉంది. కాస్త ఒక

తలగడా 'తెచ్చి కాళ్ళకిందపెట్టు' అన్నాడు. జిరాసివ్ అపని చేశాడు.

తలగడావిద పెట్టడానికి కాళ్ళత్తినప్పుడు ఇలియిచ్ మళ్ళీ అది సుఖంగా ఉన్నట్టు కనబడింది. తలగడావిద కాళ్ళు ఉంచిన తరువాత ఆ సుఖం కనబడలేదు. పైగా బాగా ఎక్కువయింది. ఇలియిచ్ "జిరాసివ్! నువ్వు ఇప్పుడేదైనా పనిచేస్తున్నావా?" అన్నాడు. జిరాసివ్ బస్తీకి వచ్చిన తరువాత ఇక్కడి పెద్దమనుషులతో మాట్లాడతీరు నేర్చుకున్నాడు. అందుచేత "అబ్బే! ఏమీ పనిలేదు బాబూ!" అని అతి మర్యాదగా బయలుదేరాడు.

"ఇంకా ఏదైనా పనిచెయ్యాలా?"

"అన్నీ చేసేశాను బాబూ! ఇంక రవటి కర్రలు కొట్టాలి అంటే."

"కొంచెం కాళ్ళు పైకెత్తి పట్టుకుంటావా?"

"అల్లా! పట్టుకుంటాను బాబూ!"

జిరాసివ్ అరని కాళ్ళు బాగా పైకెత్తి పట్టుకున్నాడు. ఇలియిచ్ అప్పుడు ఏమీ బాగాలే దనిపించింది.

"అయితే కర్రల మా చేమిటి?"

"పరవాలేదు బాబూ! ఇంకా శానా పొద్దుంది."

ఇలియిచ్ కాళ్ళు పైకెత్తి పట్టుకోమని చెప్పి, జిరాసివ్ తో కలుద్ద మొదలు పెట్టాడు. జిరాసివ్ అలాగే కాళ్ళత్తినప్పుడుంటిపేపు ఇలియిచ్ చెప్పి బాగా తగ్గిపోయినట్టరిపించింది.

ఆ తరువాత ఇలియిచ్ జిరాసివ్ ను అప్పుడప్పుడు పిలిచి, అతనిని కాళ్ళు పైకెత్తి పట్టుకోమని చెప్పి, ఏవో మాట్లాడుతూండేవాడు. అలాగే కలుద్ద చెబుతూంటే అతనికి బాగా సుఖంగా ఉండేది. జిరాసివ్ ఇలియిచ్ చెప్పినవన్నీ ఎంతో అపారమంగా చేసిపారేస్తూండేవాడు. అతని అమాయకత, మంచి తనము చూస్తూంటే ఇలియిచ్ కళ్ళు చెమ్మగిలేవి. ఎవరైనా మంచి ఆరోగ్యంగా ఉంటే ఇలియిచ్ కంటకు పూర్వం కన్నెట్టగా ఉండేది. కాని జిరాసివ్ ఆరోగ్యము, ఉత్సాహము చూస్తే ఇలియిచ్ ప్రాణాలకు హాయిగా ఉండేది.

ఆ యింట్లో జనాభా అంతా ఇలియిచ్ విద్య కొంచెం జబ్బు చేసిందనీ, అది అంత ప్రాణాపాయకరమైనది కాదనీ, కళ్ళు మానుకుని నాలుగుకోణాల పాటు మందు పుచ్చుకుంటే ఆ జబ్బు నివృత్తిచిపోతుందనీ అంటూండడం సక పరిపాటిగా తలచురయింది.

ఇదంతా వట్టిపటన అని గారందరికీ తెలుసు. ఆయినా అందరూ కలిసేసరిగా అంటూండడం చూస్తే ఇలియిచ్ బిడ్డ మంచోయేది. వాళ్ళను చేసినా ఇక జబ్బు కుదరడం కలలో వచ్చినది. అంతగానయినా మారే పడుతుంది. ఎప్పుడో ఒకప్పుడు ప్రాణాలు విడవడం తప్ప గత్యంతరం లేదని అలసికెళ్ళిపోయింది. ఇలాగే తెలిసిన ఇంటిలో వాళ్ళుండేది ఇలియిచ్ ఆ విషయమే తెలియలేదన్నట్టు మాట్లాడే వాడు. పరిస్థితి ప్రమాదకరంగా ఉన్నా అబ్బే ఏమీ లేదని భరవసా ఇచ్చి, అతనిని ఎమ్మింగడానికి ప్రయత్నించేవాడు. ఇలియిచ్ అంతా చూసి లోలో పలకుమిలిపోయేవాడు. అందుకే ఈ రుణంలోనో సుండు రుణంలోనో చావడానికి నిష్ఠంగా ఉన్నాడు. వారంతా ఈ సంఘటన విద్య నిర్వికృత్యం క్రింద జనుకట్టి వేస్తాన్నట్టు కనబడింది. పైగా ఆ కలుసు అంతాదరి ఉన్నట్టు కనబడలేదు. కానితో ఆ సుండు ఒక్కసారిగా వారిమీద విరుచుకుపడే "చాల్లెండి ఈ దొంగసలం! నేను చచ్చిపోతున్నానని మీకు నాకు కూడా తెలుసును! అందుచేత అనుమతించి ఈ దొంగనాటకమైనా కట్టిపెట్టండి!" అని గట్టగా దులిపించుకొంటున్న అనుకున్నాడు. కాని చివరికా మాటలు నోటిచివరదాకా వచ్చి ఆగిపోయాయి. మృతి అంటే అత్యంత భయంకరమైన విషయం! కాని ఆ యింట్లో ఉన్నవాళ్ళు అమర్యదకరంగా పరిణమించిన ఒక చిన్న ఇబ్బందికింద జను జల్లే కారు. తన విషయంలో ఎవరు బాగా పడడం లేదన్న విషయం ఇలియిచ్ కిప్పుడు స్పష్టపడిపోయింది. అసలా ఇంట్లో వాళ్ళు కలిసి విషయం తెలుసుకోవాలన్న ఘోషే లేదు. ఒక్క జిరాసివ్ మాత్రం అతని పరిస్థితి గ్రహించుకుని బాలిపడేవాడు. ఒక్కొక్కప్పుడు రాత్రి తెల్లవాస్త్ర అలాగే కూర్చుని అతని కాళ్ళు ఎత్తి పట్టుకునేవాడు. నల్లి పడుకోమని చెబితే "నా కేమీ ఇబ్బంది లేదు బాబూ! ఇప్పుడు కాకపోతే ఇంకా

స్వప్నాక నిద్రపోతాను." అనేవాడు. తరవాత మరల ఆప్యాయంగా "వీర ఓంట్లో బాగోనప్పు డామాత్రం చెయ్యకపోతే ఎలాగ బాబూ!" అనే వాడు. ఆ యింట్లో నటించనివా డా జిరాసివ్ ఒక్కడే. అతని భోరణిబట్టి చూస్తే అత నొక్కడే ఆ పరిస్థితులన్నీ పూర్తిగా గ్రహించినట్టు, ఇక దాచడం లాభం లేదనుకున్నట్టు తేలిపోతున్నది. జిరా సివ్ అంతమాత్రంతో చూరుకోక బాగా బక్కచిక్కిన యజమానిమీద చాలిపడి అన్నివిధాలా ఆసరాగా ఉండేవాడు. ఒకసారి ఇలియస్ అతన్ని పల్లవమకో మని బలవంత పెట్టాడు. జిరాసివ్ ఇంక ఉంచబట్టలేక "ఈయనలో రేపాంతా ఎల్లిపోవాలిందా! బాబూ! ఈమాత్రం కట్టమీనా ఓర్పుకోకపోతే ఎలాగ బాబూ!" అని సమాధానం చెప్పాడు. అతని కా పని ఏమాత్రము భార మనిపించలేదు; తానీవే ఆపస్తూ ఉన్న ఒక మనిషికి సాయపడుతున్నాననీ, ఇల్లాంటి పరిస్థితుల్లో రేపెవరైనా తనకు సాయపడగలరనీ అను కున్నాడు.

ఈ నిటని మాట ఇలాగ వదిలిపెట్టినా, ఇంకొక విషయం ఇలియస్ ని బాగా బాధ పెట్టింది. అల్లాంటి పరిస్థితుల్లో కుటుంబంలో-రంత- తన్నెంతో ఆప్యాయంగా మాస్తారని అనుకున్నాడు గాని, అది జరగలేదు. చాలాకాలం ఆ జబ్బుతో తీసుకున్నాక

అతనికి అందరు తన్నొక జబ్బురడిన పిల్లవాడిని చూసిన స్థాప్యాయంగా చూడాలని అనిపించింది. ఆ అభిప్రాయం చైత్రే చెప్పడానికి సంకోచిస్తే సంకో చించి ఉండవచ్చును గాని, తన్నందరు పసిపిల్లవా డిని బుజ్జగించినట్టు బుజ్జగించాలని కోరుకునేవాడు. తానొక పెద్దఉద్యోగంలో ఉన్నాననీ, తనకప్పుడే గడ్డాలు మీసాలు పెరుస్తున్నాయనీ, త నది చాలా అసందర్భమైన కోరికనీ అతనికి తెలుసును. అయినా ఆ విధమైన ఆప్యాయతకోసం తనతనలాడిపోయేవాడు. అయితే జిరాసివ్ అతనికి అంతటి ఆప్యాయతతోను పరిచర్య చెప్తూ ఆవరంగా చూస్తూండడంవల్ల ఇప్పుడు కొంచెం సుఖంగా ఉంది. ఇవాన్ ఇలి యికి ఒక్కసారిగా బారుమని గొంతెత్తి ఏవవా లనీ, తన్నందరు బుజ్జగించాలనీ ఉండేది. కాని అంతి లోనే ను బెక అక్కడికి వచ్చేవాడు. అతన్ని చూడ గానే ఇలియస్ ఒక్కసారిగా మూతీ, ముక్కు దిగిం దుకుని కూర్చుని, ఒక గొప్ప వ్యక్తిలాగ మూట్టాడడం మొదలు పెట్టేవాడు. ఆమైన అలవాటునుబట్టి ఆనాటి కోర్టుకసులలో ఇచ్చి తీర్పు లిప్పని వాదించేవాడు. దానిమీద ఎవో ఏమైనా అంటే అను పట్టిన కుండ్ టికి మూడే కాళ్ళంటూ కూర్చునేవాడు. ఈవిధమైన అసభ్యపరిసరాల ప్రభావంవల్ల అతని కా చివరికోణ లన్నీ-అతి దుర్భరంగా గడిచిపోయాయి.

[అంకా ఉంది]

తెల్లగా
డేశుకబడినవి

ప్రకాశవంతముగా
డేశుకబడినవి

ఇందుకు
సన్ లైట్
సబ్
కారణము

బాదకుండుగనే బట్టలను తెల్లగాను ప్రకాశవంతముగాను ఉతుకును!

హిందుస్తాన్ కో - ఆపరేటివ్

ఇన్స్యూరెన్సు సొసైటీ లిమిటెడ్.

(హైదరాబాద్ లోని)

సమృద్ధి కనుగొను, స్నేహపూర్వకమైన లావాదేవీ
లకు చేరువైన కంపెనీ. గత 45 సం॥ ల ప్రజా

సేవలో సొసైటీ సంపాదించిన గొప్ప
ప్రజాదరణకు యీ అంకెలే ప్రబల
తార్కాణము.

1951 లో పూర్తిచేసిన

వ్యాపారం— రు. **16,00,00,000**

1950 లో అమలులో వున్న

మొత్తం భీమా రు. **73,16,00,000**

ఆంధ్ర జిల్లాలలో సొసైటీ యేజంట్లుగా పనిచేయుదలచి సమర్థిత గౌరవముగలవారు
జయవాడలోని సొసైటీ బ్రాంచి ఆఫీసుకు వ్రాయుకోవలయు.

హిందుస్తాన్ బిల్డింగ్సు, ★

ఐ. కె. రాయ్, బ్రాంచి మేనేజరు

హి. బా. నెం. 12, బకింగ్ హంకేట, పోస్టు,

విజయవాడ

కుష్టు ★ బొల్లి

వగైరా మేహమచ్చలు, సెగ.
సవాయి వ్యాధులకు గ్యారంటీ చికిత్స,
క్యాటలాగు ఉచితము.

జి. వి. రెడ్డి అండ్ కో

(రెజిస్టర్డ్)

“భాగ్యరాశ్రమము”

గోపాలపురం, తూ. గో. జిల్లా

మదనకామేశ్వర తేజస్వం

ఇది రక్తవృద్ధినిచేయు విలువ గల వస్తువులచే
తయారు చేయబడినది. కేహములు, నిక్కాక
నిస్సర్తున, సుక్ష్మవృద్ధి, అతిమాత్రము మొదలగు
వాటిని ఖండించి, మంచిబలమును వీర్యవృద్ధి
మును కలిగించుటలో అద్భుతమయినది. అనేక
సర్టిఫికేట్లు గలవు. 2 డబ్బీలు చాలు.

20 తులముల డబ్బీ రు. 2/-

పోస్టేజీ ప్రత్యేకము.

వి. సి. వి. అండ్ కంపెనీ

అయ్యప్పదేవాలయం.

పెరిచేటి, (తెల్లూరు జిల్లా)

కృష్ణదేవరాయలు

కళింగ జైత్రయాత్ర ౪*

శ్రీ నేలటూరు వెంకటరమణయ్య

ఇంతవఱకు గృష్ణరాయల కళింగ జైత్రయాత్ర యేకఘాటికొదనియు సందాటుఘట్టములు గలవనియు నిర్ణయించితిని. ఇక నాయాటుఘట్టము లందును నవచిగియుద్ధవిశేషములను వివరింపవలసి యున్నది. ఉదయగిరి ఘట్టాదితో గళింగదండనూత్ర ప్రారంభమైనది. శికాబ్రము 1434 ప్రశోత్పత్తి పుష్య మాసమున రాయలు సైన్యముతోవచ్చి యుదయగిరికి ముట్టడిచేసెను. రాయనాచకమునందు కృష్ణరాయలు ఉదయగిరి దుర్గముగకువచ్చిన హుర్మతున దుర్గములపై లగ్నయొక్కగా దుర్గములలోనినాడు తిమచేతివైసెట్లు సమ రించేసి సుండ్లసుండ్లు శిలవై నిర్వహించలేక తొలిచి నాడు అని యున్నది. ఇది వాస్తవమును గప్పి పుచ్చెడి యతిశయోక్తి ఈ ముట్టడి సుదీర్ఘ కాలము నడచినది. ఉదయగిరి తీరాంగ్రహేతే దుర్గములందు బలకత్తిమమైనది, —దానిని సాధించుట సులభిసాన్యమైన కార్యముగాదు. దాని పరిసరములు పర్వత మునుకుటచేతి దుర్గముమై శత్రుజన దుర్భేద్యముగ నుండెను. దానిని చొచ్చుట కొక్కటి దప్ప మార్గాంతరము లేదాదు. అదియు మిక్కిలి యిటుచైసది.

(* వికృతి శ్రేష్ఠ భారతి ఘటలు ౬౧౪-౬౦ తిరునామ)

1. శికాబ్రము 1436 మీద చెల్లు భావసంవత్సర శ్రేష్ఠ బ 2 నాడు ఉదయగిరి కృష్ణరాయలకు గైవస మాయెనని యతిపెట నెలకొల్పిన జయరాసములవల్ల తెలియున్నది. (N D I. III. U. 40) ఉదయగిరి ముట్టడి యొకటిన్నరసంవత్సరము పర్యంతము సాగెనని న్యూనిజు స్మృతున్నాడు. (Forgotten Empire, p. 316) కావున వైశిష్ట్యవల్లు శి. 1434 ప్రశోత్పత్తి పుష్యమందు ప్రారంభమాయెనని తెల్ల మునున్నది.

2. Forgotten Empire, p. 316.

మనుష్యులు సైతము ఒకరివెనుక నింకొకఱుగ నె నడచి పోవలసియుండెను. ప్రకృతిచే నింత బలీష్ఠమైనం దువలన దానిని సంరక్షించుట కల్పసంఖ్యాకులు చాలియుండిరి. కొద్దిజనులు కొండలసందునను బండలు వెనుకను దాగి యెంతటి ప్రబల శత్రువునైనను ధిక్కరించుటకు జక్కనియనకాశముండెను. వీరి నాకటిచే మాడ్చినతిప్ప కొటను వశిష్టలయకొను సుపాయమన్య మెద్దియులేదు.2

కృష్ణరాయ లసామాన్య ప్రజ్ఞాశాలియైన దళ నాయకుడు. దళములను కూర్చుటయందు విష్ణుట యందును యుద్ధాంగమున శత్రులపై బురికొల్పుట యందునూత్రమేకాదు అతని ప్రజ్ఞ వికసించినది. అసాధ్యమనుమాటను అతిజెలుగడు. ఎట్టి యాటంక మైననుసరే—మానుషముగాని యమానుషముగాని— అతినిమగ్నమునుండి తొలగిపోవలసినదే. కావున దుర్గముమైనకొటను సుగమును పేయుటెట్లు? అని యతిడు చింతించి చింతించి దాని పరిసరములనుండి బంపెలను కొండలను పిండిగొట్టుటయొక్కటియే దుర్గమును జయించుటకు సరియైన యసాయమని నిశ్చయించెను. కాని యదినులుచైన కార్యముగాదు; రాయలా పనితెట్లు నిర్వహించెనో తెలుపువాన ములలేవు. కాని దాని నెంతవేర్చుటకు వలసిన మనుష్యుల బలగము కొంచెనంచెనుని యెంచుటకు వీలులేదు. ధన కృత్యమున తిక్కువయ్యెయండదు. జనసోమమును ధన సంపత్తిగలిగియుండినను దానిని కొనసాగించుటకు రాయలకు పడునెనిమిది మాసములు పట్టినవి. ఈకాల మంతయు గృష్ణరాయలు ఉదయగిరియందు స్థిరముగ నుండలేదు. రాజధానిని పోవుచువచ్చుచు నుండెను. పుణ్య శ్రీత్రిమలకు యాత్రిపోవు సేవమున రాజ్యమున జాలభాగములను ద్రొక్కి మారుచుండెను. తుదకు ఉదయగిరి దుర్గమును సుగమును పేయు మార్గనిర్మా

ణము ముగిసెను. తనభటులు కోటముగజాల సమీపించుటకొఱకు నదటిగంప జలం న నేకములను జిగుగ గొట్టి వాని మీదుగ వెక్కుమార్లముల సేర్పఱచెను. ఒకరి వెనుక నొక్కరుగ నవచిహ్నములనుండిన ఇటుకువారిని విశాలముజేసి పెడలైన చాటగ మార్చెను. ఇట్టివానిని నే మఱి కొన్నింటిని గూడ

3. ప్రతాపరుద్రగజపతి పినతండ్రి పేరు నాప్తముగ తిరుమలకొంతరియలని దృఢముగ జెప్పటకు వీలులేదు. దీని విషయమైన సాక్ష్యము ఒక్కరితిగ నుండలేదు. కొన్ని శాసనము లిదిని తిరుమలకొంతరియలని చెప్పుచున్నను (NDI. III. U. 38, 40, TTDI. III. 77) మఱికొన్నిటియందు తిరుమలరామారావు లేక రామారాయలని యున్నది (TTDI III. 76, 80, 81); ఒకానొక శాసనమున నిదిని నామధేయము (U. 87) తిరుమలరామారాయలని యున్నది. ఇట్లు శాసన సాక్ష్యమే భిన్నమైయుండు వాఙ్మయము వీని విరుద్ధముగ నుండి మఱికొంతరియలముగ జేర్చెనుచున్నది. ఆముక్తమాల్యద ప్రకారము ప్రహరేశ్వర సారథి పద్యమునందు 'ఇధ రామారాయార్యసర తత్త్వత్వ న్యకృత' అను వాక్యమునకు న్యాఖ్యాతియింపవలగ 'ఇధ రామారాయ' గజపతియైన ప్రతాపగురునియొక్క, ఉదయ ఉర్వివర-ఉదయగిరి దుర్గమును, తక్-ఆ గజపతికి, పితృవ్య-పినతండ్రియైన ప్రహరేశ్వర సారథుని చేతి' అని యర్థవివరణము వ్రాసియున్నాడు. కాని ఇది తప్పు. ప్రహరేశ్వరసారథుని ఉదయగిరిలో నెట్టి సంబంధ ముండినట్లును అపహేను. ఇతరు: కొంపపల్లి దుర్గాధ్యక్షుడనియు నవల రాయల కతము పట్టవడెననియు నాముక్తమాల్యదకృతీకూర్వా సారథి మందలి 'ఇది సారథి ప్రహరేశ్వర' అను పద్యమువలన విడితమగుచున్నది. ఇతని సంపూర్ణవామధేయము ప్రహరరాజు శిరశ్చొంద్రపాతకుడు. ఇతని బోధజనమహాపాత్ర బిజిలీఖానులతో గూడ రాయాలు జేర్చ గాహమునుగ కొంపపల్లియందు బట్టుకొనినట్లు శాసనములు జెప్పవచ్చును. (TTDI. III. 80) కావున లభ్యమైన సాక్ష్యము నాధారపటముకొని యుదయగిరియందు కృష్ణరామల చేజిక్కిన ప్రతాపరుద్ర గజపతి పినతండ్రియొక్క వాస్తవ నామధేయమిది యని నిశ్చయించి చెప్పటకు వలయుపడుదు.

4. NDI. III U 38, 40.

నిర్మాణము గావించి కోటక్రిందికి బోవుటకు వసతి చేసికొనెను. ఇంతిశ్రమపెసెను కోటస్వాధీనమున నట్లగుపడలేదు. దుర్గాధిపతియు బ్రతాపరుద్ర గజపతి పినతండ్రియునకు తిరుమల కొంతరియలను కోటను గడు జాగ్రత్తతో కాపాడుచుండెను.

కృష్ణశివరాయ లిట్లుదయగిరి దుర్గమును జయించుటకు భిగిగిగి ప్రయత్నము సేయుచుండ వాని జూచుచు ప్రతాపరుద్ర గజపతి మిన్నకుంటలేడు; అతడొక గొప్పసైన్యమును పంపి బెట్టుకొని గాయల నోడించి ముట్టడిని సేవనొనట కొఱకు తిరిగివచ్చెను. కాని గాయల లాతిని నిజసైన్యముతో నెగర్చిని సంగ్రహించి గాలించెను. నాల్గో జేయంతయును ప్రస్తాపించలేదు; కాని యు మగిరి తిరుమల శాసనములందు 'ప్రతాపరుద్ర గజపతిని కొంపపల్లిపర్యంతం విరుగ బోడిచి' యని సంక్షిప్తముగ నుచింపబడియున్నది. ఇందున్న కృష్ణశివరాయ లుదయగిరినెంతి ప్రతాపరుద్ర గజపతిని సంగ్రహించి సేవనొనట కాక కొంపపల్లి పర్యంతమును నతిని నన్నంటి తిలుముకొని బోయెనని విడితమగుచున్నది.

గజపతి ప్రతాపగురుని నిల్పడించి తిలుము గొట్టి కృష్ణశివరాయలు ననుదిగివచ్చి ఉదయగిరిని జేరి దుర్గము నెక్లైన స్వాధీనపటముకొనవలయునని పట్టుపట్టెను. మొట్టమొదటి దుర్గమునకు వేగత (మేసతి) వెయించెను. వేగత యనగా కోటకు రాక బోకలను సంపూర్ణముగ నాపివేయుటకు దుట్టును పెట్టు గోడ. వేగత వెయించిన పిమ్మట బహుజీనుంచి కోట లోని పదార్థము లెవ్వియుబోక నిలిచిబోయినవి; కాని కోటకావలదెనుగ దైర్యసాహసములను జూపి మెండ్లి పెక్కుదినముల పర్యంతము బోరాడెను. ఈ యుద్ధము కృష్ణరాయ విజయమునందు వర్తింపజి యున్నది.

"కోటలు దుర్గముగ నొనుచు దోపణుబల ధాటిచే మించు నాశ్రితీవాగు కంట కాపాతి కంటంకనోద్ధతి లీల దంబలైతిగు తొంగంటివారు నిబ్బరంబుగ శిక్షునికంటంబు నగగించి ధీరులై మించు గొట్టూరివారు చాల దొర్చులీల సమదారిసంఘంబు దూరించి వెలయు నంజిలవార .

లాదిగా గల్లు రాజులు మేదురగిరి
తుళువవారలును బోయలు గురుసుగాగ
బ్రతిదినంబును ఘోరమా రణమొనర్చి
నిలిచిపోరాడె గజపతి బలములపుకా."

"తీవిగ నాకువాగను కడిందిరిహే
వెలుగోటివార లా
రాణిలవారు గూగుణిని రాత్రిబగల్
చితురంగసేనతో

నేతగ జూచినకే చెలిను నెలయు
శక్యముగాని గుర్రముకే
ఘోరరమాళిగాంచి యొకపూటనె
దీసెద నందుదుగ్గడై.

దిగ్గవలేచి సాహసము తేటపడకే
మును మున్నుగాగదా
నగ్గలికకే జెలంగు విగ్రహంబయ్యు
గన్గొని రోషచిత్తుడై
లగ్గలకెక్కి రంపణు బలంబు చలం
బలరకే రవంబులకే

దిగ్గజముల్ వడంక బలు తెంపున
గుంపులు గూడియుద్ధరికె."

ఈ విషయమున తెల్పు ప్రాచీనగాథ యొకటి
యాముక్తమాల్యద చాటబట్టెను దువాహరింపబడి
యున్నది. 'కృష్ణదేవరాయల దీర్ఘజయులలో ఉద
యగిరి దుర్గమును మట్టపంచినప్పుడు అందు ప్రహ
రేశ్వర పాశ్రువనవాడు గజపతికి సినతిండ్రి
కాపుంకి కడు సమర్థుడై ఎన్నాళ్ళకును దుర్గమును
లో బడసీయక పోరాడవలసివచ్చెను. అంత నొక
నాగు కృష్ణరాయడు 'ఈ దినము ప్రహరేశ్వరుని తల
ద్రోగ్గినిది స్నానముచేయున ప్రతిజ్ఞచేసి స్వయ
ముగా మట్టి నడిపగా ప్రహరేశ్వరుడు భయపడి

5. కృష్ణరాయ విజయము 31. 58-60.

6. "...and in it he captured an aunt
(some say an uncle) of the king of Oriya
who was taken captive and carried off-
with all courtesy that he could show her
(him), having her (his) liberty; and he
took her (him) along with himself."—

—Nuniz, *Forgotten Empire*, p. 317.

'దుగంజిత్వాఽర్థసోఽనా వుదయగిరివరం త్రిత
రాచుత్రరాజం

లోబడె'నట. ఈ యైతిహ్యమున ప్రహరేశ్వరు
డనుట తప్పైనను తిక్కనవిషయము సత్యదూరము
గాదు. కృష్ణరాయల కండ్లిక్రింద పోరాడ దొడగిన
రాయరాణువ యనాధరణ పరాక్రమముజూపి నలు
ప్రక్కలను లగ్గలకెక్కినను. ఎంత సామర్థ్యము గల
వాడైనను తిరుమలకొంతరాయుడు ప్రబల శత్రుదశ
మును మరొకసబాలక రాయలతో సంధినికోరెను;
అరెడు కోరిప మేరకు సమాధానమున కొడంబడుటకు
రాయలు సంకోచించెను. వీలన యొక ధర్మసంకేహ
మాతని చిత్రమును కలతపెట్టెనది. తిరుమలకొంత
రాయని కిరము ద్రోక్కెనది ఆ దినము ముష్టినము
సేయనని ప్రతిపత్తిగదా; మఱి యతడు కోరినట్లు
సంధి ననుగ్రహించిన ప్రతిజ్ఞభంగముగను, శరణార్థి
యగు శత్రుని రక్షింపక నిరాకరించుట రాజసర్వము
గాదు. వివిసేయుటకును వోచక సంకటపడుచుండ
రాయలకు సర్వధిరః ప్రధాని యప్పాచి యొక యుపా
యమును జెప్ప మనశ్శాంతిని గలిగించెను. తలపాగ
ద్రొగ్గిన తలద్రోగ్గినట్లే యగును; తిరుమలకొంత
రాయకు ఏన యుష్టివమును రాయల పాదములకడ
నుంచుట కంగీకరించిన ప్రతిజ్ఞయు భంగముగాదు;
శరణార్థులను సంరక్షించుటకును వలనుపడును తిరుమల
కొంతరాయలు ర యలు కోరినట్లు పాగ సలిపాడిముల
క్రింద వ్రేయెను; రాయలందులకు సంశయించి యత
నిని చంపక విడిచిపెట్టెను ఈ సంధివృత్తాంతము
జాలవలకు పరిపూర్ణమచ్చు నైతిహ్యములనుండి
సంగ్రహించినది. ఇది సత్యమని ఆ ముక్త ప్రభువా
శ్వాసాంతపద్యము రుజువుసేయుచున్నది.

'ఇది కల్లుట కరాధ్యులిష్ఠిరభుజా ఫావాక లుదేరరా
డదయోవ్యిఃః తిత్తిత్తిత్తికృత తిత్తిత్తి

నోష్ఠీచర
త్తిత్తిగంపత్తెన కృష్ణరాయ వసుధాగ్నిదోహితా
ముక్తమా

ల్యదనాశ్వాసము హృద్య పద్యముల నాద్యం
మహింబోల్పనన్.'

ఇట్లు స్త్రీవము నుపాయన మొసగిన తిరుమల
కొంతరాయనికి గృష్ణరాయలు ప్రాణదానము చేసి నే
గాని విడిచిపెట్టలేదు; బంధీకృతుని గావించెనని
పోర్చుగీసు రచనలను, సమకాలిక చాక్రయమును,
రాయల శాస్త్రములును సాక్ష్యము బుట్టుచున్నవి.6
కోటను స్వాధీనపఱచుకొని దుర్గసంరక్షణకు నాకువ

కంపరాజును నియమించెను. 7 తరువాత సామంత తిమ్మరు సయ్యను పిలువనంపి సామంత నరసింహ రాయల యాదేశమును దానెంత చక్కని నిర్వహించి నదియు వివరించి తనకంతటితో దృష్టికలుగ లేదనియు, నురియరాజ్యములోనికి నూజునూజునముల పర్యంతము గూనిచేసి పోలయుననియు, నంగుకు వలసిన వస్తునానుగ్రహితి యారుచేసి వైసిఖలకల్ల జీతమును సంపూర్ణముగ నిచ్చి వేయవలసినదనియు నాజ్ఞాపించెను. 8 తిమ్మరు సయ్య రాయల యాజ్ఞానుసారము నేవలను ప్రమాణమునకు సంసిద్ధులు నేయగలవారను. కృష్ణదేవరాయలంతట సైన్యముతో గదిరిపొయి కొంపటిటిని నాధింపుమని తిమ్మగుసునకాజ్ఞ చేసి దేవేరులతోగూడ 'తిరిగి విజయనగరం రాజధానికి విచ్చేరున్ను తిరుమలమొంది విచ్చేసి తిరువేంగళనాగు' దిశించి తిరువేంగళనాగు దేవునికి కవకాభిషేకం

బహిష్కారము... — సంగీతసూక్తినిదమును.

Further Sources of Vijayanagara History. I. No 16. (a).

'ఉదయగిరి దుర్గమును పుచ్చుకుని ప్రతాపరుద్ర గజపతివారి పిన్నతండ్రి తిరుమలకొంతెరాయనిని పట్టుకొని...' NDI. III. N. 40.

7. రాయవాచకమున 'కంపన్నను దుర్గముంగు తాణ్యం వుంచి' అని యున్నది. మనుమంచి ధట్ట కృతి అశ్వలక్ష్మణసార మను గ్రంథము సామంతయూ ధిరరాజ ధిమాంబికా పుత్రుడగు కంపరాజున కంతతి మాయబడినది. ఈతడు కృష్ణరాయల సిద్ధకృపాణుడెల (8: 1). ఇతిదే రాయవాచకము జేర్కొను కంపన్న కౌవచ్చును.

8. *Nuniz Forgotten Empire, p. 317.*

9. *TTDI. III 66, 67, 68, 70, 71, 72, 73, 74, 75.*

10. *TTDI. III. 76.*

11. రాయవాచకము, పుట. 91. 'కందుర్గి పోగా' 'కందుర్గ'ను నది పారబాటు. 'కందు కూర్గి' అని ముంజువలయును. మా. కృష్ణరాయ విజయము 8: 68 'అట కందుకూరు బిట్ట దిరకాజుళ శంఖ భేరిరావముల్ భోదకలగ' అని.

11a. కాళహస్తి మొదలు జగన్నాథం పర్యంతం గజపతిసీమ, రాయ. పుట 97.

చేసిరి. మఱియు, 'తథాతిథి (శకవషాంబులు 1486 మీదనడచే భావసంకల్పిత ఆపాద మ. 15. గు) మన్వాది పుణ్యకాలమందు భారతపూర్వకంగాను' 'పాత్రినాంటి సీమగాని తాళిపాకగ్రామం 1' 'సమర్పించిరి. 'కృష్ణరాయలదేవులు చిన్నా దేవ మ్మంగారు'ను, 'తిరుగులదేవమ్మంగారు'ను తిరువేంగళనాగుదేవునికి కంపమలయు సరపదకమును సమర్పించిరి. 9 విజయము ప్రసాదించినంగులకు ఇష్టదేవమగు శ్రీ వెంకటేశ్వరస్వామికి కృతిజ్ఞతా పూర్వకముగ సముపహరించెని కానుకలు గాబోలును. ఇట్లు భిక్షతత్త్వంకర్మమును ముగించుకొని రాయలు రాణిసమయతోగూడ విజయనగరమునకు దివలెను.

కొంపటిట: — రాయలయాజ్ఞచొప్పున సామంత తిమ్మగునందంపనాగుని యాధిపత్యముక్రింద రాయ రాణువ కొంపటిడు దుర్గమునపు కూచిచేసెను. ఆంధ్రదేశమునందు గజపతి సామ్రాజ్యములోని ముఖ్య ఆయవట్టు స్థానములలో నది యుదయగిరికి తుల్యమైనది. కొంపటిటి దంపపాటకు రాజధాని. చుట్టుపట్టులనుండు అద్దంకి యమ్మనబ్రాలు మొదలగు దండపాటల నేలు నధికారులు కొంపటిడు దుర్గాధ్యక్షునికి లోబడియుండిరి. ఈ దంపపాటలలో దుర్గము ల నేకములండినవి. దక్షిణదిశనుండి గజపతి సామ్రాజ్యముపై శిలీకరచుప్ప శిలీకరదుర్గముల నన్నిటిని మొట్టమొదట నాధించుట యత్యంత తవశ్యకము. వానిని విడిచిపెట్టి కొంపటిటి నాకవేర జయింపగల్గినను అచ్చట నతనికి స్థిరముగ దన యధికారమును నెలకొల్పుటకు వీలుగాదు. ఈ మర్కటమును జక్కగ గుర్తించినవా డగుటవలన తిమ్మరసయ్య పీని నన్నిటిని జయించి స్వాధీనపఱచుకొనిన పిదపగాని కొంపటిటితోటి యెత్తుకొనలేదు. ఇవి వరుసగ 'అద్దంకి, వివికోం, బెల్లంకోం, నాగానాని కొంప, తింగేడు, కేతివరం మొదలయిన గిరిమగల దుర్గములు 10.' ఇవిగాక రాయవాచకమును గృష్ణ రాయవిజయమును కందుకూరును గూడ జయించినట్లు తెల్పున్నది 11. ఇది సుసంగతమే. గజపతి సామ్రాజ్య మవ్వడు నెల్లూరుమండలములో ఆత్మకూరు పర్యంతము వ్యాపించియుండినది 12; కావున కందుకూరు గజపతి సామ్రాజ్యాంతర్గతమై యుండెననుటకు సంతయములేదు అది శ్రీ. క. 1422 వఱకును రెడ్డిరాజు టుటుంబునం దొక కాళిగ ముఖ్యస్థానమై యుండె.

అప్పుడది యెట్టి స్థితియందున్నను (క్రీ. శ. 16 వ శతాబ్ద పూర్వార్థమున దాని ప్రాముఖ్యత నింకను గోల్పోలేదు; కావున రాయరాణున ఉదయగిరి నుండి బయలుదేరిన ఏనుగుల కంఠుకారిని వశపఱచు కొనిరనుట విశ్వసింపదగిన విషయమే. పై పేర్కొనిన దుర్గములలో గజపతివారి పక్షమున నెవ్వ గెవలు కాపుండ్రిలో వా గెట్లు పోరాడిరో తెలియదు. కాని కృష్ణరాయలచే గొంపవీడునందు వీరభద్రగజపతితో గూడ పట్టవడిన పాత్రసామంతులై యుండురనుటకు గొంత యవకాశము గలను పట్టుపడిన పాత్ర సామంతుల సంఖ్యయేను, కంఠుకారితో గూడ రాయరాణున జయించిన దుర్గముల సంఖ్యయు నేడే. మఱియు ఆముక్తమీకయందు ఉత్కిలక్షత్రీయ పాత్రులెల్లను గొంపవీటియందు నుండినట్లు కృష్ణరాయలు వ్రాసియున్నాడు. న్యూనిజుకూడ గజపతి రాజ్యమందలి దొరలెల్ల నందెకాడి యుండునని చెప్పియున్నాడు. మఱియు రాయరాజకమున పై పేర్కొనిన దుర్గములందలి ప్రజలు తమ తమ దొరలున్న తావుకు అనగా గొంపవీడునకు పోయినట్లు చెప్పియున్నది 11b. కావున రాయలకు గొంపవీటియందు పట్టువడిన ఏనుగు పాత్రసామంతులను పైకెక్కిన దుర్గముల కధిపతులైయుండునది ఉహావేదము గల్గుచున్నది. ఈ యూహ సరియైనదేని, రాయరాజసానులందు పేర్కొనబడిన దుర్గములయొక్కయు పాత్రసామంతులయొక్క వర్గసయు సొక్కటియ యగు నేని కంఠుకారికి కుమారహంపీరుని కొడుకు నరహరిదేవుడును, అద్దంకికి రామారి మల్లాఖానుడును, వినకొండకు ఉద్దండఖానుడును, బెల్లంకొండకు జన్యాంకమహాపాత్రుడును, నాగాద్దనం కొండకు పూసపాటి రాచిరాజును, తంగిడుకు శ్రీనాథరాజు లక్ష్మీపతిరాజును కేతివరమునకు పచ్చిమబాలచంద్ర పాత్రుడును దుర్గాధిపతులై యుండురు. రాయరాజకమున గొంపవీటి దండయాత్ర కొంచెము విపులముగ వర్ణింపబడియున్నది. రాయనైనయు 'కొండ్ల వీటికి కదిలిపోగా దుర్గములలో నున్న పూడములవారు సముద్రంపొంగి వచ్చేరిని నేనా

సముద్రం కదిలివచ్చేది కని కాల్పనాశిమిన్నముట్టి సూర్యరశ్మిగప్పినగని స్థలములు విడిచి పొయ్యేవాడున్న కాహాగేధ్యనినిని పాత వారున్న యాదికున కొండ్ల వీకనీయ కోటలు దుర్గాలలోనన్న వారులసరళ భ్రష్టులై తమ తమ దొరలున్న తావుకు పోసాగిరి. బోయదొరలు పరునెనిమిది కి పృథ్వికాల వారున్న మూగులక్షలపాయ దివియున్న కొండవీడు కొండపల్లె, బెల్లంకొండ్ల, విన కొండ్ల, నాగాద్దనం కొండ్ల మొదలయిన దుర్గాలకు యెలు జడియైన శివు లాద్యంత్రిని నిపాతం కేస్తావున్నాడు. గనక ఆయాశిమిలో గల ప్రజలందరూ సకలమును కొల్లెయిచ్చి మిక్కిలి అంతుపడి అయిన దుర్గాలుచేరినారు. 112

ఇందువల్ల గృహ్యరాయల కొంపవీడు దండయాత్ర సస్థావము జక్కగ చరియవచ్చుచున్నను యుద్ధాంశ మిక్కటియైనను విశదమగుటలేదు; కాని సర్వత్ర రాయలకు జయము చేరుతెననియు, బైకెక్కిన దుర్గములందు రాయలు నిడదళములను కాపుంచి దుర్గంధకులను నియమించెననియు నీ గ్రంథినాక్యములు చలవుచున్నది.

'కందుర్గి పోగా డేమమిగిలిన విన్నక్షణాన్మి ఆ స్థలంవారు వల్లిపోయిరి. గనక ఆస్థలం కొండవీటి అచ్చుల తాణ్యం వుంచి' 'యడటి నుండి వినకొండకై నడవగా వారు యీ వార్తలు విన స్థలం నిర్వహింప నేర మని యెంచి మునకలుగా వల్లిపోయిరి. అక్కడ భొస్కరయ్యను వుంచి బెల్లంకొండకై నడవగా వారు పిరింగినాడం విన బెల్లంకొండ వారు పారిపోయిరి. యిచ్చుట వీరభద్రయ్యను తాణ్యమంచి నాగాద్దనం కొండ్లకై నడవగా వారు నానా ప్రయత్నముల నాట మర్నాట పోరాడి చేతగాక తమనాటికి పోయిరి. గనక అయ్యలయ్యను వుంచి....'

ఇందు వివరింపబడిన యుద్ధసమాచారము కడు సంగ్రహము. మఱియు సంపూర్ణముగాదు. అద్దంకి తంగిడు కేతివరమునూట బొత్తిగ లేదు. కందుకూరు తాణ్యమున కధిపతి యెవ్వరో పేర్కొనలేదు. కొండవీటి దండయాత్రకు సంబంధించని కొండపల్లి దుర్గవిషయమందు ప్రస్తావింపబడినది. ఈ యుద్ధచరిత్రను పరామర్శించునపుడు రాయరాజకము కేవలము నిప్పుపీటారముగ విరిచితిమైన చరిత్రగ్రంథము

11b. ఆముక్త 1 : 37, cf

Nuntis, p. 818.

12. రాయ. పుట 92.

గాదని స్మరణయందు మరొకవలనియున్నది. కృష్ణ దేవరాయల యశస్సును ప్రకటించుటకై విరచింప బడినది; కాని న్యూరిజు మొదలగు విదేశీచరిత్రకారు లును, రాయలశాసనములును నలని యాస్థానముందలి కవులును విద్వాంసులును నేకకంఠముగా రాయల విజయముల నే వర్ణించియుండుటవల్లను, గజపతులపక్షమును వివరించుగ్రంథములుగాని శాసనములుగాని లేకపోవుటవల్లను, నీదంపయాగ్ర యనంతరము కృష్ణా నదికి దక్షిణమున గజపతుల యధికారము నానుగూపముల లేక సమసిపోవుటవల్లను, వారిస్థానమున గృష్ణ రాయల యధికారము జ్వలించినందువల్లను, రాయ వాచకమునందలి యుద్ధవృత్తాంతము సర్వమైనదని నమ్మవలసియున్నది.

కృష్ణానదికి దక్షిణముండిన గజపతుల దుర్గములను వానికి జెల్లించుడిన రాష్ట్రములను జయించి స్వాధీనపఱచుకొని చిట్టచివర తిమ్మరసయ్య కొంప వీడు దుర్గమునకు ముట్టడి చేసెను. కొంపవీడు బలిష్ఠమైన గిరిదుర్గము; సులభముగ సాధ్యమగునదికాదు. దాని ప్రాముఖ్యమును గురించి ప్రతాపరుద్ర గజపతి దాని సంగతులను మఱి యెవ్వరికిని బహుశెప్పక తన కుమారులగు రాజ్యమునకు వారసువారుచునైన కీర

12a. కొంపవీటి ముట్టడి యప్పటికి కీరభద్ర గజపతి కనిసము పడు నెనిమిది యేండ్లు రాజ్యమొనరించియుండెను. ఇతిశిల్పిని భూదానమును దెల్పునది ఇదిని 28 వ అంకశ్రావణ సంవత్సరము 15 వ నాడు వ్రాయించినది తామ్రశాసన మొకటి కలను. (NDI. I. cp. 21) 21 వ అంకము 18 వ రాజ్యవర్షమునకు సరిపోవును. ఇది యతిని కడపటి రాజ్యవర్షముని యొంచినచో, కృష్ణరాయలు కొంపవీటిని జయించినది క్రీ. శ. 1514 సంవత్సరమునందగుటకే, నతని ప్రభుత్వము (1514—18—) 1496 సంవత్సరమున ఆనగా నతనిని తిండియగు ప్రతాపరుద్ర గజపతి రాజ్యాభిషిక్తుడైన సంవత్సరమున ప్రారంభమై యుండవలయును. మఱియు నితని బిరుదావళిని జూచి నితగు కాలము రాజప్రతినిధి మాత్రుడాయను సంతకము కలుగుచున్నది. రాజ్యాధిపతియైన గజపతివలె నితడును పరమభట్టారక పరమచైత్రవ పరమ మాహేశ్వరజే. 'నవకోటి కర్ణాలు కలబళ్ళేశ్వర మహారాయ' బిరుదము లితనికి గలవు. ఉపరి, 'వ్రాచిప మండలేశ్వరుడనని నెప్పకొనియున్నాడు—ఇతడు

భద్ర గజపతిని రాజప్రతినిధిగ నియమించి కొండ వీడు దుర్గాధిపత్యము నొసగి యచటి కంపెను. 12a అది మొదలు కీరభద్రుడు శక్తిసామర్థ్యములను జూపి యచటి రాజకార్యములను నిర్వహించుచువచ్చెను. కృష్ణరాయలు కలింగ దిగ్విజయమాత్రము ప్రారంభింపకనే ప్రతాపరుద్ర గజపతి దన రాజ్యములోని దక్షిణ దుర్గములను బలపఱచెను. 13 ఉదయగిరికడ తన యోటమియు, శత్రువు చెన్నంటిరిజును కొండ వీటి పర్యంతము దన పలాయనమును, ఉదయగిరి పతి నమున తాను డీకొన్న శత్రువు సామాన్యముగాను యతినికి దెల్లముచేసియుండును; కావున నతడు కొంపవీటిని సంగ్రహించుటకు విశేష ప్రయత్నముల నొనర్చియుండును; కృష్ణకు దక్షిణరాష్ట్రములను పాలించుచుండిన యుత్కిలక్షీత్రీయ పాత్రులైనను కొంపవీటియందు చిక్ మెయింపిన దీ కార్యము కొలకేమొ? 14

కొంపవీడు ముట్టడి గెండుమాడు నెలల పర్యంతము సాగినది. ముట్టడియందు నడిచిన యుద్ధ వివరము స్పష్టముగ దెలియవచ్చుటలేదు; కాని గెండు మాడుంకములు మాత్రము శాసనములందును వాఙ్మయమునందును నూచింపబడియున్నవి. 15 ముట్టడి

'పరమభట్టారక, నవకోటి కర్ణాలు కలబళ్ళేశ్వర' బిరుదులు ముఖ్యము గమనింపదగినవి—ఇవి కపిలేశ్వర, పురుషోత్తము, ప్రతాపరుద్ర గజపతులకు మాత్రమే చెల్లుచుండెనని వారి శాసనములవల్ల దెలియుచున్నది. కపిలేశ్వరుని పక్షమున దక్షిణరాష్ట్రము నంగిటిని పాలించుచుండిన అతని పుత్రులగు నంబశివునికి సైతమీ బిరుదులు లేవు. మఱియు సామంతిగ జాలవలె గాక రాజ్యాభిషిక్తుడైన గజపతివలె 'సేనారాజ్యంక శ్రావణ' ని శాసనమున నుమాదుచేయున్నాడు. మఱియు నితని దానశాసనముందలి సంతక సంతకమునకును ప్రతాపరుద్ర గజపతి తామ్రశాసనములు కొన్నిటియందు గానవచ్చు సంతకమునకును నిండుక యేనియు భేదము గానరాదు.

13. రాయ. పుటల 73-74.

14. ఆముక్త. 1 : 37.

15. Forgotten Empire, pp 317-18. కృష్ణరాయలు కొంపవీటి కొలను ముట్టడించుచుండగా గజపతి సైన్యముతోగూడ నతని దిల్లసులకు వచ్చి ధనియు నా విషయ మెఱుకవలెననితోడనే కొల

కొంతకాలము నడిచినపిమ్మట కృష్ణరాయలు విజయనగరమునుండి మరగవచ్చి వైస్యమును గలసికొనెను. కొలనుల్లో న్యాయము లొందునట్లు కొందరలేను; దాని పర్యాయము వస్తువాసుగి యభివృద్ధులయిన తపస్వినిసరియైనది. కొలనుల్లో సేకరింపబడియుండున ఆహారపదార్థములు జనసమృద్ధి మధిక మగుటచేత సమృద్ధుల ముగిసెను; అన్న కలుపు సంప్రాప్తమయె. ఈయంశము శాసనములందును వాక్యములందును సూచింపబడియున్నది 16 ఇట్లు తుత్తిపాపలకొద్దలేక కొలనుల కొలనులను తినినందుండుననుగురుగొలనులను ములు గానగొలను గొలనులు తెల్లయినవని

వైస్యమును కొలనులను గావుంచి, తిక్కినవిండుగోనాతిని పెద్దగొలనుల నాలుగు లీల దూరము జోయి యగుట నొక పెద్ద యుష్మనీటిసదిని దాటి యెరిసి నోపించి తలుపులొత్తెనని వ్యాఖ్యిజ్ఞ వ్రాసి యున్నాడు. 'వీ'గానా 'varying measure of road-distance usually about three miles.' అని అన్వయము జిక్కిరింపదు. వాలుగు లీలలగా పండ్రెండుమైళ్ళ దూరమునున్నది. కాని నూయెల్ గొలనులను కొండపటికి పండ్రెండుమైళ్ళ దూరమున గాని గూప్రాంతమున గాని నడిచి యెద్ది యనులేదు 'ఉష్మనీ'ను 'మాటను ఉష్మనీ'లకు మన్యులమైన (brackish) నీరుని యర్థము చెప్పినవలయును. (For. Em. p. 317. n. 4). కొండపల్లె దుర్గవిజయమును వర్తించుచు, ననబ రాజ్యములోని సామంతులై గూర్చియుండుననియు, గోల రాయలను హస్తగతమెరుగు గజపతి కుమారుడును రాజ్యములోని ముఖ్య దళనాయకు లేగురును రాయలచే బట్టు వశపరచియు, వారి నందఱు నెరుకు విజయనగరమునకు (బందులజేసి) బంపెననియు న్యాయజ్ఞ వ్రాసి యున్నాడు. (For. Emp. pp 318-19). ఉత్తల త్రియ పాత్రులందఱును కూడియుండునది కొండపటి యందుని ఆ ము క్రమాలయందును (1: 31) చెప్పియున్నది. రాయలశాసనములలో నతినికి గజపతి పుత్రుడును మఱియేగురు సామంతులపాత్రులును కొండపటియందు పట్టవడిని చెప్పియున్నది. మఱియు పైకెప్పినట్లు కొండపటికి వాలుగు లీలలదూరమున నది యెద్ది యను లేదుగాని కొండపల్లెకు దక్షిణమున పది పండ్రెండు మైళ్ళదూరమున గొప్పనది ప్రవహించు నున్నది. ఈయంశములను జక్కగ విచారించి చూడగా న్యాయజ్ఞచరిత్రయందు కొండపటి కుండ పల్లె ముట్టిపెట్టెలొంతము తారుమారుగ వర్తించినట్లు తోచగలదు. కొండపటియుద్ధాంశములు కొండపల్లె కును కొండపల్లియందు నడిచిన విశేషములను కొండ

శ్రీమహాసాధించుటకు నిశ్చయించి యున్నతమైన గోడల పెక్కి లోపల బ్రవేశించుటకొలను వాని చుట్టును నడచువర్తములను తెల్పించెను. తగువారే రాయదళములు లగ్గులు వట్టికొలను బ్రవేశించెను. దుగ్గనగ్గులైన పీఠభద్రగజపతియు, కుమారుడు పీఠని పుత్రుడు వరహానిశేవుడు, రంధాని మల్లూ భానుడు, ఉద్దండభానుడు, న్యాయ కనవాపాత్రుడు, పూపాటి రాచిరాజు, శ్రీనాథరాయరాజు లక్ష్మి పతిరాజు, పశ్చిమ బాలనంద్ర మహాపాత్రుడు మున్ను సేనగురు పాత్రసామంతులను నున్నవారును పట్టుపెట్టి. రాయలు వారికి ఆధియనమును జేసినను

పల్లెకును అంబగట్టి నాడున్యాయజ్ఞ. న్యాయని నరికి కంటె వాన్యాయశాసనానుబంధ విశ్వాసపాత్రులు. కావున వానినే యనుసరించుచున్నాడు; కాని న్యాయజ్ఞవ్రాసిన విషయములను సంపూర్ణముగ పరిచింపక వినియోగపరచుకొన్నావెను.

16. El VI. p p 128-9

సప్తార్ధశేపరక్షి త్రియ
చిరునవాయె: మన్తీశినాత్య
లిమ్యభ్యే కొండపటిగజపతి
నూతా రాజహంసా గృహిత్వా
ధాత్రీమాటికి మానే పరిస్థుపతి
భగా: తుత్తిపాసాతిభిన్నా:
కాకాత్వా మార్గమునే గింపురజ
లభిష్మముగూఢా: ప్రతివా:

ము క్రమాలయందును (1: 37) ఈ విషయము గూర్చును సూచింపబడినది.

త్రియ కృష్ణరాయలపైపరేఖర
నడుగుదాటి కొండప
రస్ర సలింపకొమునుల
వాడుగావులువోయిబుద్ధుల
త్రియ పాత్రులై గుగంగుని
మేనుల దొంటి పెద్దలే
సూర్యముపన్ను వారి బలసూదను
వీటికి గొండపటికిన.

ఈపద్యములలో 'కనుగందని' పేరును 'న్యాయభాగ్యులను త్రిపుటపెట్టినది. బుద్ధి చాతుర్యము కొలది యెవ్వరికి దొచ్చినట్లునూ ఆర్థము వివరించిరి. ఉత్తల త్రియపాత్రులు యుద్ధమున గానిపది చావ లేదు; ముట్టిడియం దావరసపదార్థములు లభింపక పోవుటచేత ఆ పటికి మాడియనువులను విడిచిరి కావున కనుగందని 'మేనులలో' స్వర్గమున కతిక్రమిర'

విడిచి పెట్టలేదు 17. వీరితోపాటు ప్రతాపరుద్రగజపతి రాణులలో నొక్కతె బండ్లకృతురాలైపట్టు న్యునిజా చెప్పవచ్చునాడు 18. పెద్దనయ్య 'మాద్యత్కలింగాం గనా బండ్లీగాహ' యను నాక్యమునందు ఈయంశ మునే నూచించియున్నాడు. 19

కొంపవీడు స్వాధీనమైనది. సాళువ కరసింగ రాయల యాజ్ఞము మూలం గండువంతులు నెఱవేరినది. ముప్పది కేవరాయల కాలమునందువలె ముగ్గురి విజయనగర సామ్రాజ్యపు టికావ్య సరిహద్దులు కృష్ణము సాగవచ్చునైంది కృష్ణరాయలవలె రృప్తి పడి భిక్షము నొటయందు సేప్పలేదు. గజపతి యుద్ధమునోడి యరని పూర్వీకులు విజయనగర చక్రవర్తుల కడిగింపి నాచికొన్న రాజ్యమునంపటిని గోలు పోయెను; కాని యరని బలమింకను నిశ్శేషముగ

సమసిపోలేదు. మరల నాటకు విజయనగరముపై నెత్తిగావచ్చును; కావున బలము చిక్కగ తీసికొని యరికు న్నయ్యడై సందలి కోరువరకును యుద్ధము జరుపుటకు నిశ్చయించి వైరిలను ముందుకు నకువ న్నాజ్ఞ యిచ్చెను. క్రొత్తగ గెలిచిన రాష్ట్రమును రాయ సామ్రాజ్యమున గణపకొని, కొంపవీటి రాజ్యమును నందలి గుర్తులను సర్వభిక్ష ప్రధాని సాళువ తిమ్మ రసయ్య పరాక్రమమువలన సాధింపబడినవటచేత నాతనికి కొంపవీటి గుర్తాధిపత్యము నొసగెను. తిమ్మరసయ్య తాను దండుతోగూడ పదిలి కలింగ జైత్రులుగఁగిరి జయప్రదముగ సంతోషమువలసి యుండుటచేత సతికు తన యల్లుడు నాదిండ్ల గోప మంత్రిని తనకు ప్రతినిధిగ నెఱు నిలిపి వైస్యముతో గూడ తరలెను. 20

17. TTDI. III. Nos 76, 77, 78, 80, 81
ప్రతాపరుద్ర గజపతి కుమారుని పీఠధిద్రగజపతి.
బండ్లకృతునిగావించిన సంగతి యనేకుల ప్రశంసకు పాత్రమైనది.

ఇది భూమండల కొంపవీడు
ధరణిభృగ్గుర్గ పూర్వార్థ భా
స్వది ధేళాత్మజ పీఠధిద్రజను
జీవ గ్రాహరాహాయమాణ'

ఇది యా ముక్తమాల్యదయగు కృష్ణరాయలు.
'మునుకొని కొంపవీటికడ
మాధిత గుర్తుకు కృష్ణంపిమ్మ
మగ్గిజానిక జయించె, న
మానుష పే న సేంగు కృష్ణరా
యశృపతి కొంపవీటి
కడినాహవభూమి ప్రతాపరుద్ర నం
దమడుగు పీఠధిద్ర గరుణామతి
రాజు జగత్పీఠినిధిగ.
అని పారిశాతావరణమున నంది తిమ్మర.
'...యధినగరకల్యాణ విక్రీణ్యైవైవై
జీవగ్రాహం గృహీత్యా గజపతితనయం...'
అని సంగీత సూక్తిద్రమమున బంధారు లక్ష్మీ
సారాయ (Further Sources. 116-(a)

18. Forgotten Empire p. 318.
19. మను. 3: 142.

20. 'నాల్వతినియ (నాల్వతిమ్మయ) రాయ లతో గూడ తాను ఉరిగూళిమునుండి పోవుట కొఱకు తన వైస్యమునందు తన పోదగునొక్కని దళ నాగునిగ నియమించి యచట (కొంపవీటియందు) నిలిపిపోయెను' అని న్యూజా వ్రాసియున్నాడు. (Forgotten Empire, p 318) కాని ఇది పొర బాటు. మనకు తెలిసినంతవట్టుకు సాళువ తిమ్మ యకు సాళువ గోవిందరాజుకొడు దిప్ప యన్య సోద రులు లేరు. సాళువ గోవిందరాజు రాయల కలింగ దండయాత్రలో బాగ్గొనెనని యెంచుట కే యాధారము లేదు. మఱయు శ్రీ. క. 1514 వ సంవత్సర మున కొంపవీటిని సాధించినప్పటినుండి శ్రీ. క. 1525 వఱకును తిమ్మరసు పశ్చిమున నాదిండ్ల గోపయ గుర్తాధిపతియై యుండినట్లు శాసనములు చెల్లుచున్నవి రామరాజు రంగప్పరాజు కృత్తిమైన సాంబోపాఖ్యాని పీఠికుండు అరెవీటి కినికొంప రాజు 'కృష్ణరాయ రాజ్యలక్ష్మీ నిరీక్ష పశ్చింబువ కొంపవీటికి కొమ్మెను' యని చెప్పియున్నది. (Further Sources of Vijayanagar History Vol II No 122). రామరాజుకమున జెప్పినట్లు కృష్ణరాయలు కొంపవీటియందు తాగ్యము ఉంచిన కొంపయ్య ఇరిడే కాదును. కాని ఇరికి గుర్తాధిపతియైన సాళువ తిమ్మరసయ్యతోను, అతని ప్రతినిధియైన నాదిండ్ల గోపమంత్రితోను గల సంబంధ మెట్టిదో తెలియదు.

నైస్యమును దిమర్తనముతో గూడ తరల్చి కృష్ణరాయలు విజయనగరమునకు చిన్నాదేవి తిరుమల దేవులతోగూడ బయలుపెట్టెను; కాని యతడు పుణ్యక్షేత్ర సందర్శనలాలను డరటచేత సూటిగ రాజధాని మార్గమునబట్టి మొట్టమొదట కృష్ణాతీర మందలి యనురావతికిఁబోయి దేవులతోగూడ ననురేశ్వరస్వామిని సేవించి తులపురుషాక్షము జేసెను; తమ దేవులు చిన్నాదేవమ్మ తిరుమల దేవమ్మగారిచేతను మహాదానాలు సేయ నవగరించెను²¹. తరువాత శ్రీరంగమునకు విచ్చేసి మల్లికార్జునస్వామిని సేవించి శేగుప్పి కిరుప్రక్కలను మంటపశ్రేణుల నిర్మించి, నిత్యవైవేద్యలూపాపుర స్నానముల నవపుటకొఱకు కొన్ని గ్రామములను దేవాలయమునకు ఏమర్పించి, సుజ్ఞులు యెద్దులు గాడిదలు మున్నగువానినై గొనివచ్చు సామానులపై కెంచులసిన సుంకమును సర్వమార్గము జేసెను²². గాజ్యకార్యములను విచారించుటకై 'తిరిగి విజయనగరావకు' విచ్చేసి రత్నిసంగమసముముండి నానాజ్యపాలము సాగించుచు గొన్నిదినములు గడపెను. మగల కళింగదేశమునకు దిగ్విజయాధ్యము బయలుపెట్టి మొట్టమొదట ఇష్టదైవమున శ్రీవేంకటేశ్వరులను సేవించి శా. క. 1487 యువ కార్తీక బ. 3 గురువారమునాడు తిరుపతికి విజయముజేసి 'తిరువేంగళనాథునికి నవరత్ని ప్రభావళి 1' మకర తోరణం 1' సమర్పించెను²³. అచటినుండి బయలుదేరి యుత్తరగుగ శేనాచలపర్వతముం బడి ప్రహరాణముజేసి శా. క. 1493 యువ పుష్య క. 15 ప్రకవారమునా డింహోబలముజేరి చెంచులక్ష్య సహాయుడైన వారిసంహుని సేవించి విజయతకముతోటి రత్నిహారమును రత్నింకణములను చాంగలముట్టిసేములోని మదురైగ్రామమును దానముజేసెను²⁴.

కృష్ణదేవరాయ లిట్లు విజయనగరమునకు పోవు

21. ARE 266 of 1897 (El. VI pp 17-22)

22. ARE, 18 of 1915, Part I Para 16.

23. TTDI. III. No 76.

24 'ARE 64 of 1915, LR. 15 pp 431-33.

నస్యకును వచ్చునవ్వకును దానిపొడుగుననుగల పుణ్యక్షేత్రములను సేవించి సావధానముగ బెజవాడకువచ్చి చేరిన; అంతకుముందే బెజవాడ రాయరాణువకు గౌరవమైనట్లున్నది. బెజవాడ విజయప్రస్తావము శాసనములలో నెందును గానరాదు; కాని కృష్ణరాయల ప్రార్థనదిగ్విజయమున వర్తించుచు సమాకాలికుడగు న్నృపతికి యొక్కడు 'హాలే బెజవాడ' యని వచించి యున్నాడు. కాని యవ్వకు గజపతివత్సమున నాపట్టణము నెవ్వరు పాలించుచుండిరో యొట్టది రాయలకు హస్తగతమాయెనో తెలియదు; ఎట్లు స్వాధీనమైన నేమి? తరువాతి కళింగయుద్ధ యాత్రయందు విజయనగర సేనలకు బాల ననుకూలమైన కౌంకి యాయెను.

కొండపల్లె.

ఇదియొక బలిష్ఠమైన గిరిదుర్గము. గజపతి సామ్రాజ్యములోని ముఖ్యమైన ఆయవట్లు స్థానములలో నిది యొక్కటి. తెలంగాణమునకు బోకు తిలుపు; అది హస్తగతమైన తెలంగాణమును జయించుట బహు సులభము. ఈ విషయామును జక్కగ గుర్తించినవా డెరుటచేత ప్రతాపరుద్రగజపతి దాని సంరక్షణకు దగిన మేర్పాటులను గావించెను. ప్రహరేశ్వరపాత్రుడు మున్నగు పెక్కుండ్రులక్ష్యతీయల నచట గాపుంచెను. శత్రుజన భయంకరములైన మరణాయంత్రముల నచట నెలకొల్పెను. దుర్గగ్రహణమున నేర్పడులైన రాయసేనాధిపతులు జంకుదురా? ఉదయగిరి కొండపీఠముల వించినదా కొండపల్లె? ముట్టికి ప్రారంభమై కొంతకాలము నడిచినది; కృష్ణరాయలే స్వయముగ ముట్టికి కార్యములను నిర్వహించుచుండెను. దాదాపు రెండు నెలలు గడచినవి. అంతట ప్రతాపరుద్రగజపతి తన దుర్గములను రాజ్యమును సంరక్షించుటకొఱకు 1800 యెనుగులు 20000 సుజ్ఞులు £00000 కాల్యలమునుగల ప్రచండ నైస్యముతో గృష్ణరాయలను దఱుమనోట్టి ముట్టిని లేపవలయునను నుద్దేశముతో వచ్చెను. అతడు తెలంగాణ ప్రాంతమునందెచ్చటనో కృష్ణను దాడివచ్చినది దక్షిణతీరమున రాయలనైస్యమునకు విలుదునవిడిసి, ననుకటినుండి తాకుటకు బ్రయత్నము సేయబోడెను. యుద్ధవృద్ధినిచూచిన ప్రతాపరుద్రగజపతి యొక్క యెత్తుగడ ప్రశంసనీయమైనదే. రాయలనైస్య

మును వారి మూల పీఠస్థానమునుండి వేర్పడిచి వస్తు సామగ్రిని వారి కందనీయకంప ఇదములుపాలజేసి వెనుకనుండి తాను గవిసిన ముంగలనుండి కోటలో ని రాణ్యముపైబడిన వారిని నాశమునీయుట సులభమని తలచెను ; కాని కృష్ణరాయలయొద్ద కాశీల్యము నతిచు గలుగిరి. దేదామౌ. ప్రతాపరుద్రుని ప్రయత్నములు రాయలకొలుక పడగనె శత్రువును నదిని దాటిరానిచ్చుట ప్రేమకరముగాదని యెంచి స్వయముగ తానే నదిను ద్రించి యచటనె మార్గొనుటమేలని యతడు నిర్ణయించెను. కావున కోటలోనివారిని పలుపరికి యాళిపా యక బలిష్ఠమైనదళమును కోటయట్టుగా గాపుంచి, తిక్కినదండును పంటబెట్టుకొని నాలుగు కీగులదూరము కూచించేసి కృష్ణయొక్కనకువచ్చి చేరెను. నది కావలిగట్టున విడిసియుండిన ఒడ్డెదండును జూచి యదృటమై నూగి ప్రతాపరుద్రగజపతి కిట్లు సంభవించెను : 'వీరు నామీద యుద్ధకార్య మనకాప నిశ్చయించిన నేను సంతీరమునుండి రెండు కీగులదూరము ననుకకు జరిగిపోయెదను ; వీరు నిరాలంకముగ నదిని దాటిరావచ్చును ; వీరు దాటిన వెంటనె యుద్ధమునేయుదము.' ఈ సంభవ మునకు గజపతి ప్రత్యుత్తరమియక యుద్ధప్రయత్నములు సేయకపడెను. దానిని పొడగని కృష్ణరాయలు దన కూతురు దళములతోడను వినుగుతోడను నదిని దాటు నారంభించెను. రాయలదండు నదిని దాటు నపుడు శత్రువులతో సంఘర్షణలిగి ఘోరపోరాటము నడచెను ; ఇరుపక్షములను అనేకులు మడిసిరి. శత్రులను సరకుసేయక కృష్ణరాయలు నదిను ద్రించి, యావలి గట్టుజేరి మహాపరాక్రమముతో గజపతిని పోరనిర్మించెను ; గజపతిరాయల ప్రతాపమున కోర్వ

25. ఈ యుద్ధము కొండ నీటికడ జరిగెనని నూర్సిజువాసియున్నాడు ; కాని ఇది పారపాలనియు వాస్తవముగ జరిగిన స్థలము కొండపల్లె పరి సరములందని ఇంతకుముందు సూచించియున్నాడను. (See N. 15) ఆ విషయము నిచట మరల జర్పింపవలసిన యవసరములేదు.

26. TTDI III. 80.

27. *Memoirs of the Hyderabad Archaeological Department*, No. 9.

28. *Briggs Ferishta*, III, p 360.

జాలక పలాయకుడాయెను ; అతని గుఱ్ఱములను వీనుగులును రాయలకు హస్తగతమైనవి.26 ప్రతాపరుద్ర గజపతికోడించి పాలగోరి కృష్ణదేవరాయలు మరల కొండపల్లెను జేరి తన శక్తి సామర్థ్యములను వినియోగ పఱచి కోటను స్వాధీనము జేసికొనెను. దుర్గాధ్యక్షుడైన ప్రహళేశ్వరపాత్రుడు (ప్రహరరాజు శివ శృంధ్రమహాపాత్రుడు)ను నతని సహాయులైన బోడి జన మహాపాత్రుడును విజిల్భానుభును జేవగ్రాహముగ పట్టుకొనబరిగి26.

తెలంగాణ దుర్గములు :

కొండపల్లెను జయించినపిమ్మట కృష్ణరాయలు తెలంగాణముపై దిండుచవలెను. తీరాంగ్ర దేశమువలె దెలంగాణమును గజపతుల యేలుబడి క్రిందనుండెను ; క్రీ. శ. 1494 ప్రాంతమున పురుషోత్తము గజపతి మహమ్మదీయులను బాట ద్రాచి కొండపిటి నాక్రమించినప్పడు కొన్ని టుని సాధించెను ; క్రీ. శ. 1500 వ సంవత్సరమున ప్రతాపరుద్ర గజపతి దక్షిణ దిగ్విజయమునకు బయలుపడినప్పడు తెలంగాణమున జాల భాగమును జయించినట్లున్నది. ఈ విజయ యాత్రయందు ఘోరిమంజీషాదును మానఘాపాలని పుత్రుడునగు చిత్రాంబులేక సిత్రాపక్షాను సెను నతని ప్రతాపరుద్రుని సహాయపడినట్లు తోచుచున్నది. ఏలన నిరకు క్రీ. శ. 1504 వ సంవత్సరమున వ్రాయించి యోరుగంటి కోటయందు నిల్విన శాసనమునందు తాను మహమ్మదీయులను అనగా బహమనీ సుల్తానును జయించి యోరుగంటిని సాధించి తనని చెప్పకొనియున్నాడు.27 ఇతని యధికారముక్రింద కంభముపెట్టు రాజాధి మున్నగు సెక్కు దుర్గములుండెను ; మఱియు గొండపిటిసీమకు జెల్లుచుండిన జెల్లుముకొండపిటియు ఇతని ఏలుబడి క్రింద నుండెనని మహమ్మదీయ చరిత్రలకలన దెలియుచున్నది. 28 చిత్రాంబుఖానుని కుటుంబముయొక్క పూర్వచరిత్ర తెలియదు. అతని పెద్దలు నామనిఖానులు లేనివారు. పృథ్వీ సామర్థ్యములవల్ల నెయతిడు ప్రఖ్యాతుడాయెను ; కావున బహమనీ సుల్తానుల బలము నత డన్యసహాయములేక ప్రతిఘటించి రాజాధి యోరుగట్లు మొదలగు దుర్గములను సాధింపజాలెననుట యంత విశ్వాసపాత్రముగ గన

ట్టకు. అతడు గజపతికి సామంతుడై యుండునట్లును. కావేసి యతని చైత్రుని సంపాదించి తమ్ములమున బహమనీ సుల్తానుల యధికారము దొలగిపోయి యెరుగల్గు మున్నగు స్థలములను సంపాదించియుండును.

ఈ కారణమున గృష్ణరాయలు కొంఠపల్లెను సాధించిన నుక కలింగరాజ్యముమీది ముందు సాగి పోవక పశ్చిమమునగ తెలింగాణ భూములవంక దన సైన్యములను ద్రిప్పెను. పార్వత్యమున నిన్ని ప్రబలదుర్గములు గజపతి గూఢనమున నుండును. ముందుకు నడచుట తేమకరము గాదని యత డెంచెను. కృష్ణ రాయలు జయించిన తెలింగాణదుర్గము లతని శాసనములగును, సమకాలికులైన వాఙ్మయమునను తేగ్గొనబడియున్నవి. 'అనంతగిరి, ఉంపుగొండ్ల, అరువపల్లి, జల్లిపల్లి, కందిగొండ్ల, కప్పలునాయి, నల్లగొండ్ల, కంభంమెట్టు, కనకగిరి, శింకరగిరి ఇవి మొదలైన తెలింగాణ దుర్గాలు ఏకదాటిని కైకొని' నట్లు శాసనములు దిల్చుచున్నవి²⁹. ఇవిగాక 'దేవర కొండ్ల యుద్వృత్తి భంగున జేసె'ని నుకొత్త ముచ్చటగాను చెప్పచున్నాడు³⁰. అనుచుకొండ్ల కైఫీయతులో ఓరంగల్లు దుర్గమునుండి తురుష్కులను బాహుళింపట్లు చెప్పియున్నది³¹. ఇది సంతయాపనమే కాని యసంగతియైనదే. ఈ దుర్గము లన్నియు నప్పటి హైదరాబాదు రాజ్యములోని మహబూబు నగరు నల్లగొండ్ల వరంగల్లు జిల్లాలయందున్నవి. వీనిని పాలించుచుండిన శత్రు లెవ్వరో యవి రాయల కట్లు వశపడెనో తెలుపు వాదాదు లెవ్వరు లేవు; కాని కంభముమెట్టును ఓరుగల్లును సితాపుఖానుని రాజ్యమందలి ముఖ్యస్థానములు. మహమ్మదీయ చరిత్రకారులు చెప్పనట్లు బెల్లంకొండ్ల దుర్గమును అతని డ యన నేని అతనికి రాయలతోడ కొంఠపటి దండియాత్రయంద ఘర్షణ కలిగియుండువలయును. అతని యునికిపట్టిన కంభముమెట్టును రాయలు గొన వచ్చినప్పు డతడు రాయల పెదమొక్కిని యుండునని మనము దృఢముగ జెప్పవచ్చును; కాని యప్పటి శాసనములందుగాని వాఙ్మయమునగాని సితాప

ఖానుకు రాయలను డీకొన్న పైచ్చటనులేదు. రాయానాథకమునను గృష్ణరాయవిజయమునను చిత్రాప ఖానుకు కొంఠభూమియగు కనుమలలో సెప్పికో సింహాచలమునకుభోవు మార్గమున విజయనగర సైన్యమున నప్పగించి పరాధుడు డాయెనని చెప్పి యున్నది.

"అంధ్రుండి గజపతి రాజ్యానక్రై నడవగా అప్పటి రాయలవారితో మాకు తెగల తురకల రాజ్యమంతా కవలంకేని వారి దుర్గాలను స్థలాలను కట్టకొని అహమదా నగరం అమిద్యాల బిత్రింధి గజపతివారి గిరి దుగ్గం జురుగ్గం స్థల దుగ్గం వనదుగ్గం యిది అన్నియు ఆక్రమించినట్టాయను. ముందర కదిలి పాయ్యేది కార్యంగాను. కనుమలు దాటి పోవలెను. కనుమలలో నన్ను గజపతి తెగ వారు సామగ్రి రానియ్యకు' అని మంత్రాలోచనగా విన్నపం చేసినందులకు ఆ విధింప రాయవారు చిత్రాప వుంచ్చుక ముందర కదలి పోవలెనని దృష్టిని యుదురులేది. యెచ్చి అప్పడగారు విన్నపం చేసినందుకు అవుగాములు ఉత్తరవియ్యక కదిలిపోగా,

గజపతివారి కనుమల నడచు పాయ్యేటవచ్చునని చిత్రాపుఖాను అనేవాడు అరస్త వేల ఇంగ్లీషి రౌతులతోడకు కనుమమాగ్గమున పాయ్యే రౌతు (రాయ ?) రాణువనిదా చిత్రవాసగుంశిన రీతి అమ్మల నురియించుగా అమ్మలనుండి తప్పించుకోవవారున్ను ఆయంమ్మల యెదరై నిలిచినవారున్ను ముందుననక తెలియక నిలిచినవారున్ను ఆడొడ దిగ్గిమపడి వున్నవారున్ను యీ రీతిన వుండగా చిత్రాపుఖానునికి యెదురు లేదు గనక జగింశాయగా,

ఆ సమయాన కర్నూటకం కైతలింకొలెలు చిత్రాపుఖానునికి పెడితలపోట్లుగా యరు పార్శ్వల కనుమలపొడవున నెక్కి చిత్రాపుఖానుని ననక దిక్కులకైవచ్చి ఇంగ్లాండులచేతినున్న ఖిజులచేత నున్ను బరితీలచేతినున్ను వేటారు తునకులుగా నరకగా చిత్రాపుఖానుని తెగలకు కనుమలలో నిలవ కూడక విరిగిపారగా వెంబడించు తిరుమకబోయి వారిని దుర్గం చొరనాలి తిరుగా వచ్చిరి. గనక అప్పుడు చిత్రాపుఖానుని తెగలో యరుస్త మాడు వేల ప్రాముమున్ను నాల్గువేలసక్రములున్ను వఖతా వున్నెమడిసి అటారికార్యత సమధిగం అవ్వంతమున్ను

29. TTDI. III. 80.

80. పా. 1 : 28.

31. Further Soveres II No. 124.

ముందర కదలిపోయిరి. గనుక ఆ కనుమల్లో ముప్పై వేల స్త్రీలన్నీ తాళ్యం వుంచి ఆవరణ గజపతివారి సీమాద్యం లైం నిపాతం చేసుకపోయిరి³².

సింహాద్రి :

ఇందువలన కృష్ణరాయలకు తెలుంగాణ్యము సంపాదించి తీరదేశమునకు బోవునాగ్నమును చిత్రపథాను నితో యుద్ధము సంఘటించినది తెలియుచున్నది. శత్రురాజ్యముగాని కొంకను చొచ్చుకొనిపోవలసి నియు నది తేమకరము గావనియు వాచించు తిమ్మ రసుచంద్రునివలన నంగీకరింపక ముందు నాగినందుకు ప్రభువు ప్రతిఫలమిది; కాని సానాగ్న దండవాయకల కది దుర్బలమై కానియ సాధారణ వేధానంపడిగల కృష్ణరాయల నది గూఢబాంకపోయెను. చిత్రపథా నుకా కనుమనాగ్నము సరికట్టిప రాయలు నిజపైనికులను పొంది లెక్కించి యిచ్చి పుచ్చుమునుండి మార్గమున జేసి నాగ్నమును నిర్మించుము గావించెను. ఈ కనుమ మార్గమే గావించి నల్లసాని పెద్దన గారు పేర్కొన్న 'జమ్మిగోయ.' అలనెన, 'జమ్మిగోయబడి వేగి దహించె'నని పెద్దన గారు చెప్పియుండుటచే నది తెలింగాణ్యమునుండి వేంగిదేశమునకు వనగా కృష్ణా గోదావరిల మధ్యతీర దేశమునకు బోవుదారిలో నుండెనని యనుకొనవలసియున్నది. కాననము లందున, న్యూనిజా చరిత్రయందును, ములక్కిన్న సమ కాళిక రచనలందును, రాయవాచక కృష్ణరాయ విజయములను తెలింగాణ మర్గములను నాధించిన విమర్శకుల కృష్ణరాయలు సూటిగ సింహాద్రి ముప్పై నాల్గవ నట్లు చెప్పియున్నది; కాని కృష్ణరాయలు శివార్జును 1488 భాతునైల్ర బ. 12. వర్షవారిమునాడు సింహా ద్రిమున సర్వం రెండు శివార్జునములందును 'ఉద్దగిరి కొండపీడు కొండపల్లి రాజమహేంద్రావరం మొదలైన నుగాళలు సాధించి సింహాద్రికి విచ్చేసి' యున చెప్పియున్నది³³. ఇందువలన కృష్ణరాయలు

సింహాద్రికి విచ్చేయుటకుముందు రాజమహేంద్రవర మును జయించెనని తెల్లమనుచున్నది. రాజమహేంద్ర వరము వేంగిదేశమునకు రాజధాని. కావున సింహా ద్రికి విచ్చేయుటకుముందు కృష్ణరాయలు వేంగిదేశ మును జయించుటయేకాక గూఢ క్రమాలద్వార మనువరి తల పీఠికయందు చెప్పినట్లు 'శోనవిట్టేర్పి కొట్టాన దగిలె'ను.

ఆవల బామ్మారి సింహాద్రిని తేగను. తిరువారి వృత్తాంతమును న్యూనిజిల్లు చిగించియున్నాడు : ప్రతాపగుప్తాజపతి నెగుగునాయు కృష్ణరాయ లచట నాటునాడుము ౧౫౭౫. 'ఈ కను యుద్ధరంగమున తిమ గాకను సరికట్టించుచున్నా'ను' అని సంకెళును వంపెను; కాని అతనికి గాదాయ. ఆ పట్టణమున రాయలు పెక్కు ధర్మకార్యముల నొనర్చెను; దేవా లయములకు దానము చేసెను; ఒక కొప్పగదలమును నిర్మించి దాని కధికమును కరుంబడివచ్చు పేర్వారు లను గావించెను; దానిపైని క్రింది మర్దముగల శాసనమును జెక్కించెను. 'ఒకవేళ నీ మాయీయులు మాసిపోయిన పిమ్మట ఒడ్డెరాజు విజయనగర ధూపా లునతో సమరమునకు వచ్చుచేమి. ఈ యక్కరముల నొడ్డెరాజు తుడిపించెనని విజయనగర ధూపావ్యక్తిని నుజ్జయులకు లాపములగొట్టు కమ్మగుల కఠిన భాగ్య యావకును³⁴. ఈ జనుప్రంధి స్థాపనను సమకాలి కుల నేకులు ప్రశంసించియున్నారు; కాని దీని నూది శాసనలొత్పర్యమును పెద్దన గారును కృష్ణరాయ లును వెలువిప్పుక వక్కాణించి యున్నారు.³⁵

అభరతి కృష్ణరాయ విజ

యాంకము లీవు లిధించి తాళన
నిట్టి ముగ బోట్ల నూరికడ
లీన కంబము సింహాధూర
ప్రభులింగనార్ద్ర కుం దిగును
రక్తకరణు కళింగ మేదినీ
విభన నవకీర్తికల్పము
వేములు పెట్టి పఠించు చచ్చులకా.'

ఇది న్యూనిజా చెప్పినదానికంటె గడు సభ్య ముగ నున్నది. రాయలచట నిర్మించిన దేవాలయ మును దానితో గూడ నతి పెచట నిర్మించిన జయప్రంధ మును రూపు చెడిపోవుటచేత నాశ్రయమైన శాసనార్ధ మేదియో నిశ్చయించుటకు నీలులేకున్నది.

32. రాయ 98.5, కృష్ణ. విజ 3 : 70-78.
33. *SII. VI Nos. 691, and 696.*
34. *Nuniz, Forgotten Empire, p. 318.*
35. *Further Sources II Nos 116. (a),*
(e), మను. 1 : 89; ఆముక్త 1 : 40.

కటకము :

సింహాద్రిమందు జయ స్తంభమును నిల్పి కృష్ణ రాయలు విజయనగరమునకు మరలిపోయెను; మార్గమున రాజమహేంద్రవరమునం దాగి యుత్తమును చేపట్టి చిన్నాడేవియు చిగుమలదేవియు మహాదానములను జేసిరి. 36 కా. శ. 1438 ధాతు ఆమధ బ. 15 ఆమావాస్య, కటక సంక్రాంతి పుణ్యకాలమున కృష్ణ వేణీశీమన కృష్ణరాయలు గజపతిగూడ దండగూత్ర చేసి జయ స్తంభము నెత్తించి వచ్చునప్పుడు అతని దండనాయకులతో నొక్కడగు కుమార ధనంజయుడొక యగ్రహంసును బ్రాహ్మణులకు దానము జేసెను. 37 కావున నప్పడు కృష్ణరాయలు బెజవాడ యందో తిమ్మరెడ్డియందో విడిసియుండెనని మనము నిశ్చయముగ జెప్పవచ్చును. ఆ సంవత్సరపు పుష్య శుద్ధ 10 శుక్రవారమునాడు విజయనగరమునుండి తిగుమలకు విచ్చేసియుండుటవలన ధాతు ఆమధ బ. 15 ఆమావాస్యకును పుష్య శుద్ధ 10 కి ముగిసి నొకనాడెరగు విజయనగరమును జేరియుండును. మఱి దాదాపు ఒక సంవత్సరకాలము దక్షిణరాజ్యములందు సంచరించుచుండినట్లున్నది. చిదింబర దేవునిన గోపురముపై జెక్కియుండు నొక శిలాశాసనమున నరగు సింహాద్రికి జయ స్తంభము నెత్తించి పొన్నంబలము (చిదింబరము)నకు వచ్చినట్లు చెప్పియున్నది. 38 కా. మరుసటియే డిటగు మరల కళింగమునకు బయలు పడి లేను. అప్పుడు కృష్ణాతీరమున బెజవాడలో మల్లికార్జునస్వామిని పూజించి కా. శ. 1440 బహుధాన్య వైశాఖ శుద్ధ 15 చంద్రగ్రహణకాలమున గృష్ణరాయలు అల్లసాని పెద్దనగారికి కోకటగ్రామము సగ్రహరికరించి దానముజేసెను. 39 కృష్ణరాయలు

కా. శ. 1438 ధాతు వైశాఖమునుండి కా. శ. 1440 బహుధాన్య వైశాఖమువఱకును మధ్య దాదాపు 20 శతాబ్దకాలము నైస్యముతోగూడ సంపాదక సామ్రాజ్యమున సంచరించుచుండినను, కళింగమున యుద్ధ మాగ లేదు. అతనిసేనాధిపతులి మధ్యకాలమున గజపతిరాజ్యముపైని ఎడతెరిసిలేక దండయాత్ర సేయుచుండెరి. కా. శ. 1438 ధాతు ఫాల్గుణ బ. 5 బుగవారమునాటికి రాయరాజున కటకమువఱకు కూచిచేసి యుండెనని తిప్పరసయ్యకుమారుడు లక్ష్మీకాంత రసయ్యగ్రామించిన కొత్తూరు కాండ మల్లవిడితిమగుచున్నది. 40. ఈ ధాతీయందే మనుచరిత్ర, ఆముక్తమాల్యద పీఠికలందు జెప్పినవీరిని, ఒకాదని మనె యొనర్చి మాడెములు గాల్పించి. 41; ఒడ్డాది ప్రవృత్తి విశాఖపటణమునందలి వీరవల్లి తాలూకాలో నున్నది. ఒడ్డాది మత్స్యగ్రంథే టీ. త్రియంబకు రాజధాని. కృష్ణరాయల దండగూత్ర యప్పుడెచట నెవ్వగు రాజ్యము సేయుచుండినో తెలియకు 'రాయరావురిగింప రాచయెనున వచ్చి' జీరాన యారెట్ల కోటయ నీ ప్రాంతములోనిదే. మాడెములు బహువచనమున నుండుట గమనింపదగినయంతయు, వాని సంఖ్య యేక. శ్రీనాథకిది వర్ణించిన సప్తమాద్యము లిదియగుంజుముంపలము తూర్పుకనుమల పాముననుగల పర్వత ప్రదేశమున జలసింహ యెడు చిన్న రాజ్యములకు పూర్వ మినామము చెల్లుచుండినది కావున కృష్ణరాయల నైస్యము గంజాము మంపలమునెల్ల ద్రోక్కిమాచి గజపతిరాజ్యముయొక్క హృదయమును భేదించుకొని పోయినది. ఈ సందర్భముననే రాయసముకొంప మరసయ్య శ్రీ కూర్మమున జయస్తంభము నిల్పినది. 42; కటకమును గాల్చినదికాదెప్పుడే కాబోలు.

కాని ఈ దండయాత్రతో కళింగయుద్ధము తుదముట్టలేదు; బహుధాన్య వైశాఖ శుద్ధ 15 చంద్రగ్రహణకాలమున గృష్ణరాయలు బెజవాడకు వచ్చెనని పైజెప్పియున్నదికదా. మరియు నాముక్తమాల్యదపీఠికయందు 'మన్నేగళింగదేవలి జిగీషా మనీషం దండెత్తిపోయి విజయవాటిం గొన్ని నాసరంబులుండి శ్రీకాకుళినికేలిమండగ నాంధ్ర మధుమథను సేవింపబోయి హరివాసగోపవాసం బచ్చట గావింప నవ్వణ్ణిరాత్ర చతుర్థయామగలున' యని యున్నది. 43. ఈ హరివాసరము కా. శ. 1440 బహు

86. Nuniz, *Forgotten Empire*, p 319, TTDI. III. 80.

87. EC. V. Hn 13.

88. 378 of 1913, ARE, 1914 part II, Para 30.

89. LR. X. *The Kaifiazat of Kokatam*.

40. 894 of 1922.

41. మను : 3౯ ఆముక్త. ౧ : ౪౦.

42. SH. IX, Part II. 507.

43. ఆముక్త 1 : 11.

ధాన్య ఫాల్గున కుద్ద 11 క్రవారముల యచట కృష్ణ రాయలు చెక్కించిన శిలాధానమువల్ల దెలియుచున్నది 44 కావున ఆప్పటివఱకును (శా. శ. 1440 బహుధాన్య ఫాల్గునకు 11 వఱకు) కళింగయుద్ధము సమాప్తము గా లేదు. కృష్ణరాయ లింకను కళింగదేశ విజిగ్రహమునకు దండెత్తికావును నే యుండెను. ఈ ధాటియందు నుంచిన యుద్ధవృత్తాంత మెచ్చటను వర్ణింపబడియుండలేదు. బండారు లక్ష్మీనారాయణ మాతము సింహాద్రిని జయింపఁగలము నల్పిన విమృశ.

సోమయం కృష్ణ నృపేశ్వరగో గజపతిం
జిత్యా లభియ్యమానా
సా కం తిస్య సతా ముదూహ్యః,

అని చెప్పియున్నాడు; కాని ఆ యుద్ధము కొండ మరల లక్ష్మీకాంగులకులవాడికి జేర్చినవచ్చును. రాయచాచమున కృష్ణరాయల కడపటి దండయాత్ర విఫలముగ వర్ణింపబడియున్నది.

44 నూ. లక్షణరాయవ్యాసావలి పుటలు 33-34.

స్వస్తి శ్రీ విజయభువనము శాలివాహన శక వర్షములు 1440 అని శాటి కుద్ద 11 క్రవారం శ్రీకాకుళపు తెలుగురాయలకు శ్రీ మన్మథరాజాధిరాజు పరమేశ్వర శ్రీ పీఠప్రతాప శ్రీ కృష్ణదేవ మహారాయలుంగారు ద్విధిం సమర్పించి యిచ్చిన భర్తా వాసం|| స్వామికి కుంభసంక్రమణ పుణ్యకాల మందు నుండునని... ఇత్యాది.

45. కటకము రాయచాచమున తేర్చిన బరయుండలేదు; కాని 'పొల్లూరి సింహాద్రివద్ద శివరం దిగినారు. యక్కడి నాలుగుక్రోశములమేర వచ్చి వున్నారు.' ఎక్కడికి? పట్టంసమీపానకు వచ్చివారు. ఆ పట్టం గజపతి రాజ్యములో మొదటి స్థానం (పుట 97). 'అనిన్ను విచారించుకొక ముద్దెయ్యముడదూరం గజపతిమలో జొచ్చి మొదటిస్థలంబద్ధ దిగిందువల్ల వారికి ఆలోచనబుట్టి యిం శ్రీకార్యాలకు తెగ వేసినారు.' (పుటలు 101-102). సింహాద్రికి ముప్పదియూడలదూరమున నుండిన రాజ్యమున మొదటిస్థలముగ పట్టుము కటకము గావలయునుగాని యన్యము గాజాలదు.

సింహాద్రినుండి ముప్పది యూడలదూరము కూచించేసి పోయి కటకమునకు నాలుగు క్రోశములలో వచ్చి పాశేముడిగను45. గజపతి ప్రతాప రుద్రునికి తన తన పట్టినది. కటకమును విడిచిపావుట కాతని కిష్టములేదు. ఎట్లయినను గృష్ణరాయలను బాణాదోలి దానిని సంరక్షించుట యుక్తము. కావున తన రాజ్యమాల ప్రంభప్రాయులైన పోడిశే మహా పాత్రులను సముఖమునకు రప్పించి రాజధానిని శత్రు హస్తగతము గానియక కాపాడవలసిన భారము వారిపైనున్నదిని తెల్పి వారి సలహా నడిగెను. అందుకు వారు కృష్ణరాయలాయులనియు తాము 'స్థాయు' లనియు, 'సజ్జిపట్ల యెదురు యెచ్చక యోతు యెరు గగు గనక లోజొచ్చినచ్చివారు. మంత్రాలోచన మొదలవచ్చిన కార్యంగారు, హామికమీది కార్యం, గనక వారి శేముప్ప మున కార్యం జయమాను; 'మన శేముప్రజలకు వారింపంగతోలి పట్టాలున్ను నిలుపవలెన్ను ఉత్సాహ పుష్టి గనక ఇట్టి పట్ల మనం కనుపించుకొంటేను కర్ణాటకం వారు నిలువలేక లెమకముకు పాయ్యము వి బోదురు' అని వారు బదులు చెప్పిరి. ప్రతాపరుద్ర గజపతి సంపించి వారికి 'ఇక్కడకు లింపు' మనసటి యుదయమున విజయనగర స్కంధావారి ముద్దె బతుకుల శత్రుయుజేసి వారిని వారివారి విడి దలకంపెను.

ఆప్పటికి మూర్ఖుడైన గతుడాయెను; కాని గజపతి యాస్థానమందుండిన కన్నాడలకువారి స్థానావలి కమలనాథయ్య పై విషయమునంటిని 'సత్కర్మ' ధృగుగా కాకిరము న్రాయించి ముద్రబడి తేసి గోప్యముగా రాయలవాగు అంతఃపురం వున్న పుటికిన్ని ఆయనచేరనే కాకిరములు యిచ్చుచెప్పి' అంపెను. ఆ కాకిరము చదువగనె రాయలకు కళ వశము గలిగినది. తాను 'యూయు' వే, 'స్థాయు' లతో పోరాట ముకరము గాదు. పోడిశే మహాపాత్రు లేకమై గజపతిసేముప్రజల కగ్నికి వాయువువలె దోడ్పడిన, దనజయముచాల నటించునిచ్చి నైవ్యముతో గూడ షేముముగ మరలిపోగల్గుటగూడ సంకల్పా స్పదమే. 'కార్యం చివరప్పి'నని గుర్రెత్తిగి 'తప్పి బ్బాయను'. నైవ్యము స్థితి నారయుటకు కృష్ణ రాయలు 'దీవిటి కొలువై విచ్చేసినట్టుగా నడిపించి

విగ్రహాధారా పాశ్చాత్యుల మాయచుచ్చిరి. గజపతి వారు మరుడటి ఉదయము చుప్పగింపావాగముపై నెత్తిరాగలరను నార్తయెల్ల పాశ్చాత్యులని. 'పాశ్చాత్యులలో ఆదాప గతివిధి' గూయెను. 'మాకలు సమి గూడి సుసంజలుగా మాటలాడ కొవిరిగి; 'కొంపరికి భయోత్పలముగా పో'నినది. 'ఉదయపైనే గజ పతివారి పాశ్చాత్యుల మనపాశ్చాత్యులమీద పగులెత్తున్నా చనిన్ని ఆరితే అయితే కన్నాటకంపాటి బలం నిలువ దనిన్ని రాయలవారు అప్పజేమాటలు వివక లోజొచ్చి పుచ్చినందువల్ల అపాయం వచ్చేవనిన్ని యిందుకు యిప్పుడైనా అప్పజే చేప్పినట్లువింతే అయిన అపాయానకుతిగ్గ ఉపాయం చింతించుగల వనిన్ని అక్కడక్కడ పన్నులు పెద్దలు కాదులు గాణువగాను ఆ సకలమున్న ఉత్సాహమున్నై ఆకాశం నే మాటలున్ను బాధ్యులై జెందక వాగ్దానమున్ను చూచినవారై రాయలవారు అప్పజే సుదారమునకు పోయినారు.' అదిగూతినేర. రాయలవారు పంపిరిగ మంత్రి సుదానమునకు వచ్చుట అగును. ఆయన అట్లు గచ్చులను జూచి ఆశ్చర్య పడినాడు అప్పజే. తనయొద్ది వారలను వారి వారి సుదానములకు అంపి రాయలవారిని విచ్చేసి కూర్చుంపవలయునని మనవిచేసి అతిగను, 'నిలవ నంపి నే నేను వచ్చి విక్రపం కానునా? వికరీతాన విచ్చేకేటం రై కార్యం చేయింది?' అని రాయలవారు 'వికరీతాన రారెగ్గ కార్యం గనక పన్నిమి' అని బగులు చెప్పి కులనాథయ్య సంపిన కాగితమును అప్పజే చేతి కిచ్చెను. జాబును చదువుకొన్నాడు అప్పజే. కొంతసేపు విరిగించి చానములన శత్రువులలో భేదము పుట్టించి కార్యము సాధింపవచ్చును. రాయల వేపుగా యెంత భిమునైనను వచ్చు పెట్టుటకు నను దీయక యనుజ్ఞయిచ్చిన కార్యము జనుప్రదమగునని విన్నవించెను. రాయలవారు 'యెంతకు వచ్చిన వ్రయప్రహసములకు నిలుచునా?' అని చెప్పి వలసి నంత సమయము వెచ్చిపెట్టి నెలవిచ్చి తన సుదార మునకు వెలిపిపోయెను.

అంతట తిమ్మరుసు మంత్రిలను అవసరికులను వ్రాయసమువారిని పిల్పించి పదునాగ్గురు పాత్రుల

కును పనునాటుత్తరములు వారు కోరినంత భవము నింపునున్నామనియు, వారు చెప్పినట్లు గజపతిని రాయలకు బట్టియావలసినదని వ్రాసి యువాల్గివైస రత్నాభరణములు పదునాటు పెట్టెలయందడి రూపిని నమ్మిన భటులచే పట్టాముగోరి కంపెను. తిరునాటి విజయవిగ్రహసంధావారమున నుంపి గజపతివారి ప్లానాపతి నుబుద్ధి తన ప్రభువును హెచ్చరించుచు, 'యెశిమహాపాత్రుల 'మాట నీడు పొగు కౌగ్య ముఖాంకు వస్త్రావున్నాని, గనక కన్నాటకం పాశ్చాత్యులంపి మన పాశ్చాత్యులకు పచ్చే మార్గన ఆత్తు లయినను బ్రహ్మసంశ్చి మయ్యగులనున్న పెట్టెలను సముఖానకు తెప్పించుక జూడగా నివర్తనమైనను అందుకు గగిన అలోచన కనేదని వ్రాసి' అంపెను. ప్రతాపరుద్రగజపతి రెన ప్లానాపతి వ్రాసిపంపిన కాకిపము జూచుకొని గూతీరుగ నెమ్మారు కౌతుంచి గోడరేమహాపాత్రులకు తిమ్మరు సంతి. వివ్రాగ్యులను పంపింపుకొనిపోవుచుంపి పెట్టెలతో గూడ పట్టుకొని పెట్టెలను దిగించి యంగుంకిగ విగలను రాయలపేరట తిమ్మరసయ్యగారి వ్రాసిన భేరులను గాంచి వారు తనయెడ గ్రోహము దిలపెట్టినారని యెంచి 'పదారు వియ్యోగులకున్ను పట్టం విడిచి యేకదేవాన అవ్వలనీడతోలి గజపతివారు యెడని మి' ఆమహాపాత్రు ఉత్తరంగా పోటోయిరి. మరుడటి ఉదయముయే పర మహాపాత్రులు యుద్ధమునకు సంసిద్ధులై గజపతివగళ్ళకు వచ్చిరి. గజపతి వారి పూయసమును విని వారు తమ స్వర్గులములకు పోయి చేరిరి. ఈ వృత్తాంతము రాయలవారి కెఱుకపడగనె జయభేరి వేయించి కలకమును బ్రవేశించిరి. 46

ఇది రాయనాచకమున వర్ణింపబడిన రాయల కలక దంపయాత్రి వృత్తాంతములొక్క సారాంశము. ఇందు అసంగత మేమియు లేదు. రాజపుత్రులతో గూడి తనపై దిగురుబాలు గావించిన యక్కరు రాకు మానిని వారినుండి వేర్పఱచుటకు మొగియి చక్ర వర్తి యారంగజేబు యిట్టి యుక్తి నే అవలంబించి నాడు; కాని రాయలనాచక వృత్తాంతమును గూర్చి నేయగల యన్యసాక్ష్య మెద్దియు గానరాదు; కావున దాని నుపయోగించుకొనునప్పు డీ యంశమును స్మరణయం దుంచుకొనుట మేల. రాయనాచకమందు కృష్ణరాయలు వైజ్ఞానికట్లు కలకమును బ్రవేశించిన

ఏమట్లు ప్రతాపదుర్దగజపతి యతనితో సంధి గావించుకొని తన కూతు వరిని కిచ్చి యుద్వాహము గావించెనని చెప్పెనున్నను పోగొనగిసు చరిత్రకారు డను న్యూని బీ విషయము నింకొకవిధముగ వివరించి యున్నాడు.

కృష్ణరాయలు సింహాధిపతి విజయనగరమునకు విచ్చేసిన వెనునాత 'మొదటి దుర్గమున' దనచే బట్టువడి (గజపతి) రాజునుకూని⁴⁷ తన సముఖమునకు వచ్చించి, యతడు లలవుగల పోటరి యరియు, గిత్తికటాడల సాయున గడు నేర్పరియనియు, జనప్రియియే డెలియవచ్చుచున్నందున నతని భుజ విద్యానైపుణ్య పునఃసాధనకు నేకుకపకముంటి ననియు చెప్పెను. 'ఏలినవాగు నన్ను వచ్చించితిరి కావున నా కిక్కినసానము (నా నేర్పును) జూపెదను' అని యా యువకుని బగులు చెప్పెను. మరుసటిదినము రాత్రి నే గాములు అతనిని మరల పిలిపించి, యప్పుడు భుజవిద్యావిభాగము డని పేరందిన తిలయనుచులగో నొక్కనితో గూడ పోట్లాడుమని కోరినను. తన యంతస్తుకు దగిన ట్లాక రాజకుమారునితో గాక యొక యువపురుషుని దనతో పోట్లాడి నియోగించినందు లకు గినిసి, 'దైవనిగోగము, రాచపుట్టువుగాని నాని పుట్టించి నా చేతులను మలినపఱచుకొనజాలను'

47. ఇందు 'మొదటి దుర్గమున' అను మాట ప్రమాదబడినది. న్యూని చరిత్రకారుడు ప్రతాపదుర్దగజపతి పుత్రుని కృష్ణరాయలు చెజెన్నది కొంచెవలె దుర్గమునందు. అదిని లెక్కననుసరించి యది మూడవదుర్గమున గాని మొదటిది కాజాలదు. రాయలు సాధించిన మొదటిదుర్గము ఉదయగిరి. అదట బందీగావించబడినది గజపతి 'అంజ్' లేక అజ్-కులో' (పినతిల్లిగాని మేనత్రిగాని లేక పినతిండ్రిగాని మేనమామగాని) కృష్ణరాయల శాసనములను అప్పటి యాంధ్రవాఙ్మయమును ప్రతాపదుర్దగ గజపతి కుమారుడు రాయలచే బట్టువడినది కొంచెవలె దుర్గమునందని తెల్పుచున్నది.

48. Nuz,

Forgotten Empire, pp 319-20.

49. Paes :

Forgotten Empire p. 247.

అని రాయలతో నాకోశించి చెప్పి యాశ్చర్యకాత్మక గావించుకొనెను. తన కుమారు డెట్లు మృతినంది నదియు డెలియగ నె యతని తిండ్రి సాల్వతనియ (సాకున తిమ్మయ)కు-కుమారుడు గతించిపోయెగనుక —యేమి ప్రత్యక్షముయనుగొని రాయల చెజెనుండునుతన రాణివాసమును బంధవిముక్తము గావించుకో తెలుపవలయునని లేఖ వ్రాసెను అంగుకతకు రాయల కతని (గజపతియొక్క) కుమార్తెనిచ్చి వివాహము సేయుట కేర్పాటుగావించిన యెడల రాయల తని రాణిని చెజెనుండి వదిలిపెట్టుటయే గాక యతని రాజ్యమును పైతరు అతనికి ఇచ్చివేయగలడని బగులు వ్రాసెను. అతడు (గజపతి) ఈ సలహా నంగీకరించి తన కుమార్తె వివాహవిషయమును సంప్రతించుటకు రాయబారులను విజయనగరమున కంపెను. కృష్ణరాయలు సంప్రత్తి నందినా. ఈవిషయమై యతని అభిప్రాయము డెలియగ నె ఉరియ నగపాలుడు తన పుత్రుక నతికపకంపెను. ఆమె గాకతో నా నిగవురికి (గజపతికి రాకులకును) కృష్ణులు పదిరినది. కృష్ణరాయలు డిది (కృష్ణ) కవ్వలివై పు రాష్ట్రము నాతిని కిచ్చివేసి యావలివై పు ధూములను దా నందు కొనెను⁴⁸

న్యూనిజాగాథ యథార్థమైనదని పయను సాక్ష్యము వలన దుఃపవచున్నది. కృష్ణరాయలు తలయగ నుగియుదేశపు రాజుతో గయ్యముసేయుచుండె ననియు, నతని రాజ్యమును పోల్చి పెక్కుపట్టణములను నాశనమునకు సాధించి యుని ధిటుల ననేకులను వాగులులను నిర్ణీతచెననియు, నతని పుత్రుని చెజెవట్టి చిక్కలము విజయనగరమున కారగారముండుచుగా నల డెదలనె మృతినందననియు, నతనితో సంధిచేసికొని దేశమున శాంతిని నెలకొల్పుట కొఱకు ఉరియారాజు తన కొమార్తె నొక్కతె నతని కిచ్చెననియు నాత డామెను విజయనగరమున బెండ్లాడి తన ధర్మపత్నిగ గైకొని యున్నాడనియు పయను వ్రాసియున్నాడు⁴⁹.

కృష్ణరాయలచే బట్టువడిన యురియరాజు కుమారుడు పిరిభద్ర గజపతియని యింతకుముందే చెప్పి యున్నాడను. ఇతని మరణమునుగూర్చి న్యూనిజా ప్రధీకులగు సముకారిక పోర్చుగీసు చరిత్రకరయి తలు తచించుగాథ విశ్వాసపాత్రము గాదని యాధు

నిక పరిశోధకులు గొందఱు నిరసించుచున్నారు. వారి యభిప్రాయమునకు గారఁగూ లేకపోలేదు. విజయ నగర చక్రవర్తి మేలుబడి క్రింద నుండిన రాష్ట్రమున వీరభద్రగజపతి శాసనములు మాకు గలవు. వీని మూలమున నతిమ గృష్ణరాయలపక్షమున గొన్ని సీమలను బరిపాలించుచున్నట్లు తెలియజచ్చుచున్నది; ఇట్లు తిన్నక్రింది హంపిలీకుని గావించి గౌరవించిన కృష్ణరాయలు వీరభద్రగజపతి నవమాపఱచి యతని యాత్మహత్య కెంతమాత్రమును గారిగఁగూరుకు గాబాలనని తిరి వాదించుట సారాంశము50

చక్కగ విచారించి చూచిన కీరి యాక్షేపణ సదాధారమైనదికాదు. వీరభద్ర గజపతిశాసనము లన్నియు శా. శ. 1477 యనఁజేయుచున్న కార్తికమాస శుక్లపక్షమున ప్రాయించినవి. ఒకటి ద్వంద్వశాసనము ల్నివి. రెండును పార్లమాస్యనామము జెల్పించినవి51 అప్పుడు వీరభద్రగజపతి కృష్ణరాయలక్రింది హంపిలీనుడై సీమల నెలుచుండినది వాస్తవమే; కాని న్యాయము జెప్పవలది యవ్వలినది—శా. శ. 1493 ధాతు చైత్ర బ. 12 నాకు రాయలు సింహాద్రియందుండెను 52. శా. శ. 1498 ధాతు అమావాస. 15 నాకు తిరిగినప్పుడు బెజవాడలో మరొక యజ్ఞమును 53 అచటి నుండి బయలుదేరి విజయనగరమునకు వచ్చి శా. శ. 1498 ధాతు పుష్య పుష్య 10 నాకు తిరుమలకు విచ్చేసెను.54 కొలన శా.శ. 1498 ధాతు అమావాస. 15 నును పుష్యపక్ష 10 కిని నకును సేవ రెండుదినముల నెక్కు విజయనగరమును చేరినందున వచ్చును. న్యాయము చెప్ప వృత్తాంత మునందు మోసముతో తిరిగియుండుటయును. కాబట్టి శా. శ. 1498 యనఁజేయుచున్న కార్తికమాస శుక్లపక్షమున ప్రాయించి నెల్లిన వీరభద్ర గజపతిశాసనములు న్యాయము గాఢయందలి నిజానిజములను నశ్చేయించుటకు అధారము గాబాలవు.

50. ASIAR. 1908-19, P. 178, *The Yet remembered Ruler of a Long Forgotten Empire*, p. 11.

51 EC. XI. Dg. 107, XII Pg. 62 ARE 744 of 1917.

52. *SII*. VI. 694 and 696.

53. *EC*. V. *Hn*. 18

54. *TTDI* III. 80.

మఱియు వీరభద్రగజపతిని బుద్ధిపూర్వకముగ కృష్ణరాయ లవమానపఱచెనని తలంచ నావశ్యము లేదు. ఖండవిద్యానైపుణ్యము ప్రదర్శనమునందే దృష్టియుంచి యేకాంకి పోరు మర్యాదలను మనసునకు దెచ్చుకొనక విప్పరించి వీరభద్రునికి పుట్టికాయంగు గాకున్నను విద్యావిశారదతయందు సరియుద్దియైన నూగునితో బోర గోరియుండునప్పుడు. భూర మగ్నాదలను జక్కగ నెలిగిన వీరభద్రుడు కావలెనని దన్నవమానపఱచుటకొఱకు గృష్ణరాయలు ఒక యధము పురుషునితో బోర నాజ్ఞాపించెనని యెంచి యా యవగానమున వీర్యబాలక ఆత్మహత్య గారించుకొని యుండునప్పుడు. ఇందలి నిజానిజము లెట్లున్నను వీరభద్రగజపతి యంతిటితో పాటుగానరాక పోయెను. శాసనములం దెట్లును నతనిజాతి గానరారు తిండికి వారముడైనను, రాయలతో సంధి గావించుకొన్న సమర్థులు గజపతి రాజ్యపాలన కార్యముల కిష్టులు దక్షిణై; శా. శ. 1447 ప్రాంతమున గజపతి గజ్యముపై నెత్తినచ్చిన ముల్తన్ కుల్లీ కుసుమశాహును బ్రతిఘటించిననాకు ప్రతాప రుద్రుని పుత్రుడు రామచంద్రగజపతిగాని వీరభద్రుడు గాకు. ప్రతాపరుద్రుని యనంతరము గజపతి పట్టును కభిషిక్తుడైన వాడతని కుమారులలో మఱి రెండుగురు కులబడిపురుగుని వీరభద్రుడు గాను. కావున న్యాయము సయములు వ్రాసినట్లు వీరభద్ర గజపతి శా. ? 1499 ఈశ్వర సంవత్సర ప్రాంతమున విజయనగరమున మృతినొంది యందుల యుక్తము.

కృష్ణరాయల గెంపన కటకదంపకాత్రోగింగింగయ్యయు సమాప్తమైనది. రాయవాచకమున దెప్పినతీరిని సర్వస్వమును గోలుపోయి శరణాగతుడైన సేమి నూనిజాతి వక్కాణించినట్లు పుత్రమరణము వలన జరిగి భార్యయొక్క క్షేమము నడేక్షించిన సేమి ఎడైన సేమి గజపతి సంధిని కోరెను. అతడు

గెండు మరత్తుల కొడిబడిన రాయలు సమాధానపడుట కొప్పకొనెను. గజపతి తన భూతును రాయల కిచ్చి వివాహము నేయవలయును. మఱియు గృష్ణానదికి దక్షిణమున పూర్వము విజయనగర రాయలకడనుండి గజపతులు జయించి కైకొన్న రాష్ట్రమునంతటిని మరల నిచ్చివేయవలసినది. ఇందులకు ప్రతాపరుద్ర గజపతి సమ్మతించినయెడల కృష్ణ కులైరమున కృష్ణ

రాయలు జయించిన గూగ్గదాస్యము నతనికి మరల నిచ్చివేయుట కొన్పకొనెను. ప్రతాపగుప్తగజపతి గూ మరలను సంగీకరించెను. అంతట కంఠి తుదికి నది. ఇరుపక్షములనాగులు సమాధానపశిరి. ఇంగురు వార్తాణముగ గృహభేదరాయలు తా. శ. 1441 ప్రమాదం సంవత్సర ప్రామాణ్యం 13 సోమవారము నాగు విజయనగరం సింహాసనాగ్రాహణై సింహాద్రి నాగునికి లిపి కేరింటిగోగము నమిచేటందుకు ప్రతాపగుప్త గజపతినుహారాయలచాతరి పుదుచ్చి కొం న్ని గ్రామముల కళింగదండపాలుగోని గ్రామము కేరింటిని దానముపెను.53

గజపతిమోటునికి గారణములు :

ఈ యుద్ధమున బరిరణ్యే ప్రముఖ, బరి ముట్టకేముందును, గజపతియు నతని బలములను బా జయమునందుటకు గారణమెట్టియో విచారింతులు ఈ ప్రతిధ్వనికొకటైకై ౧౫ వామ తెనగ్గి గాగా : మయమున నొకస్సా సంవత్సరం కేరింటిమలనా బ్రతాపగుప్త గజపతి మరణించిరి మిగిల దిమి దెండ్లకు దాని పురింగిరి వివాదమునకు మూలకాం యు క్రొవ్వునచైతన్యలని చెప్పి గొన్నాను ప్రతాప గుప్తగజపతియు నాతని యధికారమును తెక్కిం గ్రామం కైతన్యని నిమిత్తము. మతిమిక్కిని జూచిన చైతన్య లుపదేశించిన భక్తికార్య మహారామమైచి; కాని దాని నవలంబించుటలన బరిస్సా నాగ్రా జ్యము నాదులబయేగాక రాజకీయముగ దాని ప్రతి స్థయంతయు యాపునానిబయినది. సంవత్సరము హను బ్రేమను ఉపదేశించుమతిను మనులలొందెను పలంగు కైతవాదగ్యములను నమ్మకములను నుప్ప తిలపి సంఘబంధములను నిర్మాతలను గావించెను; వాస్తవముగ సర్వవిషయములందు సమానులగు మను ఘృతిగవురెండును గానరాదు; రాజ్యశింఖము సర్వశక్తి బలముచూపినే యాధారపడియున్నది. చైతన్యమును నవలంబించుటలన ప్రతాపగుప్తగజపతి యధికారవర్ధమునం దనేకులు యుద్ధమునందభి

యచిని గోగ్యయిరి. ఇదియే బరిస్సా వివాదమునకు గారణమైతలెనవరె.

ఇది యహాహు ప్రతాపగుప్తగజపతియు నలియ యధికారు లాక కొందఱును ప్రభవములనును స్వీకరించిన వాస్తవమే చైతన్యస్వామి సర్వము పురుషును ప్రేమను ఉపదేశించుటయు నిజమే. ఇంగురు ప్రతాపగుప్తగజపతి యుద్ధాధికారి కిదికో లిస్సానుకు కల్ల అరి కుత్తియక్కిలియ సర్వము నొకప్పుడును స్వీకరించేడు కలింగ యుద్ధము తా. శ. 1434 ప్రమాణ్యై. అవర్ధమునంకి తా. శ. 1441 ప్రమాణ్యమును దాదాపు యేడేండ్లకాలము నెచ్చినది ఈ యేడేండ్లకు ప్రతాప గుప్తగజపతి యోగ్యతా తెలియజేసి పోగొడెను. సమయము వచ్చినప్పుడు కేరింటి మార్కొనుటకు బరికి నమిగి మిలేను. గూవర్ధ్యుని వినిగొనించిన తుదివలకును పోగొక పెడిచిన గుర్తులు శేకు అరిని కుంబమున విరికింక శేకు; అరిని సినింకి తిలపలరామం ప్రామాణ్యముగ నాగునిభక్తిగ్రామము నాగ్రా గోగల; అధికారముగ గొనామోక్షము; ప్రమాణ్యై గ్రామము, నితై ప్రభామము మున్నగునాగు కేరింటిని గొనును. కౌతుక ప్రభులవలంబన నుచే గాని బయే కారింక నుచే గాని బ్రతాపగుప్త గజపతిని సేవాధికారులు గుర్తునునంకు విగర్తులని యెందుట కవకాశములేను. ప్రతాపగుప్తగజపతి జయమును నిజమైన కారణమతి ప్రతిపక్షముక్త యద్యతీయ మునిర్వహణకైయే కృష్ణగాయలు నాగ్రాన్య సేవాధికారిగాను. అతిరికి సరియుద్ధముని కేరింటిమిగి దిం. నామకు డెక్కను భిరతి గుం. నం దిప్పము గానరాదు. కృష్ణగాయల నెగు రొగ్గిని సోకెనవాగు గజపతి నొక్కడే కాదు. విగులభాను లిద్దఱును, బరిసుతిపనగులలును అతని కత్తిపోటు గునిజూచి పాటినవారే; వారు కౌర్వహీనులబలవలన గాను, అతి సేనాధారగ్రహ వంతుల సేనానాయకు డిలవలన. ఈ యంశ మును దృష్టియందుకుందుకొనినగాని ప్రతాపగుప్త గజపతి మోటునికి వాస్తవమైన కారణమును గ్రహింప జాలము

55. 599. VI. 695.
56. Indian Antiquary, 1929 (April)
p. 67.

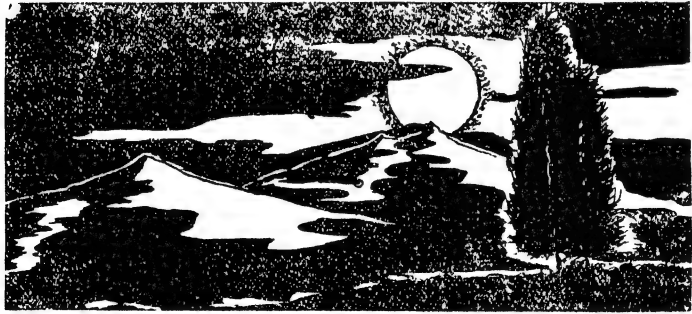
కళింగయుద్ధ ఫలితార్థము :
కళింగయుద్ధమువల్ల గృష్ణగాయల కీర్తి భారతవనియంతిలను బరిస్సాది; అతని కౌర్వ

ప్రతాపములు బ్రకటితమైనవి; అతఁ డెసాధారణ ప్రతిభాసంపన్నుడైన దండనాథుకొండకు డివి తెల్లమైనది. రాయగారిని ప్రతిష్ఠ యతిశయించినది. అప్పుడైన రాయసామ్రాజ్యభాగములు మరల స్వాధీనపడినవి. ఇవి తాత్కాలికములు. దీర్ఘ దృష్టి దీలకించిన గళింగయుద్ధము దక్షిణభారతి భూమికి అనర్థకరమని చెప్పవలసియున్నది. చిర కాలమునుండియు దక్షిణసింధూకేశమును యవనాక్రంతముగా నానీయక హిందూస్థానంత్రిత్య గర్భముల సంక్షింబించుచుండిన హిందూసామ్రాజ్యములలో నొక్కటియగు గజపతి సామ్రాజ్యపరిమితిని నీ సుప్రసిద్ధముల మూలకారణముగాను. విదానముగ ద్విక వర్ణమును గజపతులను సుహృద్భావముతో వేర్వేరు వింపుల వ్రాసుకొనియుండిన సుహృద్భావముల యధికారియును సమరాలయును పెకలించి యుండువద్దును. వారి పరిస్థితి ప్రేమయును మరచివేసి కులముల కొద్ది కారితోనది. మొదటి బహమనీని ద్రామిని నారి యనంబరము గోలకొండ కుసుమభావములు తీరాంధ్రమును బ్రవేశించెను. ద్రామిని బాల యువకులపడెను. ప్రకృతియు గజపతికి సంశయముల ప్రకారము కృష్ణకన్యలి భూముల నన్నిటిని కృష్ణ రాయ లిచ్చివేసి అందు యువకుల యింటదానము

వలె బ్రతికృతీత కుపభోగ్యము గాదాయె. ఈ యుద్ధానంతరము ప్రతాపరుద్ర గజపతి తన స్థితిగతుల నిట్లు చెప్పకొని యున్నాడు.

‘సంసకలం భీష్మశిఖాక మాపాకా
విగ్రహగజ్యం శిఖాకారంచ’ అని.

కావున సంశయములను లభ్యమైన రాజ్యమును సంరక్షించుకొనుటకు గజపతికి తగిన బలము లేదు; బలమును గొన్నట్లుకు సమరము న్నీయుద్ధముచే ననవసరము. పాక్షికత దీగవడిన పక్షమును పోషించి సంరక్షించు శక్తి యిదిగి లేదాయె. ఈ కష్టములను గెలికొత్తి గజ్యమును మనగద్దరింప జాలు నాకాగను గావరాదాయె. కావున ప్రతాపరుద్ర గజపతి రాజ్యకాలమునే గోలకొండ కుసుమభావము తెలిగణ గుర్తములను ప్రేమ లేక సాధింపగల్గెను; అతని మరణానంతర మునిగకాలముననే కుతిపన మల్లు పుత్రుడు మల్లిభరము గజపతిరాజ్యమును స్వాధీనము చేసి గోలకొండ కళింగ ప్రాంతములను స్వాధీన పరచుకొనగల్గెను; కావున కృష్ణరాయల కళింగ ప్రేమకావ్రతి గజపతిసామ్రాజ్యనిర్మూలనము చేశ పారలంత్రితమునకును హేతుబూతిమాయెనని చెప్ప వలసియున్నది.

దళిత కుసుమము

శ్రీ అయాచిటల హనుమచ్ఛాస్త్రి

లేవయసు దాన ! పూవు రాలినది నేల
నీవీల భుజంగ వేణికను వీడి,
యే దిశావలయితమయి యెగసిపోవు !
ఈ పరీమళ వ్యాసృతు లింత టంత—

అఁగో ! పుష్పమ్ము నవలొసాత్త మధురి
మా భరమ్ము, క్రమవిముగ్ధ మానవియు
జోలె, సారిభము నిలుపు మునిచె దళము,
తన సమాయాత వాయు దూతలకు వెల్లచి

నవమోహన గాత్రీ! యిది

నవకమ్మైన గూర్పు నహి ధణామణిరొడక
భవవజ్జ్వల వేణికి బలు
శివాప్రభ వెలుంగు జగము ; సిగదాల్పవటే!

వసివాడిన పీకుసుమము

కసుగంచెను గోమలాంశి కన్తేతుదలను, నీ
న, సుధా పూరము నింపిన
నన దక్కును లేనందు ననగల్గునులే !!

నీచెలుపు 'మహా ఘనము' కానిమ్ముగాక
తన రసికుడౌ నంట! నియద్ధు నీవి
కచనవీన సారన దివ్య గంధ మొనగు
సుమము నిద్దానిలేక నిక సాగయువాడు ;

ఓ చెలీ! త్వత్త్రియ పరి రంభోత్సవమున
నైన నీ బాహుళ్య చిక్కి యాడునపుడు
తలపునకు నచ్చు లెమ్ము లతాంతమిద్ద
భవ ను పిక్కిత మన్నభ బాణమిద్ద—

[నినజ్జ్వలకు స్వేదన పీనుగి పూరి
చెలికి వచ్చును. అదియు నూరికి యు
కారములు ఎలుకును]

ఓరి మధువ్రతా ! యము

రోరి యచూద మరంద వాహినీ

పూరితి మీసుమమ్ము నవ

మోహన గాగపిగాజితమ్ము

నంసారి పూమ్ము గ్గి ను నా

గిలి గిలియు వెట్టిచాని,

నీనే రనమూర్తి వివే నదవి

భ్రమచే భ్రమియును గొప్పగా!

ఓరి రసావగాహన నాహోత్పుక

మూర్తి! సుఖాను భూతికై

దారులు చూచుచేతల

లతాంత మొకించుక ధూళిధూసరిం

బై రహియించెజో భవ

దనాదర పూర్ణకతోర మత్తయుం

కారము లివ్వె పుష్ప

లలనా హృదయక్రితి ఘాతదత్తముల్

కోతి

శ్రీ పురాణం సుబ్రహ్మణ్యశర్మ

౧

రైలు యింకా రానేను. ఆకాశం ముసురేసి పుట్టుగా వున్నది. రివువుని గాలి వుండి వుండి పిన్నాంటే స్వేదనులోని చెల్లెన్నీ చెన్నో చూసి జడుసుకుంటున్నట్లుగా కంపించి 'జుయ్' మంటే 'జుయ్' మరి గోల చేశాయి.

దుమ్ము గెండు మాకు నిలువుల యెత్తున లేచి పుట్టుగా తిరుగుతోంది.

చివకు యింకా గూమిగ్గడ పడలేదు. పసిమం దానే కైల వచ్చి ప్లాంబుఫారంమీద నిలుచింది

స్వేదనుగోకి త్రోసుకుంటూ వచ్చిన శాస్త్రి, కొంచెం చిరాగ్గా ముఖాన విసురుతున్నట్లున్న దుమ్ముకు చేయి అడ్డుగా పెట్టి, అప్పటికప్పుడు ఏర్పడ్డ ఆ తొడత్రొక్కిడిలో పరుగెత్తుతూ, ఇటూ-అటూ తిరిగి మొలైనికి ఆడవార్య పెట్లన్నీ గాలిం చేశాడు.

తనకు కావలసిన మనిషి రాలేదు.

పెల్లం చుట్టూ చీమలు ముసిరినట్లుగా ప్రమాదీ కులు కైలును చుట్టుముట్టి సామానులు తోచినట్లుగా లోపలకు విసరటంవల్ల నేమి, దిగే జనాభాయొక్క కుయ్యో మొగ్గోలవల్ల నేమి, యావత్తు ప్లాంబు ఫారమూ మహాఘోరగోళంగా వుంది. ఆ గొడబలో నుంచి యీవలకు వచ్చాక చివకులు పడుతున్నట్లుగా తోచి మునిగిన గొడుగును విప్పాడు శాస్త్రి.

అతను చిన్నప్పట్నుంచీ దేనికోసమో ఎదురు చూస్తున్నట్లుండేవాడు. ఆ ఎదురుమాడ్డం పెలయేటి కెరటాల తరగల పొంగుల్లో పడి చార్లీపోదామనీ కాదు, నీరంగు పుట్టుల్లోకి నిండుగా హృదయాన్ని

విసిరి గోజాపువ్వల గుత్తులలోకి ముఖాన్ని దాచు కుందామనీ కాదు, మల్లెలు సన్నజాజుల వాసనలకు గుత్తిలి జిద్దర్మిగ్గెగాల అంచుల్లో వూహలకుమాత్రమే అంటే అప్పగంతో ముగిద్దామనీ కాదు—మంగి సబా కాలం మెలితిరిగిన తన జీవిత సర్వాన్ని రాచి రాచి నేలను వొత్తి కొగుకుతున్న కొద్దీ—ఒక చల్లని మాపు ఒక తిమ్మని చూట వివాలని కోరేది మనస్సు. అంతే! అంతకన్నా పెద్ద లోక లేమీ పెట్టుకోలేదు. అరిని వివాహం కూడా అంతంతమాత్రంగానే జరి గింది. శిశువావ్వలో వున్న జిడ్డిగోహాన్ని ఏదో నాచుకు తాళవత్తలతో కప్పవని అంగులో ముఖ దాసునకున్నా శుగాని అంతిస్తులు మిడెలు విలాసాల కోసం అతను ఆగ్రలు చాచలేదని మొదటే చెప్పాలి. డబ్బుకోసం వెళ్ళిచేసుకోవటం సుతరామూ శాస్త్రికి అప్పగో యివ్వలేదు. పిల్ల నచ్చటం, మనస్సు కలి సందా లేదా—యిది అన్నీ వున్న వాళ్ళకు గాని తన కేమట అనిపించింది. తను వీరహత్యలు ఆభినయిస్తూ యింట్లో కూర్చుంటే తనమీద పంచప్రాణాలు పెట్టు గున్న తిథిదండ్రు లేమికాను? అందుచేతే ఎవరో ఒక రైలు—అది—అది చేసేసుకున్నాడు సరస్వతిని. అనకున్న కండిషను ప్రకారం డబ్బుయిచ్చి చదువు చెప్పించాడు వామగాడు. సరస్వతి కాపురానికి వచ్చాక క్రొత్తలో కొంత పెట్టుబడి కూడా తినేమీ కోరకుండానే సర్దుబాటు చేయటం జరిగింది.

ఇప్పుడు శాస్త్రి సంపాదనాపరుడు కాగానే సరస్వతి కంఠాన్ని పొడిగించి—ఆ యావత్తు ఆర్థనా నిజంగా అనుభవించవలసిన హక్కు లేనది గాని అంతర బొంతరవార్యును తెచ్చి మేవటం సంపూర్ణం కాదని వాదిస్తూ వచ్చేది.

మొదట్లో శాస్త్రి సరస్వతిని చూచినప్పుడల్లా కొద్దిగా గర్వపడేవాడు లోపల్లోవల. ఆటో గుండెటి

లేతచేతులు, రోజూరంగు చెక్కిళ్ళు, నవ్విసప్పుడల్లా సాట్టలుపడే బుగ్గలు, మృగపాపిటి, వాల్చే నొక్కుల నొక్కుల నొట్టు జడతో ఎంతో ఆకర్షణీయంగా వుండేది. తినివాతి పెల్లలు వాళ్ళతో ఆసనమందించి రాగానే ఆడుకోవటంలో ఎంతో హాయి సుఖమూ లభించేది.

ఆ పాండుల్లో లనకు తెలియకుండానే సరస్వతి సంసారక్రమాన్ని క్రొత్తపూర్వరూపంలో అన్వేషాట్లు దిగించాలని ప్రయత్నించినా, అదొక ప్రమాదంగానే ముగిసేవాడటట్లు భావించాడని, ఆమెలో ఆవ్యక్తభావనారూపమైన నెలకొన్న ఆధికారవాంఛ మేఘ మొకనాడు కురిపించి విసుగుగా యదాచెదా వర్షిస్తుందనీ, ఆ కుఘానులో ఇక తన ఒక్కగాని ఒక్క చెల్లాయిని రక్షించు శక్తిలేదన్నా రక్షించుకోలేనని, యిల్లాలు అడ్డుకోడల్ని

బాగా పెరుగనివిధి 'యిది నా యిల్లు—యిందులోకి మరెవరికీ ప్రవేశార్హం లేదని' నిక్కచ్చిగా కట్టు దీటూల్ని చేస్తుందనీ కాస్త్రీ బహుశా కలలో కూడా వూహించియుంటున్నది.

వాన నురవసాగింది. కాస్త్రీ కృపకుంటూ పొడుగ్గా కొల్లేటిచేతాడులావున్న బేదాంకోర్లును వాటివస్తూంటే, ఎక్కడా చెట్టూ చేమా అన్నచలేక మట్టూ దిబ్బలేసుకుపోయిన యిసుక వైదానాలలో— నానకు వరదక, ఎందుకు గాలికి అన్నింటికీ సరళి రాన్చి వప్పుగించి కదలక మెదిలక అట్లానే పడివున్న ఆ నోళ్ళు పొంబులనానికీ కూడా కాస్త్రీ హరిపల సాగాడు.

ఆలని మరొక్కచివయం ముర్రణకొచ్చింది— అనుచున్నాన్ని బాటుచున్నానని (మేమి యింకొక పదాన్ని ఉంటే నలభై మేరల్లోకి వచ్చుననీ, యవ్వనంలో మెలకేసమై పరిపంపి లభించక హతాశుడయ్యే హస్తాలకు ఎక్కువైన యత్ని యింట్లో, సరిగా అనువంటిస్థితి గలటూ వచ్చినా— ఆమెయన్నలో అప్పుకే స్త్రీకోసం జీవితం పాడు చేసుకుని పంచప్రాణాల్ని పట్టేటంత తేలికపట్టు ముగ్ధిగా అనుమతించి పనికివచ్చు ముప్పైబూరూ పుండొచ్చు. ఎల ఎక్కడెక్కడ నెరుస్తాం. ముప్పై యొక్కే పెద్దమ. హ—

శరీరంయొక్క శౌతికమైన పెరుగుటను గురించి చటానికి మున్ను నాయుచున్నామని, అంతటి మనస్సుయొక్క మయంప. మితని చివరింభావన దుఃఖాల నుంచి యొప్పు పోలికి వచ్చయ్యింది. అందువల్లనే కొంతమంది మయస్సు మల్లెవాళ్ళు కూడా అన్నిపెల్లల మూలక వుంటారు. కాణాన్న పైకి డి డిక్ డెలలు, పల్లెల పత్రకలు దింపే పెద్దవాళ్ళు తెలుస పద్దూంటారు. అట్టే శ్విశ్రాంతివననం లేకు వాళ్ళనుగూర్చి.

కాస్త్రీకి అనుభవమైతే వుందికాని పది పది పాడేండ్ల మయస్సుకు యందు, బచ్చాలు, చెడుగుగు గూటివిళ్ళ బంతి లెటలు ముకొంటూ తిరిగి పెరగ వలసిన మయస్సులో సుగుదుఖాల్ని తూచుకుందుకు వలసినంతగా కత్తి లేదు. తను లేని కుటుంబానికి చెందానని, చేదతనంవలన తీతం కట్టుకోలేకుండా

పున్నానని రలకో సొవలా అర్థా సాయం చెయ్యవలసివదిగా పెద్దనుమప్పుల యెదుట నిలబడి అర్థించాల్సి వచ్చేది అట్లా వినయభిక్షకులగుల్లిన ఒక వీరకుర్రవాడుగా వుంటూ పరిమితవకాశాల గునిగుంపలలో పడ్డా లేస్తూ మనిలి పెరిగిన వ్యక్తికి స్వేచ్ఛ నియమ బద్ధమైన తీవితం, నన్ను ముట్టగోతు వా మాలగా? అట్లుగా తన వర్తిలో కూడా భవించవల్సివచ్చే అట్లా గుంటుంది? అంపనే ఆ సంపారం సుఖతనవసారం కాలేదు.

‘ఆ చెణ్ణలు—అంటే నాకు మిగిలివుంది.’ అనే వాడు అర్థం చేసుకోమన్నట్లు.

ఇంకా ఒకప్పుడు ప్రాణం విసిగి కనికరవాడు సరస్వతిని.

‘నువ్వు ఏకైక పెంజాబులు పెట్టనక్కర్లేను ఇక్కడ వుంటుంది యా వాటిని చెయ్యటం నీవల్ల కాకపోయినా, కిక్కురికే పోయినా నిశ్చయం—మియంటక నువ్వు అదేనన్నా నిశ్చయం అనే నాశ్చి కాను.’

ఈ సుక్కలు విన్నప్పుడల్లా సరస్వతి ముంపు అగ్ని శోమయేడు.

అట్లా చిరగతు రంగు సమావేశం తీరవైన విస్మయభావగానైన బాంబులకు ఆ యిల్లు నిలయమై కూర్చుంది.

సరస్వతి యింట్లోనే

‘నేను మీ ఒక్క గాని ఒక్క చెణ్ణలకు గాకూ ఉని జుట్టేగా ఆమెకి వచ్చింది. వస్తే ఏమి నన్నా వా? అంటున్నాడేకదా తీయ. మన ఇంట్లోనూ చుట్టూంటు. ఎంకు కిక్కడకని ఆ వుద్వేగంలో అన్నాను గాని, మీకు లేని అభిమానం నాకుంటే మట్టుకు యీ కొంపమీద—అది ఎంకుకు చెల్లుతుంది? నీరసమరాలిని చేసుకోలేనని మీకేమన్నా వున్నది గమకనా? లోకం దీనికి పాదా పాద్యా గిట్టదని అనుకుంటుంది. దానితిగ్గళ్లే మీకు నన్ను అవమానించాలనే వుంది వుంటుంటే పుట్టుంటికి వామ్మని అంతి లేల్లిగా అనగలిగారు. నాకు మట్టుకు ఏమిలేడిసింది యిక్కడ—కానీండి? చెట్టుకు కాలులు బరువా? నా వాళ్ళకు నేను బరువు కావటానికి వాళ్ళ కేమి తక్కువ లేదు.’

కాస్త్రీ అప్పటికి గొంతు చించుకుంటూ నాలుగు శాళీకు వినిపించేలా—‘వచ్చు పట్లు ఎవ రుద్దరిస్తా విక్కడ? అన్నాడు చిరగా.

అన్నట్లుగానే ప్రమాణమై పట్టు ‘అంతా నన్ను వంకెర్లు మనిషిని చిన్నప్పుట్టుంచీ క్రిందిగా వచ్చాడు. ఆ మాటే మీకూ రూఢి చెయ్యాలని వుంది. నేను ఏమేనా సమీప్తాను కాని “వమానాన్ని మాత్రం సహించను.” అంది సరస్వతి.

కాస్త్రీ పూగుకోలేదు.

‘నీ మాట చెప్పకపోవే సెక్కు అవమానం జరిగి పట్టే వుంటుంది. నా సహజస్థానాన్ని అంటి నీనోసం వదిలేసుకుని పోగిస్తే కంగిలో పూ దూదూ దూదూ బడకున్నా అంటే నీరిగం తెయ్యకపోవే యంత రథి నా చేసేదానికేనా?’

సరస్వతి రెన సుందరముఖారవిందాన్ని మాటి మాటికి పొట్టుకుంటూ—‘కాస్త్రీలన్నీ మీరు సక్రమంగానే విద్వంసించుకొంటి. ఐతే ఆ సర్వపర్యాల నాలో కాస్త నాకుమాడా మిగిల్చి న్యాయం చెయ్యండి. ఎంత చెడ్డా మీ కంటి రెంత దుష్టస్వభావాలలా ఉన్నా నా వెళ్ళేగా ఒక పెద్ద పెయ్యకట్టుత్రాసు యంగళమాంరి మనే పేరిట దిగించారు. అదైనా పూరితమాత్రం కాను.....’

కాస్త్రీ కాలకాలిన పిల్లి లాగున నివ్వు ప్రోక్కిన కోతిలా అయి—‘మరి అంగుకా నన్ను కొనుక్కున్నట్లు నాట్లా గురున్నది. విను—యింట్లో ఆస్తమానా లాజలు నోసులు క్రతాలని ఎంతో హడావిడి చేస్తూంటారే ఇంతి కోపాగ్ని దగ్గాగుకోలేదానిగి—ఎంకుకు? ఎట్లా సాగించాల నొచ్చావు దీనికి? నిచాం నెక్కవోకే ప్రపంచ మంతా తిలక్రిందలు కావలసిందినా—పో—పో—నా కక్కలేదు.’ అనేసి చిరచిరా యింట్లోంచి చెప్పలు వెసుకుని వెడిచాడు బరుటి.

కాస్త్రీని కడికి వైన కోపము తెలిసేకూడా అభిమానంకోడి ఆగకుండా పిల్లి తీసుకుని పుట్టింటికి ప్రమాణమై ఆ కోడికి వల్లివాయించి ఆ మహాయల్లా.

చెల్లాయి వచ్చాక—రాజుకున్న అగ్గి ఆరిందనుకుని ఫలానా బండికి వస్తాను పంపమని నాకమరదికి

కబురు చేశాడు. మంత్రాలకు చింతకాయలు రాల్చాయా? ఆకొద్దీ ప్లేషనుకు వచ్చాడు. సరస్వతి రాలేదు. కాని రైలు వచ్చింది.

౨

జీవించటం, జీవితము—అందులో సుఖపడ్డం చేరుగా వుంటుంది కష్టసుఖాలను పునరాలోచన చేసుకుంటూ నడుస్తున్న శాస్త్రికి అప్పుడే నెత్తి మీద ఏదో బరువుగా కదిలివెళ్ళింది ఆలోచనల బరువేమో కాదు.

పిల్లలు విరాళాలుగా నవ్వుతున్నారు. కొంత మంది చచ్చిపోతారు నెంబడించబోతున్నారు.

వాన కురవటం మానిందివా అని తీసి నొక్కబోలే, గొడ్డుకు పున్నమాటుగా ఒక్క కుడుపు మదిపి నట్లును శీలకపడింది. ఏమిటాని చూడబోలే—గొడ్డుకు కామమీదగా అంఘించిన ఆకొద్దీ, శామీమీదగా పరుగుత్తుకుంటూ వెళ్ళి ప్రక్క గోడను ఎక్కి, తీరిగ్గా కూర్చోనబోతోంది.

పిల్లలంతా కోతి కోతి అంటూ రాళ్ళను గోడ మీదకు విసర నారంభించారు. బయట వర్షం చుగి శాక రాళ్ళవర్షం ఆరంభమయిందా అన్నట్లుంది. అది కూడా పండ్డిలిస్తూ, రోమాలన్నీ నిలబడగా, భయంతో కిచిచలాడుతూ స్వప్రాణరక్షణకోసం ఆ కొమ్మమీదనుంచి యీ కొమ్మమీదకు, యిక్కడుంచి పెంకులమీదకు ఎగురూ నానా అల్లరి ఆరంభించింది.

అక్కడో పెద్దగుంపు ప్రాగయింది. ఆందులో అన్ని యమసులవాళ్ళూ వున్నారు. అందులో పిల్లలకు వేల సరిదా హెచ్చింది. అదిచేసే అల్లరికి పిల్లలూడా వెద్రురైపోయారు.

శాస్త్రికి తనగా అడ్డువెళ్ళి ఆ కోతిని కాపాడాలనిపించింది. ఎందుకొ కోతిమీదకు రాళ్లు విసురుతారు ఆ గంధిని మాలలతో వారించబోలే, పెద్ద చెప్పొచ్చావు వెళ్ళవయ్యో నీకందుకన్నట్టే చూశారు అక్కడి పిల్లలూక. శాస్త్రి పూరుకు నేమనిషి కాదు. ఒకరిద్దరి చేతుల్లోని బెడ్డముక్కలను లాక్కుని నేల మీద పారేశాడు.

కోతి మామూలే వుంది—శాస్త్రి బెడ్డలు గుప్పిళ్ళలోంచి లాక్కుని నేలమీదకు విసరటం. అంతలోనే పిల్లలూక ఎదురు తిరిగి శాస్త్రిమీదకు బెడ్డలు విసరసాగారు. ఒకటి మడుటిమీదా, ఒకటి గుండెల మీదా ఒకటి ముక్కుమీదా బలంగా తగిలింది.

శాస్త్రికి వుత్సాహ పులునూ తినే మనిషి! తచ్చేటంత కోపం వచ్చింది. గొడ్డుకు మడిచి కుర్రమూకను తిరిమి తిరిమి చావోట్టాడు. ఆ ఘటం అభిమన్యుకు పద్మప్రస్థాహ్ని ఇందించిన దాని కేమీ తీసిపోను. కాని చిన్న కేదా ఘంధి. అక్కడ ఒక కుర్రవాడు అతిరగవల్సి మహర్గవల్సి గాభిగారై వాడు. ఇక్కడ ఒక పెద్దనాడు కుర్రనానల్సి చెబుదా లెక్కతీసి పరుగురైతేలు చేశాడు

‘వచ్చారా బాబో...’ అంటూ కాంకొద్దీ దూసుకు వచ్చాడు.

అట్లా శాస్త్రి రాళ్ళని తిరుగుతూంటే పడుకు పడుకు ఎదుకుమంచి నెంబడిస్తూ వచ్చిన కోతి అమాంతం కంఠం లోకివచ్చేగా అతిపి పిక్క పట్టేసు నుంది

శాస్త్రి పెద కేక పెట్టి, అమాంతం ఆ కోతి పిక్కను గెండు అరచేతుల్లోకి తీసుకుని, నరికి చంపే ద్రామన్నంతి వెరికోపంతో నైకైతాడు. అంజే—అది తన పాడుగాటి :న్నటి చేతుల్లో కళ్ళు తుడుచుకోనాగింది. అది చూసే మాపులు ‘ఎన్నెందుకు చంపుతావు—’ అని బాటిగా అడుగుతున్నట్లున్నై.

శాస్త్రి జ్ఞానమున్న మనిషిలో మాట్లాడినట్లుగా పళ్ళు పలుపలబడిస్తూ—‘యింతిపేల్తా నా నె తిమీద కెక్కి సవారిలు చేస్తే బో? ఇంకవా—ఇప్పుడు నిన్ను కొద్దామని కిక్కిని తిరుగుతూంటే నన్నే పికుతావా? చూడు నిన్నెం చేస్తానో...’

అది అంతికన్నా తిమాడుగా గెండు చేతుల్ని ఎత్తి దింపం పెట్టింది.

శాస్త్రి పెద్దగా ఆపురించి ‘హాని - నీ యమ్మ కడవు బంగారం కాదు—ఎన్ని లయలే—’ అంటూ చెబిమీద గిల్లాడు.

దాన్ని ఎత్తుకుని వస్తూంటే యింటి కొచ్చే దారిలో, రెండుమార్లు అతిని అరచేతులవరకూ వారి, గిల్లి తిప్పించుకోవాలని యానింది. ‘శాస్త్రి దాన్ని

యంకా హృదయానికి దగ్గరగా తీసుకుంటూ యిలా గన్నాడు. - 'చేసుకున్న ప్రేయసి చెప్పినా వినకుండా లేచిపోయింది. నువ్వు కూడా అటాగే చేస్తావా? ఈ మక్కలు అన్నాక కోతి మెడలోని కొంటి మక్కువకు భయపడగా ఘల్లుమంది. కాస్త్రీ దిగ్గరగా నవ్వాడు.

అతనికి ఆకలి వేసినట్లుగా అనిపించి కోతికేసి చూశాడు. అది బద్దకంగా ఆవ్రలించింది.

'సరే పద—నీ కిక్కడ విండు. రేపు యింటి దగ్గర నీకు పెళ్ళి కూతురి ఉంటాయి-సరేనా, అంటూనే కాస్త్రీ మర్కట సమేతుడై హోటలు ప్రవేశించాడు. మిప్పాపుగా బిక్కియేగా యిదరూ తిరుబంగా రామివాడ కలియబడ్డాడు. కొంతమీకూ ముక్కుకెన్నలే మర్కటనుండి బల్లమీద యింకో చెయ్యి అబ్బో చెయ్యి పడేసి, మగ్గిగా సానిదులో కాస్త్రీ వ్రూది చిల్లార్చిన కాఫీని వుంచగా - అప్పుడం ప్రాగినట్లుగా ఎత్తి గొంతులో బొసుకన్నులై చెదవుల్లో రెడి చిరువుంటూ నారికంత్ బయటపెట్టి తెగపథంగా నాక్కండి మూతి.

ఇట్లా అరగంట కాల తేవమయేవరకూ, ఇంటి దగ్గర చెల్లాయి సరస్వతి రాక వచ్చేస్తూ, కక్కర్తీ కూర్చునివుంటుందన్న విషయం అతనికి సర్దురాలేదు.

'ఇక పోదాం యింటికి—' అంటూ లేచాడు. దాని దృష్టి రిచవైపు లేకు. ఒడులాడులుగా పట్టుకుని పెద్ద పెద్ద అంగర్నీ వేస్తూ యావలొచ్చి చూశాడు. గూమి అక్కడా అక్కడా నులులుపట్టచోట్ల నీళ్లని నిలవేసుకుని రజవటానికి కద్దమనిపించేలానుండి రిక్ష్లా కోసం పరధ్యాసగా అటూ యిటూ కాస చూశాడు. కోతి అదే సందమని తిన్న దూసునరి వుదాయించేసింది. కాస్త్రీ విరుపక్షి నిల్చుండిపోయాడు. వీకట్లో మరొకనవునుంచి అరిటిపళ్ళ ఆత్మన్న లంకి చుకుని పరుగు పరుగున ఎగురుకుంటూ తన కార్య మేకు వచ్చి నిలబడింది.

కాస్త్రీ ముక్కుమీద వేలుమోసి కఠింగా -

'తిప్పు రెప్పు, ఇట్లాటి నెగడ పెంకిపలుచేస్తే నిన్ను ప్రేమించేది నున్న. పెండ్లికూర్చి చేసేది లేదు.'

దుకాణం వదిలివ ఒక ఆడిమనిషి లబో దిబో మంటూ వచ్చింది.

'పొరబాటున వదిలేశాను. ఎత్తు కొచ్చేసింది,' అని తుమార్వలు చెప్పకుని వెలయిచ్చేసి తనూ సరిపంపాడు.

ఎకాయెక్కి యింటికి చేసుకున్నాక చెల్లాయి నుమ్మంలోనే ఆత్మికంగా 'వదిన రాలేనా—' అంది, వెనక మగో బండ్రి గాని రిక్ష్లావంటిది గాని వస్తూ వుండకపోవటాన్ని చూసి.

'వచ్చింది. పారిపోయిన మీ వదిన్న పట్టి తెచ్చాను.' అన్నాడు మందహాసంగా.

'ఏది—'

కాస్త్రీ కోతిని ఎత్తి చూపించాడు.

'ఇదేమిటి? యిక్కెక్కడుంచి—'

చెల్లాయి అడుగు వెనక్కు వేసి దారి యిస్తూండగా - 'క్రొత్తమనిషిని చూడం చేర కోతి కం గారుగా అధిపంట్ల ఆత్మని దామకోబోయింది.

కాస్త్రీ 'ఏనిటి? యిప్పుడు దీనికేమి లోటని—' అనిచిగా మీ వనినే—కాపవశాన—ఎందుకే అమ్మాయి వస్తూవు? అహల్య రాయె పోలేదా? వుదాలకుడు చుంకికకు కాప బువ్వలేనా? నేనేమి రక్కువా—రావ మిచ్చేవాను.'

చెల్లాయికి నవ్వాగింది కాదు. పొట్ట చేత్తో పట్టుకుని—'భలే—అన్నయ్యా! భలే!'

కాస్త్రీ చంకనుండి బాగర్తగా నేలకు దింపాడు. చెల్లాయి సోద్యంగా చూస్తూ—'పీకుతుం జేమో అన్నయ్యా—' అడుగు నవక్కు వేసి 'మా అనుపతిలో నువ్వు ఒక్కరోజు వున్నావంటే మమ్మల్నింపెర్ని పొట్టలు చెక్కలయేలా' నవ్వించి తీరతావు. ఇదివరకు దాక్కుర 'నవ్వాపమ్మ—నవ్వి లేనే గాని వూపిరితిత్తులు సభ్రపడవు' అంటూండే వాడు.'

కాస్త్రీ హొక్క విప్పకుంటూ - 'భయం లేదు. ఎందుకైనా మంచిది. మీ వదిన్న గెండు రోజులు కట్టిపడెనుగ్గరి ఎక్కడికేనా వుదాయించగలడు' అని తానుకోసం వదికి ప్రాతరులక మంచంమంచి బాగా రెండు మూడు మూలల త్రాడును జమిలి వేసి కోతి మెడలోని పట్టాకు కట్టి తన గది లోని కిటికీవూచ కా త్రాడును ముడేసి వచ్చాడు.

అతను యిటు తిరగ్గానే అది కిటికీలోకి ఎగిరి కూర్చుంది. కాస్త్రీ తీరిగ్గా స్నానానికి రేచాడు.

చెల్లాయి జిహ్వాచాపల్యంకొద్దీ అర్థిపండుకోసం అర్థిపాదకు వంగి ఒక కాయ క్రంపబోయింది. అది ఎల్లా పసిగట్టిందో కిటికీలోంచి విూదకు దుమికి చెంప ఛెళ్ళుచునేలా వాయించేసింది.

భయంతో మంచంవరకు గంతి 'రాలో అన్నయ్యా. ఈ వదన పీకుతుండేమో—బాబో...' అంటూ దుప్పటి లాక్కుని వళ్ళు కప్పుకు మంచం నడుమకిక్కి కూర్చుంది.

కాస్త్రీ వచ్చి దాని రెండు చెవులూ పుచ్చుకుని మెలేసి 'జాగ్రత్త' అని పురిమాడు.

సరస్వతి అని దానికి నామకరణం చేసుటం జరిగాక ఒక వారంరోజులు ఆహారీకలూ తిప్పలు పడి దాని కా చేరు అలవాటుచేసుటం జరిగింది.

పెండ్లికూతురుకు జరిగే గౌరవ మర్యాదలన్నీ దానికి జరుగ వారంభించాయి. ఒక యినుపకొలుసు, ఒక పింగాణీకంచం యిత్తడి నూ ప్రత్యేకంగా కొనటం జరిగింది. ఇక్కడకు వచ్చాక మంచి పానదా అదీ వుండేమా బంటిలా తన్నారైంది.

కాస్త్రీ అఫీసుకు పల్లగానే చెల్లాయి కూడా కూడా తిరిగేది. రేగిపళ్ళు వస్తే రేపపంట్లు, బామికాయలు ఒక చేమిటి విడి పడితే అది పుష్కలంగా దానికి పడేసేవారు.

చెల్లాయి వొడినా అన్నా అది వెనుదిరిగి ఎగురుకుంటూ వచ్చి ప్రక్కను కూర్చునేది. దానికి కాస్త్రీ రాక కూడా తెలుసును.

'అన్నయ్యా వస్తున్నాడేమో చూడు.....' అనటం తడవుగా మెట్లన్నీ ఎక్కి అతని గది కిటికీలోకి ఎగిరి కూర్చుని, వచ్చేపోయే గొడుగున్నీ, ముఖాన్నీ పరికిరిస్తూ ఆత్మీతగా చూసేది.

కాస్త్రీ గొడుగు దానికి బాగా నురు. చెల్లాయికి దాని ముఖంలోని సంతోషాన్ని చూస్తూంటే, అతని రాకకు నూదనగా ఆ గొడుగును పీధిమకుపులో చూడంతో దాని కిచకిచల హడావిడికి సంతో ఆశ్చర్యం వేసేది.

అతను గడపవాకా రావటం తడవు ఆ గొడుగును లాక్కుని యాద్యుకుంటూ యిల్లారో అలంగం తిరి

గేది. కాస్త్రీ దాన్ని విడిచి ఒక్క నిమిషం కూడా వుండేవాడు కాదు.

స్నానాలగదిలోకి వెళ్ళితే అక్కడకు, దుస్తులు చూర్చుకుంటూంటే ఆ.చోటుకీ, వ్రాసుకుంటున్నప్పుడు బల్బుమీదా కూర్చునేది.

ప్రత్యేకంగా పుస్తకాల నిల్వజాబ్బాలు ఎన్నో కుట్టించాడు అతను దానికోసం. చెల్లాయి చిన్న చిన్న గళ్ళు పరికిణీలు తయారుచేసి వాటిని తొడిగి అతను వచ్చే సమయానికి ముస్తాబు పూర్తిచేసి తీగ్గా వుంచేది.

తీరికసమయంలో దానికి కొన్ని మనుష్యుల అలవాట్లను నేర్పారు. విదన్నా తిన్నాక చేతుల్లో మూతి తుడుచుకుంటుంది. తన వస్తువుల్నీ యితిరుగున వాపనివ్వను. తనవి కానివి ముట్టగోను. పరికిణీ చొక్కా అసహ్యంగా చూపుకొడు.

కాస్త్రీ ప్లేహితు లెవరై నా వస్తే వాళ్లు న్నలే వరకూ కూడా వుండేది రాను రాను నాయంత్రాలు బీచికి పీకారుకు వెళ్ళటం కూడా అలవాటుయింది.

సమ్మిరిళ్ళ తువ్వాయి చేతికిస్తే అది కాస్త్రీకి పట్టుకెళ్ళి యిచ్చేది.

ఒకరోజున కేసగలు, ఒకరోజున అరిటిపళ్లు, కారల్పూసలాటి వస్తువుల్ని రోజూ ఎవరో వకరు తెచ్చి బీచిల్లో తినిపిస్తూండేవారు. కాస్త్రీకి కోసం రావటం కూడా దానికి తెలుసు.

పెద్ద పెద్ద కెరటాలు ఎగురుకుంటూ కట్టను డీకొంటున్నప్పుడల్లా కుప్పించి కుప్పించి యిసుకలో ఎన్నిరకాల ఆటలో ఆడేది.

కాస్త్రీ మిమెస్సు బీచికి రాకపోకే, ఆ రోజు మాత్రం ఎవరిళ్ళకు వాళ్లు పెందరాళే చెరుకునే వారు.

తరువాత చెలాయని టెడ్ దొరికినందున ఆకు పల్లిలో చేర్పించటం జరిగింది. ముగ్గురికీ కారీయరు వచ్చేది. కాస్త్రీ పుష్కలంగా డబ్బు ఖర్చుపెట్ట వారంభించాడు. స్వయానా రెండు చేతులా చాకిరికి దిగాడు. కారీయరు తీసుగళ్ళటంనుంచి నీట్లతోడ్డం యిల్లు సద్దుకొవటంవరకూ పైనే పడింది. ఒక్కొక్క రాయి చొప్పున తీస్తుంటే కొండైనా తరుగుతుంది యిదొక రెక్కా అనుకున్నాడు లోపల.

3

ఒకమాట నిర్వహించితిమి, అందులోని యాతనలు తాపశ్రమాలనుంచి బైటకు వచ్చిపడ్డాక—పూపిరి పీల్చుకుంగురు స్వీచ్చగా, యేమేమి చేతమని లోపల వుంటుందో, బాట్లన్నీటిని ఆచరణలో పెట్టు గుండుకు సరస్వతికి యివ్వకు 'వీలు చిక్కింది'నే చెప్పాలి.

ఆలోచనలు పరుగెత్తినంత వేగంగా మనుష్యులు కూడా పరుగెత్తటానికి వీలేని గట్టి చిక్కొచ్చి పడింది.

సరస్వతికి చేతిలో డబ్బు లేదు. పది రూపాయలు వుంటేమాత్రం—అది ఏ మూలకూ చాలదు.

మాటమీద మాట అనుకున్న తరువాత 'కాస్ట్రీ' మాత్రం ఏ సౌకర్యమూ, మంచి—చెడ్డా అన్నది చూడకుండానే నిధిలో కెల్చిపోయాడు.

అట్లాటి మనిషిని నిమని అడుగుతుంది? ఎంత పరాధనపు బ్రతుకై నా—తానుగా యివ్వడు సకి రించి సింహగర్జనలు చేసింది!

వాల్తేరు స్టేషనులో పెట్టి, హోల్లాల, మర చెంబు, సజ్జబుట్ట రైలులోకి స్టేషనుకులీ ఎక్కిస్తూ న్నప్పుడు 'సరస్వతి' యిలాగనుకున్నది—'అయినపు ఆ వచ్చే కోపం ఎలానూ వచ్చింది. పోతే పామ్యుని విసుగుగా అనేవాడు జేబులోంచి పదో పదిహేనో తీసి నా మెహం ఎందుకు కొట్టలేదూ' అని.

ఆ వెళ్ళటం తిన్నగా ప్రసాదరావు దగ్గరకు— ఒక్కగాని ఒక్క చెల్లెలు తిన. మాసి కూడా ఎన్నో కోణాలయింది. అక్కడ వుంటే దేనికి అంతగా యిబ్బంది వుండదు. ఈ తిక్క కుదిరాక అప్పుడు మానుగోతచ్చును. అంతగా కుదరక, అన్నగారి యింట్లో వుండిటం యిష్టం లేకపోతుందీ, ఒక కార్డుముక్క గిరికిపాకేస్తే తిండి వచ్చి వున్నట్లా పెట్టినట్లు తీసిగళ్ళదూ—

సరస్వతి ఆలోచించినట్లు వర్తించినట్లు ప్రాజ్ఞారాలైన స్త్రీ ఎవ్వరీ ఆలోచించదు.

స్వర్గం కానీ, నరకం కానీ, కుఖం కానీ, దుఃఖం కానీ—తినా, తిన యిట్లు తన సంసారమే, తినది కానీ—యిది కాదని ముగ్ధులతోట, అధికాదని

యింకొకటోటకూ, కుప్పిగంటులు—వేనూ—పరుగెత్తటం వానర వనితలకే చెల్లుతుంది కాని మనుష్యులకు సామాన్య సంసారటకూ కాదు.

అట్లాటి సాన్వతిని పూర్తిగా కోతించేసి వదలటానికి వీలేదు. ప్రపంచంగా ఒక రకం స్త్రీలున్నారని వారికి తమ యిట్లు తమ సంసారము తమ చుట్టూ మనుష్యులు నచ్చారు. అదుగో వాళ్ళ మనషి చేతి కట్టెలు తెప్పించుకున్నారు అవి ఎండుకట్టెలు—మరి మీరు చెల్లె పచ్చి మొద్దలు—ముఖాన్ని బట్టి అయ్యుతారు కావోలు అడవిలో—యిట్లాటి మాటలాడే వ్యక్తులు అప్రమానూ పొరుగుంటి పుల్లకూరే రుచి అనుకుంటారు.

చంటిపిల్లడ్ని తీసుకుని దెజవాడ వచ్చాక అనుకున్నట్లుగానే తన జీవితము ఆరుకాయలు మూడు పువ్వులుగా సాగుతున్నట్లు సరస్వతికి తోచింది.

ప్రసాదరావుకు రెండు చేతులా గట్టి సంపాదన వుంది. తినటానికి వెనుక పదిమంది ఎవ్వరూ లేరు. లింగూ లిటకూ మంటూ యిద్దరు.

తీగల తంపరలాగ పిల్లలా—లేదు.

అదృష్టవంతులైన బొడ్డున మాణిక్యం పెట్టుకు పుట్టిన స్త్రీ ఎంత సుఖవంతుడో—ఆ యింట్లో ఆ వదినగార్ని మాసి తెల్పుకోవచ్చును అనుకుంది సరస్వతి.

ఆవిడకు రవ్వల ముక్కుపుడక - రెండు జతల రవ్వల దుడ్డులు వున్నాయి. సాయంత్రం కట్టిన మీర మళ్ళి వుదయం కట్టదు. ముద్దులేసి ముక్కూరు నగలు, కోరిన బట్టా కోరిన నగా తెస్తాడు అన్నయ్య.

సరస్వతి తన వదినగార్ని తెల్పుకున్నప్పుడు ఆవిడ వైభోగాన్ని గుణించుకుంటున్నప్పుడు—తన వికాళపట్నంలోని రెండుగదుల డాబాయిలు—ఒకటి క్రింద, ఒకటి పైన—నల్లగా మాసిన కిటికీలు, గరీబులు లేని తలగడాలు, ఒకటి వుంటే ఒకటి లేని సంసారం—యిందుకుపైగా ఏ నాలుగు రూపాయలన్నా బాగ్రత్త చేసుకుందామనే ఆలోచనే లేని తన భర్త అన్నీ జూపకానికొచ్చేవి.

ఒక్కగా వీధినుంచి ఏ వస్తువు కావల్సినా తెచ్చివేసేందుకు నవుకరు కుర్రవాడున్నాడు. వాడే చంటిపిల్లడ్నికూడా ఎన్నుకుని అడించసాగాడు.

రోజూ సాయంకాలం ఏ నీవీమనో పాటకచ్చేకీ
లేదేవ క్లబ్బులో పోతుండవచ్చు.

ఈ సాఖ్యాన్ని కొద్దికొద్దిగా అనుభవించు
మధ్యమధ్యన, చెమటలు కారే ముఖంతో ఎదాపెదా
మాటలు సంఘటన మోసుకుంటూ యింటికి వచ్చే
కాస్త్రీ ముఖం, గుర్తుపకచ్చినప్పుడల్లా ఎవరో ఎక్క
డుంచో బలంగా వినిపించే రాయి వచ్చి గుండెలకు
తగిలే ఎలా వుంటుందో, అంతకన్నా ఎక్కువే
బాధపడాలివచ్చేది.

వచ్చిన వారం రోజులకు పిల్లడికి సుస్తే చేసింది.
డాక్టరు వచ్చి ముదిచ్చాక పదిరోజులకు తగ్గింది.
ఎంత పోషణ బాగున్నా వాడు ఎంతలకు తగ్గిపో
లేక నీలపిల్లడు. వాటికి తగ్గిందో లేదో రెండు
రోజులు తలనొప్పి—ఎల్లాగో అనిపించి తలకు కూడా
పసుకెయ్యాలిపోయింది. సరస్వతి కూడా పది పది
హేను లంఘనాలుచేసి పూచికపుల్లయి కూర్చుంది.
ప్రసాదరావు అవీ యివీ తెస్తున్నాడు. బాగ్రుల్లి
గానే చూస్తున్నాడు. ఇల్లా రెండవనల కూడా
పూర్తికావచ్చింది. కాని యిట్లుంచీ అట్లుంచీ
కాకీ కూడా కదల్చం లేదు. జ్వరం తగ్గింది. అస్త
మానం డీలయిపోయినట్లుగా అనిపించేది లోలోపల.

లంఘనాలు చేశాక జ్వరం కూడా రాలిపో
తుంటే బక్కపలాచగా అంటుకుపోయినట్లున్న
ముఖాన్ని చూటిచూటికి అద్దంలో చూసుకుంటూ
'ఎంత వికృతంగా వున్నాను—' అనకొసాగింది సర
స్వతి.

ప్రసాదరావు స్నేహితుల్లో ముందు వరం
డాగో పెద్దగా నవ్వుతూ పిచ్చాపాటి అడుతు
న్నాడు.

చంటిపిల్లవాడు మధ్యగదిలో చాపవీధి పడు
కున్నవాడల్లా వున్నట్లుండి లేచి పెద్దపెట్టిన రాగా
లాపనకు లంకించుకున్నాడు.

పదిన కాఫీకుంపటి దగ్గర కూర్చుని తెల్లారి
లేచాక ఎలాడోచూడు అతిథులకోసం కాఫీ సరంబా
మాలో మునిగిలేలుతున్నట్లుంది.

సరస్వతి అంతరిక్షమే తలచిపోసుకుని దొడ్లో
అరుచువడ కూర్చుని తలకు చిక్కు తీసుకుంటు
న్నది. పిల్లడి బాకాగొంతుక వినిపించి కూడా నీర
సంతో లేవలేక నిద్రపని అనుకుని మళ్ళీ దువ్వెన

జాట్టులోకి పోవచ్చి ఒక్కొక్కమారు ఎంత జాట్టు
నవ్వుపురున్నాడో చూసుకుంటూ దిగులుగా చరికిల
బడిపోయింది.

అంతరిక్షమే ప్రసాదరావు నీలపిల్ల కిరీటం
తెమ్మని పురమాయించటంవల్ల వచ్చిన నాకరు
మర్రాడు లేదు ఏదీనే పిల్లవాణ్ణి ఎత్తుకునేటందుకు.

ఎవరో వోకరు ఎత్తుకుంటారే అనుకుని పూరు
కుండు సరస్వతి. మధ్యలో కాఫీ కాస్తున్న పది న
'రావమాత్ర—అకలిక కాబోలు పిల్లవాడే డేడుస్తున్న
న్నట్లున్నాడు' అని ఒక చిన్న చక కూడా చేసింది.

సరస్వతి లేవక తప్పిందికాదు. లేచి అల
చూడ్లో పాలపెట్టా యివలెలకు అగి మూత తెరిచింది.
చాచిందా చీమలు. కాస్తో కూస్తో చిగిలివున్న పాల
గుంపెను కాస్తా అనికాతేసిస్తే. వారిక కర్చుకుంటూ
చాపవడికు నవ్వింది.

పిల్లవాడు పెద్దరక్త పట్టాడు. ఎత్తుకుని
దొడ్లోకి వచ్చామనుకుంటుంది.

'ఇంట్లో ఎవరూ లేరు - అవతల పెద్ద మను
ష్యులు మట్లాడుతూంటే—యా గోల—యిదేమిటి ?
కాస్త ఎత్తుకోలేదు ఏదో పిల్లవాణ్ణి?' అంటూ
నచ్చాడు ప్రసాదరావు.

పాలపెట్టా అయిపోయింది చెప్పటానికి సర
స్వతి నోరు రాలేదు. చెప్పారని భయం చేసింది.
కాఫీకవ్వన్నీ 'లే'లో వుంచుతూ పది న 'ఏమిటి
చెయ్యకుంటారు మధ్యాహ్నానికి. రెండు కూరలూ
ఒక పచ్చడి చాలవా—'

'సన్నబియ్యపు పరమాన్నం చేసి వడలు పయ్యి.
అమ్మాయి నీకు వడలు పయ్యటం బాగా వచ్చు
గదాటే—'

సరస్వతి గడప చాటుతూ 'అహ్—' అన్నది.

'ఎచిడా—అచిడవల్ల యేమవుతుంది?' అన్నట్లు
ప్రసాదరావు ముఖంలోనివో చూసినది నడిచి.

సరస్వతి తనదగ్గర పాలు యిచ్చి పూరుకో పెట్ట
డానికి ప్రయత్నించి విఫలమాలైంది. తన దగ్గర
కూడా లేవు. ఎండిన తన రొమ్ములను కాస్తేవు
చప్పరించిన కుర్రకుంక కోపంగా అరిగిటి బిగించి
నవ్వులు మళ్ళీ బాకా అత్తాడు.

సరస్వతికి బక్క కోపం వచ్చి నాలుగు మెత్తింది.

‘ఎందుకమ్మా వదిలా-దేనికట్లా వాణ్ని బాదుతావు? నీకేమన్నా మతిపోతోందా?’ అంటూ వచ్చింది సత్యతూ వదిలే.

అల్లాగే వుంది అన్నట్లుగా దీనంగా చూసింది.

సరస్వతికి ఏమీ పాలిపోలేదు. ఆత్మభిమానం అడ్డవస్తున్నా తెగేసి చెప్పింది—‘పాలిపోవా ఆ గురయిందని.’

‘ఐదే వుండు. మీ అన్నయ్యను పంపిస్తాను.’

అని చిక్కా వెళ్లిపోయింది చనినది వాకట్లా.

సరస్వతికి మొదటిసారి కన్నీరు చెంపలనంబడి కారింది. చెప్పే సమయంలేకుండా ఎక్కడో అప్పున్నా పుట్టించి పాలిపోయింది తెచ్చే కాస్త్రీ చేరులు—అని ఎంతదూరాన వున్నాయో జ్ఞప్తికొచ్చి చెంకేలు పడ్డది మనస్సు.

అభిమానం - దేనికోసమైతే యితరవర్గా గ్రంథాన్ని చెంచుకునివచ్చిందో అది కాస్తా బుగ్గ జేలా ‘అది కావాలి - అది కావాలని యితరులను అడిగాల్సి వస్తోంది.’

వోదిన చెప్పాలనే వెళ్లిపోయింది కాని తీరా చెప్పటానికే బీలేకుండా చుట్టూ ఎవరెవరో మనుష్యులు - విచేతనో క్షణవహారాలు మట్లాడుకుంటున్నారు. మళ్ళీ పుత్తచేతుల్లో వెనక్కు వచ్చింది.

విడిచి విడిచి పట్టాడు పుత్తచేతులు చూస్తున్నాడు. కాస్త కాఫీ పట్టారు ఎల్లాగో వాడికి. నాకరుకుర్రాడు సరిగ్గా పన్నెండు కొట్టాకవచ్చాడు ‘అన్నానికల్లా వండేముగారూ—’ అంటూ.

‘పాలిపోవా తెచ్చి వెళ్ళిమని’ డబ్బులిచ్చింది వదిలే.

ఆ డబ్బులు చుట్టుకుని అదేపాళాన పోయాడు. వాడు మళ్ళీ రాలేదు. పాలిపోవా లేదు. పిల్లవాడి కనుపు వెన్నునంటుకుపోయింది. వాడు ఆకలితో అభూరిస్తూంటే సరస్వతికి అన్న మెట్లా పెద్దంది లోపలికి. ఆమె భోంచెయ్యలేదు. అందుకని వదిలే కూడా చూసింది.

ప్రసాదరావు అరిగటాట బందసుగా పన్నెండున్నర కొట్టాక పట్టబాదకు దిగాడు. వదిలే వడ్డ

సంతా చేసింది. సరస్వతి బట్టడంతోసం పడక పక్కలు వేసింది.

భోజనాలయక రికార్డులు పెట్టడంతోసం పడక గదిలోని రేడియోవద్దకు వచ్చాడు ప్రసాదరావు. అప్పుడు యావత్తు కథా వదిలే అరిచి చెప్పి వేసింది. అతను మంజిపడ్డాడు. ఇంటికి వెళ్లి నాకరు వెగవను బట్టుపట్టుకు తంతా నన్నాడు. తన్నెడం కాదు మనకు కావలసినది ముందు పాలు అని చెప్పాక ఎకా ఎకే మధ్యాహ్నం పులెంపిలో బజారుకు పోయాడు. కొట్టన్నీ కట్టేసి వున్నాయి. అటూ యిటూ తిరిగి పిల్లలుగల బిక్ స్పేహినుడియిల్లు పట్టుకుని బిక్ చిన్న సంచీలో కాస్త గండుపూటలకు సరిపడ్డ పాలపిండి మువైతి తెచ్చియిచ్చాడు అప్పుడతనివాలకం మార్గానికి సరస్వతికే భయం వేసింది. ఇద్దర్నీ కలిపి చెదామడా నాలుగు దులిపాడు.

అప్పుడే కొద్దిగా గోలుకుంటున్నది వైశాఖ మాసం. ఎడగాడ్చూ పెడగాడ్చూనూ. వుండివుండి అకాలంలో వానకూడా కురవసాగింది. సరస్వతికి ఏమీ లోచలేదు. నీరసంగావుండి యేపనీ ముట్టు గుండామనే అనిపించేదికాదు.

పాలుత్రాగాక కాస్తేపు యేడ్చి అట్టే నిద్ర పోయాడు పిల్లవాడు. నెమ్మదిగా వోపిక చేసుకుని మెట్టన్నీ యెక్కడా బావాదకు వెళ్లింది. అక్కడా ఎండకు గచ్చంతా మాడిపుండేమాధగగమంటోంది.

పిట్ట గోడవారనే నెమ్మదిగా నడుస్తూ, ఆకాశాన యిళ్ళకు ముగిపోతూ గోలచేసే పక్షులగుంపులు, చెట్టాపట్టాలు వేసుకుని పూసులాడుకుంటూ పిక్కార్లు కొట్టే స్పేహితుల్లా అక్కడక్కడ జంటలు జంటలుగా మేఘాలు—అంతకు తప్పించి యేమీలేదు. పచ్చిచూడిని ఎర్రటి నూర్యలింబం మునిగిపోతున్నది. దూరాన రోడ్డుమీది మనుష్యులు, వాహనాలు చిన్న చిన్న మూర్తలా అగవడసాగారు. సరస్వతి మెల్లగా పిట్టగోడ అంచుమీద శరీరాన్ని మోపి రవికలో దాచిన చిన్న పుత్తరాన్ని మడతలబిప్పి చదుర సాగింది. మధ్యమధ్యలో నిదానంగా యిటూ అటూ చూస్తూ, మళ్ళీ పుత్తరం చదివటాన్నిబట్టి అది ఆమె యే మాడవసారో నాలుగవసారో అయివుంటుంది—ఆమె ముఖం కొద్దిగా కుంచించుకుంది. అటు రేడువార కాస్త ఎర్రబడ్డది. మళ్ళీ కొంతగా యావ

లకువచ్చి రెండు చేతులూ వెనక్కుమడిచి ఆలోచిస్తూ నిలబడ్డది. ఒకటికి రెండుమార్లు క్రిందివెడిమను కొడుకుకూ వెనక్కుమరిచిన చేతుల్లోనే పచ్చార్లు చేయ నారంభించింది.

ఆ అవధిలో ఆమె వదిలిరాకను గుర్తించివుండలేదు. అవిడ కాఫీకలకు కోతుంబత్తుగు చీర నాజాగ్గాకట్టి తలలో చిన్న సన్నజాజీవెండును వుంచి మిగతా పూలను యివ్వటంకోసమంటూ, సరస్వతికోసం యిక్కడా అక్కడా వస్తుకులాడి, చివరకు దాదామీద ఎవరో మనుష్యుల చప్పుడుకాగా ఆ అరికిడికి పైకి చప్పునవచ్చింది.

సరస్వతిని మారాన్నుంచి మాడగానే చిన్న తమాషా చేయాలని అవిడ పిల్లలా ఆడుగులో అడుగులు వేసుకుంటూవచ్చి వెనుకనుంచి చేతిలోని కాగితాన్ని చప్పున లాక్కుంది.

సరస్వతి తెల్ల తెలబోయా 'నువ్వా వదినా... ఎవరో అనుకుని ఎంత హుడిలిపోయానూ...' ఆ అనటంలో లోపల ఏదో దాపరికం వున్నట్లు గేలిగ్గా యివతలవాళ్ళకు తెలిసిపోతోంది.

'ఈ కాగితం విప్పనా...'

సరస్వతి నేరపురాలిలా మాస్తా పూరుకుంది. పులకలేదు. పలకలేదు.

వొదిన లేనివారవను తెచ్చుకుంటూ—'ఎందుకు నువ్వు అప్రమానా వంటికిగా దిగులుగా ఆలోచిస్తాంటావు? నీ కేదన్నా కావలిస్తే నాతో తప్పవు... నాకు తెలుసులే—నీకు యిక్కడే యింత మొహమాటు...'.

సరస్వతి యీ మాటలాడే మనిషి అంతస్సులోకి చూడాలనుకుని పరిశీలనగా—'అదికాదు వదినా—నా కిక్కడేంటోలు? అడవుండడానే అన్నీ అమర్చే వదిన... నాలోసం ముచ్చెత్తడానికి కూడా వెనుదియని అన్నగారూ... యింకా ఏమన్నా వుంటే నావల్లేపుందారి లాగును...'.

'అడిగినదానికి నూటిగా జవాబుచెప్ప? నీ మనస్సులో ఏదో కదుల్తూవుంటుంది అప్రమానా— అవునా...'

సరస్వతి పట్టగోడమీద చేతులాన్పుతూ—'ఏం

చెప్పగలను—ఏం చెప్పమంటావు వదినా—' అంటూ కూన్యంలోకి చూసింది.

'పిచ్చిదానా—నాకు తెలుసు. ఇవ్వాళ అన్నయ్య వాగంతా చెప్పారు.'

సరస్వతి చప్పున వెనుదిగి 'అన్నయ్యా...' అని నోరు ఆపురించి పిచ్చిగా అధఃపాతాళానికి కృంగిపోతున్నట్లు అయోమయపు మాపులు చూసింది.

వొదిన సన్నజాజీవెండును మడిచి తల్లో వుంచుతూ యిజంమీద చిన్న చిటిక వేసి—'ఏలే నువ్వు పచ్చిపొంగవు నుమా—నీకు జ్వరంకూడా ఎందుకువచ్చిందో నా కివ్వడివ్వకు కొంచె మర్ద మవుతూవుంది. అట్లాటి జీదైనావుంటే నీకన్నా కాస్త పెద్దగదా యింతయిక్క నా వేవిని ఎందుకు వేతావు కాదు?'

'ఏమిక్క—' సరస్వతి అసంబద్ధమైన ఆలోచనల కూకికలోంచి తెప్పరిలలేక రలనుదించుకునే అనేసింది.

'అక్క—నాకు తెలిదనుకున్నావా ఏ? అతను నిన్ను వెల్లిపొమ్మని గవీరినప్పుగతి అదీను.'

వెల్లిపొమ్మనా—అవును అన్నాడు. అంటే వచ్చేశాను.'

'పోనీ స్తేషనుకు వచ్చున్నా టికట్టూ అదీ కొని యిచ్చాడా—'

నాదగ్గరే పదిహేపాయలుంటే, పోర్టర్ని బ్రతిమాలి కొనిపించుకున్నాను.'

చీకటి మసగ్గా అలముకొంటున్నది. ఆకాశంలో కూడా, ఆలస్యంగా వెళ్ళే ఏ ఒకటిరెండు పక్షులలో మినహా అంతా సంచారకూన్యంగా వుంది.

వొదిన ప్రశ్నాపత్రంలో కొన్ని చిక్కు ప్రశ్నల్ని వదిలేసి అపకటంబల్ని సరస్వతి తేలిగ్గా సమాధానాల్ని యివ్వగలిగింది.

చాలా నెమ్మదిగా—

'ఏలే యీ వుత్తరంకూడా చదివినా—'

సరస్వతికి 'యీ వుత్తరంకూడా—' అన్న రొక్కపుపాడి—వెలిక విప్పకోలేక విత్తరపాటూ— ఇంకా యేమన్నా వున్నాయో జాబులు—'అన్ని

ఆగింది. తన సంకయానికి అతరి మిసి తప్పటి గుమని తొచ్చుకుంటుండేమా అనకుని.

‘మీ అన్నకు వ్రాసినపుత్రం—అదే దాని మాటే,’ సరస్వతి సగం ఆశ్చర్యాన్ని లోపల్నే అణచివేస్తూ—‘ఈ పుత్రం ఆయన వ్రాసిందికాదు’ ఆ నేనీ ఆ అనబంబోనే తనకేమీ అర్థ్యంతరం లేనట్లు మాచించింది.

అటులేవ్వరి యద్దకూ దాదామీద కూర్చున్నాడు. వాదిన అనునయ కంఠంతో—‘కూచి న్నటుగా నీవల్ల తప్పించదని నే నన్ను. కాని చటు క్కున అంతి లీగ్గా చల్లి పామ్యని అనటం వుండే, అది అభిమానమున్న ఆదానికి ప్రాణం తీసేసి నట్లే.’

‘ప్రూ...’

‘అదిగా మీలో మీకు యింర నైముఖ్యం రావటానికి తగినంత పెద్దకారణం నాకేమీ గోచ రించటంలేదు కూడాను.’

సరస్వతి పూకాద్దోగికాని ‘పెద్దకారణ మేదో బయటపెట్టలేక పోతోంది ‘వాదిన చాక చక్కగా మళ్లి అంగుకుండి—

‘అంతెందుకు? మీ అన్నయ్య పున్నారా— అంతలా చనువుయిస్తాన్నట్లగుడ్రారు కాని, అబ్బ సమయవస్తే ఆయనమట్టుకు ఎంత మౌనతనం చలా యిస్తానీ?’

‘అల్లాగా—’ అని యింకా చెప్పున్నట్టు చూసింది సరస్వతి. ‘మీవంకేంకో వున్నదే ఒక గుణం, నీకు కోపం రాదంటే చెబుతాను.’ సరస్వతి మందిహాసంగా ‘చెప్ప. నాకు కోప మెందుకు?’

‘మొండిపట్టుదిల. కోపం. అనతిరివార్చ పరిస్థితి మంచిస్తే—కూడా ఆలోచించకుండా తాముకోరి న్నట్లే ఎందుకు జరక్కపోవాలి అని పంఠగించుకో వడం మామూలే—’

సరస్వతి లోపల యిలా అనుకోసాగింది— యీ వరసను తిన్న చెప్పటం లేదుకదా, ఏమీ! ఆవును వున్నమాటంటే తనెందుకు పులికికీ పడాది!

‘అది కాదమ్మా—అరోజు ఆయనగార్కి తల నొప్పి వ్వరమట. ఆ సంగతి నాకేలా తెలుస్తుంది చెప్ప. మధ్యాహ్నం వల్లముందు క్లబ్బుకు యివ్వక

వెళ్తున్నావని చెప్పి మరీ స్త్రీ సమాజానికల్లాను. ఆరోజు చాలామంది కలియటంతల్ల ఆమాటా యాదాటా చెప్పగుంటూ కూర్చుండి పోయం బయట చల్లగావుంటే కొబ్బరి చెట్లనీడను చేసు కుర్చీలు లాగున్ని. నా చిన్ననాటి స్నేహితులు ఒకరిద్దరు కలిశారు. చెప్పాడూ—అరోజు బాగా యెనిమిది దాటాకే యింటి కొచ్చాను. తప్పల్లా కొంచెం ఆలస్యంగా యింటికి రావటం—తను అంత క్రిం ఎన్నిమాట్లా రెండో అట. సివీమాకు వెళ్లి కూడా అర్ధరాత్రి ఆపరాత్రి రావటం లేదూ— అదన్నీ పట్టించుకుంటామా? దానో మొదలెట్టారు ఎక్కసకా—యగవాడు తిరక్క ఆదిది తిరిగి చెసిందిట. నాకు పొళ్లు మండి నాలుగు రోజులు యేగుస్తూ పడుకున్నాను. ఎందుకులే అన్న ముక్క అనలేదు. పలకరించిన పోషాన పోలేదు. అంతటితో పూరుకోవచ్చునా వుండుమీద కారం జల్లినట్టు అమ్మకు పనివేళా ఒక కొంటిపుత్రం రాశారు. అసలే ఆదివ అతిమ్మారం. అటుకు కూడా వ్రాతాక నాకు హిలోపదేశాలు చెబుతూ చాలా భారతమంత జాలువ్రాసింది. ఇదేమిటని ఆయన్ను అడిగితే వెక వకా పకపకావత్వ—యంచీ చెడ్డావుంటేనా... పూరుకోలేదు. కోపం కొద్దీ అనేశాను. నేనేమి కాపురాలు త్రవ్వుకుని లేచిపోయే మిసి నను కున్నారా—యింత కుష్టు మీ కడుపులో పెట్టుకుని ఎందుగొచ్చిన పటకారమని—’

సరస్వతి సావధానంగా విన్నాక తన కథతో పొల్పుకోకుండా వుండలేకపోయింది. ఎంత వద్దను కున్నా తన విషయానికొచ్చేసరికి తప్పంతా అతరి తగ్గిచేసినట్లుగా నాదించటానికి అంతిరాత్మ ససే మిరా రావప్పటం లేదు.

‘లేదామా సమా...’ అంటూండగానే ‘అయ్యో—పిల్లాడ్ని వొక్కడ్ని వదిలేసి వచ్చా మ్రా’, అంటూ సరస్వతి గబగబా మెట్లు దిగింది.

లోపల అన్నగారు ఎత్తుకుని అడిగిన్నవాడల్లా సరస్వతిని హుద్దంతో ‘యింకే—అమ్మాయీ’ అని అందివ్వబోయాడు.

• సరస్వతికి నవనాళ్ళూ కృంగినట్లయి తలకాయ నార్చి తప్పచేసిన మిసిలా పిల్లాడ్ని అంతుకుని

అక్కడ నిల్చుకుండా నాలుగంగళ్ల దొడ్లోకివరు గతుకొచ్చేసింది.

వొదిన సరస్వతి చెతులోంచి బాగున్న కాగిరం ముక్కను చదవాలనే కుతూహలంతో నేరుగా పడకగదిలోకి వెళ్లి బెడ్ లైట్ స్విచ్చి నొక్కి లలగడ నానుకొని మెల్లగా కాగితపు మడ తలను విప్పసాగింది. ఆ రావటంలో మ్య గదిలో కుర్చీలో కూర్చున్న ప్రసాదరావును కూడా ఆమె గమనించలేదు.

ఎటువైపునుంచి వచ్చాడో ప్రసాదరావు గ్రద్దలా ఆ పుత్రరాన్ని కాస్తా ముక్కున కర్చుకుని నిశ్శబ్దంగా పుడాయించే యత్నంలో వున్నాడు.

ఆమెకు చాలా కోపంవచ్చిందనే చెప్పాలి. పగడుంగా—‘నావిద వాటిలే అని, మీరు గనుక చదివితే...’

‘ఇందులో యేమిటి వుంది?’

‘నాకు తెలీదు.’

‘ఇది పచ్చిఅబద్ధం. పోనీ ఎక్కడుంచి...’

ఆమె యింకా కోపంగా—‘ఎక్కడుంచా నా బ్రాద్దంనుంచి’

‘అది కూడా నేనే పెట్టాలి. నాకు బ్రాద్దం పెట్టే వాడు కలిశేవరకూ నీకు బ్రాద్దం కావాలనుకోకు.’

‘ఏమిటి పుభిమంటూ తిని కూర్చుని చావుని మీదకు పోతున్నారు’ అంటూ వచ్చింది సరస్వతి. ఈ ముక్కలు అనే డ్రైర్లం ఎట్లా వచ్చిందో వది నకు అర్థంకాలేదు. ఆశ్చర్యంతో—‘ఏదీ ఆవిడ పుత్రం ఆవిడ కిచ్చేయ్యండి.’ ప్రసాదరావు రూక్షంగా—‘ఏలే ఆవిడ పుత్రం సుస్వందుకు తీసుకుని చక్కగా మడతెల్ని విప్పి కులుకుతూ చదువుతున్నావు?’

‘నేనేమీ చదవలేదు.’

సరస్వతి యిద్దరితనూ తీర్చి ధోరణిలో—‘నేనే యిచ్చానరా బాబూ—అందులో యేమీ లేదు. మా ఆజ్ఞకును చెల్లాయి వ్రాసింది.’

కథ అడ్డం తిరిగిందనుకుని—

‘చెల్లాయా...యింకా మీ ఆజ్ఞన చార్జీటు యిచ్చాడేమో ననుకున్నాను నేను.’

ప్రసాదరావు మెల్లగా బాదుకోబోతున్నాడు. వదిన గడుసుతనంగా ‘పాపం! ఎందుకు చారు కంటున్నారు. ఏమి వ్రాసిందో మీరు కూడా వివరించండి. అసల మళ్ళీ నేను ఫలానా అని తెలిసే సమ్యేధిలో వుండగా.’ అనేనీ సవ్యతూ ‘చిన్న పుత్రరమరా—పెనసలుతో వ్రాసింది పాపం, చదువుతాను—మీ ల.స. వొదినకు చెల్లాయి ననుస్కారములు. అంతా తేమం. మీ తేమం, చంటివాడి తేమం బూత్రిగా తెలియబడలేదు. అన్నయ్య కోజా కోజాకి మారిపోతున్నాడు. నాకు భయం వేస్తున్నది. ఈ మధ్యన నువ్వు వివాహముకుని పేదనుకు వెళ్ళావు. సరే—అవేళ్ళ పస్తా దారిలో ఒక కోతని పట్టు గొచ్చావు. దానికోసం ఎంత డబ్బు కర్చుపెడు తున్నాడో చెప్పటానికి తీలేదు. నేనూ మొదట్లో కాలక్షేపంగా ఎంతో సరదాపడ్డానుకాని ఆ ప్రవర్తన చూస్తున్నకొద్దీ ఎందుకో నాకే దిగులు వేస్తున్నది. ఆ కోతి తెచ్చాడన్నా నా—దానికి నీ పేదపెట్టాడు. అందరితో అది నా భార్య—చాలా విశ్వాసంగా వుంటుంది. అని చెబుతుంటాడు. ఇదింతా మాస్తాంటే నాకు నువ్వు ఎంత చివ్వనవ పే అంత మంచిదని తోస్తోంది. నా ఆరోగ్యం కొంచెం బాగు. నావలన రివ్యలుంటే తీయించినస్తావని తిలుస్తాను. చిన్న నాన్నకు ముద్దులు. చెల్లాయివ్రాలు.

పుత్రం చదివాక వొదిన ఏమీ మాట్లాడలేదు. సరస్వతి తిలమవార్చి నేల మాపులు చూపసాగింది. ప్రసాదరావు ప్రబుతమ భింపరుస్తూ—

‘బావ నోజాకోజాకి అద్దం కోతలా మారి పోతున్నాడే—’

ఈ హాస్యానికి ఎవ్వరూ వద్యలేదు. తదిన కణికంగా మాసింది. ప్రసాదరావు ఇద్దరుని ‘నల్లవా—’ అని సరస్వతికేసి చూశాడు.

ఆ నల్లవా అనటంలో దిగ బెట్టివస్తాననే ఆద్రం ఎక్కడా సరస్వతికి తెల్లలేదు. గ్రహించిన వదిన భర్త వాక్యాన్ని ఇద్దరూ ‘నీకు వళ్ళిలం యిష్టంగా వుండకపోతే ఎందుకు అయినే యిక్కడకు రప్పించే యేర్పాటు చేస్తేసరి!’

సరస్వతి నంటనే ‘చారు’ అనేనీ మళ్ళీ చవ్వన సిగ్గుపడిపోయింది.

(ప్రసాదరావు నవీగాడు. 'నే నరకు పంపమని
ప్రాసించాని! సమాధానం వ్రాయలేదు కూడా.')

సరస్వతి గాబరాగా తలెత్తింది. అంతవరకు
తన్ను పంపమంటూ బాటు వచ్చినట్లే ఆమెకు తెలి
యదు. చెల్లాయి వుత్తరం పూర్తిగా యిప్పుడు బోధ
పడినట్లే.

ఆ కాత్రి పసిపిల్లడిని పక్కలో పెట్టుకుని
యేడ్చినది యేడ్చినట్లే వుంది సరస్వతి. అప్పుడు యిల్లా
అనుకోసాగింది—'నేనే పాపిష్టిదాన్ని. చేతు
లారా నా కష్టాలు నేను కోనితెచ్చుకున్నాను. మా
అన్నయ్య తదివా నన్నెంత గౌరవంగా చూస్తు
న్నారో చెల్లాయిని ఆయనట్లా చూసుకోవటం
సహించలేకపోయాను. నా అసహనం నన్నుకోరివి
చేసి పారేసింది. ఆయన కోరివి తెచ్చి దానికి నాపే
గెట్టారని అభిమానపడి యేం ప్రయోజనం? ఎవరు
విన్నా చివరకు నేను చేసిందే కోరివని అంటారు?
ఏ మొహం పెట్టుకుని నేను ఆ మహారాజు పంచలకు
చేసుకోనేడి?' సరస్వతి ఆలోచనల బగవులో
దొర్లిన గంటలను గుర్తించలేక, కోడికూరివని అప్పుడే
తెల్లారిందా అనుకోసాగింది.

4

బండివచ్చి గుమ్మంముందు ఆగింది. చదువు
తున్న పుత్రక పుటల్నొత్తించి ప్రసాదరావు
ముందుకు చూశాడు. అప్పుడే ముగించి విడచిన
కాపీకప్పు నొత్తించటంకోసమని ప్రశ్నకంగా
వచ్చిన నోడిన నోరు తెరచి విస్తుబోయి చూస్తున్నది.

మెట్టదాకా వచ్చాక— 'మేమేనరా—ఏది
టట్లా గుడ్లెప్పుగించి చూస్తున్నాడు?' అంటూ చైకి
రావటంకోసం పూరితర్రను బలంగా నేలకు అడిమి
బెసుకకు వినిపించేలా—

'అమ్మో—నువ్వుకూడా నాలో లుకుంకున
యింట్లోకి జొరబడకు. పశువుదానివి యింకా,
కొస్త పాపాన్ను లోపలకు జేరవేయించు.'

చాక్రం ముగియడంతో అతరల చేతులోని
సిగరెట్టును బహు చాకచక్రంతో సురిమేసి లేస్తూ
ప్రసాదరావు వాకిట్లోకి గబగబా నాలుగడుగులు
చేశాడు.

గుమ్మంలో నిల్చున్న పార్వతిమ్మ—'ఏంరా
నాన్నా—కులాసా? కాకి పెళ్లామని బయ్యలేరదీస్తే
తున్న పాశాన యిలా వచ్చేళాం. మీ నాన్న
గారిలో ఏదొచ్చినా నోట్లొకటా నోట్లా వుండ
గానే కావాలి పనులు. లేదీ లేచిందే పరుగు.'

'నువ్వు లోపలికి నడు—నేం చూస్తూనే...'

తరువాత జబ్బానాలాతో చిన్న యుద్ధకాంఠ
పావుగంటసేపు జరిపి డబ్బులు మొహాన్ను విసిరి
గొట్టాక, మెల్లగా లోనికి తచ్చాకు ప్రబుద్ధకు
ప్రసాదరావు.

అప్పటికే తల్లికూతుళ్ళు సాళ్ళగ్రంథం భూభి
మానాల్ని ప్రకటించుకోవటం కుకలప్రశ్నిలవరకూ
సంభాషణ రావటం జరిగింది.

ప్రసాదరావు వచ్చిచూసిన దృశ్యంయొక్క
సందర్భం యిది.

సరస్వతి తల్లిని రెండుచేతుల్తో పట్టుకొని
వెక్కివెక్కి యేగుస్తున్నది. ముసలాయన చంకలోని
పిల్లవాడు పంకిన ఆయన మిసకట్టును చూసినంతసేపు
చోద్యంగా చూచి, చేతుల్తో అందుకోవటంకోసం
విశేషించి యత్నిస్తున్నాడు.

ప్రసాదరావు భార్య పూరంత గొంతుకతో
వార్తల్ని చదువుతున్న రేడియోగొంతు నొక్కివచ్చి,
మెల్లగా సరస్వతిని దొడ్లోకి నడిపించుకువల్లింది.
ఆడవాళ్లు ముగ్గురూ విడిపోగానే ముసలాయన కళ్ళు
జోడును మనుమడి బారినంచి భద్రంగా రక్షించు
కొంటూ కొడుకు నుద్దేశించి 'ఏనిటి కథ?'
అన్నారు.

ప్రసాదరావు తనకేమీ తెలియనట్లు 'వృ'
ఆ నేసి పూరుకున్నాడు.

'ఎప్పుడు రావటం?'

'నెల్లాళ్ళయి—'

'నాకు తెలియలేదే...'

కొడు కేమీ జనాదిత్యకపోవటంచూసి—
'యిదా...నాకేమీ తేమసమాచారాలు తెలియక
పోవటంచేత ఒకమారు అట్లా నల్లరానా అని కూడా
అంటూవచ్చాను. మీ అమ్మో—తల్లి చందోడిమనిషి
ఎద్దు ఎండకు లాగితే దున్న నీడకులానికానంటుంది.'

‘వెర్చికావలసింది. కదంతా అర్థమయ్యేది—’
చేత్తో చిన్న పూచికపుల్లను నిరిచి కళ్లుమట్టుకుంటూ
నసిగాడు టర్పిన్ సహా వెనక్కు వడుం నిరుచు
కుంటూ.

‘హా, హా—ఏదోవుంది.’ అన్నారు ముస
లాయన.

పూచికపుల్లతో గాలిలో నూచిస్తూ ‘ఇప్పుడేం
లాభం అనుకుని—అటువంటి సంబంధం చేశాక—’

ముసలాయన ఒక్కమాటు బుబాల్ని దులుపు
కుని చేతిలోని కర్రను టర్పిన్ వెనుక ప్రేలాడేస్తూ—
‘ముసలాడి కబుర్లు నీకు పచ్చిపచ్చిగా వుంటాయిగాని,
యీతల పూర్తిగా పండేదాకా నాకరీచేకానా,
దేశంకాని దేశం అక్కడా యిక్కడా వుంటూ
వచ్చానా, ఎన్నిరకాల మనుష్యుల్ని చూడలేను?
అంతా ఒక్కలా వుండరు. అదలావుంచు. ఎప్పుడూ
మనమే సెగలనుకునే మన సత్వంకల మనుష్యుల్ని
చూశాను. కొన్ని సందర్భాల్లో గెలుస్తూ మళ్ళీ
వోడుతూ జీవితంసాగించే వ్యక్తుల్ని చూశాను.
పట్టా విడువూ అన్న దుండారి. అదిలేని వ్యక్తుల్లో
అందులో హమేకా మనమే ముందుండారి మనమాటే
సెగారి అనుకునేవార్యో జీవించటం ప్రమాదకరం.
మీ అమ్మవుందా—అది కాపురానికొచ్చిన
క్రొత్తల్లో వట్టి అడివిగొడ్డ. మొరాయింపటం కర
వటం వుండేదికాదు. ఆఖరికి నాకు తెలియకుండా
అణా అర్థాతీసి యే బోవులదబ్బాలోపన్నా జేరేసి
ఒక పదిరూపాయలు చేస్తుండేమో అని చూశాను, ఆ
తెలివిలేకుండా లేవు. కాని అట్లాటి మనిషిలో
కాపురం నాకేమీ కష్టమనిపించలేదు. కాని మళ్ళీ
మీ చిన్నత—చచ్చిపోయిందిలే, నువుపుట్టాక.
అంచేత తెలిదు. అవిడ మొగుడ్ని రాచిరంపాన
పెట్టేదని నలుగురూ అనుకునేవారు. నాకేం మొహ
మాటం లేదు. అడిగేదామా అన్నంతవరకూ వచ్చింది.
కాని మామూమామూ అడవిడ్డా నేనేమన్ను. ఒక
మాటు దాన్ని పుట్టింటికీ తీసుకొమ్మంటే నేనే
బయల్దేరి వెళ్లాను. గుమ్మంప్రక్కనే స్కూలు. ఆ
బడిపిల్లలు కిటికీదగ్గరకువస్తే పల్లంలో నీళ్ళ దొడ్లో
అంతా కనబడుతుంది. అప్పుడు వాళ్ళదో అంటున్నారు.
ఇది వాళ్ళను చెరిగేస్తోంది తిట్లతో. ఏదిటే ఆ పిల్లలు
అంటున్నది అని అడిగాను రావటంతో. ధాని! నా

మీద కూడా కోపమొచ్చింది. తరువాత తెలిసింది
‘అయినకాడీ! అణాపరక—’ అని పిల్లలు నీలుస్తూ
రవి. బబాని! ఆ పూర్ణో పనిమీద బయలుదేరితే ఏ
గోడమీద చూసినా అయినకాడీ! అణాపరకా. ఒక
గుంటవెడవని పిలిచి ‘ఏంరా—అమాట’ అన్నాను.
వాడు నవ్వుతూ పరుగెత్తుకుపోయాడు. నేను స్వరిహా
కొంటిమనిషిని—ఆరోజు దీపాలుపెట్టాక దాల్లో
ఎదురైతే ‘ఏదిటి బావా—అయినకాడీ! అణాపరక
అని రాసుంది మీ యింటిమీద—’ అని ఖర్మంజాలక
నోచుకారాను. అగ్గిదుగ్గుడకూడు. ఎట్లాగో తెలుసు
కున్నాను. ఒకరోజున వుడయం తి గంటలకు బబాని
కని బయల్దేరి, ఏవో ఒక తోటకూరకట్ట కాసిని
పచ్చిమీరపకాయలతో అశుగు పెట్టాట్ట యింట్లో.
స్కూల్లో ఒకటికి బెల్లకొట్టారు అప్పుడు మీ
చిన్నత—చింత రుప్పలాటి తిలేసుకుని తిడిసిన మీరతో
పుగుముకుంటూవచ్చి ‘ఏదిటి తిగలేకావు?’ అందిట.
‘ఫలానా—’ అన్నాక ‘ఎంతయింది?’ అని గర్జిం
చిందిట. ‘అణాపరక—’ అన్నాక ఆలస్యమయిం
దని కాపనార్థాలు పెడుతూ ‘ఇంతేనా అయినకాడీ
అణాపరక!’ అంటూండగా స్కూలు పిల్లలువిని ఆ
ముక్క పుచ్చుకున్నారు.

ఇంతకథా నీ కందుకు చెప్పానంటే, అవిడ
బాలికే అచ్చంగా మన సరస్వతి.

ప్రపాదరావు రూతుంగా—‘మీ కసలు ఏం
తెగిదు. మీరు దానికి చాలా అన్యాయం చేశారని
నేననబోతున్నందుకు ముందుగా యింత చరిత్ర
చెప్పగొచ్చారు. నాకు తెలుసు వాన్నా—ఇంకా
ఏం కావాలి? నిల్చున్న బాల్కన చంటివిడ్డతో
యింట్లోంచి చామ్యని అన్న మనిషికి ఏపాటి
సంస్కారం వుంటుందనుకు నేడి?’

‘అరెవలాటి మనిషి కాదు.’ ముసలాయన సమ
ర్థిస్తూ కట్టిగా అన్నాడు.

ప్రపాదరావు తుణంగేపు లేచి నిలబడి పరు
షంగా—‘మీరు చేసింది తప్పుకాదని సమర్థించుకో
వటంకోసమే చూస్తున్నారు గాని మన గౌరవం
ఏమాత్రం అతిగాదు నిలబెట్టాడో ఆ విషయం ఆలో
చించటం లేదు.’

ముసలాయన యీలాగా ‘అమ్మీ కొంచెం
‘టీ’ పట్టా. నువ్వుతుకు దేవతలకు పంచాంగాలు

‘బేబున్నాడు.’ అనేసి ‘హోహోరా నాన్నా—
హోహో...’ అని ప్రసాదరావు నుద్దేశించి అన్నారు.

ప్రసాదరావుకు వోటను యిష్టం లేదు. ఆయన
వాదించి తన చేత అవుననిపిస్తూనే భయం లేకపో-
లేదు లోపల. అదికాక స్వయంగా హాకురి విష-
యంలో ఆయన అల్లుడిపక్షం తీసుకోవోకటంచూస్తే
తనకే ఎల్లానో కద్దుగావుంది. అందుచేతే లేచి తప్ప-
కుపోవాలని చూశాడు.

ముసలాయన అన్నారు.

‘ఈ ఒక్కచూట విను. నీకు తెలిసింది, చాలా
మంది అనుకునేది మూఘ్యలంతా డబ్బుగలవాళ్ళు,
లేనివాళ్ళు అనే. ఈ రెంటి మధ్యా సంబంధబాంధవాలు
పొసగవ నే. పైగా యీ విధిజనలో తప్పందంబాను
నేను. మనుష్యుల్ని తత్వాలవారీగా విభజించి పరీ-
క్షించాలంటాను. కాస్త్రీని నేను అట్లానే కొల్పి
చూశాను. అతను యితరులకు కష్టం గలిగించడు. ఇత-
రులు తనకు కలిగిస్తే ఒకటికో సహించి వ్రాసుకుం-
టాను. బస్. యిక నీవు వెళ్ళు.’

‘మరి యీ జరిగిన రాష్ట్రాంత సిద్ధాంతాలన్నీ,’

‘ఏ రాష్ట్రాంత సిద్ధాంతాలు...?’

‘ఇదిగో ప్రత్యక్షంగా కనబడుతున్నదే పుట్టిం-
టి కోరిత్యటం—’

‘హా! అదా - ఏదో మాటామాటా వస్తే
అమ్మాయే వచ్చేసుండచ్చు. మన బంగారమే మంచి
దని ఆస్తమానూ అనుకోవడం తప్పరా. ఎదటివాడి
కంట్లో దూలం పెరికేముందు మన కంట్లో నలుసు
అప్పురించించేమో చూసుకోవద్దూ.’

‘మాగుగోవారి—’ అని కోపంగా అనేసి
ప్రసాదరావు చరచరా విధిలోకి వడిచాడు. సరిగా
అదే సమయానికి ప్రక్కగదిలోనే వుండి యావత్తూ
కాకపోయినా కొంత కొంత విన్న ప్రసాదరావు తిల్లి
యీవలకు వస్తూ—‘ఇంకా కొంతపలో అడుగుపెట్టి
పది నిమిషాలు కొలేడు. ఏమిటి వాడినల్లా వెర్రెక్కి-
స్తున్నారు? ఏదో మర్యాదగా వచ్చాం—నాట్రాజా
లండి మర్యాదగా వెళ్ళాలని లేదా మీకు?’

‘హమ్. వ్రాసుకో నే—తగుదనంబూ వచ్చావు
నరాన. నేను భర్తతోసరి పాటుపడుతాను. ఎత్తుడు

ఎక్కడెక్కడ భర్తం వశస్తుందో అక్కడల్లా పుట్టు
కొస్తానని కృష్ణపరమాత్మ చెప్పలే. గీతల్లో...’

‘ఒకా - యిది కామాను ఆ అవతారం.
చూడండి. అవతారంగా నిల్చి మనస్సులు నొచ్చు
తాయి. వాళ్ళే అజ్ఞానులు కొరు. ఎవళ్ళే వాళ్ళంత
వాళ్ళు వాళ్ళయారు. మీ దూరికే నోటికొచ్చి
నట్టల్లా.....’

‘నువ్వు ఫో—ముందు అవతరికి...’ ముసలా-
యన గర్జించారు. మగ్గలో కోడలు-తచ్చి—‘మావయ్య
గారూ మీకు వోల్లీ ను తెచ్చేవా.....’ అని సమా-
ధానంకోసం నిలబడ్డది.

‘ఏవి మర్యాద? ఏవి మర్యాద? చూడు పిల్ల
లంటే అలా వుండాలి.’ అనిడకు వినిపించలేదు ఆ
మాటలు. మళ్ళీ అందుకుంది.

‘ఎవరే మీరు ఏమిటి అమ్మాయిని దాన్ని కొర్ర
పలకరించారా?’ అయిన ముఖం కుంచించుకుని
‘పోదూ—నీ తెలివికే సంబోషిస్తున్నాను. నేను ఆ
విషయం ఎత్తికే అది చిన్నబుచ్చుకుని ఏడవదూ—’

ఇంతలో వోల్లీ ను పుచ్చుకునివచ్చిన కోడలును
పరామర్శగా ‘మీ అమ్మా అంతా బాగున్నారా?
బాబు లాస్తున్నారా?’

తల వ్రాస్తూ కప్పును బల్లమీద వుంచి—‘అ త్ర-
య్య...మీరు...’ అంది. అవిడ అధికార పురస్కర-
మైన ధోరణిలో—‘నాకేం అక్కర్లేదమ్మా. అబ్బ!
అందులో ఏదో కోడిపిల్లసాన కూడా వేస్తారట.
రామ! రామ! ఆ వోల్లీనల్లా అనీ అట్లాటి నూకాలు
బస్తీవాళ్ళూ నాగరికులు మీకు గాని...’

ముసలాయన లేచారు. మీది నిల్వకండువాని
ఎక్కడ తిగిలించటమూ అవి యిటూ అటూ చూస్తున్న
ఆయనకు ముసలావిడ మాటలు వినిపించాయి. చేతి-
లోని కండువాని అందుకోవటంకోసం వస్తూన్న
కోడిల్లు క్షణించి—పద్ధతి చదివే ధోరణిలో ‘దుచి
పాకము నాబుకగా కెరుంగునీ, తెడ్దది కూరలో
కలియ’ అని ప్రారీక అన్నాడు భాస్కరకళికర్త.

ఆ అమ్మాయి కండువా వంకేని తగల్పుటం
కోసం అక్కడనుంచి నివృత్తిమించాక అవిడ యీ
అన్న-ముక్కలకు వ్రాసుకోలేదు.

‘పిల్లలదగ్గర అట్లా తీసిపారేస్తూవస్తే నేనంటే యేమన్నా చీమకాలంత గౌరవం వాళ్లకి ఎందుకుంటుంది?’

‘అందుకే అన్నారే చెరిదానా—మొగుడు తిడితే మొగసాలవాడూ తిట్టాడని.’

‘నాకు గౌరవం అనేది లేదని ఎల్లానూ తెలుసు. మీతో దేనికి గాని వాదన—అమ్మాయి సంకతి కాస్త కనుక్కొండి మీరు వెళ్లటమో, అలాగాకి కబురు చెయ్యటమో—’

‘ఏమని? నువ్వు కాస్త నోగు మూసుకుంటే అన్నీ అవుతాయి. కాశీనుంచి వచ్చేప్పుడు చూద్దామలే.’

‘దారిలో పనిగదా—’

మనలాయన క్రుద్ధులై నిస్సాకారంగా—
‘ఇప్పుడు నావల్ల కాదు. వచ్చేటప్పుడు చూద్దామన్నానుగా.’

ఐదేడ ప్రక్కకు తిరిగి వెనుకతో కళ్ల నొత్తుకుంటూ బొంబురు చేసుకున్న గొంతుకతో ‘అంటే దాని ఖర్చు. రేపు ప్రాద్దున్న నలుగురూ ఏవయ్యాయి అమ్మాయి యింకా యిక్కడేవుండేమంటే నేనేమని చెప్పేది? నలుగురూ నన్ను దుయ్యబట్టకుంటారుగాని...’

ఆయన ఒక్కమారు లేచినిల్చాని—‘చాలా యింక అధికప్రసంగం చెయ్యకు. ముందు నువ్వే మా అమ్మాయిని వొడిరేకాడని నలుగుళ్లనూ చాటాచేటట్లున్నావు.’

‘నావ్! రామ! రామ!’ అనేసి ఆవిడ నెమ్మదిగా అక్కడ్నుంచి నిష్క్రమించేలోపున ఆయన నున్నటి తలను పడేపడే రాసుకుంటూ పచ్చార్లకు ప్రారంభించారు. దూరంగా నేలమీదకు గంటన్నర క్రితమే వదలివేయబడ్డ మనవకు అక్కడే నిద్ర తీసి ఆప్పుడే లేచి మెడను రిక్కించి తాళిగారి పచ్చార్లను బుర్ర రాసుకోవటాన్ని పరికిలనగా చూడసాగాడు. కాని అట్లా నాడు ఎంతోసేపు పెద్దమనిషి తరహా అభినయించలేదు. చరదరా మోకాళ్లతో ప్రాకి ఆయన అప్పటివరకూ కూర్చున్న కుర్చీమీదులు వుండే విరుగుడుచాద గుండ్రపల్ల క్రిందకుచేరి, అంతక్రితము ప్రసాదరావు నలిపి విశిలేనీన సిగరెట్టు పీకలను

కునాయనంగా ప్రోసచేసి వాటితో అడుకోవటంలో నిస్పృహయూడు.

తాళిగారు ఆలోచనానుగ్గులై యిట్టుంచి అటూ అట్టుంచి యిటూ నోవలీను అరిగేదాకా పచ్చార్లు చేతాటకాని బల్లక్రింద అడుగుంటున్న మనుష్యుని పోల్చుకోలేకపోయాడు.

మనలావిడ వంటలోకి దిగింది. కోడలు బహు బాగ్ర త్రోవో మడిగట్టుకుని ఆవిడకు అడియిది సరఫరా చేస్తున్నది. కాని యీ వ్యవహారంలో ఏమితిం చెప్పుతిగ్గులు వచ్చినా అతిగాదు సహించి వూరుకోను—‘నేను కాపురానికొచ్చిన క్రొత్తగా...’ అంటూ ప్రారంభిస్తుంది.

ఇదివరకే అంతిమాత్రపువని—సరస్వతి కిప్పుడు చేతికి నిండా తీరిక. గంటసేపు కూర్చుని తీరిగ్గా జడ అట్టుకున్నది. తరువార తువ్వాయి సబ్బుబిళ్ళ పుచ్చుకుని స్నానాలగదిలోకి వెళ్లింది. అయ్యో యింత నిదానంగా పనులు చేసుకుంటూ కూర్చుంటే అవతల వంటా అదీ చూసుకోవాలి, యిల్లు దక్కబెట్టుకోవాలి అనటానికి యిది తన యిల్లుకాదు. ఈ పనులు పూర్తిచేసినకాలంలో అదించవలసిన ఆ బాధ్యత, అదీ తనకు లేదు.

అది చాలా చిన్నగది. ఒక ప్రక్కంతా పొగతో నల్లగా మసిబారేపోయింది. క్రిందగా ఒక పెద్ద పొయ్యిలో భగభగ మండుతున్నవి నాలుగు పెద్దకట్టెలు. ఆపైన వెడల్పైన నల్లటి రాగిగాబు. అందులో రెండుబిందెలనీళ్లు ఏకధాటిక సలసలా మరుగుతాయి. కట్టెలు బాగా మండుతున్నవేమో, ఒక వైపునుంచి కేగలు వస్తూండగా, సరస్వతి తలుపులు బిగించి, వర్చీపీటను లాక్కుని, అందుమీద ఒక కాలునుంచి పోసుకుంటూ నీళ్లు—మధ్యమధ్యను వొళ్లు దుడ్డుకున్నచోటే మర్చిమర్చి దుడ్డుతూ గంటన్నరసేపు జలకమాడింది. అంతసేపూ తన వొళ్లు తాను చూసుకుంటూనే వుంది. చేతులు నీళ్లను పోళంగా తొలుపుతూనే వున్నాయి. స్నానం పూర్తవుతూనే వుంది. కాని మనస్సు మనస్సులో లేదు. ఇప్పుడు తన బ్రతుకు పరీక్ష తప్పిన కుర్రవాడి మోస్తరయింది.

అంత వేడినీరు శరీరంమీదుగా పడుగేడుతూ న్నువ్వుకు సరస్వతికి తన కాపురం. మొదటి దినాలు

గుర్తకొచ్చాయి. ఆ ఆలోచనలు గూడా 'సంబంధపు చర్యలు' అట్లుంచి 'పెండ్లిమాటలు'— 'వీధి గొప్పా తరతమ్య వివరణ'—వలపురూ పలు విధాలుగా చేసిన నూచనలు, ఎల్లాగో అయిన 'పెండ్లి, మధువర్కాలు, దండాంతపు అన్నీ చకచకా తిరిగిపోయాయి.

అటులేదాత కాస్త్రీని గురించి తియ్యగా పూహించటానికి మొదలు పెట్టిన రోజునుంచి, అరెడ్డి మాడగానే ఎవరో ననుకనుంచి వచ్చి గిరిగింతలు పెట్టినంత వుత్సాహంతో పులకెత్తిన తిను-విరోజా కోసం యువతీ యువకులు రాత్రిస్నా పగళ్ళూ పునిర్వూరుతూ ఆలోచిస్తూంటాలో, ఆ దినం—తిను ఎట్లా వర్తించింది? ఏమేమి చేసింది ఒక్కమాటు గుర్తుకు తెచ్చుకోవడా వుండలేకపోయింది సరస్వతి.

సరస్వతికప్పటికి యింకా పదహారేళ్లు నిండ లేను. నోటిలు మానేసి కూడా ఏదాది పూర్తయిందో లేదో—యింటికి వచ్చిన అమ్మలక్కలంతా 'పిల్ల ఎత్తిరి—మనిషవుతుంది.' అంటూంటే ఆ ముక్కలు బోగపడకపోయినా వాటినుక ఏదో తీయటికల వున్నట్లు అనిపించేది తన ముటుక్కి. ఆ గోజాగ్గా ఎంతసేపూ దృష్టి ముస్తాబుగూడే వుండేది.

పండగలకు పిల్లినప్పుడల్లా కాస్త్రీ వస్తూండే వాడు. మొదటిసారి చెల్లెల్నికూడా వెంటబెట్టుకొనే, ఆ పిల్లను తాను ఎంత వేరొకోళం చేసింది— ఏదోవంకను ఆమె బట్టలనో అలవాట్లనో పూజనగా తీసి కట్టుగా విమర్శించినదీ, అవన్నీ గుర్తొస్తున్న కొద్దీ సరస్వతి యిప్పుడు విచారించకుండా వుండలేక పోతున్నది. ఒక్కలేని తనాన్ని మాత్రమే కాస్త్రీ తను యెదులు విధిలేక ప్రదర్శించవలసి వచ్చినపుడు అతను వికారిలా వుంటాడని, మావగారివద్ద నుంచి వచ్చినప్పుడల్లా డబ్బు సంజాపిపోవటమే ప్రధానాశయంగా పెట్టుకున్నాడని తనవారు ఆఖరికి తిల్లికూడా ఆ నోటా ఆనోటా తనముందరే అంటూ వచ్చినప్పుడు అభిమానవతియైన మరొక స్త్రీయేం చేసింది? తినుమాత్రం యివరిగిట్టునే నిలబడి చేతుల్ని కట్టుకుని నలుగురూ తిరస్కారంగా అనుకునే మాటలకు పూతాన్ని యిస్తూ ఎంత ముఖావం నటించలేదు? ఆరోజున అమ్మలక్కలు తాళిబాలాట తీసుకున్నాక

కొంగున కాసు ముడివేయ్యలేదని, అంతమాత్రం లేక పోయిందా అన్న భావంతోనే తెల్లవార్లు తలుపు నానుకునే నిలబడి పెడముఖంగా వుంటే అతినే మన్నాడు? పల్లెత్తుకూట అనకుండా గువ్వచగా మూడురోజులు కైనులో కూర్చున్నట్లు గడిపి మరీ వచ్చాక తీసుకవచ్చానని అనేసి దాటుకున్నాడు తన బారినంచి. అవతలవాళ్లు తీసుకళ్ళటంతోసం మనిషిని పంపినప్పుడుకూడా యెచ్చి యమలోకానికి పోతున్న దానిలా పెద్దపెద్ద రాగాలతో చెల్లినప్పుడు ప్రేమనులో అతను ఎదురుదచ్చి ఎంతో మర్యాదగా యింటికి తీసుకవచ్చాక కూడా మూడునెలలు తిను ఎన్ని చెరు పుల నీళ్లు త్రాగించినా పైకి ఏమన్నా లేకాదా! అటువంటి కాస్త్రీని తిగిన నలుగురూ కోతి అంటూండటాన్ని తను యీమాత్రం పరిజ్ఞానం వచ్చాక కూడా వింటూ సహించి ఎంతకాలం ఎట్లా పూరుకోగలడు? ఇప్పుడు పిచ్చివాడుకూడా అవుతాడేమోనని చెల్లాయి వ్రాసింది. ఎవరు కావాలి! తనే. తనే. తనే. తన మూలకంగా అరకు సర్వనాశన మవుతాడు. డేగినాలోని నీళ్లన్నీ కర్మయూక యివరిలకు వచ్చిన కూతుర్ని పుడ్తొంది—'ఎక్కడున్నావే యింత నీలూ న్నానమేనా...' అంది తల్లి.

'ఆరే' అనేసి గడపదాటుతుండగా చంటివాడు ఆడుకుని వదిలేసిన గిలక్కాయి ఎర్రగా దృష్టిని పడ్డంతో సరస్వతికి ఒక్కమాటు నొట్టి రుట్లుమంది. 'పిల్లవాడు ఏమైనట్లు—'

చిన్నగుడ్డతోనే నాలుగు గదులూ అలంగం తిరిగి వంటయింట్లోని వదివగారివద్దకు వచ్చి తిడబడు తూన్న గొంతుకతో 'నానిగా డేడి?' అంది.

ఆవిడ చెంబును క్రింద వుంచుతూ 'వాకిట్లా లేదా—యిందాక యాకానే...'.

'ఏమోనమ్మా...' అంటూ మళ్లీ దొడ్డంతా కలయతిరిగింది.

పొయ్యిదిగ్గర కూర్చొని సంతనాగా వండుతున్న ముసలారిడి పొపుకోసం మాడబెట్టిన బాణాల్ని యిటుకముక్కలతో గమ్యన దింపి 'అయ్యో నా కూతురా—ఎక్కడి వదిలేకార్రా దిడ్డను—చప్పున వరికండి. చప్పున వరికండి.' అంటూ ముందరగా నూతి దగ్గరకు పరుగెత్తింది. తిల్లి నూతిదగ్గరకు చారి తియ్యటంతో చెంచేలు పడి సరస్వతి గుడ్లనీరు గ్రుక్కకుంటూ అనుసరించసాగింది.

అశ్వరథంగా వుండే— అంటూ వదినగారు యిల్లంతా మట్టివచ్చి, అంతర్వేదిక పచ్చాక్షు ముగించి మధ్యగదిలో సరసారావుకట కుప్పిలో పరుండి అర్ధనిమిషికే కేత్రాలతో ఆలోచిస్తూ ముసలూమ్మ అడిగింది— 'పిల్లవాణ్ని ఎక్కడిన్నా చూశారా? అంటూ.

ఆయన హఠాత్తుగా విన్నారమో ఆ లేవటంలో టప్పుమని ముక్కుమీదనుంచి కళ్ళతోడు బారి గచ్చు మీద పడి బ్రద్దలయింది. కోడలు ఆ ముక్కల్ని ఏరట్టుకోసం నేలను వంగినప్పుడు టేపాయిక్రింద చేరి ఆకాశాని అలసి నిద్రవోతున్న పిల్లకుంక ఒక మూలను సామెత్కించారు.

‘ఇదుగోనరా యిక్కడున్నాడు—’

గుమ్మండాకా నడిచి ఎండిలోకి గాబరాగా చూస్తున్న ముసలాయన ‘యేడీ యేడీ’ అంటూ వచ్చి ‘అమ్మవోగా - యిందాక నేనే అబ్బాయిలో మాట్లాడుతూ మాట్లాడుతూ నేలకు వదిలేస్తే దీని క్రిందకు జేరారు గావును,’ అని పూర్తిచేశారు.

ఎరుపెక్కి ధారలుగట్టి కన్నీళ్ళతో రడిసిన సరస్వతి ముఖాన్ని చూడగానే తిండ్రీ వృద్ధయం చప్పున కరిగి— ‘యదుగోనమ్మా—’ అంటూ అందిచ్చిన చేతుల్లో తలమీద నెమ్మదిగా నిమిరి ‘ఎంత గాబరా పెట్టేశాడో యింటిల్ల పాదినీ వీడు. అమ్మ ముందా! కళ్ళతోమూడా విరిగిందిరా నీమూలాన.’

మాటలో అర్థవస్తూ అమ్మమ్మ— ‘ముందా గిందా అనకండి వాడిని - వాడికి మీ చేరే పెట్టారు కూడా.’

సరస్వతి చెంబుతో నీళ్లు వోర్తుంటూ పిల్ల వాణ్ని తీసుకుని వెళ్ళబోతోంది. గొంతు సవరించు కుని అన్నాడు, తిండ్రీ— ‘ఏమే అమ్మయీ మాతో కాకే వస్తావా— యాత్రలు చేపాడుగాని.’

మడిగో వున్న పెద్దావిడ నోరు జొక్కుకుంటూ— ‘దా న్నెందుకండి కాకే ప్రమాదం చేస్తారు?’ అంటూ అడ్డుతల్లి నివరింది.

‘అది కాకే భద్రవా— ఏమన్నా పాపాలు చేసుంటే అక్కనీ గంగలో కడిగివేసోలూనికీ.’

‘అది కుప్పిపిల్ల— దానికల్లు ఏమే పాపాలు జరిగింటాయని—’

‘ఏమే పాపాలు - మొగుళ్ళను యేడిపిస్తే కచ్చే పాపాలు.’

‘చాలెండి. ఎవరైనా నింటే నవ్విపోతారు?’

‘అయ్యో భర్తవా— అప్రమామా ఎవరో వింటారు. ఎవరో ఏదో అంటారు అని ఎవరికోసమో బ్రతుకుతున్నట్లు ఆభూరిస్తూ చేమిటి? మీ ఆడబారి చేసే ఘోరాల్లో భర్తలను ఖోధ పెట్టి ఆలోచిస్తూ మనోబు చెయ్యటంవుండే— దానికోసం కాకే వెళ్తే జీవితంలో ఒకమాట మంచిదంటారు నేను.’

‘మరి మీరెందుకు అయితే—’

‘అల్లా అడుగు రెక్క చెబుతాను. మీరు చేసే దరిదగ్గట్లు పనులన్నిటికీ చిత్రసప్తకే దగ్గర జవాబు దారీ వహించేది మీరు. అంటే మేం చేసుకున్న పుణ్యమేదన్నా వుంటే అది కాస్తా మీమూలంగా బ్యాంకులో డబ్బులాగా మారించిపోకుండావుండేందుకు.’

‘అయ్యో బాబో— మీరు నేనుడితో కూడా గీచి గీచి తేగవాడేట్లున్నారు పాపపుణ్యాలు విషయంలో.’

‘తేరవా— నా ఎదురుగుండా వచ్చి నిలబడితే భగవంతుణ్ని కూడా రెక్కల్లోకి నులింతాల్లోకిందిపి చివరకు కొసరు చేయించుకుంటాను. రాగేళ్ళామ్మ. రాగేళ్ళామ్మ. వెళ్ళండి వెళ్ళండి. నా కళ్ళతోను ఆయువు మట్టం కొవటూనికొచ్చిందియీ చూదావీడి. లేకపోతే నిజేవంటా యింట్లోవున్న బిడ్డడికోసం— ఒకరు వీధిలోకి ఒకరు నూతిలోకి పరుగులుమ్మకున్నాయి. ఫీ! ఫీ!’

సరస్వతి యీ సందర్భా నెమ్మదిగా బారుకుని మరో చీర మార్చి పిల్లడికి పాలు గట్టాపట్టి చాప పర్వుకుని నెమ్మదిగా చిన్న కునుకు తీయటాని కారం భించింది. ఆ పసిపెద్ద కళ్ళను తిపాతపా కొద్దూ కేకలు పెద్దూ కేరింతలు గొద్దన్నాడు.

ఆ కోకారాత్రి వున్నట్లుండి సరస్వతి హఠాత్తుగా ఒక నిర్ణయాని కొచ్చేసింది. తెల్లవారి లేచాక ఎందరు చెప్పినా వివరేదు. ఎదురు మాట్లాడిన వారం దరితో చెదామదా తిగులాడేసింది. ప్రవాదరావు అధికారంకూడా పనిచెయ్యలేదు. బలవంతం తిండ్రీ తేబుతోని పర్వు బాక్కుని పది దూపాయలు చేస్తో

పుచ్చుకుని 'నే నివ్వాలే చెల్లానని మంకుపట్టు పట్టి ప్రయాణమయింది. ముసలాయన తప్పనిసరిగా స్టేషనుకు వెళ్ళి టికెట్టు కొనియిచ్చి వచ్చారు. ఆ రాత్రి వదిల 'నేను చెప్పానా మీ చెల్లెలు కోరి—' అని భర్తను గోచరించి పుచ్చుకు.

5

సాయంత్రం ఎర్రబడ్డది. సరస్వతి ముఖాన కూడా, కారే చెమటలకు అజముకులాయిన కుంకుమ రక్తిమను, మానీ కూడా చూడనట్లు తప్పకు నిల్చున్నాడు కాస్త్రీ.

మళ్ళీ పజ్జబట్టు—చుగచెంబు, ప్లాస్టు బ్రంకు పెట్టి ఒక్కటొక్కటే రిక్షావాలా తెచ్చి యింట్లో పడేస్తున్నాడు.

వెరిగివున్న బుడి దీపాన్ని గోడనున్న మేకురు చేర్చి మసకచీకట్లో 'ఎవన్నయ్యా—' అంటూ వచ్చింది చెల్లాయి.

ఈసంసేపు మాట్లాడకుండా చూస్తూ నిలబడ్డ మానవాకారం నిశ్శబ్దంగా అక్కడనుంచి నిష్క్రమించింది.

సరస్వతి పోల్సుకోః పోలేదు. వికారిలా పెంచిన గడ్డంతో నల్లటి మురికితుండు నొకదాన్ని చుట్టుకుని ప్రంభంవారనుంచి మిడిగుడ్డు పెట్టుకుని చూస్తున్నది ఆ చునిషే—అతిగాడేనని.

సరస్వతి చంకనుండి పసికుంక నేలకు జారబోతున్నాడు. చెల్లాయి చుప్పన అందుకుంటూ '—నువ్వా వదిల—యిల్లు ఎలా పోల్చుకున్నావు?'

సరస్వతి కొంగనున్న ముడివిప్పి చూడు పావలా కాసులు యివ్వబోయింది. రిక్షావాధులకు పంకిస్తూ 'ఏం దమ్ముగోరూ—అయ్యాది కాదని యియాది, యియాదికాదని అది వూరు సంగానికి తిప్పివీకే— ముప్పావులా డబ్బులేనా, రూపాయన్నర బేరం. నా నుచ్చుగోసంపై వుచ్చుగోను.'

సరస్వతి నీరసంగా—'అంతే—నాదగ్గర అంత కన్నా లేదు. వెళ్లు వెళ్లు. ఇచ్చిన డబ్బుల్లో తప్పి లేకపోయాక, అందుకనే మీకు కూడా గుడ్డా వుండదు.'

ఇచ్చిన ముప్పావులాను గడపవోద వుంచి— 'అమ్మగోరూ—నాకాడ తరకాసు పనికొరదంకే.

మీ డబ్బులు మీరు యిచ్చేస్తేనే సంగోరు దక్కుతుంది.'

అంతసేపూ కావశీ బుజాన్నే సుకుని సందు మార్గాన నీళ్ళు తెచ్చి తేర వేస్తున్న కాస్త్రీ ఎదురు రొమ్ము ముచ్చెమటలు కారుకూడగా కావశీబద్ధను పుచ్చుకుని నేలను పొడుచుకుంటూ 'ఎవరి సంగోరురా దక్కంది?' అని పళ్ళు పటపటా పిండి వురిమి నట్లు చూశాడు. అంతవర - యింట్లో మగవాళ్లు కూడా వున్నారనే జ్ఞానంతో లేని రిక్షావాలా 'ఇసు మంటి బేరాలు నొంతుతిగిలే నోజు! నా సామి రంగా! గంజమెకుటు కూడా పోవునోపలికి! అని నెమ్మదిగా తోక ముడిచాడు.

'ఇవిగో మంచిసీళ్లు వదిలనా—'

సరస్వతి గుటగుటా రెండు చెంబుల్నైతి నోట్లో పోసుకుని—

'అమ్మయ్యా—అనుకున్నాక—'ఇవ్వుకు నీ వంట్లో ఎట్లానుంది?'

'ఫరవాలేదు. ఇంటికి వెళ్ళివున్నాడు. శుక్ర వారం శుక్రవారం రిక్షావోద పల్లి యింజక్షనులు తీసుకుంటున్నాను.'

చెల్లాయి చంకలోని కుర్రకుంక నెమ్మదిగా బాకాపట్టి యేకుపురు లంకించుకున్నాడు.

'పాలు కలపాలి కామోసువీడికి—'

'ఆ: యిందాక రైల్వో యివ్వటమే మళ్ళీ పట్ట లేదు.'

'ఆ బుట్టలో వున్నాయా పాలడిబా—సీసా అవీను...'

'ఆ... నేనిస్తానే. నువ్వందుకు లేవటం.'

'పాపం యేడుస్తున్నా దొడినా—'

'ఏడవనీ పెద్దవేడుపు...'

'వేడిసీళ్లు కానాలి కాబోలు. కుంపటి అంటిందనా.'

'నాకు చెప్ప. నేనే అన్నీ చూసుకుంటాను. నీకు తెలివవ్వ నీకు కూడా వరసాగ్గా పిల్లలు కలిగితే...యిట్లాటివన్నీ...అవ్వుకు అలవాటవుతాయా'

'పో...వదిల. సరదాకు పిల్లడికి పాలుపడతా నంటే—'

‘అదే!—మొదట్లో సరదా ఆ తరువాత బురద...యిందులోంచి కీక్కుదాసున్నా తెలిసి వుండకు. చూడండే...’

చెల్లాయిలేచి బొగ్గులు కుంపటిచేర్చి నివ్వ వలిగిస్తూ

‘చాలా చిక్కావే వదివా...’

సరస్వతి తనదగ్గర పాలు కలుపుతున్నది నెమ్మదిగా తలెత్తి ‘ఏదో సుత్తనా అడిగావు ఆమాత్రం—అందుకే సంతోషిస్తున్నా.’

చెల్లాయి ‘అన్నయ్య వస్తున్నాడు...’ అని గొంతు కుంచించి—

‘ఈ యిల్లు నీకెట్లా తెలిసింది చెప్ప...యింత మూల దాబాగాడెను లోంచి వెళ్ళిరావు పేటకు వచ్చేవామే...’

‘నోట్లో నాటికుంటే అన్నీ తెలుస్తాయి... నాకేం సిగ్గు మొహమాటం విడియండలేవు. ఇదివరకే మన్నా వుంటే ఆ కొస్తా యివ్వకు హరించున పోయాయి. ఎవర్నూ అడ్డగలను—వివరంగా వన్నా యీ యిల్లుపట్టుకోగిల్లు అనుకున్నాను. అంతే—’

‘పోనీలే—ఎల్లా వుంది?’

సరస్వతి నాలుగుమూలలా పరీకిలగా చూసింది. అది మనపటివాటాకన్నా చిన్న— (అద్దభరించలేక కాబోలు) గూఢ్యంగా మాసుకు పోయి వేలబారున వుంది. గాలి నల్లరూ తిక్కువ. ఇవా లోపల, ఎక్కడదో సామాను అక్కడే—నానా చిందరగానూ వుంది. శుభ్రం ఎదురుకుండా పెద్దవేప చెట్టు, నిత్యమూ ఊరెడు రోట్టరాల్తుంది. దారివంట బస్సులు బట్టా మనుష్యుల కొరిడుమ్మా ఆంథా యీ యింట్లోనే వుంటుంది.

సరస్వతిలేచి దొడ్లోకి వెళ్లింది అక్కడ ఎల్లా వుందో చూడమని. అటువైపు నొక పెద్దబాదం చెట్టు.

అప్పుడే మెరుపు మెరిసినట్లు తన అన్నగారి యింట్లోని సౌకర్యాల అన్నీ హంగులూ, విరుగుకు చావటిపోయి దగ్గర్నుంచి కిరిత్తులేడిమో పెట్టు వరకు జ్ఞాపకంవచ్చాయి.

మరైతే అక్కడే ఎందుకు వుండలేదు? ఇక్కడ

డికి యీ ఎత్తు పల్లాలు-గతుకుల్లోకి చేరికి గాను తిరిగి వచ్చింది?

కుఖాన్ని కాని దుఃఖాన్ని కాని కలిగించేది పొందేది మనస్సు. ప్రాపంచికమైన యీ యావత్తు వున్నంతటి వచ్చేచి అనుభూతులే—ఫీలువులేడిమో పెట్టు, వాక్కువోలు చిన్నకారు, నాలుగంతిస్తుల మేడ—మనుష్యులు కొరదిగ్గవే—కాని పూరికొంప యింటినిండా గుప్పు గతుకులు పల్లాలు, ఒకటి వుంటే ఇంకొకటి లేచి సంసారం—యింగునోనే గతువు కుంటూ కూడా మనస్సు దివ్యమైన అనుభూతుల్ని గుచ్చిపాడగలగు. మనుష్యుల్ని నాళ్ళ సంస్కారము మనస్సుయొక్క అంతిస్తుల్ని బట్టిగాని కొలిచేది, బ్యాంకు ప్యాసుబుక్కు బ్యాలెన్సునంచీకాదు. లోకం అనుకున్నే వుత్తరుతరగి తీరితం వున్నత భోగాల్ను సుభవించటమే విశే—సరస్వతి నిమ్మర గంగా నీలుచున్న పాళాన ఎందుకు విశాఖపట్నం ప్రయాణం కద్దంది? విడివున్నా యేదిలే పోయినా నాది అని చెప్పకునే హక్కుకొసం ఆడ మగా పోరాడాన్ని బట్టిమాస్త్రే స్వేచ్ఛకొసం స్వాతింత్రికం కొసం అన్నీ రంగగల్గానూ పెనుగుల పాగించటం మనుష్యులకి ఎంత సహజమో వచ్చన తెలుస్తుంది.

సరస్వతి ఏమీ వులక్కుండా పలక్కుండా ఆ దొడ్డిగుమ్మ న్నామకుని అట్లా ఎంతిపో నిల్చుండి పోయింది.

పిల్లడికి పాలుపకతూన్న చెల్లాయి అన్నయ్యతో మాట్లాడుతున్నది కాబోలు అని అనుకుని తీర్చిపడసాగింది. గుంటపగన ‘తా...త్ర...త్ర...త్ర...త్ర...త్ర...’ అని చేతుల్ని తిరుస్తూ గచ్చువీధి దిశం వైపుకు వురుకుతున్నాడు చాదావిడిగ.

అంతికిల్లా సరస్వతి మాడలేదుగాని బాదం చెట్టు క్రింద. రాలివీధి కూర్చుని చిన్నచూసిన కొళ్ళాయి సుద్దతో కాస్త్రీ ఏదో ఆలోచిస్తున్నాడు.

ఆకాశంలో అంతికుముందు గుంపులు గుంపులుగా చేరిన నీలిరంగు ముల్లులమగ్గి నుంచి త్రోవను చీల్చుకుంటూ దిందమామ పైకిపైకి వస్తున్నాడు. ఆ వెన్నెల ఒక్కనూలు వచ్చినట్లుయింది బాదం చెట్టు కొమ్మలమగ్గినుంచి కాస్త్రీ ప్రవిది కూడా వెన్నెల పడుతోంది. పగల్గల్లా ఎండలకు మాడివున్న నేల నెమ్మదిగా చల్లబడ్తోంది. బాదం చెట్టు క్రిందనుంచి

మానే పల్లవికిరం—తెల్లటి నీలిరంగు ఆంతుల
చీరలో కుమ్మరివద్ద నిలబడ్డ సరస్వతి చాలా
మహాచారంగా అగపడ్డప్పు.

మాతాత్మగా ఆమె దృష్టి కాశ్రమిద పడ్డది.
తక్షణం చెట్టునీడకు వెళ్ళుచుగా అడుగులేవకుంటూ
విడిచిపెట్టినందుకా అంది—‘ఇక్కడ కూర్చుని
చొక్కరూ ఏం చెప్పన్నాయి?’

‘.....’

‘అదంతా నామీద కోపమేనా...’

ఒకటి గెంతు బాదవామలు పుటకున్న విరిగి
శేలపవ్వు కట్టం వినా అరడివద్దనండి సమాధానం
లేదు.

నెమకనే నిల్చున్న సరస్వతి—కఠినంగా,
నే నలు అన్నింటికీ తెలియించివచ్చాను. నాదగ్గర
మంచిలేనంటేను. అనవసరమేమైనా వుంటే నా
ముఖాన్నే అణిచుకుంటే. అంతేకాని...’

కాశ్రమి మోకాలు క్రిందకుదిరి ‘హూ...’ అని
మూలిగాడు.

‘అన్నట్లు చెల్లాయి పుత్రరం వ్రాసింది. మీరు
కోరిన వుండుకుని దానికీ నాచేరు పెట్టారని...’

కాశ్రమి చప్పన అక్కడుంచి లేచి వెళ్లి
పోవోయాడు. అతని ఎడమచేతిని చప్పన అందుకుని
వెనక్కు లాగుతూ—

‘ఆ వ్యవహారమంతా నలుగురినోళ్లనూ
పడింది. మీకేమో మరి చరించింది...నా కొక్క
దానికే తెలుసు. ఈ తిరింతా ఎందుకు జరిగిస్తు
న్నాలో.’

చేతినిగట్టిగావిదిల్చి కాశ్రమి లోపలికి దూకు
కున్నాడు. చప్పన సరస్వతి దిక్క మొహంపెట్టి
గెంతుచేతుల్లో ముఖం కప్పకుని వెక్కిరిక్కె
యేడుత నారంభించింది. బాదించెట్టుమీద కాకి
ఒంటికాలుమీద కునుకుతూ మాతాత్మగా లేచి
‘కా...కా’ అని అరవటంతో, సరస్వతి యేడుపు
కుని గూకుమీదకు (పోకలోతున్న గండుపిల్లని
మాన్ రాయితీసుకుని వేసింది.) అంతే...మల్ల యిది
వరకు కాశ్రమి కూర్చున్నచోటే కూలబడి మోకాలు
మీద అన్నింటికీ అలాచిస్తూ యేడుస్తూ కాల
క్షేపం చేయసాగింది.

చెల్లాయి కొంతసేపటికి వెరుక్కుంటూ వచ్చి—

‘ఏమిటిక్కడ...ఎందుకు ఏడుస్తున్నావు వది నా...’
అంటూ బుజంమీద చేయివేసి వదివేసింది.

అంతక్రితమే ముట్టుల్లోకి వెళ్లిన చందమామ
మల్ల యివరలకొచ్చి తొంగి తొంగి చూస్తున్నాడు.

‘నాకు చెప్పవు వది నా... నే నన్నయ్యను
పిలుచుకొన్నాను’ అని వల్చి నులకమంచం
కుక్కిలో పూగుతూ అల్లనిమీదికి శత్రులతో గతిం
చిన మర్కట సుందరిని తిల్చుకుంటూ పరున్న
కాశ్రమి నుడ్రేకించి,

‘అన్నయ్యా వది నా యేడుస్తోంది?’ అంది
చేతులు నలుపుకుంటూ.

‘ఏ వది...’ అంటూ ఆ యోమ యం గా
ప్రశ్నించాడు.

ఈమారు చెల్లాయి కూడా సరస్వతివేతుం తీసు
కోక తప్పిందికాదు.

‘వదినంటే—ఆ నానా యింట్లో ఆవార
మేడమీద ఎలక్కిరియేగను ముట్టుకుని దనిపోయిన
కోలేననా నీ అభిప్రాయం.’

‘అంతే... అసలేవ వది నా ఎప్పుడో యిక్క
డ్నుంచి వెళ్లిపోయింది.’

‘లే అన్నయ్యా. నువ్వు ఒక్కమాటూ వచ్చి
చెబితే వది నా తప్పకుండా వచ్చి అన్నం తింటుంది.’

కాశ్రమి మూర్ఛంగా ‘నాకల్ల కాదు...’ అనే
కాడు.

చెల్లాయి వెంటనే దొడ్లోకి పరుగెత్తి తెగించి
అడవిల్లుకున్న అనత్యం వోదిన ఎడటను పెట్టింది.

‘అన్నయ్యా పిలుస్తున్నాడు నిన్ను—’

సరస్వతి ముడుకులమీద అన్నివరల గెల్లి
‘నన్నా...’

గుండెల కొట్టుకుంటుంటే చెల్లాయి ‘అవును.
నిన్నే...’ అని చీకట్లోకి ముఖం ద్రిష్టకుంది.

ఆ ఆమామయకరాలు యీ మాటలను నమ్మేసి
చెంగుతో ముఖం తుడుచుకొని నెమ్మదిగా అడు
గులతో అడుగు వేసుకుంటూ పడకగది చేరింది.

దాన్ని పడకగది అని అనటంకంటే కలకత్తా
చీకటికిట్లు అనటం యుక్తమనిపిండున్నట్టుంది.

గదిమీదా డబ్బాలు—నా నా చెత్తాను.

—మధ్యగా నులక కుక్కిలో కాశ్రమి కూర్చున్నాడు.
సరస్వతి ఒక అడుగు ముందుకువేసి గడ

పను చాటిందో లేదో అతరినైపు తిరిగిదగ్గర వూపిరి
బిగ్గబట్టకుని నిలుచున్న చెల్లాయికి యీ క్రింది
మాటలు వినిపించాయి.

సరస్వతి—‘పిలిచారట...’

నిశ్చబ్దం.

‘మిమ్మల్ని...ఎందుకని అడుగుతున్నాను.’

‘నువ్వు నిలుపు నిలువంతా అబద్ధాలతోరువి.
నీఅంతట నువ్వు వచ్చి నేను పిలిపించానని డిబబాయిస్తు
న్నావు.’

‘పిలవలేదూ...చెల్లాయి వచ్చి చెప్పింది మీరు
పిలిచారట.’

‘ఇది వుంకో అబద్ధం—’

‘సత—నేనన్నీ అబద్ధాలే అడుతాను. మీ
రింకా ఎందుకు నన్నీట్లా యేకపిస్తారు? కాస్త్రీ
మాటలు వినిపించలేదు. సరస్వతి గొంతుకే తెచ్చు
గున్న వుండేకంతో—‘కానివ్వండి. మగ మహా
రాజులు. మీ యిష్ట మొచ్చినన్ని ఆటలు మీరు ఆడ
వచ్చు. ఎల్లా యేడిపించడల్లుకుంటే అల్లా యేడిపిం
చండి.’ మర్నీ గొంతుకలో వోణుకు...ముఖంతో
మిలితమైన మాటలు వెంటవెంటనే దొరాయి—‘నేను
మొండిపేనుగను. మీరు వెళ్ళమన్నా వెళ్ళను. ఇదే
నా యిష్టం.....యిక్కడ్నుంచి నన్ను ఎక్కడికీ
ఎవళ్ళూ వెళ్ళగొట్టలేరు. మీరు నాతో మాట్లాడక
పోయినా నేను యిందులోనే వుంటాను. ఆఫీరికి మీ
చేతుల్లో ఏ రోజో మీరే యా నాకాస్త గొంతు....’

కాస్త్రీ వున్న మాటన ఛెట్టుకుని చెంప పెట్టులా
తగిలిన మాటలకు వురికిపడిలేస్తూ—గోడను వ్రేలా
డుకున్న దీపంబుడివల్లి పెద్దదిచేపి చేతో పట్టుకుని
సరస్వతి ముఖాన ధారలుగట్టి ప్రదిస్తూన్న కన్నీటి
దొంతిరలను వింతగా చూస్తూ—‘నీ హృదయం
రాయి రా పామెలుమనుకున్నాను. కాని యింత కేల
వనుకోలేదు.’ అని పకపక నవ్వాడు. ఒక్కమాటు
దించిన తలను కాస్త్రీ యెత్తి కోపంగానే అంది—
‘నేను అలోలక్షణామని యేడుస్తూంటే మీకు
హాయిగా కడుపునిండుగా వున్నట్లుండే—’

‘అవును.’

‘అలాగే వుంటుంది రెండో. నువ్వుంలాకి అడుగు
పెడతే చేసుకున్న దాన్ని కదా ఏమని నోటి
నుంచి మాట పెగిలిందా మీకు? ముత్యాలు వారి
బాతాయనుకున్నారు.’

‘అంతే—ముత్యాలు రా రిపోతా యను
కున్నాను.’

‘హా—కన్నీటి పిల్లవాడినన్నా దగ్గరకు
తికారు?’

‘వాడూ నీ పిల్లాడేగా...’

‘అదీ...కోతుల్లో ప్రేమలు వెలిగించే ముఖా
లకు అంతకన్నా విరిటి తెలుస్తుంది.’

‘కోతులే నయమంటాను నేను మనుష్యుల
కన్నా. ఒక పొరబాటు చేశాడు భగవంతుడు.
అందరికీ తోకలు లేకుండా మనుష్యుల్ని చేసేశాడు
కాని, కొంత కొంతమందికి—ఆ స్వభావంకల
వార్లను, శరీరాబోల్పుకు నేందుకు నీలయేటలు
తో కలుపుంచితే నీ బాగుండిపోయేది?’

‘ఏమే స్వభావం కలవార్లకు?’

‘అని—నీకు మల్లే. వీటికిమాటికి తిగులాడి
తెగించి వుట్టిళ్ళకు మా కేమని బాటాంటాకే..’

‘మాటలు తిన్నగా గనియ్యండి.’

‘ఏం—యీమాట చీపుగుకట్ట తిరగేస్తావా?’

‘ఆ ముక్క ముందుగా మీ నోటినుంచే
వచ్చింది. నేననేను. మీరు వెళ్ళమంటేనే వెళ్లాను.’

‘మర్నీ ఎందుకొచ్చావు? ఏ ముఖం పెట్టుకుని.’

‘మీకు ఆ వెళ్ళమనే అధికారం లేదని తెలుసు
కున్నాక వచ్చేశాను.’

తిరువారి కాస్త్రీ నవ్వు వివపడ్డది. మర్నీ
మాటలు—‘నువ్వు యీమాట రెండాకు రెక్కవ
చదువుకొచ్చినట్లున్నావు. యిస్కామంటే యిస్కా
మంటున్నావు.’

‘మీరు మాట్రం—కోతుల్లో కాపురం పెరి
గించి రారేదూ—’ కాస్త్రీకి మనసు జ్ఞాపకాని
కొచ్చింది. నెవ్వడిగా అందల్లుకున్న మాట ప్రాకేనే
కాదు—‘చెల్లాయిని రేపువారిం యిక్కడ్నుంచి
తోలేస్తాను.’

సరస్వతి ‘మీ కాళ్ళు పట్టుకుంటాను—ఆ
ముక్క మర్నీ అనకండి.’ కాస్త్రీ నవ్వు ‘నీ ఖోరణి
చూస్తూంటే అంతా కోతిచేతులకు మల్లే అనిపిస్తోంది.
వెళ్ళేముందు తెచ్చినందుకు తిగులాడావు. ఇప్పుడు
పంపిస్తానంటూంటే యిట్లుంచి మర్నీ వద్దంటు
న్నావు. ఏమిటి?’ సరస్వతి గోడను బారగిలబడి
‘మీరు ఒక్కమాటు గాదు, వెయ్యిమాటలు గాదు,
లక్షవాడు అనండి. నేను కోతికే...కోతికే.....
కోతికే...’ అని ఛక్కుమని నవ్వేసింది.

సుద్యమ్నరాజ చరిత్రము

★

శ్రీ కొండురు వీరరాఘవాచార్యులు

మనోజ్ఞము లయ్యును అజ్ఞాతముగానుండి రచ్చ కక్కిని కొన్ని గూఢునిక ప్రబంధములలో “సుద్యమ్నరాజ చరిత్ర” మొక్కటి. ఇరువదవ శతాబ్దారంభమున వెలువడ్డ రసవత్తరములగు ప్రౌఢ ప్రబంధములలో నిది ప్రథమశ్రేణికి జెందును. ముప్పది సంవత్సరములనాడే చెన్ని పులియందలి వావిళ్ళవారి “ఆదిసరస్వతీ నిలయ ముద్రాక్షరశాల”లో ముద్రింప బడి యీ నా డొక్క ప్రతియైనను లభించుట కష్టమైన యీ సుందర కావ్యము నొక మిశ్రునివద్ద చూచి యాశ్చర్యపడితిని. ఇరువదవ శతాబ్దారంభమున— పెద్దన, రామరాజ భూషణుడు, రుద్రకవి, ముక్కుతిమ్మన, హుచినుంచి తిమ్మయ్య మొదలగు మహాకవుల కావ్యముల ధోరణిలో అనవద్యముగను, అనర్గళముగను ఈ కావ్యము సాగిపోవుట పండితులకును, పామరులకును విస్మయాద్యహము. ఈ సుద్యమ్నరాజ చరిత్ర మై దాశ్వాసముల ప్రబంధము. అష్టాదశ వర్తనములతో గూడిన మహాకావ్యముగా కవి దీనిని నిర్వహించినాడు.

కథా సంగ్రహము

మనువుక్రతువగు సుద్యమ్నుడు వేటకై పోయి కుమారవసులులోని యొక కొలనులో మునుగగా కామినిగా మాటిపోయి “యిల” యను పేర బరగును. అతిని పరివారముగూడ సరస్సున జలక్రీడల దిరివ కారణమున, నాడువారై యిలాడేని నేమించుచు వసములో విహరించుచుండ చంద్రనూనుపగు బుధుకు తిపమునేయుచు వారికి గాన్పించును. బుధుని గాంచి యిలాడేరి మోహించి తిపసి గావున కాప ఫలిచే విన్నక చెంతినున్న మేరుపర్వతమున కేగి వేదపఠడుమందును. తిరువారి శిష్యునివలన నిలా వృత్తాంతము నెఱింగిన బుధుడు ఆమె కలయకై పరికించుచును, కడిది. ఇల నెచ్చేరివల్లన, బుధుడు

శిష్యునివల్లన నాయికానాయకులకు సమాగమము కలిగి చంద్రవంశ వర్తనుడగు పునూరపు డుదయించును. ఇది యిందలి కథ. పునూరపు పుట్టుక యందు వర్తింపబడినది గావున “పునూరవోదయ”మనియు దీనికి నామాంతరము. ఇప్పటికి యితర ప్రబంధముల వలె ఈ కావ్యమునందును కథాభాగము విరివిగా లేకున్నను, ఒక పురుషుడు స్త్రీగా మాటి అనురూప వరలాభము నంది సంతానమును గనుట యనునది యందు విశేషము.

ఈ కథాంశము వేదవ్యాసవిరచితముగు శ్రీ భాగవతమునందును, వార్హికిరామాయణమునందును సంగ్రహముగా నున్నది. రామాయణ కథను కంకటి పాపరాజు తన యుత్తర రామాయణమున నించుక పెంచి వ్రాసెను. భాగవతేతివృత్తిను మనోజ్ఞుడు శృంగార ప్రబంధముగా కొట్టపాటి (కపట జిల్లా) సంస్థాననివాసుండగు కొట్టపాటి గురవయ్య కవి రచించెను.

కవిచరిత్రము

ఈ కొట్టపాటి గురవయ్య విశ్వక్రూపాచార్యుల కులోద్భవుడు. సానగర్రి సగోత్రుడు. మునిమాంబకు పిన్నగురువప్పకు మిత్రుడు. శేషచార్యునకు ముఖ్య శిష్యుడు. కాళికొండ వరప్రసాదాంఛితుడు. పురషారాంఘ్రియుగళ పూజాభిరతుడు. సహజ దక్షి ద్రుడగు నీ కవిని గొంద తాత్ప్రమిత్రు లాతనియందలి కవిత్వ పాండిత్య కేంద్ర లుడిగిపోవుటకు నైపక, ప్రేరే పించి ప్రోత్సహింపగా దా నీ ప్రబంధమును వ్రాసితి నని గ్రంథాంతరాలలో జెప్పకొనుచున్నాడు—

“అనుపమ విద్యానిలయం
బడడు సభకు నాడు మిత్రు లంచితకతితో
నను కాంచించి దయామరి
గని యట్టుల బల్కిరధిక గౌరవ మొప్పుకొ.”

“ప్రతి పద్మ రసాస్పదముగ
గృతి రచియింపంగవలయు నీర్తి చెలఁగవలె;
క్షీతి సప్తసంకతుల ద
త్కృతియే కావ్యము మిగుల శతలమగుచుకొ.”

“కావున నీవొక సత్కృతి
గావించుము శక్తికొలదిగా గవిజనసం
భావిత కవితాచాతురి
భావించుచు వేత్తలెల్ల కాండితి మెచ్చుకొ.”

“శ్రీ కొఱ్ఱపాటి పురివర సంస్థాన
సంవాసుపతి బ్రహ్మ సంతతియగు
సానగ ఋషిగోత్ర సంభాకుడగు మున
లాచార్య పాత్రుపాద్య వినుకు
డగు పిన్నగురువప్య కాత్యకాడపు కాళి
కాంబా వరప్రసాదాంచితపు
గురువయాఖ్యులై సద్గురువు శేషచార్య
ముఖ్య శిష్యులై సవ్యాధమతివి
సభ్యుడైపు గ్రంథపుష్టి భుజియిడి వరయ
బుధజన విధేయుడై భక్తి యరహారాంఘ్ర
యగళి ప్రాజాభిరతుడై సుచితగతిని
మాకు ‘వాచారి’ వర్తింక మహితి గుణివి.”

అని బహుకరింపగా పురాతన కథావిసరం
బుల నెమకితా నీ కావ్యమును శ్రీ చెన్న
కేశవాంకితముగా వ్రాసిపాడెట. ఈ చెన్నకేశవుడే
గ్రామమున వేంచేసియున్న స్వామియో గ్రంథ
కర్త యెచ్చటను నూచించలేదు. కొఱ్ఱపాటిలోనే
చెన్నకేశవాలయ మున్నదేమో మఱి, ఎఱైనను జెన్న
కేశవానుగ్రహము తనకు బూర్తిగానన్నట్లు గ్రం
థాంత గద్యములోగూడ గవి చెప్పకొనినాడు—

“ఇది శ్రీ మద్యెన్న కేశవస్వామికృపాలబ్ధ
సరస కవితా చాతురిభూరిత్రిభువన విర్యాబోధా
రక మను వంశపయోదధిరాకా గుధాకర సానగర్షి
సగోత్ర శ్రీ కాళికాంబా పాద పద్మారాసనాసక్త
చేదీవిరాజమాన ముగ్ధలాచార్య పాత్ర పిన్నగురు
మూర్త్యవార్యపుత్ర సదమలగుణ భావమాన ముని
మాంబా గర్భ శక్తి శాక్తికాయమాన బుధజన విధేయ
గురువయ నామధేయకవిప్రతీతంజైన పురాతనపాద
యంబు నామాంతరంబుగల భుద్భుక్తు రాజదరి
క్రమం...

పై గద్యమునుబట్టియు గదిచక్రము కువ్యక్త
మగుచున్నది. తన ప్రత్యేక ర్తమగుచు శ్రీ త్రిభువన
విర్యాబోధారక” అని చెప్పకొనుట తన వంకపు
శిల్పప్రతిభకు నిదర్శకము.

కథాసంవిధానము.

పుణ్యముల కున్నియైన ప్రతిహాసగరమును
కుద్యుమ్మ మహారాజు పాలించుటలో, నొకప్పుడు
మధుసూదన వాసాములు భాసురములై చెలంగెను.
ఆ సమయమున నిండు కొలువున్న శ్రీనివాసకు సుమార
వసమున కావలమన్న మలల చాలు నెలవుగా జేసి
కొని కాపురము వజ్రపు చెంచుల గుంపు వచ్చి, అడవి
మేకముల బెడది బడబాలకుంటిమని, తమ సెగిని
రాజువకు విన్నవించి వంపదీర్చి వేకుకొనెను.
చెంచువారల పలుకులు వేట తిమకమును రెట్టింప
శ్రేడాఁడయి గడిపి, మఱునాడు వేటకై కట్టయిత
మయ్యెను. వేటకరుగబోవు పుష్పమేళకు ఎట్టి
గట్టును నెక్కుచున్నాడో చూశుడు—

పొన్ను తింతియల ముప్పూరి వాగకలియన్పు
మందంపునుడికాను బొందళన్పు

అవరంజిపోగుములైపు పట్టుపనిజేసు

తిగుకురానిగ్గుల తింగునాబు

దాతట్టుననరాజిదాలు వాబరిచియు

నొన్నీరుబచ్చిన పాదువులిల్లు

ప్రక్కలకోలల-చిలికిలదండ

రహిమిఱరాణించు రవలపి డెము

బచ్చమానికముల ముఖ పట్టకంపు

రాలుదాసిన కలికి తురాయమర్చి

తనంబజివాగ సవరించి నికి నెనుట

జవమనోహరివీర వేనాదిదెచ్చె.

అచ్చతెనుగుపదములతోడి యీపద్యము ఆశ్వ
వేగమువలె మన కందుకొన గాకయున్నది.

ఇట్లు జాహురాణము నెక్కి పయనమెపోయిన
రాజు విచ్చలవిడిగా నక్కడ గల మృగఖగముల
గవడి, చెంచుల వాంఛ దీర్చినాడు. వేట సుగిసిన
పిమ్మట ఆ ఘేటకులు చెంచులను నానావిధ మాంసము
లను గమ్మగావంతుకొని మెసవి, రాజతోగూడ
వోయిగా చిక్రిమించినారు, కుద్యుమ్మకు కుసుము
శిష్యులమున బ్రహ్మశ్రీ శ్రీనివాసాచార్య గుఱా

సవల గలనీతమ్ము పిల్లలెమ్మెరల శ్రమచేరుచుండెను. అయ్యుడనిలోని ప్రాణుల స్థానం సమయచేత తుక్కు మాన్పుకొనుచు సమీప పర్యతప్రాంతమున నున్న తీవాంతకుడను నివాటుడు, పక్ష్యమాంసముల పరిమళ ములచే చేరితుడై తన పేతకునివలన “సుద్యుమ్నుడు వేట కరుడెంచి వనములోని మృగభాగముల మట్టు పెట్టి నాడ” ని విని యమృతముపొందు రూపుమాప దానవు లతోగూడ గదలెను. మానవదానవకులకు పోరు భగోరముగా జరిగెను. అటు రక్కసులు, ఇటు చెంచులు, రాజసైన్యములు పెక్కుండు గూలిరి. ఇంత భయంకరరణము జరుగుచున్నను దానవుడెంత నేపటికిని జాతకుండుటను గాంచి, రాజు సావలదీ తిన యొక్క శిరసాయకము నేసి గూతని చేరిని ద్రుంచి అగ్నిహోలు బాణము నొక్కటివ్రేత—

అక్కరినపు దివ్యాస్త్రం
బక్కగలింపంగ గుండిమలగుదివేలన్
నక్కిల్లు గడిసి దానవు
దుక్కుదొరగి సుక్కుసుక్కు యుర్విన్ బడి—
యొక్క దివ్యులొగుడు డైనాడు.

కొటి వేసెల్లులుగూడిన చోలువా
రత్న కిరీటము రాజలంగ,
బదియాలుకళలుండు పట్టునానొప్పారు
మరిపవుముద్దు నెమ్మోము చలుగ,
బండువెన్నెలపట్టపవలు కాసెనొనాగ
జెన్నారితేనవుల వెన్నెగులక,
రిక్కులచాలొక్క చక్కినిల్చెనొనాగ
మరముపై ములైపు సరులు మెఱయ,
నలరు జవాదిగమగమ లాడె, జెలులు
రవణములు మోయ నలిచామరములువీన,
గండుముబ్బులలోనీడ గానిపించు
భదరవరుగాంచి దొర వెఱగంది...”

యాతని యాత్మచరిత్ర నెఱుంగగోరెను.

“ఈతడు చిత్రుడను గంధర్వరాజుగోడుకు చతురుడు. ఇతనికి విశారదుడను చెలికాడు గలడు. వీరిరువురు నొకసారి దేవేంద్రుని సభలో నారదుడు నాతని శిష్యులును గావించు గానము నాతించుచు సురుశిష్యులలో నెవ్వ రధికులని వాదిమనకు దిగిరి. అభిప్రాయములు కలియక గురు చెప్పితిని యొక్కమనః శిష్యులైతడు దిగి ఖాళిదను

వాదులాడి చివరకు “నిగవట్ల గోత్రము”వారైరి. అది ముష్టియుద్ధములోనికీ మాటినది. “పిల్లజడ్డుల”కు లేగి పోరుచున్న వీరి సందడికి సభ చెల్లెడెదరుగుడు గాన భంగమయివది. ఇంద్రుడు సడికట్టి వీరినిబట్ట భటు లకు ముదలయడెను. ఇది యెఱిగి విశారదు డీడ నాడ బడుచు పోజిపోయినాడు, పిమ్మట నింద్రుని యాజ్ఞచే నారదుడు చతురుని నిశాచరుడవు గమ్ముని శాపమిచ్చి, యుద్ధములో మడిసినతఱి రాకానీ తనము పోయి భదరభావము వచ్చునని యాదేశించెను.”

చిత్రు డెట్లు తన వృత్తాంతము నెఱింగించి రాజునకు గృతిజ్ఞతహాపి, తన గీమున కేగెను. ఈ కథాక్రమముతో రెండవశాస్త్రములు ముగిసినవి.

లోగడ నీ దానవుడు పెట్టుచున్న బాధలకు దల్లడిల్లుచున్న మునులు మనుసుతునిచే రక్కసి పాలి యుటను గాంచి, తమ కష్టము లీశ్వరేతనని రాజును దీవించి యగ్గించిరి. కేటచేతను, రక్కసులతోడి కదనముచేతను డిస్సి, విశ్రాంతినిగోరిన ధూవునికి ఒక చెంచు కనకాద్రికి చేగవనున్న కుమారవనమును జూపించి, యద్దాని భోగ్యుత్వమునుగూడ వర్ణించి, యందు హాయిగా విహరింపవచ్చునని చెప్పినాడు. “తీనికి కుమారవనమును జూడ వేడుక చెంగలించినది.

“యేరుహ శీతలచ్ఛాయా సుఖాసీన
గంధర్వ కామినీ గామయతము
నవ్యపల్లక భాద నప్రహర్షోన్మద
పికపంచమస్వర ప్రకటనంబు
సరసఫలదానో సంతితమోద వి
స్తార సుకాలాప సంతతితము
నూనమరంద పానానంద సంభ్రమ
ద్రోలంబ ఝుంకార రుతిమహితము
నలనకృద్విచ్చివడ్డెనునాదఘనము
రాజహంపాది జలపక్షి రాజకమల
తైరవాంచితవార సాకర కలితము...”

సగు కుమారవనంబును గాంచిన ధూకాంతు డెందలి నానావిధ వృక్షముల నింగారము మనమృత కాండము గలిగింప నయ్యైవిశేషంబులు చూచుచు నొక్కచోట

“అలివేణిక, వికచోర్మిలాక్షి, గమ
ల్యాస్యక, హంసవాణిక, దరో
జ్వలంకరిక, విషవాహ, జలకుద, శా
రద్రోహనాగిక, సుత్రే.

నలరోమావళి, వీచికాత్రివళి, దీ
వ్యలైకళిత్రోణి, బు
మగ్గల శోభణ, సరసిక, లసన్మకర జం
ఘట, హల్లకాంఘ్రిక గణా.

ఈ పద్యమునందలి రూపకము కవినమయ సంవాదియై
కనునింపు నింపుచున్నది. కడవఱకు విన్నను నాలో
చింపక రాజు చూచినది సరస్వీ పారసాక్షియై
నిర్ణయంప లేము.

పతంగసువాసినీపరివృతయైన యా సరోవర
లక్ష్మీ మీన శేత్రముల ధాళభక్త్యులు జలపును, పిచ
కములకోరకముల యొప్పిదము నూపును, మృతాల
బాహుల నావ్యనించును, మిలిందీకలవాద మంగళా
రవముల దన్నెదుర్కొనుచున్నదిని సంతసించి జల
క్రీడాభిలాషియై సుద్యుమ్నుండు జలంబుల డిగి
నాడు.

“ద్రుమరకంబుల నోర జవనోత్తమను శేత్ర
శైవాలముల గల జరిమి చరిమి
పాణిహల్లకముల బాణి దెముల్లుచు
దమ్మిమోమున మోము దార్పితార్పి
నురువు దువ్వలవ పొంపి బాపి వలితరం
గముల బెడంకుల గాంచి కాంచి
పత్ర భంగములుగా బాహుయుగ్మంబున
బలువు దన్యోగ్మల బట్టిపట్టి
లీల నధరామృతంబులు గ్రోలి క్రోలి
యూదు వినములతో నూరువులు పెనంచి
హంసికానాద మణితమ్మ లమరదేలి
రాజు లావణ్యసరసి దా బ్రథమకేళి.”

సరసీలలామతోడి యీ ప్రథమకేళి యెంత మనో
హరముగను శ్లేషసహితముగను నున్నదో పరికింపుడు.

ఇక శేని పరివారముగూడ నీట దిగిజల్లులాడి
జొచ్చినది.

సుద్యుమ్నుడు శ్రీమహనోదనమునకు గుమార
వనమునకు వచ్చివాడు. అదృష్టముకలనో, దుర
దృష్టమువలననో కమలాకరము గాననైనది. జల
క్రీడారతి పెడరేప స్వేచ్ఛగా మజ్జనమాడినాడు
ఫలితము కే అంతయు తానుదూరము!

“తన వితరణ ఘనత్యము వేణిధరమందు
దనదు రాజత్య హననమునందు,
దన పుండరిక శోభనత కన్నులయందు,
దన సువర్ణసమ్మతి తినువునందు,

దన శ్రీ వ్యరూపమంతయు గర్జములయందు
దనయశంబు దరస్మితంబునందు
దనరత్న సౌభాగ్య మొనరు వాతెరయందు
దన చక్రభాణంబు చనులయందు
దనకుశాగ్రముద్రి దగుమగ్గముంబందు
దనగుణాయతనితంబునందు
దనదుగు ప్రిసాధితలమందు వెలయ భూ
పాలుదప్పదొక్క బాలయ్యెను.

అయిననో బా బంబిలును సుందరులై దరికి
జేరిరి. ఇక శేని చేయలరు పాపము! “దన మరణమైన
నట్లే రాక్షసు గానిచెల్లు గాని యైన చింతలేను అట్లు
గాక శ్రీల మనదలమైతిమిం కెల్లు బొదనోప్ప నిండ్ల
కడకు” నని చింతాభంగము పెల్లుగ గ్రమ్ముకొన విల
పించినారు భూపునితోగూడ. బంధువులను, ప్రజలను,
రాజ్యమును దలచి రాజు పెల్లు గురవీల్లినాడు. ఇట్లు
రాజు చింతిల్లనందు గొందఱు కన్యకలువచ్చి వీరి
కష్టమునకు విచారము జెఱపి “ఒకసారి పార్వతీ పర
మేశ్వరు లీవనిగా విహరించి జలకేళి జలమండ,
క్షూరదానవులు కోక లపహరించుకొనిపోయిరి.
అందు కీకృతుడవరి యీ కుమారవనములో దిగుచు
నిందు స్నానమాకువారాడువారగుదురని శిషియిం
చెను. అదిమత యిందెవ్వరును పెదంబులేదు. మీ
రెఱుగకవచ్చి భంగపడితిరి” అని చెప్పి వనములో
గారి సహితరైయున్న శింకరుని చేతుకొండని చెప్పి
పోయిరి.

దుద్రకస్యలు చెప్పిన యీ సంగతి కలరి సుద్యు
మ్నుడు మహేశ్వరుని సమ్మతించి తన శ్రీత్వము
నుడుపుచుని ప్రార్థించెను. శివుడు శ్రీత్వము బొవు
కొర్కెదక్క పెఱకొర్కె లేనైన దీర్చున్నాడు.
పాపము! మన రాజున కది తప్ప యన్నియును గల
వాయెను! శివునిచే లాభము లేదని భివాని చెంతకేగి
“వాడిన మోముదామరకు వారిక పయ్యెదజాలుచేసి,”
భూమిగరపుత్రిక యుల్లును నీరుకాగా నీవే యేడు
గడయిని, తేకుల బాష్పములు డిగజాఱ భోరున
శేడ్చినది యిల. చిందుగనితో గూసిన చంద్రక
వలె, శివుని యరమె నెనసిన శివగుంచి, తన
కథ జెఱంగించి నుతించి, తన మహిమత్వము పాయ
ననుప్రసాదపు మన్నది.

అనవిని దుర్గ యిప్పగిది
సర్వము తొరుగి సర్వ మింతిన్

తనరెడుదాస నాట సత

తంబును బొడవ మీయనోప, నీ

మనియెడువాక నీకు నొక

మాసము శ్రీశ్రీయ నొక్కమాసము

దనుపను పూరుమాక్కురిని

నందగజేసితి బొమ్మ...

అమె కగుణచే నుగ్మమును కొక నెం. యాడు రూపును, ఒక నెల మగరూపును జేపడినది. కొంతకు కొంతి మేలు. సగము మగతనముగల పార్వతి యంతి కన్న నేమిచేయగలను? ఇక దక్కన పరివారమును దమకు కామినీత్యము తప్పదనుకొని యందఱును ఇట్లు పెట్టికొని, రాజున కిలయని నామకరణము చేసిరి. అందొక్క శుకవాణి యునునుపోకకు వని లోని వింతిల నారయ చేరికెను. ఇలాచేసి నెచ్చెలి పిండుగూడి వనవిహారము నెఱపుచు బంగారుకొండ దరినున్న యొకవనిలో చక్కని పద్యాకృతులను రాగా జలకేళికి బూసుకొనెను. అందు సలిసిన జల క్రీడల దేలికయ్యుచున్న సమయమన, కమలాకర మధ్యమనందలి నీట “కిసలయాయుధునితోదుల తూగు సోయగము గలిగి, మెలకమీసము లొప్పారు మోమునందలి నెక్కుదముల తళితళిలతో రుచి రయ్యుడై తిపము నేయుచున్న సౌమ్యుని గాంచినది యిల. సంభ్రమము మీఱి నాతిని రూపరేఖా విలాస ములకు ముగ్ధురాలై మరులుకొన్నది. ఇంక నేమి? మరున కిదియేదా సందు! కుచదుర్ములు పగులగొట్టి, వక్షశకవాటమును వ్రచ్చి, హృత్పీఠముపై నాసీనుడై ప్రభుత్వము నేయ దివిసినాడు కామయ్య.

ఇలాచేసి బుధునిగాంచి మదనపీడితియైనదని యెఱింగిన వెలి శుకవాణి సహధిష్ఠితి నున్న సౌమ్య మాని యిలా హృదయము నెఱింగిన కిసల కిసందు నని, ఎచ్చటైనను బోదమని యుత్తరదిక్కుగా ద్రావడినది. ఎదురైన సిద్ధహస్త శ్రీలను గనకా ద్రికి త్రవడిగిక్కునుచు, మార్గములోని ప్రకృతి దృశ్యముల నారయుచు, గంధర్వకల గానపాండి తుల కచ్చెనవడుచు బోయి పోయె—

అటజనికొంచి రథముఖు

లగచరత్పుర కామినీపదో

తక్కులకములాంక లక్షాగని

ధానమహాన్నతి శృంగజాలమున్,

రటదురుపించి నిర్దురద

రావనిపూర్తిత దిగ్విలాసమున్,

స్ఫుటఘనగౌరికద్యుతి ని

ధూషితసాలము స్వర్ణకైలమున్,

ఈ పద్యము పెద్దనగారి “అటజని కొంచె ధూమిగురు”దను పద్యమున కనుంగువిధి. కవియందు గలుపొందినాడు.

శుకవాణి బంగరుకొండకు దీసికొనిపోయి యామె మనసు త్రిప్పజూచినదికొని, యిలకు గావలసిన బంగారుకొండ మఱొక్కటిగదా! ఆ కొండచే వారిస నె యాయంజెజగనాకు మనశ్శాంతి. కనుక నే పాపము మెమునుపటివలె చూటాడెను. అప్పు డప్పుడు చనుదోయి నెమర్చుచుండును. మేన బులకలు పుట్టుచుండును. మెమఱచుచుండును. ఇట్లామెకు కామధూతిపు కళావేదించినది. అమె మామమగ్గుల ముకు గారికి గూలు నరటివీరవలె సమ్మాగ్ని తియినది నెలలంద టామెను ముసరుకొని యెచ్చి, నైత్యోప చారములు చేసిరి. ప్రాథమ్య శుకవాణి యిది మననీజాని చేత యని గ్రహించి మనస్సుగోగము గురుగ్గు మందులన్నియు వాడిడి కొండలపడక నీవు వలచిన సుందరుని వచింపుమని నెలలు గ్రచ్చి గ్రచ్చి యడుగుగా—

పరగమామకదహారన భిష్టలమన

కలితదరహంసచంద్రికాండలింబు

జాలయ మునిదండ్రు డెవ్వడోయునిదలార

యొక్కరుండుండి నన్నిట్లు సుక్కజేసె.

అని తన మనోగతిను నెఱింగించినది. ఆ పల్లు లారించిన శుకవాణి “కొలకొలని కొవలలు గూయు లావున, పలపలని చిల్లలు పల్లుచోట. తుమ్మె దలు జుమ్మని మ్రోగు నెలవున, నెమ్మి గుంపులు కేకలు వేయు చక్కె” నీ యువతిననుచిరాదని యొక కోసలోని దిట్టముణి భాస్వరంబులపముమధ్య విజాగాన వైఖరులతో దఱిద్రోయుచుండెను.

ఇచ్చట వారివిహారములు చేసిపోయిన కామి నుల శరీర సుగంధవాసనలు నాచాపుటముల బ్రవేశింప, ముదిగిగ్గాంతుడై లేచి, “ఈ కొలంకున నెవ్వతో యెమ్మెలాడి జలవిహారంబు గావించి చని యె” నని నీటగలిసిన కుంకుమాదులను బట్టి యూహించి, యొగదృష్టితో జూచెను. ఇక నేమి? మనస్సుని నికారబాణమువలె నిలయాతిని మనో నేత్ర మునకు దోచినది. అమె చక్కదనము, లేబాయము నీతిని మన్మథపరంత్రుల కోసరేను. ఇలమిడి విరాళిచేత దాపడుచున్న సమయమున, పత్రకుళి పువ్వు ఫలదుల కేగి శిష్యుకు కారద్యుతుడు వచ్చి కనకగ ప్రాంతమున నున్న కొనలలో దాను గన్న కుందరిని. అమె విజాగానచాతుర్యమును వర్ణించి వర్ణిం బంధునికనోయారిచి,

‘ఇలయను నామముగలగూ
జలజానన నారికరీ సరిపెను వేళకో
వలచినదట నిను,’

అని యారని యభిలాషయునకుపామచేసివాడు. ఇలవృద్ధమును నెఱింగిన బుధునికి మఱీ వలపు గెట్టిం చినది. అయిన సమాగమ మెట్లు సాగ్యము? ప్రాద్ధ వోక బుధు డామె సాందర్యమునుదన కవితాచాతురి విూట వర్ధించుకొని కోకి నెడబాసిన కోకమురీతి గుంచుచుండెను.

అక్కడ నిలయవృద్ధుడు జూపలేక కీరనాణి యామెను జెలుల కప్పగించి, మునివృత్తాంతము నరయబోయెను. పాప మా చెలియ. పొయిపొయి తుదకు బుధాశ్రమమును జేరి “అంగున నొక కరసిరట మంగు కేశిగావ వేదికాయుతి గుమకెయ్యం దన తిను వుకో జేరివి యింగురికరకుంతిపాశ్చుల కెడపగు మాని”ని గాంచి తొంటిపూని యితిజేయని భూవించి వాని మనము నెఱుగగోరి మాటున నిబబియుండెను. చంద్రనూనకి మన్యభావస్థల మితివిూటగా నున్ను రని యూహ్యుచు నిలనుగూర్చి పలురీతుగా బలించు చుండెను. ఈ సంగు గవిపట్టి కీరవాణి చాటున నుం డియే “ఓ నికాపపుత్ర! యే యండజయనయొను దనంతిల దానె వరించునే పరికో? దండెగ దూతె జేల చెలి తప్పదియేమి కొలంకునీల నుద్దండ తివో మిషకో వలచు తిన్వినిజూడని తప్పయిండకో!” అని నొవ్వనాడినది. ఆ పలుకులువిని యిలా జెవి తిన్వై యెంతి కుంగుచున్నదోయని నొచ్చుకొనుచు బాధ పడుచున్న బుధుని గాంచి, కరుణించి సుకవాణి యిల పంపిన ముత్యాలహారము నాతిని కలపమున వేసినది. ప్రేయస్వీకృషితిమగు నారత్న హారము తాపము మాన్పు, ముని జేరుకొని, కన్నులు విప్పి “హారమురా గతిమెద్ది? దీని నే దహువతి దెచ్చె? ఇది మేను సోక దిటని తాపము తీతెగదా యని—

“ఏ నొకసారి యెచ్చటనొ
యా మణిహారము గాంచినట్లు నా
మానసమంగు దొడెడిని;
మామకయోగ విలోకనస్థయో
మానిని హార విూ వినుట—
మా క్షికహారము నూడెనొండెగుకో;
గాన నిలావహుటి మణి
కర్పిరహారముగాక యన్యమే!”

అనుకొనుచు హారము ననేకరీతుల గౌరవించుచు దానితో సల్లాపములు జరిపి, తినిపాహుంగి పెముములు సంజెకములు నడిగెను. బుధునికి సగము తిరుటి సమా గమము జరిగినట్లే యైన దీ హారమురాక.

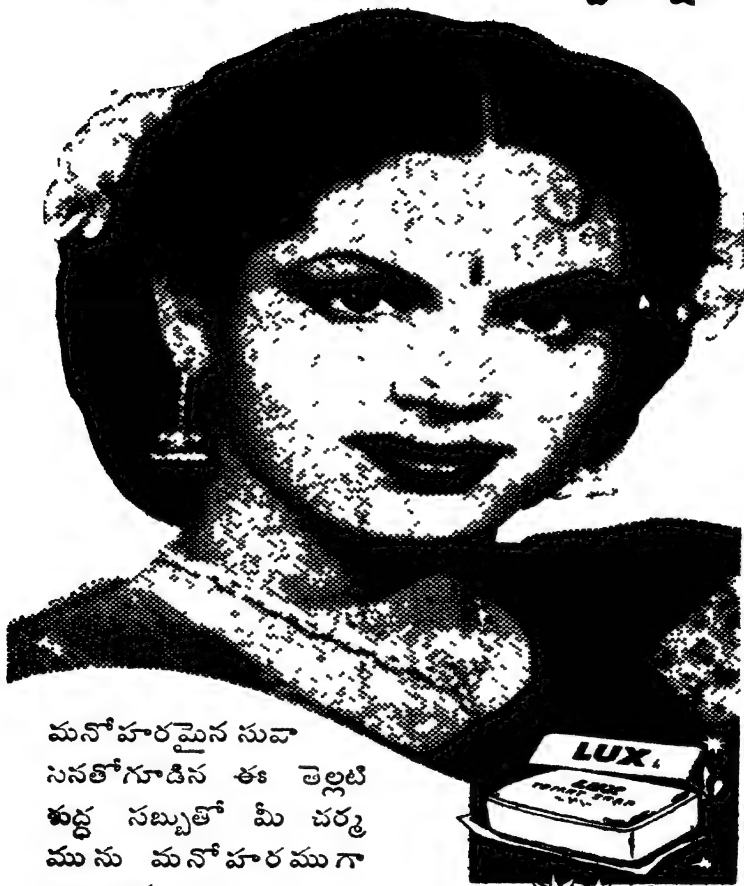
సంతతి ఇంతవరకు వచ్చినపిమ్మట కీరనాణి దాగ నేల? బుధునికి దన్నుగపటచుకొని, సభివృత్తాంత మును నుడివి, “గోలను బద్ధునిల్లు విరికోలల పాలు నేయుట నాయముకొదరియు, ఇది విూవంటి బుధు లకు పాడిగాదరియు” జనుత్కరించినది. బుధు డును అరతేని మనసుతో కిష్కండు శాద్వితునిచే నిబోదంతము కొంత వినుట జేసిసేప్రాణ ములు భరించితివని చెప్పి, సభిజనులతో గూడ నిలను దన గూక్రమంబునకు దిసికొని రమ్మని స్పటి కొట్టిమాలను గలుగుగా నిచ్చి సుకవాణి నంపెను.

తరువాతి నెల్లు కేరంటయున విలా బుధుల వివాహమంగళము నాధితముగా జరిగెను. చివరకు

“క్రొన్నెలకాల తిన్నెపయ
క్రొత్తిమెఱుంపుల మేలుకట్టునన
క్రొన్నెనపాన్పు నంగువరి
కూర్పునివేవన యయ్యు వీవగా
బన్నగతాయి తులుగని ట్లు
పాకరనూనుని నయ్యుగాంతెన్
దిన్నగనూర్చి నెచ్చెలులు
దీవముగా బనినాకున” బోయిరి.
సక్తియవత్తోగనా చక్రవాకములకు
బుత్తిరచనసొంపు పాయకుండ
మహనీయులకొంగి మధుగోష్ఠఫలమున
కలికయద్విజవాకులంబకుండ
గగనమగ్నకచాంగ కారంబునకు విభా
కరయుక్తినివివతి కదలకుండ
విదితయూవనయూరు కదకులకాతోర్లు
కరికరంబులబాధ గలుగకుండ
కరపులంబులలొంచి, కాంతి నించి,
చక్కనిరించి, స్నిగ్ధతసంఘటించి,
యిలను నూతనసంభోగకల దన్నె
సభినవాలోకజిరివిధుడైన బుధుడు.

అహా! ఎంత లలితమైన సంభోగము. ఈ లాలిత్వములోని యుచితౌనుచితములు పాశకులే నిర్ణయించుకొనవలెను. సంభోగవర్ధనము లోని యీ బద్ధిమున శ్రేష్ఠ, రూపకము, యథాసంఖ్యము నను మూడలంకారములు గూడుగ ని కవిలోకోత్తర ప్రతిభను జూచుచున్నది. ఇట్లు కనకకైల శిరోభాగ ముల నయ్యిలాబుధు లనుగాగరసములు నల్లివిరియ విహరింను లోనర్ప పుర్రురపుడను పుత్రితర్తి ముద యించి “పురూరవోదయము” రసవత్ప్రబంధ ముగా రూపొందినది.

“లక్స్ టాయలెట్ సబ్బు
నాచర్యమును అందముగా నుంచుచున్నది”
అని ఎ.ఆర్. శకుంతల చెప్పుచున్నది

మనోహరమైన సువా
 సంతోగూడిన ఈ తెల్లటి
 శుద్ధ సబ్బుతో మీ చర్మ
 మును మనోహరముగా
 నుంచుకొనండి !

సిసీమా తారలకు సౌందర్యమునిచ్చు సబ్బు

L78 332-X30 TL

ఆర్థర సాయన సాల ముక్త్యాల, కృష్ణ

ఫా పి త ము 1925.

ప్రకస్తాయుర్వేదోపధములకు
నిలయము. ఏమందుకావల
సినను మాకు వ్రాయుడు.
నమ్మకమైనవి లభింపగలవు

ఆయుర్వేదభూషణ
వేటూరి శంకరశాస్త్రి,

ఎ. ఎం. ఏ. సి.

Consulting Physician

ప్రాణ సుధ

క్షీణించిన వీర్యశక్తిని పెంపొందిం
చును. నరములకు పటుత్వమును, కర్మ
పుష్టి నిచ్చును.

మెదడుతోపని చేయువారికి ఆత్మమిత్రము.

పక్షపాతమునకు అమోఘమయిన

బోపధము.

క్రీరబల (101 సార్లు ఆవర్తము)

అయవీరము

వాడిచూడుడు, తృప్తిచెందుడు.

మలబార్ ఆయుర్వేదిక్ స్టోర్సు

నెం. 107-108, బ్రాడ్వే, మదరాసు.

తోకప్రసిద్ధిపొందిన

పి. వి. రాజన్
అండ్ కంపెనివారి

శ్రేష్ఠమైన మదరాసు నశ్యం

R. S. సుగంధ ముక్కుపొడి

అన్నిటిలో సాటిలేనిది.

ధర వివరములకు వ్రాయుడు.

తయారుచేయువారు:—

పి. వి. రాజన్ & కంపెని

అక్క-ణం, Arkonam, N. A. Dt.

జీవాత్రదేమిటామాట!

సంతానం కుల్లి కృషిస్తూ ఉంటే

తల్లికి క్షోభకాదూ?

భారతీ-భారతాంబ తన

కుష్టుబొల్లి సంతానం

కోసం ఎంతని దిచారిస్తుండందో?

ఇదుగోమా 32 సంవత్సరముల
అనుభవంతో ఇస్తుండన్న అభయం

మాకు నేడే వ్రాయండి

రెడ్డి అండ్ కో.,

గోపాలపురం. (తూ.గో.జ.)

కథాకల్పనము

మాలమున భాగవత రామాయణములందున్న కథలకు గొంతెము భేదము కలదు. భాగవతము సుద్యుమ్నుడు మనువుత్రుడని చెప్పినది. రామాయణమున సుద్యుమ్నుడను పేరేలేదు. వైపెచ్చు కర్తవ్యప్రభావతి కొడుకు ఇలుడని చెప్పబడెను. చిన్ని కథను కావ్య వ్యాప్తముగా పెంచి వ్రాయుటలో రసానుగుణముగా నలలిభేదములు సంఘటించుట కవి కనివార్యమైనందున, నట్టివానిని విడిచిన నిందు గంభీర్యభావనివృత్తి వృత్తాంతము కవికల్పితముగా దోచుచున్నది. కాని ప్రధానకథకిది యేరితిగను నుపకరించి నట్లులేదు. మఱి వేటకేగనలసిన రాజానకు యుద్ధక్రమనుగూడ గూర్చి విశ్రాంతికోసము కుమారవనమునకు బంపుటకు మాత్రమిది పనికి వచ్చుచున్నది. రామాయణములో శివుడు శివను సంహోషింపజేసి విచారించుటకు దానును స్త్రీరూపమును దాల్చి కుమారవనములోనికి వచ్చిన ప్రాణులన్నియు స్త్రీ భావమును బొందునట్లు సంకల్పించును. భాగవతములో, దిగంబరయైన శివ శివుని యుత్సంగముపై నున్నతఱి, మనులాయనను దర్శింపవచ్చి శివాశివులు కేళిలోలురై యున్నారని చెడలిపోవ, శివుడా వనమున బ్రవేశించిన పుంలింగ నపుంసకులు స్త్రీ రౌన్లుకేసించెనని కలదు. మన కావ్యకర్త రక్కసులు వస్త్రయు లవహరించినందున శివుడు శిపించెనని కల్పించెను. ఇంకను కావ్యనిర్వహణమునకును, రసపోషణమునకును నవసరములగు కొద్దిమార్పు లావశ్యకములే కావున వానిని వివరింపను.

వర్ణనాదికము

ఇటీవలి కాలమున నలువడిన పెక్కు కావ్యములు చిత్రకథా మహనీయులు కాక, వర్ణనధూయిత్వము లనుటలో నెవ్వరును విత్రతి పన్నులుకారు. ఆ రీతిగ నీ సుద్యుమ్న చరిత్రముగూడ వర్ణనములలో జాల ముందంజ వేసినది. ఇందునగరము, చతుర్వర్ణములు, పుష్పలావికలు, వసంతము, వేట, యుద్ధము, వనము, వనవిహారము, జలక్రిడ, నాయికా నాయకులు, సూర్యచంద్రుల ఉదయాస్తమయములు, ఆశ్రమము, నాయికా నాయకుల విరహము, చంద్రవక్షాభాద్యు పాలంభములు—

అను విషయములు కూలంకషముగా ఉద్బంపబడినవి. శబ్దార్థములపై పూర్ణ ప్రభుత్వముగల కవిపై వర్ణనములం దెక్కడను వెనుక బడలేదు. ఈతడు మను, వసు చరిత్రముల నాదర్శముగా దీసికొని తన కావ్యమును నిర్వహించినాడని కథా సంవిధానమును బట్టియు, ఆయా వర్ణనములను బట్టియు బాగుగా నిర్ణయించుకొనవచ్చును. రాక్షసరూప గంభీర్యభావవిమోచనము మనుచరిత్రనుబట్టి కల్పించినదే యనవచ్చును. కవికిగల వర్ణనావ్యసనముచేతను, శబ్దారాలంకారతత్వరత్వముచేతను అటవట రసప్రతీతి భంగముగట తప్పలేదు. నాయికా నాయకుల నొక్క రంగముపై ననోన్మయము మూట్లాడించిన బాగుండెడిది. ఈ కార్యమంతయు శవలము చెరికత్రయే నిర్వహించుట రసజ్ఞులు తలలాపలేదు. అయినను కావ్యము సునోహరత్వమునకు దూరము కాక కవిని చిరంజీవిని జేయగలిగియున్నది. పురవర్ణనములో—

“కాలగకుడుదక్క, గాముని గెలిచిన
వారలెవ టలండ్రు వసుసలాన
జక్కదనముచేరి నిక్కచునప్పీట
మరునిగలువనట్టి మనుజుడెవడు ?”

అని పురుషసౌందర్యము నొక్కమాటలో జెప్పినాడు—వనవర్ణనములో—

“జీకనుయూచినపుడటె
సాంపలరన్ హిమవాతివోగి, కా
రాకులమైల లూడ్చిబెడ
గైన గుళుద్భుకుండుబులందు మా
తాకుల కావికోక లల
రారగ దాల్చిన కీరభూషణా
స్తోకలు గొమ్మలయ్యనిలు
తోదనిసెన్ గొనసాగు కోర్కెలన్”

ఇంపలి శ్లేషరూపక సంపత్తితో సాంప్రయెన్నది. తాపసుల చైర్యము తరుణులచే దూరిపోవుననుటకు—

భామతో కూర్చున్ ప్రమిదకాథేయమై
వరస త్రిగుణమును వత్తిగలిగి,
ముక్తికాంతాన్నిహమున బ్రజ్వలించుచు
ఘనతరమాయాంధకారమడచి,

యరివర్గలభ సహారంబొనర్చుచు
సాత్వియజేహలయాంతరమున,
నలస ప్రభూమికలను పెట్టుపై బున
రావృత్తివిరహితం బనెడికుడుట
బ్రళయజంఘానిలంబున మలగనట్టి
దివ్యయోగింద్రమజ్జానదిపకలిక
పాలితి నెమ్మని గాలి చేమలగుకతన
నారి మునికి దహివిఘ్న కారిణిగద !

“కచ్చుదాగ్ధుట నీ మునిముచ్చులెల్ల దామరస
శ్రేతలిండ్ల బందాలుగారె” అను పెద్దన్నగారి
భావమిందు సుందరముగా పరిపుష్టమైనది. సందర్భ
మునుబట్టి రెండును రెండుత్రోవలు త్రొక్కినవి.

“అగురాకంజగురాకుల
నగు రాకొమరితె పదమునైనగుచికల్మిన్
దగురా నీలపు రాజిని
తగురా సుతవాలకుడుల తలకుల సరియై.”

ఈ పద్యము చేమకూరవారి “అన్నన్న మొగము
చెన్నునిచున్నన్న” అను దానిని పోలియున్నది.
చంద్రోదయవర్ణనము

“పూర్వకృంభరము బూని యక్కునగాలు
వెలయుజంద్రపాండు వృక్షమువెడలె
గగనకౌసవమున గన్నడుచుక్కల
మందగలియుటకు నమందలిల.”
“తగకరస్పృష్ట సత్కథాస్థానయైవి
లీనతారకయై విగలితతిమో వి
నీలకచపాళయై యలిలోలచక్ర
కుందయయిచెలంగ నిలి రాజు గూడుకతన.”

పై వర్ణనము లెంతయు సుందరములుగదా !
ఇంత వర్ణించియు దనగోత్ర ఋషులకు జనకుడగు
సృష్టికర్త విశ్వకర్మను బ్రళంపింపవలెననుట కవి క్లిష్టము
కాదని కాబోలు! మనశ్శక్తి దూషణములో నాకొ
లత దీర్చుకొన్నాడు—

“అరసియకౌరణంబయిన
యోగహ మూనెదవంచు నీమీగా
విరులకరమ్మ, లిక్కువున
విల్లను, నారిని దేటిబాదచే,
విరవలల పాలిదైవము
విష్టపసన్నుతి విశ్వకర్మతా

బరగ పృథ్వీక వారసికి
త్రాంజలిసేయగవచ్చునున్మృదా !”

కవి శృంగారప్రబంధమును వ్రాసినను
చేదాంతపరత్వ మెక్కుడుగా గలవాడు. కావున
వర్ణన సందర్భముల నయ్యెయెడల నది వ్యక్తిత్వమును
చున్నది. ముక్తాహారము మెడలో బడినపిదప దాని
నుద్దేశించి బుగ్గుడు—

“తారకసాంఖ్య యోగముల
దాల్చిసునూత్రము నేత దాటి సం
సారపయోధి గాంతకుడ
సంతతిసౌఖ్యము గాంచితీవు నీ
భూరికృపా విశేషమును
బొందక తాదృశి భూతియబ్బునే
తారక సాంఖ్యయోగముల
దాల్చినయంతనె తారహారమా !”

అని శ్లేషించి చాతుర్వముగా బలికినాడు.
ఈతడిరితి వర్ణించిన యద్భుత వర్ణనములు పెక్కులు
గలవు. విస్తర భయమున నొందురెం డుదాహరించి
విరమింతును. అంభకౌర వర్ణనము—

“తనరత్న మబ్జితా తనని శోకిలుమిన్ను
సిరి నేల జీరాడు కురుల గుమియై,
పుష్పమి పాంధుల నేచి పడలమారుడుత్రుప్స
దుడిచిపెట్టిన నల్లతోగలరుచియై,
యపరాహ్మమున మకరాలయేకుడుత్రేల్పు
మహిత విత్యాగ్ని భూమవ్రజంబా”

చుక్కల వర్ణనము—
“కడలు మిన్నంటి పెంపడరు చీకటిద్రూసు
చివరబుట్టిన వెల్లపుపులనంగ,
ఆకసం బరయశ్రీహరి పదాఖ్యవహించు
కతమున వెలుగునఖరములనగ

రిక్కగమి యొప్పె కాంతులు సిక్కిటిల్ల.”

కథా ప్రకల్పనాచాతుర్వమునకన్న నిందు
వర్ణనల మహిమము మిన్ను ముట్టుచున్నది. ఎంత
వర్ణించినను వినుగు బుట్టనియక పాతకు వాకర్షించి
త్రోత్రతోవల ద్రిప్పట కతడు మేటియందును. దీర్ఘ
సమాస రచనము సేయుటకుగాని, అలలితదములతో
పద్యముగూర్చుటగాని యాతడు చాలినవాడు, మేధ
ముల నొయ్యారమువార, సమతాగుణముతో సరసంబు

కుంగు నడకలో నడిపించుట కీతనిని చెప్పి లీలవలయును—

“అమితాభికాలాప కమితాభినవకోప
రమితాంగనాటోపరాజితములు,
ఫలమానభరచూత దళ పీనపికజాత
వలమానమృదుగీత వలయితములు”
“హస్తనిగ్గులకన్న నుగ్గుడించెడిమేని
కాటుచీకటి గుమి కడలుముట్ట”
“మదమె త్రికరమెత్తు ముత్తనాగమువోలె
బరువడిచేసాచి బాదిబాది”
“త్యైరుహశీతల చ్ఛాయాసుఖానీక
గంధరవకామినీ గానయౌతిము.”

రసాలంకార భావబంధురములగు నిట్టి పద్యములు లెక్కకు మిక్కిలిగా గలవు.

కావ్యము కైశికీవృత్తి భరితమై ద్రాక్షపాకముతో పాగినది. కవికాధార అష్టమాకలు లేక ప్రవాహమువలె నవచినది. కవితా శిల్పములో నీ శిల్పియొందును వెనుకబడి లేదు. వ్యవహారమున నుపయోగించు బాతీయములు, సామెతలు; కాలము ముసలించు, మడిమద్రొక్కచు, వంపినికూడు సేయని వస్త్రములు, ముక్కు నూటిగా, పొడయెండి, కుదురుగా వచ్చెను, క్రువ్వకుడిచిపెట్టు, కుండకము లేక, మున్నగునవి—భాషకు జీవములవంటివి సమయానుకూలముగా నీ కవి పెక్కులు వాడినాడు. విరువుగల మనోహర రచనము. వ్యర్థపదముల నుపయోగింపడు. కథాగమనములోగాని, వర్ణన ఘట్టములందుగాని దౌచిత్యము, సారస్యము లవమాత్రమును దీసిపోవు. సందర్భోచితములగు పదజాల మితనికి దాస్యము చేయుచుండును. ఆయా పాత్రల స్వభావములను జ్ఞాతించుటలో నీతడు దౌర్జదాడు. బుధుడు నాయక నుజ్జేశించి పల్కిన యీ మాటలు శ్రీ స్వభావ వ్యంజకములు—“మును తమి గొల్పి నుండరతిముందున కేగుదు రెండమావులే వనితలు మీ మనస్సు గను బారు హరిం గణువారు కోమలి!”

ఇక సే కవి తన నాయకనాయకుల స్పృష్టిలో గూడ వారిని మహనీయు పాత్రములుగ నే దిద్దినాడు. ఇలావధూటి “అందముల యిక్క తళితళలాడు రిక్క, వలపుల కొటాడు, వరరతివతికటారు. ఆమె

యందమునకు బ్రకృతియంతయు జితమైనది. ఇక బుధుడొక లెక్కా? తపనీయైనను నామె సంగము నకు దాపపడక తప్పలేదు. ఈమె హృదయ మహనీయతకు బుధునికోసమై తాను స్వయముగా బ్రయత్నింపక సెచ్చెరిని నైతము దాను ప్రేరేపక కార్యనిధి నందుటయే మాదకము. ఈ గాంధీర్యము, ఉదాత్తత మెద్దుకొనదగినవే.

ఇక నాయకుడో “విభునితో గిసలయాయాగు నితో విభునితో దులదూగు సోయగంబలరు” మొలక విూసలవాడు. చంద్రవంశ వర్ణనకు, అందును సమాధి నియతుడన తాపనీ. అంతిస్సంస్కారము వలసి నంత యన్నది. ఇట్టి యుదాత్త పాత్రములను దిని కావ్యమున వర్ణించుకొని రసనీదుడైన కవి ధన్యుడైనాడు. సుద్యుమ్న రాజ చరిత్ర—మాంధ్రవాజ్మయమున నాచంద్రార్కముండు ముగిర శృంగార కావ్యమైనది.

“జయ ని తేరసస్థిత్వా కవీశ్వరాః”

చంటిపిల్లలు—లివర్ అండ్ స్ప్రిన్గ్ వ్యాధులను ‘ఉదరాంతకీ’ అతిశ్రీఘ్రముగా నివారణజేయును. మరియు సమస్త అనానలు అనగా విరేచనము బాధతోను, బద్ధముగాను అగుట, అజీర్ణము, అసనమునందు పుండ్లు నివారించును.

గర్భిణీస్త్రీలు—సునాయాసముగా ప్రసవించుటకు, ఆరోగ్యసంతానము కలుగుటకు ‘అమృతసంజీవిని మాత్రలు’ ప్రఖ్యాతిగాంచినవి. వేపిల్లు, వికారములు, సోమరితనము, నిస్సత్తువ తగ్గించి ఉత్సాహము కలుగజేయును.

శ్రీ భుజంగ రాక్ష్యద్యతాల,
ప్రాప్రయిటయ్య : పి. పేరయ్య క్షి నన్ను
తాళ్ళకేవు, తూర్పుగోదావరి జిల్లా.

నిష్ఠ - సంభూతి మొగ్గల నయోగి

శ్రీ పారనంది జగన్నాథస్వామి

*కపిత్థ దేశం: రాజగృహ-గృహాటపర్యతము-
అశోకవనం-స్తూపం. సంభూతి మొగ్గల నయోగి.

నూనభిద్ర: సర్వకాస్త్రవిదుడు, శిష్యుడు,

క్రావర్తి వీర్యవేన: యాత్రాకళిఘ్న-యువకుడు-
విద్యమఖము-ముతకంబరి వేసుకొని యున్నవాడు.

విరూధకుడు: రాజు.

చాటుపదుడు: రాజు అనుచురుడు.

సందరానంది: రాణి-అపరిమిలంగా అక్కరించే
సౌందర్యం. సౌందర్యాన్ని మించిన శరీరసుగంధం.

చందమనా: రాణి సేవకురాలు.

మారమోహకణి: పాపాలకు కేరుపట్టవాడు.
సన్నంగా పొడుగు అందంగా ఉండే యువకుడు.
చక్కని దుస్తులు.

కోకాళికుడు: మార అనుచురుడు.

రాజగృహలో గృహాటపర్యతమునకు సుకా
స్త్రుడు నిర్మించిన విశాల-అశోకవనం,
దానిమధ్య ఒక పెద్దకోనేరు. ఒడ్డున ఒక ఎత్తైన
స్తూపం. స్తంభం యొక్క శిఖరము, చుట్టూ నున్న
చెట్ల కొమ్మలకు మీదుగా అంది, అరుణోదయాది
నూర్యశరణాలలో ప్రవహింప ముతున్నది. దెబ్బ
అగ్రగుల ఎత్తు, ఇరవైఅడుగుల పడల్పు గలది ఆ
స్తంభం. ఆ ఎత్తున సమతలము, క్షుణ్ణ కొనను చిన్న
దేవాలయము, అందున్న బుద్ధ భగవానుని కంఠు
విగ్రహము సూర్యకాంతిలో ప్రజ్వలిస్తూఉన్నది.
ఆ నిర్మాణమంతా చెక్కబడి నునపు చేయబడిన
నీలలోహితశిలలో గొప్ప శేర్మిక కట్టబడియున్నది.
చిక్షిణ భాగంనుండి నల్లచలువరాలులతో అనువృ
బడిన పెట్టు ఆ స్తంభము మీది భాగానికి అందుకొని
యున్నవి. సమతలముచుట్టూ చిన్న పిట్టగోడ శిల్పి
యొక్క చిర్రెత్తెలుకాన్ని ఉద్ఘాతించి ఉన్నది.

బుద్ధవిగ్రహమునకు ఎదురుగా ధ్యానంలో నిమగ్నుడై
పద్మాసనంలో సంభూతి మొగ్గల నయోగి అధిష్ఠించి
యున్నాడు. అతని చేతులలో విష్ణుయున్న ధాత
కీయ పారాయణ గ్రంథము వుంది. ఒక ప్రక్కన
నికాయ నూర్తము, బ్రాహ్మచోలసూక్తము, ప్రజ్ఞా
మితాకాస్త్రము పడియున్నవి; రెండోప్రక్క
కమండలము, భుజకపళ్ళెముట్ట, ఛత్రిము అహంముగ
పళ్ళెము పెరుస్తున్నది.

మధ్య కళ్ళు విప్పి గ్రంథం చూసిమాడక
మొగ్గల నయోగి:

“అభిక్తాంతం భోగోతము. అభిక్తాంతం
భోగోతము. నైయ్యధాని భోగోతము నికుక్షీరింప
ఉక్కుడయ్యి-పరిచ్ఛిన్నం నా వివరయ్యి, మూల
స్వవా మగ్గం అచిచ్ఛేయ్యి, అంకకారవా శేలప్పు
క్షీతం ధారయ్యి; చట్టముంతో యాపాణి దిభిక్తం
తీరి; వివం వివం భోతా గోతమీన అనేక పరియా
యేన సమైవకాంతో. ఎతేయం భవంతం గోత
మంతరణం గచ్ఛామ, సమ్మంచ భిక్కుసంఘంచ
ఉపాసకనోభవం గోతమా ధారెతు. అజ్జతిగ్గ పాను
పెతె శరణం గతేతిం అతి శ్రేష్ఠగోతము, ఓ అతి
శ్రేష్ఠగోతము!” “ఉనూత్తరమైన వాటిని నిలపెట్టే,
ఆచ్ఛాదితమైన వాటిని ప్రకటించవలసి, భ్రమలో
చిట్కరున్న వారికి మార్గంమాపే, అంకకారములో
నున్న వారికి దీపముజూపే, నీవు శేత్రములు ఉన్న
వారు చూడగలిగేటట్లు, అనేక పర్యాయములు,
శ్రేష్ఠతముడైన నీవు ధర్మమును ప్రకాశింపజేశావు.
నిన్ను, భోగోతముని, శరణం వేడుకొంటున్నాను; నీ
సర్వాన్ని, నీ సంఘాన్ని, శరణం వేడుకుంటున్నాను.
నన్ను నీ భక్తునిగా అకీర్వదండు. శరణం.”

అని అంటూ ధ్యానంలో కళ్ళు ముకుళించి
నాడు.

1

* St. Simeon Stylites అనే ఆంగ్లవాటిక
దీనిని రచించడానికి ప్రోత్సహించింది. అందుకు
నా కృతజ్ఞతావందనములు.

[నూనభిద్రుడు శిష్యునితోకలిసి పెట్టుపిక్కు
మోదికివచ్చును]

శిష్యుడు : భిక్షు, సంఘాతిభిక్షు. మొగ్గలనభిక్షు, సకలశాస్త్ర పారంగతులు సుఖ భద్రజీవులు, మీకు దర్శనము ప్రసాదింప వచ్చియు న్నారు. కల్లవిప్పి లేచి సత్కరించింపి.

[సంఘాతి మొగ్గలన కల్ల విప్పలేడు.]

శిష్యుడు : యోగిభిక్షు, మహాపండితుల దర్శనభాగ్యం మీకు లభిస్తాంటే, ఇటు చూడరేమి!

మొగ్గలన : (కల్ల మెల్లగ విప్పుతూ, అదే వారివైపు చూస్తూ, మీరుఎవరు అనే అర్థము ఇచ్చు నట్లు తల ఒకమారు కంపించి, కల్లమూతాడు)

శిష్యుడు : ఇదివిమి? ఒకనటనా! సుఖభద్ర పండితుల ప్రఖ్యాతి మీ శ్రోత్రములచేరలేదని నమ్మిం చదానికా! మీ స్వభావానికి నశ్చిత్రమండల పర్యంతం వారి ఖ్యాతిచేరగా, వారిని అచ్చటి శాస్త్ర ముండివారు “జీవులు” అని పిలువడాంతులుగా చేశారు. అనాటి మీ చెవులకు సోకదనా! (అని బిగ్గ రగా గర్జించాడు).

మొగ్గలన : (ఈ గర్జన ప్రారంభమందే ముక్కుపడినట్లు కల్లవిప్పి చూచు కుర్చోచుని నిరస్తు కంపించాడు.)

సుఖభద్రుడు : సంఘాతి మొగ్గలన యోగీ, నీవు నిజముగా నా పేరు వినియుండిరేదా.

మొగ్గలన : విన్నాను కాబోలు.

సుఖభద్రుడు : (శిష్యునివైపు చూస్తూ) ఆ! (కొంచెమువైపు నిశ్శబ్దం)

మొగ్గలన : మీ అభివృద్ధిపండిత్యంవల్ల మీరు పాధించినది ఏమిటి!

సుఖభద్రుడు : శబ్దవిద్య, శబ్దస్థానవిద్య, చికిత్సావిద్య, హేతువిద్య, — అన్ని విద్యలలో పారంగతుడనైన నన్ను నీవు అధిక్షేపిస్తున్నావా? ఉహ! ఏటి జ్ఞానములేనివానికి భర్తృగ్రంథావలోగన ఎక్కడిది!

మొగ్గలన : జ్ఞానము, ముఖ్యముగా శాస్త్రముల జ్ఞానము, వాదప్రతివాదాదుల, ఆచరణకు కాదుగదా! తిథాగతుని ఉపదేశము ఆచరణ.

సుఖభద్రుడు : “అంభకార నాకనాద్యవిద్య.” అనిగదా నూత్రం, “శిష్యులకు శబ్దార్థనిర్వచనములు తెప్పగ తెలిస్తేనే, వారు బోధనలను బోధిపరచుకో గలరు. విద్య పూర్తి చేసుకొన్నవారే అర్జును కాగ లరు. వివేకముంటేనే బ్రహ్మగ్రంథము. అప్పుడు తప క్షరర్థకు జ్ఞానకోగలరు. అక్షిపారని పూజానిదలు

స్పృశించలేవు.” ఇది తథాగతుని శాసనము. నీవు అందుచేత విద్యను గర్హించరాదు.

మొగ్గలన : “కామములను విసర్జించి కృత కృత్యుడవుకమ్మ. సర్వదుఃఖాలకుమాలము కోరిక. కోరికలను త్యజించినవాడే నిర్వాణాన్ని పొంద గలడు.” ఇది నికాయవచనము. (అని ప్రక్కన ఉన్న గ్రంథమువిప్పి చేతిలో భద్రముగా ఉంచాడు.)

సుఖభద్రుడు : ఆ నిర్వాణ ప్రాప్తికే జ్ఞానబోధన. నా శిష్యుడవుతా. క్రిందికి దిగివచ్చి శిష్యులకు జ్ఞాన మును వెదజలి సంఘాభివృద్ధిచేయి. అది జ్ఞానతపస్సు. నిజమైనసేవ. అందుకే సంఘంగచ్ఛామి.

మొగ్గలన : అందుకా యింత శ్రమపడి వచ్చావు. నేను ఇక్కడనే ఉంటాను. అనేక సంవత్సరాలనుండి ఇక్కడనే ఉన్నాను. దీనిని విడవ బాటను. నాకు అలవడిన 84 తపస్సు మీరు చెప్పిన శాస్త్రాధ్యాపనకంటే చాలా రెట్లు ఉత్తమును.

సుఖభద్రుడు : నాది పెద్దపాతాల. మువారు రెండువందల విద్యార్థులతోడను, పదిమంది పండితుల తోను కలకలముంటూ ఉంటుంది. మా శాస్త్రబోధన లకు నీ ఆచరణబోధన మేళవించుటేసి లోకకళ్యాణము చేయగలవు. నాతో సాహచర్యముచేసి నీ ప్రక్క పడియున్న గ్రంథములలోని సూక్ష్మవిశేషాలను గ్రహించగలవు. ఈ సమర్థతపస్సు చాలించు. దిగి రమ్ము యోగీ.

మొగ్గలన : శాస్త్రుచర్చ అనే మోహములో నన్ను దింప ప్రయత్నించవద్దు. పామృత బ్రాహ్మణుడేవా. ఆ సురుకులవాసము నాకు వలదు. సమ్యక్తత్వ న్యాయము నా మార్గము. పామృత. (అని కల్ల మూసు కొన ప్రయత్నించును.)

సుఖభద్రుడు : జ్ఞానాన్ని నిరసించినవానికి సమ్యక్తత్వము ఎట్లు వుదరగలదు. సమ్యక్తత్వము అనే పదానికి నిర్వచన తెలుసునా నీకు. సమ్యక్తత్వ నూత్రం అర్థమైనదా నీకు. హీనయాన మహాయాన భేదాలు తెలిస్తేగదా, సమ్యక్తత్వవిరణకు యోగ్యత సిద్ధిస్తుంది. జ్ఞానంవిని ఆచరణే మోక్షార్థం అని ప్రతి పదము. రా నాతో.

మొగ్గలన : పామృతం పోకపోవడము జ్ఞానమా? నా తపస్సును విఘ్నముచేయడానికి వచ్చిన విశాచునా నీవు! నేను సంపాదించిన తపశ్శక్తి నాకు చాలును. నాకు ఇంకేమీ అవసరము లేదు. నీవు వెళ్ళదా! (అని పరికి కల్ల మూసివేశాడు.)

శిష్యుడు: ముక్కు లేనివానికి మర్రి పువ్వు? తప్ప మనది. పవండి గురువర్యా పోదాము. (అని వాని నిగడానికి లేచారు.)

మొగ్గలన: (ఒక గ్రంథాన్ని విప్పతూ). అన్నం జీవం. అన్నం కీరం. అంతవాలోలో అన స్వతోలోలో. (అని పఠిస్తూ) “ప్రపంచ నిస్సారత తెలుసుకోలేనివానికి అనుత్పాదజ్ఞానము ఎక్కడిది? జలముతో నేట్లు బ్రాహ్మణుడు రెండు వేళ్లందు ప్రత్యేకము చేయునో, తాపము వట్లు ఉదయాది యోగజలములతో ఇంద్రియాలను కడిగి మనోవికారాలను వశపరచుకొని ధమ్మమార్గాన్ని సవనపరచెను.” ఈ ప్రపంచములో విద్యాశాస్త్రాలను చెప్పలేదే. (అని కళ్లు మూసుకొంటాడు.)

2

[క్రిందినుండి కేక] - మొగ్గలనా, సంఘాతీ (అది ఇంకా యోగి చెపులకు చేరకముందే మరియొక మారు కేక) “మొగ్గలనా, మొగ్గలనా” (ఇంకా మొగ్గలన కళ్లు విప్పకముందే మెట్టుమీదికి వచ్చి)

శ్రావర్తి: నేను శ్రావర్తిని, నేను, అయ్యా, శ్రావర్తి వీర్యసేనను.

మొగ్గ: ఏమీ భిక్కు.

శ్రావర్తి: (ఒక బుట్ట బాదుపళ్ళు ఎగులుతుంది ఆశ్చర్యపరిచుములు సూచిస్తూ సాష్టాంగము వేళాడు. లేచి) అయితే మీరేనా సంఘాతీ మొగ్గలన యోగి, ఇదేనా నీ దివ్య ప్రంభి శిఖరము. మీ దర్శనము లభించిన ఈ క్షణము నా జీవితము పవిత్రమైనది. ఇందుకే ఇన్నాళ్ళు జీవించాను. ఇంత జీవితము తిరిగి.

మొగ్గ: (ఆ పళ్ళువైపు జూచి) ఇవేమిటి?

శ్రావర్తి: ఆత్రంజన బామిటోలకు ప్రసేది. మీ దర్శనము ఫలవంతముగా ఉండాలని ఈ పది పళ్ళను తెచ్చాను. పరిగ్రహించండి. మీ ఫలహారానికి ఉపచరించగలవు.

మొగ్గ: పది లేదే. ఆరే ఉన్నాయే. రెండు పూటలకు సరిపడిన భోజనమైనా ఇవ్వలేదే.

శ్రావర్తి: (ఆ కాంతుకు ఆశ్చర్యపడుతూ) తమించండి. ఇక నేను వెళ్తాను.

మొగ్గ: ఎందుకు ఆ తొందర?

శ్రావర్తి: అనా చిత్రచైతన్యంలో మూఠేండ్ల నుండి ఒక పండ్లైనా తినకుండా తప్పకుండా సమాధిలో ఉన్న ఆ మహాభిక్షుణీ ఉత్పలకగానూ దర్శించాలి.

విలంబం చేయరాదు అని లోకం ఘోషిస్తున్నది. ఆమె నిర్వాణస్థాయిలో ఉన్నదట.

మొగ్గ: (ఊంచెను విసుగు కనబరుస్తూ) అయితే దారితప్పి ఇక్కడికి వచ్చావా. పో. ఉ. ఇక వెళ్లు. నీవు చేరేలోపున ఆమె కళ్లు మూసివేస్తే—

శ్రావర్తి: మీరు ఆమెకుంటే ఎక్కువ విభాగములు గడండి.

మొగ్గ: ఆమె కొరకు ఏమి తీసుకోవట్లు తున్నావు?

శ్రావర్తి: ఈ శేనుపళ్ల పాటము.

మొగ్గ: ఈ నిముషమే ఆ నిముషమే ప్రాణం విడవడానికి సిద్ధంగా ఉన్నదానికి ఆ పళ్ళు ఎందుకు?

శ్రావర్తి: నా భక్తి స్వామి.

మొగ్గ: ఛీ. నీ మాట వింటే అసహ్యంగా ఉంది.

శ్రావర్తి: అర్జున్, కోపగించకండి. మీ దర్శనానికిని చాలా దూరమునుండి సహజమైన వచ్చాను.

మొగ్గ: దారిలో ఎంతోమంది అర్హులను, మునులను, యోగులను భిక్షుణీలను దర్శించినావు గదా.

శ్రావర్తి: లభించినవారి కందరికీ ప్రణామములు చేసే ప్రయాణము చేస్తూనే వాడినాండి. అందుకే ఇన్నాళ్ళు అయింది ఇక్కడికి వచ్చేసరికి.

మొగ్గ: బోధపడింది. వాళ్లందరిలో నేను ఒకడిని. అంతేగదా.

శ్రావర్తి: అందరికంటే మీరు ఉత్తములు. మీ కొరకే బయలుదేరినాను. బుద్ధం శరణంగచ్ఛామి. ధమ్మం శరణంగచ్ఛామి, సంఘం శరణంగచ్ఛామి.

మొగ్గ: నాకు ముఖ్యుని అక్కరలేదు.

శ్రావర్తి: (తడేక దృష్టితో అతని ముఖమువైపు చూస్తూ) నేను నెప్పినది నిజము. ఈ లోకముంతా మీ ఉగ్రతపట్టు గురించి అద్భుత గౌరవంతో ప్రశంసిస్తున్నారు. సంఘం శరణంగచ్ఛామి. మీ దర్శన లాభము ఈ శరణ. మీ శేత్రములనుండి ప్రసరిస్తున్న శేషికిరణాలలో ఒక్కటి చాలు. ఈ శ్రావణుని పవిత్రపరచడానికి. పరివ్రాజకులు ఆ పవిత్రతా ప్రాప్తి ఏమైనా సమర్పించగలరు.

మొగ్గ: అందుకే నాలుగు బామిపళ్లు...

క్రావర్తి : నేను భవవంతుడని కాను బోధి
సత్యం.

మొగ్గ : ఆ, డబ్బు లేనివానికి దేశపర్యటన
ఏలాగోకదా.

క్రావర్తి : అదా మీరు అనేది. ప్రపంచము
అంత సుమనోహరము, శోభస్మరమున్ను. నానిలో
స్వేచ్ఛానిహారముండీ నేను చేసినది.

మొగ్గ : దానికి ఈ క్రాంతి వేదము ఎందుకు ?

క్రావర్తి : డబ్బుకు బదులు ఈ వేదము. ఈ
రోజులలో పరిభ్రష్టకునికి ఉచితముగా అన్నీ
అందరూ ఇస్తారు.

మొగ్గ : అలాగే సంపాదించినవేనా ఈ జామి
పట్ల.

క్రావర్తి : డబ్బుఉంటే ఇంతకంటే మంచిది
గొరుకును.

మొగ్గ : అయితే సర్వహరిన నెత్తె తెచ్చావు
నాకు. (అని ఉద్వేగముతో లేవబోతూ ఉంటే)

క్రావర్తి : వద్దు ఉద్వేగము మోగి.

మొగ్గ : (పట్లకొని) నాకు నిరోధములేదు అను
కొన్నావా? నీవలె పరివ్రాజకబ్రతుడను కాను
నేను! చవకఅయిన ఆత్మగ్యము దొరకడానికి చేసిన
వేదముకాదు ఇది.

క్రావర్తి : న్యాయము ఇట్లు నిరసించును.
ఎంత కాంతితో వచ్చానండీ మీ దర్శనానికి.

మొగ్గ : నా దర్శనము అంత సులభమైనది
అనా నీవు అనేది!

క్రావర్తి : మీరు చాలా కఠినలే.

మొగ్గ : ఖరనాదా. నాపై నే నేను దయ ఎర
గను. నా తపస్సు కౌత్యము సంపాదించడానికే.
దయ ఉండదు తపస్సులో.

క్రావర్తి : అందుకనేనా అన్ని కాలాలలోనూ
ఇక్కడనే ఉండగలుగుతున్నావు.

మొగ్గ : అవును.

క్రావర్తి : వర్షించినా, ఎండకాలినా, మంచు
పడినా...

మొగ్గ : ఎందుకు ఆ ఆశ్చర్యము.

క్రావర్తి : ఎట్లు సహించగలుగుతున్నారో తాప
పోత్రును.

మొగ్గ : చేతగాని పెద్దమ్మలు మీరు. నీటిలో
కరిగిపోయే ఉత్పగడ్డ అనుకొన్నావా? ఎండలో

వాడిపోయే తోటకూర అనుకొన్నావా? మీరు
ఇంద్రియవంతులు.

క్రావర్తి : సవినయంగా ప్రణమిల్లకున్నాను
యోగిశర్యా.

మొగ్గ : పో. ఆ ఉత్పలవర్ష దగ్గరికి. అక్క
డికి వెళ్ళడానికి కదా బయలుదేరావు. (చీదరతో)
పో. దిగు మెట్టు. దానిని చూస్తూ అక్కడ ఉండ
వచ్చు. కదలవేమి ?

క్రావర్తి : (చేతులు జోడించి) మీరు రాకూ
డదూ.

మొగ్గ : ఏమిటి ఆ ఉత్పలవర్షను చూడదా
నికా ?

క్రావర్తి : ప్రపంచాన్ని చూద్దురు గాని
స్వామీ.

మొగ్గ : నాతపస్సు భంగపరచడానికి వచ్చావా.

క్రావర్తి : ప్రపంచము పచ్చగా దినదినానికి
సూతనాలంకారాలను ధరిస్తూ, తాజాగా తయారైయే
పరిమళాలతో ఆకర్షిస్తూ ఉంటుంది బాటసారులను.
దిగివస్తే ఆ వసంతశోభలో తాండవమాడవలెను.
ఇక్కడే ఒక్క సూర్యకాంతే; లేదా నక్షత్ర పరి
వృత్తదైన చంద్రుడే. ఈ దేవాలయము, ఈ విగ్ర
హము, ఈ వసారా ఇవేగదా నిత్యమూ కనబడే
దృశ్యాలు. అక్కడో ఆ విశాలప్రపంచములో క్రొత్త
క్రొత్త నిర్మాణాలు, ఆ పద్మపచ్చ తోరణాలు,
పసుపుకుంకుమ రంగులతో ప్రజ్వలించే మానవ రచ
నలు, కజ్రెన్డూర్యాలతో ఆమర్చబడిన దేవాల
యాలు, వివిధ వస్తువాలముతో క్రిక్కిరిసియున్న
దుకాణాలు, ఘనుఘనుమనే పుష్ప-ఆరకాలు...

మొగ్గలైన : (ఊంచెము వివర్ణమైన ముఖముతో)
ఆ చెత్త నాకు ఎందుకయ్యి.

క్రావర్తి : పట్లజాలే కావు. పాడి పంటలతో
మత్తు ఎక్కిన పల్లెలు, స్వచ్ఛమైన నీటితో ప్రవహి
స్తున్న చిన్న నదులు, పద్మగా పండిన పశ్చిమో
వంగిన చెట్లు, ఆకులతోను, పువ్వులతోను
అల్లబడిన తివాసీలుగల గిరిసానువులు, సూర్యనమ
స్కారాలు చేస్తూ మీదికి పెరిగిపోతున్న వృక్ష
శాఖలతో చీకటిగల అడవులు, ఎన్నెన్ని చిత్రాలు!
నేత్రానందము, హృదయంగమము.

మొగ్గలైన : నా కెందుకు ఈ ఆశ్చందము. ఈ
రంగులు!

క్రావర్తి : తిన్నగా దిక్కులు చేరాలని పరు గిత్తుకున్న ఆ చెడల్పు రాజమార్గాలు, అనంతంగా ఆ ఛాలలమధ్యను ఆ చెట్టబారులుగండా సాగు కున్న ఆ రోడ్డు, అడవులగుండా, కొండలమీద, సాగరాల ప్రక్కా, నదులు దాటి పోతున్న బాటలు ఎంత భావనోదేకములుగా ఉంటవి. రమ్మనీ నీ ఊహలు ఎట్లు వాటిని అనుసరించునో చూడుగాని.

మొగ్గలన : పోతావా పోనా. నాకు ఎందు కయ్యో ఈ బాధ, ఈ అల్లడి.

క్రావర్తి : ఛా ఇంద్రియనిగ్రహము నన్ను జయించింది. ఎక్కడనుంచిగా మీకు ఈ బలము?

మొగ్గలన : నీకు ఎందుకు ఆ రహస్యము?

క్రావర్తి : తెలుసుకోవాలని తపిస్తున్నాను.

మొగ్గ : నీవు కుర్రకాయవు, నీకు చెప్పను.

క్రావర్తి : మీకున్న ధర్మసమృత్తమా ఈ శక్తిని ప్రసాదించింది?

మొగ్గ : నా నిష్ఠ.

క్రావర్తి : అంటే? అభ్యాసమేనా?

మొగ్గలన : పో, ఆ ఉత్పలవర్ష అడుగు. పో.

క్రావర్తి : మీ దర్శనమువలన నాకు కొంత బలము కలిగింది, తపస్వీ.

మొగ్గలన : ఆలాగే అయితే నీవు కూడా ఒక మ్రాపశిఖరము చేరుకో.

క్రావర్తి : నేను ఆలాగు చేయను. చేయలేను. నా అలవాటు తిరగడము. నా శరీరము సహించునంత వరకు పర్యటనమే నా జీవయాత్ర.

మొగ్గలన : పోతావేమో, పో.

క్రావర్తి : మీ ఆశీర్వాదము నాకు ప్రసా దించండి.

మొగ్గ : నీవు అందుకు అర్హుడవుకావు.

క్రావర్తి : అది దొరకనిది ఇక్కడనుండి కదలను. ఏమి అన్యాయము. ఇందుకొరకేగాదా ఇన్నాళ్ళు తిరిగి తిరిగి వచ్చాను.

మొగ్గలన : అయితే ఆ ఉత్పలవర్ష దర్శనము నీకు మరి లభించదు.

క్రావర్తి : ఆమె పేరు ఎందుకుగదా ఆలాగు జపము చేస్తారు మీరు.

(బాకా ధ్వని వినిబడింది).

మొగ్గలన : ఆ ధ్వని ఏమిటో చూడు,

క్రావర్తి : (పట్టగోడమీదనుంచి. వంగి జూచి) ఏదో పెద్ద ఉత్పలము. గుట్టాలు, సవారీలు, నైని కులు, ఎవడో రాజా వస్తున్నట్లు ఉంది.

మొగ్గ : సరే, నా కొండుకులే. వాళ్ళు దారిని వాళ్ళు పోతారు. నీవు కూడా వాళ్ళతో పో.

క్రావర్తి : ఇక్కడికి వస్తున్నట్లు ఉంది. చూచి వస్తాను.

మొగ్గ : రాకు. ఉత్పల దర్శనమే మరి.

క్రావర్తి : (నెర్పిపోతాడు)

మొగ్గ : ఆ ఉత్పలముతో కలిసి నూతన ప్రపంచము చూస్తాడు. ఉత్పలదర్శనము చేస్తాడుకాబోలు. నా కొండుకు. (తృప్తము విప్పి చదువుతూ) మానవుని దోషాన్ని ఎవడు పరిగణించగలడు. వాని ఆంతర కలుషాన్ని ఎవడు గ్రహించగలడు. ప్రాకారము చుట్టూ తిరిగినంత మాత్రాన ప్రాకారములోని రహస్యము తెలియజే.

సమ : బుద్ధాయ సమ : బోధిసత్వేర్థ్యః

సమ : ముక్తాయ సమ : పురుషోద్దయాయ.

(అని ప్రార్థనచేసి చేతులు విరుచుకొంటూ, ఆ క్రావర్తి ఇచ్చిన జామిపండ్లు నొకటి తీసి, చుట్టూ తిప్పి చరితించి వాడు నెర్పినవైపు విసిరి) పచ్చ, ఎరుపు ; బంగారం పండి ; వజ్రం నైదూర్వం ; పువ్వులు పళ్ళు ; పర్వతము, మోపులు ; జ్ఞానము విద్య ;—ఏమి సిగ్గుమలిన గాడిదలు !

ప్రజ్ఞప్రసూ క్తం విప్పి చదువుకొని, ధ్యానంచేసి “వినుగు చెందరాదు. ప్రపంచములో మూర్ఖులు అధిక సంఖ్యాకులు. మానమే ప్రతీకారము.” “శరణం బుద్ధంగచ్ఛామి. శరణం ధన్యుంగచ్ఛామి.” (బాకా బిగ్గరగా వినిబడింది) “ఏమి బోధన. ఏమి తత్వము” (చాలా దిగిరనంచి వచ్చింది ధ్వని). “ఎందుకు ఈ అల్లర ! ఈ మూర్ఖులు ఎందుకు నన్ను బాధిస్తాలో” (కళ్ళు మూసుకొని, కళ్ళవిప్పి) “హృదయంలో మంట పెట్టినది వినత” (అని చదివి) “ఇక్కడ కూడా స్త్రీల గురించేనా” “మానవుని వెంటపెట్టే మృగాలు అడవిలోనే ఉండిపోవు. స్త్రీ యాపంగా బయటకు వచ్చి నిచ్చలవిడి పురుషుని పడనేస్తది. మోహము పాతకము. జాగ్రత్త.” (అని చదివి) “ఎప్పటికీగా పురుషునికి ముక్తి !” “ధన్యుం శరణంగచ్ఛామి.” (తిరిగి బాకాధ్వని) “నన్ను ధ్యానంలోనికి పోని యదు కాబోలు ఈ కాకా.”

3

మొదటపదమండి శేకలు “అహిచిత్ర చక్ర వర్తికి జై. విరూధక రారాజుకు జై” అని.

“మూపశిఖరాన్న ఉన్నా కాంతిలేదే” (అని కళ్లు మూసుకొనును)

(రాజు, అనుచరుడు చాటుపదుడు సమస్థలానికి వచ్చి)

చాటుపదుడు : తాపనీ, విరూధక మహాచక్ర వర్తి నీకు గౌరవము చూపే అవకాశము కలుగజేయ ఇదే వస్తున్నాడు.

మొగ్గలన : (కళ్ళు విప్పి చూస్తున్నాడు)

చాటుపదుడు : మహారాజాధిరాజ సార్వభౌమ చక్రవర్తి అహిచిత్ర భూమిశ్వరుడు విరూధక సామ్రాట్.

విరూధకుడు : నోరు మూయి. మునివరుణుని తపస్సు భంగపరచుకు. (యోగిని అజ్ఞే పరికించి చూచి) మీరేనా ఆప్రఖ్యాతయోగి, సంఘాతి మొగ్గలన యోగివరుణులు!

మొగ్గలన : (అవును అన్నట్లు తలచుకొనును.)

విరూధక : మీ తపోనిష్ఠశక్తలను జగత్సంతా మి గౌరవావధం మీ దర్శనానికి ఆకర్షిస్తున్నామి.

మొగ్గలన : (అర్థాంగికార ముఖముతో చూస్తూ) ఊ!

విరూధక : ఐహికకాంక్షలను పారద్రోలిన తాపసులు మీరు ఒక్కరి అని ప్రపంచఖ్యాతి. దివ్య జ్ఞానసంపన్నులు, బ్రహ్మసహతా సాధకులు, బోధి సత్కులు, తిథాగతసములు. లోకానికి అతీతులై లోకము ఎట్లు తిరుగుచున్నదో దాని స్థితిగతులు ఎట్టివో కనిపెట్టేవారు మీరు. శిరణం గచ్ఛామి.

మొగ్గ : నన్ను చూడడానికి రావడములో ఉద్దేశమేమిటి?

విరూధక : మీ ఖ్యాతి విని మీ దర్శనముచేసి మీ తపోవిశేషాలు గ్రహించగలనా అని వచ్చాను.

మొగ్గలన : అయితే ఏమిటి గ్రహించావు.

విరూధక : ఆశ్చర్యము తీరలేదే ఇంకా. గ్రహించడము ఎక్కడ.

మొగ్గలన : అయితే, ఈ ప్రపంచం ఎక్కడ ముక్కు మూసుకో.

విరూధక : నేను ఇక్కడ కూర్చుంటే, నాకు అది సాధ్యము కాదు సరే, కూర్చుంటే అక్కడ రాజ్యం చేసేవాణ్ణి!

మొగ్గ : అయితే, కుతూహలంకోసము ఇక్కడికి వచ్చావా?

విరూధక : మీవంటివారి సలహా నాకు చాలా ఆవసరము నా రాజ్యపరిపాలనా నిర్వహణములో.

నా రాజ్యప్రజలకు ధమ్మము బోధపరుస్తూ వారిని ఉద్ధరించి నన్ను తరింపజేయండి స్వామి. దుష్కర్మ త్యాగము చేయించే మనోవికారాలనుండి వారిని మరలించండి. లోకములోని అంధకారాన్ని మీ జ్యోతిః ప్రసారముచేత పారదోలండి.

మొగ్గ : నీ దేశము పెద్దదేనా ?

విరూధక : చాలా విస్తృతి కలది.

మొగ్గ : ఇంత విశాలదేశంలో నీవు కోరిన ప్రబోధము చేయడానికి ఒక్క జ్ఞానవంతుడైనా లేడా?

విరూధక : మీవంటివాడు లేడు—నా దేశములోనే కాదు ఈ ప్రపంచమంతటిలో ఎక్కడా లేడు.

మొగ్గలన : ఎందుకు ఆ స్తుతిపాతము.

విరూధక : ఈ నిష్ఠులమైన కఠిన తపశ్శ్రద్ధ ఎందుకు ఇక్కడి? నా రాజ్యము, నా ప్రజలు అన్నీ మీ ఆధీనము. రండి నాలో.

మొగ్గలన : నేను రాను. నేను ఇక్కడనుండి కదలను.

విరూధక : ఎక్కడినుండి వచ్చిందండీ ఇంత నిష్ఠాబలము?

మొగ్గలన : నీ ఉపా ?

విరూధక : అమానుషమైన తపశ్శ్రద్ధలనగదా?

మొగ్గ : ఆలాగే అనకో. నన్ను విడిచిపెట్టు.

(అని చెప్పి, కళ్లు మూసుకొనెను. విరూధకుడు లేచి నిలబడి ఉన్నాడు.)

విశ్వంతా—ఎందుకుగదా—ఒకడు తరువార ఒకడు—గొంథాలు జ్ఞానం; పళ్లు పువ్వులు; రాజ్యం ప్రచారము; విశ్వందరికీ కొరడాదెబ్బలు కొవాలి.

(కళ్లు విప్పి, నూతనిపాశాన్ని తీసి, చదివి)

“వస్తువును ఆయదింతలు దాని బరువు దానిని మోసేవాడు నరుడు అజ్ఞే ప్రపంచము దుఃఖమున్నూ దానిని విడిచేవాడు ధమ్మగ్గుడు ఒక బరువును దింపి మరొక బరువును మోయడ మెందుకోగదా ఏదీ వలదు.”

(కళ్ళు మూసి) “శరణంగచ్ఛామి.” (కళ్ళు తెరిచి మరొక పుస్తకము విప్పి చదివి)

నారీగోష్ఠి స్థిరబుద్ధిని ఉంచదు స్త్రీలు ధమ్మానికి ఉత్సాహకాలు పురుషునికి పాపాలకి మూలకారణాలు

(కొంతసేపు ఆలోచించి) “ఈ సూత్రకారుని కాలంలో స్త్రీలు అంత దుష్టలా? నాకే అట్టి వాడు కనబడితే, ధమ్మం నచ్చచెప్పనూ” తిరిగి చదివి

“చాంతి కొలిచే మహామూరిని చూచి పారిపోయేట్లు ప్రత్యేకముచేసే పారిపో. పరుగెత్తు. నీ కత్తి అంతా నీ హడావిలా పెట్టి పరుగెత్తు. పరుగెత్తి పరుగెత్తి సురక్షితమైన కరణ చేయి” “మళ్ళా అదేనా!” భక్త్యంతరంతో అతనికి కరణ - ఏది ఉన్నది గదా. కానీ ప్రేమ నుంచి ఇంత కాంత్యంతం ఎందుకు ఆధార్య కర్తలకు? వారు నిజమైన ప్రేమి మాచి ఉండరు. సహృదయులుగల ప్రేమి మాట్లాడిఉండరు అదే కారణము.”

[విరూధక మహారాజా, వాని అనుచరుడు ఈ ప్రమాదవాక్యాలను, అంతకుంటే ఎక్కువగా సంఘాతియోగి వ్యాఖ్యానాలను వింటూ ఆశ్చర్యము భయము, నానంద భావాలను వ్యక్తపరచే దృఢులతో నిలబడ్డారు. నెళ్ళిదానికీ సీదపడుతున్నారు.]

4

క్రింద ప్రేమకంఠము వినిపిస్తది. “సంఘాతి మొగ్గలనా”

మొగ్గలనా : (కళ్ళు విప్పి) “ఒక్కరోజున, ఇంత స్వల్పవిరామములో, ఇంతకుండా నుండా ఇంత బాధ ఈ పరివ్రాజకునికి. బుద్ధం కరణంగచ్చామి.”

ప్రేమకంఠము : కష్టం మీద మెట్లు ఎక్కుతున్నాము.

మొగ్గలనా : ఈ వసారాలో మరి స్థలంలేదు. రావద్దు.

ప్రేమ : మా రాణిగారు ఇదిగో వచ్చారు మీ దర్శనార్థమైయోగి.

మొగ్గ : రావద్దు అని చెప్పి. ఇక్కడ స్థలం లేదు. బరువుకి ఈ వసారా కూలిపోగలదు.

ప్రేమ : పసువా. అబలలు నిన్ను చూడవస్తే కూలిపోయేలావా?

విరూధకుడు : మేము దిగుతాము. దారి కావాలి. ఆమెను దిగమను.

చాటుపడుడు : అహించిరి సార్వభౌములుం గారు దిగుతారు.

ప్రేమ : నారాణిగారు నెవరకు మర్రు. ఒక సార్వభౌముడు కాదు. నయ్యిమందికానీ. మా రాణిగారు నీ రాజుగారికి తీసివేరారు.

చాటుపడుడు : చూడము ఎవరు క్రిందికి పడతారో.

విరూధకుడు : అదికాదు. ఇక్కడ స్థలం కుళం. మేము దిగితే మీ రాణిగారు రావచ్చును.

ప్రేమ : నేను ఈ తాపనవి దగ్గిరగా వెళ్ళను. మీరు ఇటు రండి. మా రాణిగారు వచ్చివేస్తే మీరు

దిగిపోండి. (అవి మొగ్గలనకు తగులుతూ కూర్చుంది చందమనా.)

మొగ్గలనా : ఇదేమి దుష్కృతము. వనితాస్పర్శ నాకు? బుద్ధం కరణంగచ్చామి.

విరూధక : (మీది మెట్లుమీద నిలబడియున్న రాణిని చూచి) ప్రేమి రాణిగారు దయచేసి మీదికి వచ్చివేస్తే, మేము దిగడానికి మార్గము దొరుకుతుంది.

మొగ్గ : నీకు ఏమి అధికారం ఆమెను ఇక్కడికి రమ్మని పిలవడానికి? ఇది నాదేశం.

(సుందరానంది మీదికి వచ్చివేసింది. ఆవల గుండు అంతా ఆమె శిరమునుండి ప్రసరిస్తున్న సువాసనతో నిండిపోయింది.)

మొగ్గలనా : (తలయెత్తి చూచి) ఒకానొక వల్ల! ఈ పరిచారికయొక్క అత్యాచారము చూశావా.

చందమనా : యోగిన. కరణంగచ్చామి. అమ్మ లేకపోతే, మెట్లమీదనుంచి దొర్లి మీ హడావిలా పడవలసి వచ్చిఉండును.

సుందరానంది : (చిన్న ఘండవసముతో) మీ ఇద్దరినీ ఒక చిన్నదృశ్యంగా ఉండి.

చందమనా : స్వర్గసుఖం కాదు అమ్మగారు పడవరణం.

మొగ్గలనా : ఇన్నాళ్ళ నా తపస్సు ఈరోజున ఈ తిరస్కారంగా ఫలించింది. ఏమి ప్రాబల్యం.

రాజు : తాపనీ, నేను పట్టన్నాను. ఇప్పుడు బోధపడిందా ఆ ప్రమాణగ్రంథాలు ఎందుకు వారికి చినవో. ఈ ఆపద్ధిప్రేమ అగౌరవం నాకు దిగే పుట్టిస్తున్నది. పురాణమునుండి యోగులకు ఈ తిరస్కారము సంప్రదాయమేనబడగదా. ఇప్పుడేనా గ్రహించండి. ఈ విఘ్నతగస్సు మిమ్ము తిరిపజేయదు. లోకసేవ కల్యాణకరము. నాతో రండి.

సుందరానంది : నేను మేనకను గాను రంధను గాను. పురాణ సంప్రదాయస్మరణము, చందమనా ఇటు రా. రాజా మేను అసభ్యులమా. మొగ్గవారి ఆహంకారము నిన్ను ఆలాగు పలికించింది. మమ్మల్ని తిరస్కరించిన నీవు వనితామటుంబాన్ని అంతిమ అవమానపరిచినట్లు కుమార్తె. నీ తల్లిని నీ భార్యను నీ సోదరిని గౌరవించు. ప్రేమలు సాగువులు. పురుషులే అనాధులు. ఎముంటారుగదా యోగివర్యులు.

రాజు : తమింపవలెను. మీవంటి సుందరాంగనలు సౌజన్యముగానే ఉండురు. పొరబడినాను.

(దిగిపోయినాడు)

సుందరానంది : యోగివర్య ప్రణామము. హృదయపూర్వకపూజను సమర్పిస్తున్నాను. మీదర్శనార్థము ఎంతో దూరమునుండి ఎంతో ప్రయాణ పడివచ్చాను. మీతో కొంతసేపు సంప్రతించాలి.

చందమామా : అమ్మా, యోగిగారి కొరకు తెచ్చిన కానుకలు క్రిందను ఉండిపోయినవి. వాటిని లేవడానికి నేను వెళ్ళాను.

మొగ్గలన : నన్ను ఆవమాన పరిపించడానికా దీనిని తీసుకొని వచ్చావు.

సుందరానంది : అది చిన్నది. దానికి లోకము తీరు తెలియదు గదండీ.

మొగ్గలన : ఛీ. చిన్నదా అది. పడుచుదాని పొగురు అది. దానిని లేకుండా ఉంటే—

సుందరానంది : పిల్లా క్రిందికి పో. అక్కడ ఆడుకొంటూ ఉండు, నేను కేక వేసేదాకా.

చందమామా : (వెళ్ళింది)

మొగ్గలన : నీకు దానివద్ద అంత భయము ఎందుకు?

సుందరానంది : (చిన్న హాసముచేసి) మీరేనా ఆ జగద్విఖ్యాత సంఘాతి మొగ్గలనగారు?

మొగ్గలన : నేను మరొకడిని అని అనుమానిస్తున్నావా?

సుందరానంది : నా పని వారితోనే. వృధా ప్రయత్నము ఎందుకని ఆలాగు ప్రశ్ని చేశాను.

మొగ్గలన : ఏమిటి ఆ పని?

సుందరానంది : మానవాతీతిమైన తి పంకాంబిన్ని సాధించికవారు మీరు. మీతో సంఘాతము ఉపక్రమించడమో తెలియక—

మొగ్గలన : చాలాదూరమునుండి వచ్చావా.

సుందరానంది : చూడండి. కొంచెము ముఖము ఎత్తి, నేత్రములు సారించి మీకు ఎదుటను కనబడుతున్న ఎత్తైన కొండలమధ్య నా రాజ్యము.

మొగ్గలన : ఆర—

సుందరానంది : కనబడుతున్నవి కావండీ. బాగా కళ్ళు విప్పిచూడండి. ఆ కనబడుతున్నవాటి వెనక—వాటి వెనక—వెనక—వెనక...

మొగ్గలన : సరే—అయితే—ఊ...కానీ...

సుందరానంది : కొండల వెనక—అడవుల మధ్య—చక్కని మేడ—పువ్వులతోట—నావైపు చూడండి. నా పేరు వినియుండలేదు.

మొగ్గలన : నీ పేరు...

సుందరానంది : నేనే ఆ సుందరానంది.

మొగ్గలన : అదా నీ పేరు.

సుందరానంది : విని ఉండలేమా?

మొగ్గలన : అంటే!

సుందరానంది : నేను చక్కగా ఉన్నాను కాను.

మొగ్గలన : అంటే—

సుందరానంది : అంటే—చాలామంది స్త్రీలు పురుషులు నన్ను నా సౌందర్యాన్ని కాఘంచారు. ధనవంతులు, రాజులు, పిర్రానేపరులు, దూతలు, దూతికలు, నా ప్రజలు, నా సేవకర్తలు—వీళ్ళు వాళ్ళు ఏమిటి, అందరూ ప్రాత్రాలు చేసేవారే—ఆ మూకలలో మునులు యోగులు తాపసులు లేరు. వారి అనుభవము ఎట్లుండునో తెలుసుకొన భుతూహలము కలిగింది. వారి అందరిలో ప్రఖ్యాతి గడించిన వారు మీరు. మీరు చక్కగా నన్ను చూచి మీ అభిప్రాయము చెప్పండి.

మొగ్గలన : (చక్కగా అత చూస్తూ ఉన్నాడు.)

సుందరానంది : నేను ఆకర్షించగలదాన నేనా? ... నేను ఆనందింప జేయగలదానినేనా?...

మొగ్గలన : (నేత్రములు నిగుడించి) నీవు సుంద...ద...రి...వే. నేను చక్కని స్త్రీలను కొందరిని చూచియున్నాను. నీవు చక్కని చుక్కలు.

సుందరానంది : కృతార్థురాలను.

మొగ్గలన : సంతుష్టి అయిందా.

సుందరానంది : నీకు కోపము వచ్చిందా.

మొగ్గలన : ఆలాగు కనబడుతున్నావా?

సుందరానంది : నీవు మహాకోపిని అని అందరూ చెప్పారుగదా.

మొగ్గలన : కావాలంటే కటువుగా ఉండిగలను.

సుందరానంది : అయితే నా అదృష్టమే.

మొగ్గలన : అదా...నీవు...మరి...కులాసా చేశావు లే...

సుందరానంది : నీ అలవాటును నీకు ఇష్టమైతే మార్చుకోగలవు అయితే.

మొగ్గలన : అదా...

సుందరానంది : అవును.....

మొగ్గలన : నా అభ్యాసము కాశిన్యమే.

సుందరానంది : అయితే నాలో ఏమిఉందని ఆ కాశిన్యము వదిలివేశావు?

మొగ్గలన : నీవు ఆకర్షించగలవు నిజంగా చెప్పాలంటే.

సుందరానంది : నా యావనమా నీవు అన్నది.

మొగ్గలన : అంత యువతినికావే నీవు.

సుందరానంది : అయితే?

మొగ్గలన : నీ హృదయము...

సుందరానంది : అంటే...

మొగ్గలన : నీవు నవ్వుదయ్యరాలవు.
 సుందరానంది : నీవు అనుకోన్నంత అనివేక
 రాయిను కాను నేను.

మొగ్గలన : అదా నీవు అనేది

సుందరానంది : మరి.

మొగ్గలన : నన్ను వశపరచుకోవాలని నీవు
 కోరుతున్నావు. అది వివేకమేనా?

సుందరానంది : నీవు నిజంగా మోటుమనిషివి.

మొగ్గలన : గౌరవించబడాలని వచ్చావా.

సుందరానంది : నీ గౌరవాన్ని నేను ఏమి
 చేసుకోంటాను.

మొగ్గలన : ఏదిలాన్నా కాదుంటాను. మరి...

సుందరానంది : (చిన్ననవ్వుతో అడ
 చునీంది)

మొగ్గలన : మరి ఎందుకు వచ్చావు ఇక్కడికి.

సుందరానంది : చెప్పింది మరచిపోయినావా.

మొగ్గలన : ఏమిటి చెప్పావుగదా.

సుందరానంది : (సుందరానందో) నన్ను కలి
 పినవాళ్ళు అందరూ నా సౌందర్యానికి భ్రమచేంది
 నన్ను అడే పొగడాలని ప్రయత్నించినవారే. ఆస్తో
 త్రాలతో నాకు విసుగు ఎత్తింది. నా సౌందర్యానికి
 వశము కానివానిని కలిసి ఆనందించాలని ఇంతిహారం
 వచ్చాను.

మొగ్గలన : ఎందుకు ఆవేషం ! నన్ను వశపర
 చుకోందుకి వచ్చావు. అబద్ధం ఎందుకు ? నీ ముఖ
 విలాసాన్ని, నీ మాట రేఖలన్ని...

సుందరానంది : నీవ్రా ఆరంభించా. నేను
 చెప్తాను.

మొగ్గలన : విజయధ్వని వినందే?

సుందరానంది : ఇది చాలదూ...

మొగ్గలన : విజయశ్రీ అని విరుదు నేను ప్రసా
 దించవద్దూ. నీ జీతులలో నేనుకూడా ఒకడిని అని
 నేను ఒప్పుకోవద్దూ.

సుందరానంది : అన్నీకేగదా.

మొగ్గలన : నీ కత్తిని పరీక్షించుకోవాలని
 వచ్చావా.

సుందరానంది : అది నిజమే అనుకో ; ఆలాగు
 పైకి ఆనవచ్చునా.

మొగ్గలన : నాకు అబద్ధము ఎందుకు?

సుందరానంది : ఎందుకొనలన? నీహృదయం
 ఏలాగు చలిస్తున్నదో నీ రక్తము ఆ నరాలలో ఏలాగు
 స్పందిస్తున్నదో నా కంఠకు స్పష్టముగా కవికిస్తూ
 ఉంటే?

మొగ్గలన : ఏమిటి ఆ సిగ్గులేకపోవడము?

సుందరానంది : పోనీకాని, నేను నీకు కనబడ
 డముకల్ల నీకు సంతోషం కలిగిందని ఎందుకు ఒప్పు
 కోవు.

మొగ్గలన : నా నిష్ఠాభంగకరము.

సుందరానంది : అయితే నేను చెప్తాను. (అని
 నవ్వింది)

మొగ్గలన : ఎందుకు ఆ ఆనందం.

సుందరానంది : నిన్ను ఒక్క నిమిష మాత్ర
 మైనా ముఖపెట్టగలిగానని.

మొగ్గలన : అయితే.

సుందరానంది : అయితేనా? నేను జయించని
 వాడు ప్రపంచములో ఎవడూ లేడు అని నాగర్వము.

మొగ్గలన : ఆ అభాగ్యుడను నేను!

సుందరానంది : రా నానెంటు, నామేడకు రా.

మొగ్గలన : అది అసంభవము.

సుందరానంది : సంభూత కాదు అనకు.

మొగ్గలన : (నవ్వాడు)

సుందరానంది : ఎందుకు ఆమోసం.దా...రా...

మొగ్గలన : నా జీవితమంతా శ్రమపడి సంపా
 దించిన ఈ స్వాగతము మంట కలసమంటావా. నీ
 విలాసాలకి బావిసగా చూడకోవాలనా నీ పన్నా
 గము!

సుందరానంది : నాతో రావాలని ఇప్పుడు నీ
 మనస్సులో లేదని అనగలవా?

మొగ్గలన : (ఆమెవ్రు కళ్ళు బాగా సారింది)
 కృతజ్ఞుడను, నాకు నూతనలోకాన్ని ప్రదర్శించావు.

సుందరానంది : అందుకే రా నాతో. ఆ క్రొత్త
 వాసము చేరువుగాని.

మొగ్గలన : ఇండ్రయవశుడను కానేరను,
 ఇక్కడే ఉంటాను.

సుందరానంది : నాకు ఆశాభంగము చేయవద్దు
 సుమా.

మొగ్గలన : ఎందుకు ఆలాగు కలతపడుతు
 న్నావు. వద్దు కంటనీరు పెట్టుకోకు. మనము స్నేహి
 తులముగా విడిపోదాము.

సుందరానంది : నాపై నీకు ఇష్టములేదా.

మొగ్గలన : చాలా యిష్టము కలిగింది.

సుందరానంది : నాపై నీకు ప్రేమ పుట్టలేదా.

మొగ్గలన : ప్రేమనీ!...సరా...ఇక వెళ్ళు.

సుందరానంది : ఏమి దారుణము ఇది. చక్కని
 సమయంలో నా ప్రేమభాగండాన్ని బ్రధలుకోట్ట

ప్రయత్నిస్తున్నావు. ఈ పనికిమాలిన మైథుర్యమంది
 నిన్ను రక్షించి, పునర్జన్మ కల్పించి నిన్ను మానవు

నిగా చేయఁజేయించి వచ్చినాను. నీ పాపచర్యం వల్ల నా సంకుష్ట అనుకొన్నావా? నీవు సంపాదించిన కత్తిని ఈ మానుషర్యం చేశవలెను నీ సత్తను లోకానికి అప్పజెప్పాలని నా సంకల్పం. నా ఆశ నెరవేర్చి నీ కోరికకూడా తీర్చుకొనగలవు. నీ హృదయము విశాలము కాగలదు. దా.

మొగ్గలన : (ప్రక్కనున్న బావిపండు తీసి) ఇది పరిగ్రహించి ఇక వెళ్లి. ఇదే నా ప్రసాదము.

సుందరానంది : (పండు చేతులారా ఆందుకొని, వాసనజూచి) ఇది చప్పనిది.

మొగ్గలన : జగత్తే చప్పన లలనా. కాబట్టే, మీరు వదిలి నీవు అని నన్ను సంబోధించినా చరించలేదు.

సుందరానంది : వివేక దహితుడైన నభుంపకుడు తప్ప మరి యెవడు ఈలాగు ఎంత వాస అనకుండా, ఒక భయంకరమైన దిష్టి బొమ్మలగు భూమిని విడిచినట్లు దెబ్బెత్తడగుల ఎత్తున కూర్చోగలడు? చరించినా చరించలేదని భ్రమపడగలడు?

మొగ్గలన : నామార్గంనాది నీమార్గంనీది. నా నడవడి నీకు ఎంత విపరీతంగా కనిపిస్తున్నదో, నీది కూడా నాకు ఆలాగే వ్యక్తమవుతున్నది ఇక వెళ్ళు.

సుందరానంది : నిన్ను తోడుకొనిగదా వెళ్తాను.

మొగ్గలన : వీగిపోయానని సిగ్గుపడుతూ పైకి ఈ ఉద్దేశము ఎందుకు.

సుందరానంది : నిజమే. నా ప్రయత్నం అంత సులభమేదీ కాదని నాకు తెలియకకాదు. ఒక్కొక్కప్పుడు అలసిపోయినా, కుదకు జనుమునాదే. నా బిరుదు జయశ్రీ. నన్ను మరవలేవు.

మొగ్గలన : నీకు ఆశాభంగము కలిగినందుకు ఈ భిక్కుని మరచిపో.

సుందరానంది : నిన్ను మరవక. నన్ను మరవక.

మొగ్గలన : ఈ కృశించిన హృదయఃపికములో నీవు నాటిస వీజము అంకురించినది. చందమునా (పరుగెత్తుకొని వచ్చి) చాలావేళ అయింది అమ్మ. పని పూర్తికాలేదా.

సుందరానంది : ప్రియుడా, వెళ్తున్నాను

మొగ్గలన : (ఆమెవైపు అదే మాసి, అమె పాదస్థలిని సశించగా కళ్ళు నమలుకొని, నూర్యర్థగ నానుని కిరణాలలో నాటిని కడిగి)

నమోభగవతే బోధిసత్వాయ.

అశేకపరియాయేన ధన్యౌపకాళిం.

భగవంతంగోతమం శరణంగచ్ఛామి.

భిక్కుసంఘంపద శరణంగచ్ఛామి.

(అని ధ్యానములో నేలపడినాడు. కొంతసేపైన తరువాత లేచి ఘోర్యుని నమస్కరిస్తూ) కారు మేఘాలనుండి వెళ్లిన భానుదేగదా తీక్షణముగా ప్రకాశిస్తాడు. (గంగాన్ని విప్పి పతనము చేస్తూ)

గజ మెట్టుశరవర్షాలకు సహిస్తుండు

విద్యేఘాలవాక్కులను భిక్కు సహించాలి.

ప్రపంచము కలుషమైనది విశ్వసించు.

స్వాధీనత ఒక్కటే నిర్బాణమార్గము.

ప్రళప్తము ఏకాంత శీవనము.

వనమధ్యగతమైన ఒంటరిగజమువలె

శీవనయాత్రను నడపవలెను.

కొంతసేపు ధ్యానముచేస్తూ “ఎందరు నన్ను ఇట్లు భ్రమింప ప్రయత్నిస్తారో. జ్ఞానము అని ఒకడు, చేతయాత్ర అని ఒకడు, రాజ్యపాలన అని ఒకడు, ప్రేమ అని ఒకడై ఇట్లు నన్ను ఎందుకు బాంపెట్ట ప్రయత్నిస్తారో. నా నిష్పత్తి అనూయో?” (అని ఇట్లు తలపోస్తూ ఉంటే, మెల్లనిగాద సుంకి పాతస్థని వినబడింది.)

5

ఒకధ్వని : సంఘాతీ ప్రార్థన చేస్తున్నావా

మొగ్గలన : సూర్యాస్తమనం అవుతూ ఉన్నా నన్ను వదిలరా ఈ పాపాత్ములు. బుద్ధం శరణంగచ్ఛామి.

ఒకధ్వని : మారమోహకోటి వస్తున్నాడు.

మొగ్గలన : వచ్చి వెళ్లినవారు చాలలేదనా ఇతడు వస్తున్నాడు.

మారమోహకుడు : నేను రావద్దా.

మొగ్గలన : వచ్చి వెళ్లినవారు ఏమిచేశారో నీవు అంటేచేస్తావు ఎందుకు వచ్చావు.

మారమోహకుడు : నేనే అంటే జంపలేదా.

మొగ్గలన : బోధించారు. ఆశ పెట్టాడు. మోహింపజేశారు—కాని అందరూ వీగిపోయారు. నీవు భయపెట్టడానికి వచ్చావా.

మార : ఎందుకు ఈ తపస్సు ?

మొగ్గ : నా అలవాటు

మార : వార్ధక్యంలో చేతగాక—

మొగ్గ : అందరినీ తిరస్కరించగల కక్షి

మర : ఎందుకు ఆ అబద్ధం. మెట్లదిగుత ఆ
కుందరానంది నీ రహస్యము చెప్పింది.

మొగ్గ : ఆమె పవిత్రనామము స్మరించ నీకు
హక్కు లేదు. నీవు పాపిని.

మర : పవిత్రత ఒకటా. ఓహో నీ పవిత్రత
వంటిదీ. నీవు యువకుల శౌందరినో పాడుచేస్తు
న్నావు. నీ తపస్సుకు భయపడి భారందయా నీకు
లేనే ముక్కులు చూసుకొంటున్నారు. అందరూ
నిన్ను వెక్కిరిస్తున్నారు. వెక్కిరించాలంటే
సంభూతి అని పిలుస్తున్నారు. అందరూ
చూడాలనే ఈ ఎత్తైన నూపాన్ని ఆక్రమించావు.
రాక్రిందికి రా. వర్ణము, విస్సారము, కృత్రిమము,
భ్రాంతిదాయకము అయిన ఈ వేషము ఇక మానాలి.

మొగ్గదాన : నీవు ఎవడవురా నామీద అధి
కారం చేయడానికి. లోకములోని బలహీనులచేత
పాపకార్యాల చేయించే అధికారం నీకు ఉంటే
ఉండని. నామీద వెల్లడు. పో ఇక్కడనుంచి. నా
అత్యున్నత ఈ నిష్ఠకు ఆశ్చర్యపడి వచ్చానా. ఈ
ప్రంభం, ఈ నిష్ఠ నేను ఎక్కడైనా నాము. ఒకటిని విడిచి
ఒకటి ఉండదు. దిగాలన్నా దిగలేను. పండితుని
పాఠశాల నిర్వహణము, శ్రావణిలో దేశేవర్తలనము,
రాజులో రాజ్యమేలనం నాకు శారీరక కాదు
నిరాకరించడము.

మర : దాచావు, ఆ కుందరానందిలోనో

మొగ్గ : అదా, ఎందుకు దాచడం. నీకు తెలి
సిందేగదా. అది అమాయకురాలు. నిర్వాసిజ్యమైన
ఆనందము ప్రసాదించగల సుందరి.

మర : వీటి నన్నిటిని ఎందుకు పొగొట్టు
కొన్నావు.

మొగ్గ : యావత్తీతము పాటుపడి సంపాదించిన
ఈ అలవాటు నాకు ఆ కక్షిని కలిగించింది. ఈ
నిష్ఠను వదలలేను.

మర : నిష్ఠ నిష్ఠ అంటావు. మరి యెవరికి నిష్ఠ
లేదా.

మొగ్గ : జీవితమే నిష్ఠ. నిరాశ్రితుల విద్యా
దానము చేస్తున్న ఆ పండితుని నిష్ఠ అపారమైనది.
అది జ్ఞానతపస్సు. శోకులకు ఆహర్నిశము చికిత్సచేసే
ఆ గోతమిని నిజమైన తపస్సు. వ్రాస్తున్నందు
సాయంకాలంవరకు పనిచేసి పిల్లలను పెంచే ఆ కూరి

దానిది నిష్ఠ కాదా. ప్రజలశ్రోతకు పాటుపడున్న
ఆ రాజు పని తపస్సు కాదా. సౌందర్యము నిలుపు
కొన ప్రయత్నిస్తున్న ఆ రాణిది నిష్ఠ కాదా. ఈ
లోజున సంపాదించినది ఈ అనుభవము. ఎవరి
మార్గము వారిది. నాది నేను వదలుకోలేను. అభ్యాస
శృంఖలములచే బంధింపబడ్డాను.

మర : ఈ తత్వానికి వచ్చావు! నామూలో.

మొగ్గ : నీది నేన కాదు. లోకహితము కాదు.
పాపిని నీవు పో.

మర : నీ నిష్ఠ లోకహితమా?

మొగ్గ : నిష్ఠ నిష్ఠే. విషయమేదైనా ఒక్కటే.

మర : మంచి హితము విషయముగా చేసుకో.

మొగ్గ : ఆసంధివము. బాగా ఎండిపోయిన
కర్రను వంచలేము. నా అలవాటులో పచ్చి లేదు;
ఇక వంగదు. ఆ శ్రావణిని దేశాటన మానమును. ఆ
పండితుని ఆధ్యాపనము మానమును. రాజును పరిపాలన
మానమును. కుందరానందిని సౌందర్యనేర మానమును.
నీవు నీ పాపకర్మలను మానగలవా.

మర : నీవు ఈ ప్రంభం దిగితే నీ నిష్ఠుడను
అవుతాను.

మొగ్గ : నేను దిగలేను. నీవు మరిచే సంతో
షము.

మర : ఘృకంపము వచ్చి ఈ ప్రంభం విరిగి నే.

మొగ్గ : మరియొక ప్రంభం - ఇక పో.

మర : (బుర్ర వంచుకొని వెళ్ళిపోవును) నీ
తత్వము అందరికీ వెల్లడి చేస్తాను.

మొగ్గ : (ఒక గ్రంథాన్ని తీసి చదువుతాడు)

నిరశనము గాని అశశయనము గాని

కాయశ్శేకము గాని ఆసవయోగము గాని

పురుషుని సంశయాలను చేదించలేవు.

శాంతియు కమై స్వాధీనగతమై

చరించు జీవనమే ముక్తిసాధకము.

నిజమే. అదే ధమ్మబోధితమార్గము. కాని ఈ
లోజు ప్రేక్షకులు నా నిష్ఠారంభములోనే వచ్చి
ఉంటే! ఆ కుందరానంది అప్పుడు రాజుపోవు
నేమో. నిష్ఠ నిష్ఠే.

ననున్నే శాంతాయ సర్వార్థ సాధకాయ

ననున్నే బుద్ధాయ సర్వభయ భోగకాయ

బుద్ధం కరణం గచ్ఛామి. సంఘం కరణం గచ్ఛామి.

గ్రంథవిమర్శనము

అధ్యాత్మ సంకీర్తనలు

తాళ్ళపాక అన్నమాచార్యులు. ప్రతులకు : డైరెక్టర్, యస్. వి. హిరియంబల్ ఇన్స్టిట్యూట్, తిరుపతి. చిత్తూరుజిల్లా. వెల : రెండురూపాయలు.

వెంకటేశ్వర ప్రాచ్య పరిశోధనలయం వారిం తకు పూర్వం అయిన అన్నమాచార్య సంకీర్తనసం ప్రుటలు ప్రచురించాడు ఇది అరవనంపుటము. ఈ సంపుటంలో 80 రచనలైన చెక్కిన పాట లున్నాయి.

సంకీర్తన సంగీత సాహిత్యాల సమసమ్మేళనం ఏకంగా అమరన గేయకృతి.

అన్నమాచార్యుల రచనలజాతి రచనలలో ఉత్తమోత్తమమైనవి. ఈ కృతులలో అంతట పరిణత మైన ఆధ్యాత్మికత, భక్తిభావము కలిసి మెలిసి గేయశో రణిలో జాలువాడుతూంటాయి.

త్యాగరాజు రచించిన కృతులలో సంగీతాని కన్నంత ప్రాధాన్యం సాహిత్యానికిలేదు. కాని అన్నమాచార్యులు రచించిన సంకీర్తనలలో సంగీత సాహిత్యాలు రెండు సమానమైన బోధనాపాదక భావంలో సాగిపోతుంటాయి. ఈ సంపుటిలో సంగీత విద్వాంసులే కాక సాహిత్య పరులచేత కూడా తల లూపించగలిగిన సంకీర్తన లనేకం ఉన్నాయి. ఈ విషయంలో భగవద్గుప్తులను మహా విరుంతో సరిపోల్చే ఈ క్రింది సంకీర్తన ఇక్కడ ఉదాహరిస్తున్నాను.

“అదివోనిత్యహారులు అచ్యుతసిదాసులు
యెదురు లేనివారు యేకాంగవిరులు
రద్దుల సంసారమనే రణరంగములోను
తిచ్చి కామక్రోధాల తలలుగొట్టి
అచ్చపు తిరుమంత్రపు టాకుబొబ్బలతోడ
యిచ్చులనే తిరిగేరు యేకాంగవిరులు
మొరసి పుటుసులనే ముచ్చుబొజుల వరికి
తెలి సడుములకు దెగనేసి
పారిగర్వము బొడిచి బోటుగంటుల దూరి
యెరగని తిరిగేరు యేకాంగవిరులు,
నొడ్దిన దేహములనే పూళ్ళలోపల చొచ్చి
చెడ్డ యజ్ఞంకారమును తెలియ వట్టి
అడ్డమై శ్రీ వెంకటేశ్వరనందనుండి లోకులనే
యెడ్డల జూచిన నన్నెరు యేకాంగవిరులు”

అయితే ఈ పుస్తకంలో 87 పేజీలో

“హరిజవతార మతిను అన్నమయ్య. అర యమా గురుడితి డన్నమయ్య. వెకుం నాధునివద్ద నడి బాడుచున్నాడు. కరమై తాళ్ళ పాకన్నమయ్య”

అని ఈ విధంగా తాళ్ళపాక అన్నమాచార్య స్తుతి పరమైన ఈ కీర్తన అన్నమాచార్యుని కీర్తనలా కనబడదు. బహుశః ఇది ఆయన శిష్యులెత్తినా వ్రాసి ఉండవచ్చును. ఈ విధంగా అన్నమాచార్య ప్రళయ సాపరమైన ఈ కీర్తన పుస్తకంలో శేర్పంచి సముచితంగా లేదు.

పుస్తకా కారము మొదలైన వాటిలో ప్రళయ నీయంగా ఉన్న ఈ సంపుటం చివర తప్పొప్పుల పట్టిక చేర్చడం బాగాలేదు. ఇక ముందైనా సంపాదకులీ విషయంలో శ్రద్ధవహించగలరని ఆశిస్తున్నాము.

కీలు బొమ్మలు

నవల. రచన— శ్రీ జి. వి. కృష్ణాపు.
ప్రకాశకులు—ప్రవాసాహిత్య పరిషత్తు, తెనాలి.
వెల రు 2-8-0.

‘కీలు బొమ్మలు’ మొదట నీరియర్ గా ‘స్వతంత్ర’ వారపత్రికలో ప్రచురితమైనది.

స్థూలంగా నవలలను రెండు రకాలుగా విభజించవచ్చు. వినోదంప చేయడమే పరమార్థంగా కలిగినవి. వినోదంతోపాటుగా జ్ఞానం లేక తిండిచేవి. అదేవిధంగా రచనగురించి కూడా రెండు రకాలుగా చెప్పవచ్చు. వాస్తవ పరిస్థితులతో నిమిత్తం లేకుండా కేవల ఉపాకర్మితమైనవి. వాస్తవపరిస్థితులు అధారంగా కల్పనా ప్రతిభతో సృష్టింపబడిన విశిష్టమైన కళాఖండాలు. ఈ నవల మొదటినుంచి చివరివరకు ఏకాగ్రంగా చదివిస్తుంది. పాత్రుల హృదయాలలో జ్ఞానం లేక తిస్తుంది. అన్నిటినిమించి ఒక విశిష్టమైన కళాఖండం. ఇటీవల తెలుగువాఙ్మయంలో ఇంతగా మనలను సంకల్ప వీరచగలిగిన నవల వెలువడలేదంటే ఈ మాటలు అప్రస్తుతంగా వోచవు.

‘కీలుబొమ్మలు’ నవలలో ఇతివృత్తం సంక్షిప్తంగా ఇది :—గ్రామంలోకల్లా మోతుబరి గెలుపు అయిన పుట్టయ్య అదే గ్రామంలో కాగితాల మిల్లు పెట్టి నడుపుతున్న చంద్రశేఖరానికి మారువాడివద్ద

అయిదు వేలకు అడ్డం ఉన్నాడు. అప్పుటో ఆ సంగతి తన భార్య లక్ష్మమ్మకు చెప్పలేదు. ఆ తరువాత పరిస్థితులు తారుమారైనవి. చంద్రశేఖరం దివాలా తీశాడు. తన సిరిసంపద లన్నిటికీ కారణమైన భార్యతో చెప్పకుండా అంత పెద్ద మొత్తానికి ఒకరికి అడ్డం ఉండి, తీరా నష్టపోవలసిన సమయం వచ్చేసరికి ఆ సంగతి భార్యకు తెలియపరచడానికి సాహసించలేకపోయాడు పుల్లయ్య. అతడు ఈ విషయంలో మానం తాల్చేసరికి అసలు పుల్లయ్య చంద్రశేఖరానికి అడ్డం ఉండితేడమో అనే ప్రవాదం పుట్టింది. ఏగా ఒకరివలలో పడేవాడు కాదానే ప్రతితి ఉన్నప్పుడు తమ చేసినపని పది మందిలోకివస్తే రెలవంపులు అవుతుందేమోనని కూడా అతడు భయపడ్డాడు. మానంవహిస్తే చంద్రశేఖరం పట్ల అన్యాయం చేసినట్లవుతుందేమోననే భయం కూడా ఉంది. ఈలోగా చంద్రశేఖరానికి పుల్లయ్య అడ్డంఉన్న సంగతి అతని భార్య లక్ష్మమ్మకు తెలియడం జరిగింది. అతని మానం కారణంగా రెన భర్త అసలు అడ్డం వేరేదని ఆమె అనుకుంది.

తన భర్తను మోసంచేయడానికి ప్రయత్నం చేస్తున్నాడనే కోపంకొలది ఆమె భర్త సంతకం పార్లర్

చేసిన నెరం చంద్రశేఖరంమీద మోపించింది. పుల్లయ్య అటకట్టువడింది. ఆత్మకరంచనతో పాటు పరవంచన కూడా ప్రారంభం కాగా పుల్లయ్య జీవితం సుడిగుండంలో పడిపోయింది. చివరికి తాను నిర్ధారించుకున్న మార్గానికి అనుగుణంగానే తన మాట బోటుకాకుండా చేసుకొనడానికి కొడుకు రామారావు కమ్యూనిస్టు డెమోక్రసీగా నిర్బంధంలో పెట్టించాడు పుల్లయ్య. మరొకవంక పరిస్థితులు ఎదుర్కొనేలేక చంద్రశేఖరం తన తగాదాలోకి కూరి జనాన్ని కూడా ప్రవేశ పెట్టడానికి ప్రయత్నించాడు. నేరొకవంక భార్యజీవితం చేజితులా తిసుకోవడాడు. ఈ సుడిగుండంలోకి డ్రాబ్బోకున్న ప్రముఖులు మెల్లతూగు మల్లయ్య, డాక్టర్ శాస్త్రి, పుల్లయ్యసమాస్తా సత్యనారాయణ, అతని భార్య పద్మ, అమృతయ్య, పోలయ్య, గంకా మరి కొందరు ఈమధ్యకు రావడారు. గ్రామంలో ఫిభిల్సిం శాలచేరింది. చివరికి చంద్రశేఖరానికి కాం గారవాస ప్రాప్తి లభించింది. అతని భార్య బిడ్డలకు తినలిండి, కట్టబట్టి, తలదాచుకొనడానికి ఒక ఆస్థారం లేకుండాపోయాయి. భార్యచేసిన అవినీతికరమైన పనికి సత్యనారాయణకు మతిపోయింది. పద్మజీవి లింలో చిచ్చుపెట్టిన డాక్టర్ శాస్త్రి గ్రామం విడిచి

సి. కె. సెన్ అండ్ కో. లిమిటెడ్.

1878 నుంచి ఆయుర్వేద ఔషధములు, ఆగవములు, అరిష్టలు, తైలములు, ఘృతములు, శీతీయ ఔషధములు, చరిబతులు మొదలైనవి తయారుచేయుచున్నవారు.

వసంత కుసుమాకర రసం

అతి మూత్రవ్యాధికి, ఇతర మూత్రసంబంధ వ్యాధులకు పేగు గాంచినది. ఈ త్రిమైన బలవర్ధక ఔషధము. శక్తి తీగలెను అరికట్టును. ఇబ్బుపడి కొలుకొనుస్థితిలో నేలించదగినది.

సిద్ధమకరధ్వజ

హిందూ ఔషధశాస్త్రమున సర్వరోగనివారిణి.

మా మకరధ్వజము సాటిలేనిదైయున్నది. ఈ త్రిమైనదనీ, అసలైనదనీ అంగీకరింపబడినది.

జ బా కు సు ం హౌ సె,

కలకత్తా 12.

తినువామ్మారు, కొచ్చిన సంయుక్త రాష్ట్రములకు పోర్ డిస్ట్రిబ్యూటర్లు :

కవిరాజు మెడికల్ హాల్,

తిరువక్కాడ, పెంకిల్కోడ, కొట్టాయం. (యం. యస్. టి. సి.)

చెప్పిపోయాడు. పుల్లయ్య సర్కార్ పుల్లయ్యఅయి గ్రామం చేత మున్నవలు పొందాడు. తండ్రిచేసిన పనికి రామారావు కూడా ఊరువిడిచి చెప్పిపోయాడు.

పుల్లయ్య, డాక్టర్ కాశ్రి, పోలయ్య, పద్మ, పావుకూరు మల్లయ్య కొడుకు గంగాధరం, పోలయ్య విశిష్టమైన వ్యక్తిత్వం కలిగిన వ్యక్తులు. ఈ పాత్రల పోషణలో రచయిత విశేషమైన ప్రతిభ చూపాడు. ఆయాపాత్రల మన స్వత్వ చిత్రణం కూడా ఉదాత్తంగా ఉంది. ముఖ్యంగా తనను రక్షించడంకోసం ప్రాణాలు బలిచ్చిన పోలయ్య కుటుంబానికి డాక్టర్ కాశ్రిగారు దానంచేసిన ఇంటిలో ఆ హరిజన కుటుంబం జీవించడం చూడడానికి దానిని పుల్లయ్యగారి కొడుకోడం ఆయన పాత్రపోషణకు మకుటాయమానంగా ఉంది.

గ్రామాలలోని పరిస్థితులు, ఆక్కడివారి మనస్తత్వాలు, కక్షలు, మూఢత్వాలు, వారిలో నిద్రాణమై ఉన్న నిస్వార్థ సేవాభావం (ఉదా— పోలయ్య) ఘనత, ప్రాచీనత్వం అన్నీ చాల సహజంగా చిత్రించబడ్డాయి. నవలలో అనేక రసవత్తమైన ఘట్టాలు ఉన్నాయి. డాక్టర్ కాశ్రిగారిని రక్షించడానికి పోలయ్యచేసిన సాహసం, కాశ్రి, పద్మల మధ్య నడుచిన గాఢ అట్టివాటిలో కొన్ని. కథాప్రారంభంలో ఎక్కువ ప్రాధాన్యం వహించిన పుల్లయ్యకుమార్తె సీతకు ఆరునాళ్ల ఎట్టి ప్రాధాన్యము లేకపోగా మరొక్క పర్యాయం కనపడి నవలనుంచి నిష్క్రమిస్తుంది. పుల్లయ్య పెద్దకోడలు రంగమ్మ విషయం కూడా అంతే. విశేషమైన ప్రాధాన్యం ఉండవలసిన స్థితిలో ఉన్నప్పటికీ ఆమెకు తనచుట్టూ జరుగుతున్న కథతో ఎటువీ ఎక్కువ సంబంధం లేకపోయింది. కథాగమనంపై ఏ విధమైన ప్రభావంలేని వ్యక్తులు చాలమంది కథలో గోచరిస్తారు. మరొక విషయ మేమంటే కొంచెం ఇంచుమించు నవలలో వచ్చిన ప్రతి వ్యక్తి జీవితానికి ఏదో ఒకవిధంగా భరతనాకర్షణ చెప్పడానికి ప్రయత్నం జరిగింది. లోపాలు అనలేకపోయినా పిటివల్ల నవల గొప్పతనం కొంతవరకు తగ్గినదనే చెప్పాలి.

ఈనాడు సమాజంలో అవ్యవస్థ ఏర్పడిఉన్నది. ఈ అవ్యవస్థా ప్యూరూపం స్పష్టంగా తెలుసుకొనడం ఎంతటి ప్రధానమో, దానిని తొలగించి పటిష్టమైన మూలసామాజికవ్యవస్థనునిర్మించడానికి మార్గంచూపడమో, అట్టి కృషికి ప్రజలను శ్రేయోదయ కూడా

అంతే ప్రధానం. పూర్వం ఒకరు కానించడండానే ప్రజలు తమంతతాము అనుష్ఠిస్తూవచ్చిన నైతిక సిద్ధాంతాలకు ఈనాడు విలువలేదు. అలాఅని నైతికంగా తాళలే అవసరం లేదని విజ్ఞులు ఎవరూ తలచరు, చెప్పరు కూడా. అయితే వాటికి కొంతపడిగట్టు తయారు చేసుకోవాలి. తప్పదు. లేకపోతే సమాజం అభ్యుదయం చెందడానికి మారుగా మరింత పతనమాకుంది. ఈ స్థితిలో గ్రామాలలోని పరిస్థితులు అర్థం చేసుకోవగలిగి, ప్రబాసేవ చేయాలనే ఆవేదన ఉండి, అట్టిమార్గం అనుసరించడానికి శక్తి సామర్థ్యాలు కలిగిన డాక్టర్ కాశ్రి, రామారావులు పరిస్థితుల ప్రభావానికి ఎదురీడితే గ్రామమే విడిచిపోయారంటే అది మానవస్వభావానికి ఎంత సహజమైన పరిణామమైనప్పటికీ ఆకాఢ్యం కలిగిస్తున్నది. ఏదైనా గ్రామాలలో నేమి, ప్రజలలో నేమి మరొక నూతన నైత్యం కలగనిదే కొద్దిమంది వ్యక్తుల సేవాత్మకాలు కూడా నిరర్థకం కావచ్చు. అట్టి నైత్యం కలిగించడానికి ఈ నవల కూడా దోహదమవుతుందనీ రచయిత సిద్ధాంతాలతో కాని, దృక్పథంతోకాని, విశిఖించనివారు కూడా నీని చదివి ఆనందగలరనీ నా అభిప్రాయం.

మరొక విషయం. పార్టీ ఆశీకాలు వేరు. సిద్ధాంత విశేషాలు వేరు. రాజకీయాలు సామాజిక జీవితంలో నేమి, వ్యక్తిజీవితంలో నేమి ఒక ప్రధానమైన అంతర్భాగం. ఆయా సిద్ధాంతాలకు అనుగుణంగానే దృక్పథాలు కూడా మారుతూ ఉంటాయి. అంతమాత్రంచేత ఒక నవల మంచిచెడ్డలు నిర్ణయించలేకపోవడం ఉండదు. ఉదాత్తమైన భావాలు, ఏకాగ్రంగా చదివించగలిగిన బలమైన ఇతివృత్తము, హృదయంగమమైన పాత్రపోషణ, చక్కని శైలి ఉన్న 'కిలుబొమ్మలు' తెలుగు వాఙ్మయంలో ఒక సుస్థిరమైన స్థానం ఏర్పరచుకొనగలదు.

హరి వి నో ద ము

[మున్నగు నైదుపాత్రములు]

శ్రీకవికొండల వెంకటరావు. వెల : రూపాయన్నర. ప్రాప్తిస్థానము కవికొండల వెంకటరావు రాజమహేంద్రవరము. ఇది హరివి నోదము, మునుక నైవసంప్రార్థనము, కథా, కందకుడి, ద్విపదలాక్ష అనే ఆయన ఖండకావ్యాల సంపుటి. పిటిలో

నేడు మీరు మెక్లీన్స్ పళ్ల

తోముకున్నారా!

నా పళ్లల్ని తల్లిగారు
నిగనిగలాడుతుంటే
దాదానికి మెక్లీన్స్
రొత్త ముప్పానడవి
అన్న చెప్పు
వేస్తుంటాను కనుక
నేను ఎల్లప్పుడూ
వానినే వాడుతాను.

దాని అమె అద్దే చేసింది! అమె నమ్మి
తున్నప్పటి ముఖవికాసాన్ని, ఆరోగ్యవంతమైన
విగనిగ మెరిసిపోతున్న వర్ణమూడండి. అమె
రోజూనూ రెండుసార్లు మెక్లీన్స్ పెరాక్సైడ్
టూత్ పేస్టుతో పళ్లతోముకుంటుంది.

మెక్లీన్స్ పెరాక్సైడ్ టూత్ పేస్టు మీ
ఇగుళ్లను ఆరోగ్యవంతంగాను, వర్ణమూ
ముత్యాలవలె తెల్లగాను, శ్యామను పరిమళ
భరితంగాను ఉంచుతుంది—అది వీటివల్ల
జీవీ ఏకకాలంలోనే నమకూర్చుతుంది.
అందుకే ప్రపంచంలో ప్రాచీనమైనదిగా కర్ణాటక
అనేక రక్షణలనుండి తమ దిక్కులకు ప్రతి
రోజూ - రెండుసార్లు - మెక్లీన్స్ తో పళ్ల
తోముకోవడం నేర్చుకోవాలి.

నేడే మెక్లీన్స్ ను కొనండి!

ఇప్పుడు పెద్ద నైజురోనూ, మరిన్ని అధిక లాభ
కరమైన థాంస్ నైజురోనూ దొరుకుచున్నది.

వ్యాపార వివరాలు: తె.ఎం. హరినాథ, సన్ అండ్ కోస్ (ఇండియా) లిమిటెడ్.
ఫో. కా. 8527, పో. కా. 26; పో. కా. 387, కలకత్తా, పో. కా. 1370, మదరాసు.

అతిథి సత్కారానికి

అమోఘమైనది

హేమ:—ఏమిటి పిన్నీ, నిన్న మీ
యింటికి వచ్చిన పెద్ద చని

మీ కేవలం మకల ప్రశ్నలు చేసి పంపించావు? కాస్త కూర్చో దెబ్బ
కొంచెం ఫలహారం గాని పానీయం గాని ఇవ్వ లేక పోయావా?

శ్రీమ:—వస్తువుల భరణ ఇలా మండి పోతూంటే ఏం ఫలహారాలు పెట్టగలనుమా?
తైగా అరిదు ఓ గడియ కూర్చుండుతే నా తైమ తేదంటూంటే ఏం పానీయం
ఇవ్వగలను?

హేమ:—అజేమిటండీ, ఓగ్లానుడు 'టీ' తయారు చేసి ఇవ్వ వచ్చునే... మీకు
తెలుసు గదా—'టీ'...అతి చవకగా అతి త్వరగా శ్రమ లేకుండా తయారు
చేయవచ్చునే!

శ్రీమ:—అవును విజమే. సమయానికి తోచలేదు. ఎంత చుంద బుద్ధి కాది!
అతిథి సత్కారానికి విజంగా 'టీ' అమోఘమైనది.

మంత్ర శక్తి నిచ్చే పానీయం
"టీ" త్రాగండి

నెలలలో "టీ" వ్యాపారివల్ల ప్రచురించబడినది.

